Prof.univ.dr. GHEORGHE ONIȘORU

RELAȚII INTERNAȚIONALE

Ediția a II-a

Universitatea Spiru Haret

© Editura Fundației *România de Mâine*, 2007

Editura acreditată de Ministerul Educației și Cercetării
prin Consiliul Național al Cercetării Științifice
din Învățământul Superior

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ONIȘORU, GHEORGHE
Relații internaționale/ Gheorghe Onișoru, Ed. a 2-a –
București: Editura Fundației *România de Mâine*, 2007
Bibliogr.
ISBN 978-973-725-922-6

327(100)(075.8)

Reproducerea integrală sau fragmentară, prin orice formă
și prin mijloace tehnice, este strict interzisă
și se pedepsește conform legii.

Răspunderea pentru conținutul și originalitatea textului
revine exclusiv autorului/autorilor.

Redactor: Claudia Florentina DOBRE
Tehnoredactor: Florentina STEMATE
Coperta: Marilena BĂLAN

Bun de tipar: 12.10.2007; Coli tipar: 15
Format: 16/61x86

Editura Fundației *România de Mâine*
Bulevardul Timișoara, Nr. 58, București, Sector 6
Tel./Fax.: 021/444.20.91; www.spiruharet.ro
E-mail: contact@edituraromaniademaine.ro

Universitatea Spiru Haret

UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*
FACULTATEA DE RELAȚII INTERNAȚIONALE
ŞI STUDII EUROPENE

Prof.univ.dr. **GHEORGHE ONIŞORU**

RELAȚII INTERNAȚIONALE

Ediția a II-a

EDITURA FUNDAȚIEI *ROMÂNIA DE MÂINE*
Bucureşti, 2007

Universitatea Spiru Haret

CUPRINS

Cuvânt introductiv ……. 7

Partea I. SISTEMUL INTERNAȚIONAL:
TEORIE ŞI CARACTERISTICI …….. 9
1. Aspecte teoretice ale studiului relațiilor internaționale ……... 11
2. Istoriografie şi identitate în studiul relațiilor internaționale …… 46
3. Actori ai sistemului internațional …… 59
4. Procesul politicii externe ……. 75
5. Sistemul securității internaționale ……... 91
6. Comunicare internațională …….. 98
7. Relații economice internaționale ……. 104
8. Propagandă şi imagine în relațiile internaționale …… 113
9. Globalizarea, un fenomen contemporan ……. 122

Partea a II-a. MANAGEMENTUL ORGANIZAȚIILOR
INTERNAȚIONALE …… 133
1. Organisme şi organizații internaționale ……... 135
2. Rolul Organizației Națiunilor Unite …… 146
3. N.A.T.O. şi managementul conflictelor …….. 155
4. România în relațiile internaționale contemporane …….. 169
5. Consecințele celui de-al doilea război mondial ……... 190
6. Războiul rece …….. 195
7. Căderea comunismului, sfârşitul bipolarismului ……. 210
8. Procesul integrării europene …… 216
9. Provocări contemporane, problema terorismului …… 230

Bibliografie generală …….. 237

Universitatea Spiru Haret

CUVÂNT INTRODUCTIV

Cursul nostru se adresează studenţilor, principala sa menire fiind aceea de a-i familiariza cu problematica de bază a generosului domeniu al relaţiilor internaţionale. Având în vedere complexitatea sarcinilor didactice, pentru atingerea scopului propus, studenţii vor parcurge la seminar cu precădere teme complementare cursului, cum ar fi cele legate de relaţiile dintre Marile Puteri, procesul politicii externe, noua ordine mondială, Uniunea Europeană şi rolul său, în timp ce cursul se va axa pe un număr de probleme asupra cărora ne vom opri în continuare.

Prima parte a demersului nostru urmăreşte familiarizarea studenţilor cu o serie de termeni de specialitate care aparţin domeniului teoriei relaţiilor internaţionale. Este vorba despre prezentarea ideilor generale ale marilor curente ce domină sistemul internaţional de gândire, realismul, liberalismul şi derivatele contemporane ale acestor megatendinţe, în primul rând neorealismul şi neoliberalismul, fără neglijarea altor şcoli de gândire, cum sunt constructivismul, postmodernismul, şcoala engleză ori funcţionalismul.

Avem în vedere, în continuare, elemente de bază pentru descifrarea relaţiilor internaţionale. Amintim astfel noţiuni precum actor al sistemului internaţional, procesul politicii externe, sistemul securităţii internaţionale, comunicarea internaţională, relaţiile economice internaţionale, latura propagandistică şi imagologică, fără a neglija istoriografia problemei. În plus, am considerat utilă plasarea, tot în prima parte a cursului, a uneia dintre marile provocări ale lumii contemporane, reprezentată de fenomenul atât de controversat al globalizării. Scopul principal al primei părţi a lucrării este, aşadar, cel al dobândirii, cu precădere, a elementelor de ordin teoretic indispensabile studenţilor pentru abordarea corectă a fenomenului reprezentat de relaţiile internaţionale.

Pe parcursul celei de a doua părţi a lucrării, vom intra într-o analiză mai aprofundată, luând în discuţie elemente ce ţin de managementul relaţiilor internaţionale şi de evoluţia acestora. Dintre subiectele propuse amintim crearea şi rolul Organizaţiei Naţiunilor Unite, consecinţele celui de-al doilea război mondial, războiul rece, rolul N.A.T.O. şi al Uniunii Europene, căderea comunismului, problema terorismului privită ca provocare

Universitatea Spiru Haret

contemporană şi altele. În acest context, am găsit extrem de utilă plasarea României în cadrul concertului mondial.

Publicarea cursului de relaţii internaţionale sub egida Facultăţii de Relaţii Internaţionale şi Studii Europene vine în întâmpinarea interesului manifestat de studenţii acestei facultăţi, continuând o serie deschisă de reputaţi specialişti în domeniu, precum sunt profesorii Viorica Moisuc, Constantin Vlad, Vasile Puşcaş. Demersul nostru se bazează pe acumulările colegilor de breaslă publicate în timp în volume şi studii, citate în bibliografia care însoţeşte volumul. De mare folos ne-au fost şi resursele postate pe internet, indispensabile într-o asemenea întreprindere, un produs al globalizării care apropie cercetătorii din toată lumea.

Sperăm ca ediţia de faţă a cursului de Relaţii Internaţionale *să fie atât un util instrument de lucru, cât şi un îndemn pentru aprofundarea cunoştinţelor pe un câmp fertil al cunoaşterii ştiinţifice. În acest context, adresăm mulţumirile noastre tuturor specialiştilor în domeniu care prin eforturile depuse până în prezent, subliniate de noi în bibliografie, au contribuit – chiar indirect – la finalizarea cărţii de faţă.*

Amintim şi faptul că am preferat să nu recurgem la tradiţionalele note de subsol în corpul lucrării întrucât am pornit de la ideea că un curs universitar reprezintă, prin însăşi natura lui, rezultatul muncii mai multor cercetători, chiar dacă forma finală este asumată şi poartă „pecetea" titularului. De asemenea, avertizăm asupra faptului că multe probleme au fost prezentate de noi premeditat în linii generale, întrucât ele vor fi reluate de alte discipline prevăzute în programa de învăţământ pentru studenţii Facultăţii de Relaţii Internaţionale şi Studii Europene. Desigur, în acest context, trimiterile spre istoria relaţiilor internaţionale au fost limitate în cuprinsul lucrării de faţă.

Avem credinţa că studenţii vor descoperi la finalul cursului că studierea relaţiilor internaţionale ne ajută să cunoaştem, să gândim şi să acţionăm într-o lume cu provocări multiple, aflată într-un proces continuu de transformare şi modernizare. Practic, obiectivul fiecărui demers cognitiv este îndeplinit atunci când subiecţii fac dovada că reuşesc să treacă prin propria „grilă" evenimente şi informaţii, emiţând propria judecată de valoare.

Octombrie 2007 *Autorul*

Universitatea Spiru Haret

Partea I
SISTEMUL INTERNAȚIONAL: TEORIE ŞI CARACTERISTICI

1. **Aspecte teoretice ale studiului relațiilor internaționale**
2. **Istoriografie şi identitate în studiul relațiilor internaționale**
3. **Actori ai sistemului internațional**
4. **Procesul politicii externe**
5. **Sistemul securității internaționale**
6. **Comunicare internațională**
7. **Relații economice internaționale**
8. **Propagandă şi imagine în relațiile internaționale**
9. **Globalizarea, un fenomen contemporan**

1. **ASPECTE TEORETICE ALE STUDIULUI RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE**

Teoria relațiilor internaționale reflectă, conform definiției unanim acceptate, sistemul de gândire asupra principalelor tendințe ale sistemului internațional. Ea are ca rezultat dezvoltarea structurilor conceptuale, a tezelor şi teoriilor în vederea facilitării înțelegerii şi explicării fenomenelor şi evenimentelor din politica mondială, dar şi analizarea lor spre uzul clasei politice, al societății civile, precum şi al altor categorii interesate. Relațiile internaționale sunt considerate, pe bună dreptate, de majoritatea cercetătorilor drept domeniu, cu grad mare de autonomie, al ştiințelor politice.

Rolul jucat de teorie în studierea relațiilor internaționale este unul trivalent. Prin urmare, el poate fi:

– Explicativ; în acest caz fiind vorba despre oferirea unor răspunsuri logice la evenimente şi fenomene.

– Prescriptiv (normativ); de această dată fiind avute în vedere elaborarea regulilor de bază după care se ghidează sistemul internațional.

– Interpretativ; situație în care putem vorbi despre reflexul prin care anumite fapte şi evoluții sunt decriptate în folosul celor interesați.

Teoria relațiilor internaționale apare ca disciplină academică şi se consacră ca atare după încheierea primul război mondial. Primul departament specializat este înființat în Marea Britanie, la Universitatea Wales din Aberystwyth, în anul 1919, într-un moment în care Conferința de pace de la Paris era în plină desfăşurare.

Centru universitar din 1872, Aberystwyth va deveni celebru pe plan mondial datorită generosului efort financiar al unui filantrop local, lordul David Davies. Cu ajutorul acestuia era înființat primul departament de studiere a relațiilor internaționale din lume, împreună cu catedra Woodrow Wilson. Numele dat catedrei era un tribut adus preşedintelui american care susținuse ideea înființării Ligii Națiunilor.

Universitatea Spiru Haret

Lordul Davies (1880 – 1944), om politic liberal, apropiat de premierul britanic David Lloyd George, se manifestase drept un luptător pentru cauza evitării declanşării războiului mondial, fiind un simpatizant declarat al păcii. După înfrângerea Puterilor Centrale, Davies a salutat înfiinţarea Societăţii Naţiunilor, contribuind prin gestul său filantropic la dezvoltarea studiilor şi a cunoştinţelor despre sistemul internaţional.

Primul şef al acestui departament a fost profesorul Alfred Zimmern, urmat pentru un deceniu în fruntea catedrei de Charles Webster. Zimmern (1879 – 1957) este binecunoscut pentru lucrarea scrisă în 1925, *The League of Nations and the Rule of Law*, considerată reprezentativă pentru curentul idealist interbelic. După ce a părăsit Aberystwyth, va preda relaţiile internaţionale la Oxford, fiind ridicat în 1936 la rangul de cavaler. Pe parcursul celui de-al doilea război mondial a lucrat la Foreign Office, iar în 1945 a devenit primul secretar general al UNESCO.

Charles Webster a fost şeful departamentului de relaţii internaţionale în deceniul 1922 – 1932. El a beneficiat şi de o remarcabilă pregătire practică, dobândită prin selectarea în delegaţiile Marii Britanii la Conferinţa de pace de la Paris, din 1919 – 1920, precum şi la cea din 1945, de la San Francisco, prilej cu care au fost puse bazele Organizaţiei Naţiunilor Unite.

Ulterior, alte nume mari s-au perindat în fruntea acestui departament, între acestea remarcându-se Edward Hallett Carr, cel care a gestionat între 1936 şi 1947 conducerea catedrei. Din anul 2000, în fruntea celui mai vechi departament de relaţii internaţionale din lume se găseşte profesorul Andrew Linklater, un reputat specialist în domeniu, autor între altele al lucrării *Men and Citizens in the Theory of International Relations*.

După cinci ani, în 1924, laureatul premiului Nobel, Philip Noël-Baker, va introduce studierea relaţiilor internaţionale la prestigioasa *London Schools of Economics*. Lordul Philip John Noël-Baker (1889 – 1982) participase la constituirea Societăţii Naţiunilor, făcând parte din delegaţia oficială engleză, în calitate de principal asistent al lordului Robert Cecil, care acţiona în comitetul de pregătire a convenţiei Ligii Naţiunilor.

Universitatea Spiru Haret

Robert Cecil (1864 – 1958) era o personalitate proeminentă la acea dată, fiind deja de trei ori şef al diplomaţiei britanice, în 1885, 1886 – 1892 şi 1895 – 1902, în guverne conduse de Benjamin Disraeli, considerat fondatorul Partidului Conservator din Marea Britanie. Lordul Cecil s-a remarcat printr-un memorandum făcut public în septembrie 1916 care, ulterior, va fi considerat prima dovadă britanică de adeziune la ideea înfiinţării Societăţii Naţiunilor. De altfel, restul vieţii sale va fi strâns legat de istoria Ligii.

Interesant este faptul că soarta i-a rezervat şi lordului Noël-Baker surpriza de a putea lucra peste ani la elaborarea Cartei Naţiunilor Unite, cu prilejul participării la Conferinţa de la San Francisco din 1945. Ulterior, cariera sa a fost dedicată luptei împotriva proliferării războiului, primind pentru aceasta premiul Nobel pentru pace în 1959. Un rol important în obţinerea prestigioasei distincţii l-a avut şi lucrarea sa *The Arms Race: A Programme for World Disarmament*, publicată în 1958. Volumul era prilejul ideal pentru lordul Baker de a sintetiza eforturile depuse de el în cercetarea fenomenului înarmărilor şi controlul armamentelor.

Noua disciplină – teoria relaţiilor internaţionale – încearcă să ofere un model conceptual capabil să contribuie la analizarea acestor relaţii. Teoriile pot fi împărţite, în opinia specialiştilor, în două mari grupe:

– pozitivist/raţionaliste – în acest caz analiza concentrându-se la nivelul actorului statal;

– post-pozitivist/reflectiviste – de această dată accentul căzând pe conceptul de securitate.

Dezbaterea teoretică asupra relaţiilor internaţionale contemporane este una extrem de amplă, angrenând specialişti în mai multe domenii. Numeroase universităţi de prestigiu şi centre de cercetare din întreaga lume contribuie la îmbogăţirea patrimoniului din această sferă.

Teoria relaţiilor internaţionale are la bază două paradigme principale, ai căror adepţi se confruntă:

A. Realismul

B. Idealismul sau liberalismul

Desigur, la cele două paradigme de bază se adaugă şi alte contribuţii teoretice:

C. Neorealismul

Universitatea Spiru Haret

D. Neoliberalismul
E. Constructivismul
F. Postmodernismul
G. Şcoala engleză
H. Funcționalismul

La fiecare dintre ele ne vom referi în continuare. Dintre acestea, un rol aparte ocupă neorealismul şi neoliberalismul, dar nu vor fi neglijate nici celelalte şcoli de gândire. Este o discuție utilă mai ales în actualul context dominat de sfârşitul războiului rece şi noile provocări ale mileniului III, între care amenințarea terorismului internațional ori globalizarea, care nu puteau să nu influențeze dezbaterea teoretică asupra evoluției şi perspectivelor relațiilor internaționale.

Desigur, sfera discuției teoretice este mult mai largă. Din motive de ordin didactic am selectat doar opt curente, pe care le-am considerat majore, în vederea aprofundării lor. Cei interesați de subiect au la dispoziție bibliografia, care le oferă numeroase trimiteri spre alte contribuții interesante şi utile pentru dezbaterea ştiințifică.

A. *Realismul*

Este un curent de gândire ce caracterizează sistemul internațional, a cărui origine este plasată în lumea antică, bazat în principal pe tradiționalism. Tema sa principală se referă la faptul că puterea politică tinde să domine relațiile dintre state în cadrul sistemului internațional. Una dintre caracteristicile dominante ale curentului este diversitatea.

Curentul, prin reprezentanții săi de marcă, porneşte de la prezumția că actorul statal, sau statul-națiune, este unitar şi acționează într-un sistem internațional anarhic, şi că el este actorul principal pe baza principiului suveranității, având o importanță ce o depăşeşte pe cea a organizațiilor de tip nonguvernamental, interguvernamental sau a companiilor multinaționale (transnaționale). O altă cheie a înțelegerii paradigmei realiste este oferită de observația, absolut justă de altfel, potrivit căreia statele se află în competiție între ele.

Rădăcinile realismului sunt plasate în Grecia antică, fiind legate de numele lui Tucidide (circa 460/455 – 398 î.Chr.). Acesta, în lucrarea clasică privind războiul peloponeziac, care la vremea apariției sale a fost o scriere de istorie contemporană, autorul participând la

Universitatea Spiru Haret

conflict de partea Atenei şi a Ligii de la Delos împotriva Spartei, a subliniat pentru prima dată importanţa puterii politice în relaţiile internaţionale. Desigur, trebuie avut în vedere orizontul limitat la care era percepută lumea în secolul V î.Chr, respectiv spaţiul mediteranean. În plus, importantă a fost şi experienţa personală a autorului, una nu foarte fericită. Tucidide, în calitate de strateg, a eşuat în tentativa de cucerire a cetăţii Amphipolis, motiv pentru care va fi exilat timp de două decenii. Perioada exilului a fost benefică pentru posteritate. Tucidide a avut timp să-şi scrie opera, analizând mersul conflictului dintre Sparta şi Atena de la 431 la 404 î.Chr. De asemenea, el oferă informaţii despre strămoşii noştri, arătând că la nordul Dunării locuiau „geţii, peste care dai dacă treci peste munţii Haemus (Balcani – n.n.).”

Tot civilizaţiei antice îi datorăm şi contribuţia remarcabilă a filozofilor chinezi. În spaţiul Extremului Orient este plasată, între altele, celebra operă aparţinând gânditorului şi strategului Sun Tzu (544 – 496 î.Chr.), intitulată sugestiv *Arta războiului*. Potrivit istoricului chinez Sima Qian, care a scris în secolul II î.Chr., Sun Tzu a fost contemporan cu marele gânditor Confucius, desfăşurându-şi activitatea ca general în statul Wu.

Arta războiului oferă sfaturi înţelepte pentru conducătorii politici şi militari puşi în faţa unei agresiuni, recomandând maniera în care războiul defensiv trebuie purtat, accentul căzând pe rapiditate şi hărţuirea adversarului. Generalul credea că pentru a obţine victoria într-un conflict trebuie să te bazezi pe viclenie. Mai mult, Sun Tzu recomanda ca tactica defensivă să nu fie singura opţiune avută în vedere de liderii politici.

„Cunoaşte terenul, condiţiile meteorologice şi atunci victoria ta va fi totală”, aprecia marele gânditor chinez. Structura lucrării lui Sun Tzu este una complexă, acoperind marile probleme cu care se poate confrunta un comandant în pregătirea şi în timpul unei bătălii. În cele 13 capitole se discută despre:

- alcătuirea planurilor;
- pregătirea războiului;
- strategia atacului;
- dispunerea tactică;
- energie;

Universitatea Spiru Haret

– punctele slabe şi cele tari;
– manevre;
– varierea tacticilor;
– armata în marş;
– teren;
– cele nouă situaţii;
– atacul cu utilizarea focului;
– folosirea spionilor.

De numele lui Sun Tzu se leagă şi alte cugetări şi sfaturi celebre, dintre acestea reținând aici doar două:

„Totuşi, a câştiga toate luptele nu înseamnă excelența supremă, ea constă în înfrângerea rezistenței inamicului fără luptă."

„Generalul care câştigă bătălia face multe calcule în templul său înainte de a câştiga lupta. Generalul care pierde face doar puține calcule înainte."

În epoca modernă se va remarca personalitatea puternică a „cancelarului de fier" german Otto von Bismarck (1815 – 1898), adept al teoriei balanței puterii. Impactul gândirii şi acțiunii sale a fost impresionant, fapt determinat şi de reuşitele cancelarului, recunoscut drept artizanul creării celui de-al doilea Reich. Felul în care Otto von Bismarck a făcut din Prusia, al cărei prim-ministru devine în 1862, inima viitorului imperiu a impresionat Europa. Dacă victoriile sale asupra Danemarcei şi a Austriei (din 1866) nu au constituit o surpriză, lovitura fatală dată împăratului Napoleon III va transforma Germania în cel mai puternic stat din Europa continentală.

Războiul franco-prusac a început la 19 iulie 1870, atunci când Napoleon III a decis să atace Prusia. Germanii au răspuns cu mare viteză, impresionând mai ales prin capacitatea rapidă de mobilizare datorată folosirii trenurilor. Un alt atú l-au constituit celebrele tunuri performante construite de uzinele Krupp. Preluând inițiativa, germanii vor reuşi un succes istoric la Sedan, la 2 septembrie 1870. Împăratul Napoleon III era făcut prizonier împreună cu 104.000 de soldați şi ofițeri, plătind astfel cu tronul decizia de atacare a Prusiei. Deşi la 4 septembrie era proclamată Republica a III-a, asediul Parisului va fi încununat de succes la 28 ianuarie 1871.

Universitatea Spiru Haret

Momentul reprezintă apogeul politicii lui Bismarck. La 18 ianuarie se proclama deja unirea tuturor germanilor sub sceptrul împăratului Wilhelm I, în timp ce Franța a pierdut provinciile Alsacia şi Lorena, iar balanța puterilor urmărită de Napoleon III va suferi o grea lovitură. Tratatul de la Frankfurt, din 10 mai 1871, consemna victoria totală a germanilor, în timp ce la Paris revolta lua forma celebrei Comune.

Otto von Bismarck a avut un rol hotărâtor în afirmarea Imperiului german, dar, cu toate acestea, va fi îndepărtat la 18 martie 1890 de la conducerea executivă a statului de către noul împărat Wilhelm II (1888 – 1918). Cancelarul a rămas celebru prin celebra profeție care trimitea la noua linie politică a *kaiserului*, consemnată de istoricul A.J.P. Taylor în monografia clasică dedicată lui Bismarck: „Jena (este vorba despre victoria împăratului Napoleon I în fața prusacilor, în 1806 – n.n.) a venit la douăzeci de ani de la moartea lui Frederic cel Mare; prăbuşirea (Germaniei – n.n.) va veni la douăzeci de ani după dispariția mea dacă lucrurile merg astfel."

Întrucât Bismarck a murit în 1898, iar Germania va fi înfrântă în primul război mondial în 1918, rezultă că Otto von Bismarck a fost profet în țara lui. În realitate, el se bazase pe faptul că Wilhelm II abandonase politica prin care se reuşise făurirea Imperiului german. Nu trebuie uitat faptul că, atunci când l-a îndepărtat pe Bismarck, tânărul kaiser nici nu împlinise 30 de ani (Wilhelm s-a născut în 1859, decedând în 1941, în exil, în Olanda) şi vedea un obstacol în calea propriei afirmări în bătrânul cancelar, adept al unei politici de „mână forte". Deşi Wilhelm II a luat unele măsuri pentru întărirea puterii Imperiului german, mai ales în domeniul flotei navale, la sugestia amiralului Alfred von Tirpitz, el va fi înfrânt în primul război mondial şi nevoit să abdice la 9 noiembrie 1918, cu două zile înainte de capitularea finală.

Conform teoriei realiste, actorii statali acționează ca actori raționali autonomi atunci când îşi urmăresc interesele, aici fiind vorba în primul rând de asigurarea propriei securități şi, ca o consecință directă, de garantarea suveranității. De aici decurge ideea că supraviețuirea statală este asigurată de putere, mai precis de puterea militară. A rezultat o interesantă discuție teoretică despre raportul dintre puterea relativă şi cea absolută.

Universitatea Spiru Haret

În principal, realismul își focalizează atenția asupra conceptului de securitate. Acesta poate fi mai bine înțeles prin apelul la factori precum:

– puterea politică;
– conflictul;
– războiul.

Realismul oferă răspunsuri clare de genul prin politică internațională se înțelege lupta pentru putere, ori prin analizarea unor termeni precum:

– balanța puterii;
– anarhie;
– competiție şi conflict;
– structură ierarhică.

Pe aceste coordonate se înscrie şi Martin Griffiths atunci când vorbeşte de abordarea de către adepții realismului a următoarelor patru mari probleme:

– sursele principale ale stabilității şi instabilității în sistemul internațional;
– echilibrul de putere real şi dezirabil între state;
– comportarea marilor puteri unele față de celelalte şi față de statele mai slabe;
– sursele şi dinamica schimbărilor contemporane în echilibrul de putere.

Există teoreticieni ai realismului care susțin că natura umană este foarte importantă la cel mai înalt nivel al sistemului internațional, care este anarhic din naştere pentru că nu există un guvern mondial. Tocmai lipsa acestui instrument menit să asigure evitarea violenței conduce fiecare stat pe drumul asigurării prin resurse proprii a securității şi, în ultimă instanță, a supraviețuirii.

Având în vedere această situație aparent paradoxală, teoreticienii realismului consideră că, întrucât statele se concentrează pe asigurarea propriei securități, schimbările fundamentale la nivelul sistemului relațiilor internaționale devin virtual imposibile. Este motivul pentru care, cel puțin într-un viitor previzibil, puterea politică va domina sistemul relațiilor internaționale, cel puțin prin prisma acestei viziuni teoretice. De altfel, neorealismul, prin reprezentanții săi de marcă, a

Universitatea Spiru Haret

cunoscut şi cunoaşte o dinamică remarcabilă. Despre contribuţiile de acest gen vom discuta pe larg în paginile următoare ale lucrării.

B. *Idealismul*

Curentul este frecvent cunoscut şi drept *liberalism*. Originile sale trebuie căutate în gândirea politică europeană modernă, care l-a conturat şi influenţat decisiv. În prim plan este situată libertatea individului, statul fiind obligat să se abţină de la subminarea acesteia prin orice mijloace. Adepţii liberalismului consideră că relaţiile internaţionale pot constitui o sursă de progres.

Acest sistem teoretic a fost ilustrat de nume celebre, precum cel al lui Immanuel Kant (1724 – 1804). Considerat fondatorul idealismului critic, Kant încearcă să explice în lucrarea *Despre pacea universală (Zum ewigen Frieden)*, publicată în 1795, cum ar putea fi creată o societate federală a naţiunilor. Dacă avem în vedere actuala construcţie europeană, trebuie atunci să recunoaştem meritele de vizionar ale lui Kant, cu atât mai mult cu cât el propunea chiar trei paşi concreţi în direcţia menţionată:

– primul trebuia să conducă la elaborarea de constituţii republicane în toate statele;

– al doilea pas trebuia finalizat printr-o uniune pacifistă a tuturor statelor;

– în fine, ultima etapă, urma să asigure libera circulaţie a cetăţenilor.

Tot marele filozof german este primul care vorbeşte despre dreptul naţiunilor şi al cetăţenilor acestora de a se pronunţa în privinţa păcii şi a războiului. Toate aceste aspiraţii pot fi mai bine descifrate dacă avem în vedere şi dictonul favorit al lui Kant, *Sapere aude!* (Îndrăzneşte să ştii!).

Desigur, Kant rămâne în istoria universală drept un mare gânditor, cel care a fundamentat idealismul critic. Opera sa capitală, *Critica raţiunii pure*, scrisă în 1781 în doar patru luni, dublată în 1787 de *Critica raţiunii practice*, pune în discuţie faptul că experienţa şi judecata sunt elementele care permit cunoaşterea. Immanuel Kant a căutat recunoaşterea limitelor raţiunii, postulând că raţiunea e limitată de cunoaştere.

Universitatea Spiru Haret

Filozofului german i se alătură contemporanul său, gânditorul francez iluminist Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778). Cel care prin întreaga sa operă a influențat revoluția franceză, dar apoi şi alte curente, cum ar fi socialismul şi naționalismul, s-a impus încă de la primele două lucrări publicate, *Discurs privind ştiințele şi artele* şi, mai ales, *Discurs asupra originii inegalității*.

Ulterior, Rousseau va aprecia în lucrarea *Contractul social*, publicată în 1762, că omul consimte la schimbarea drepturilor sale naturale cu cele civile. Influențat de enciclopedistul Diderot, Rousseau era de părere că, dacă nu se apelează la lege şi moralitate, societatea umană poate degenera. Din acest motiv, el va sublinia importanța statului, garantul evoluției şi al dezvoltării societății prin intermediul instituțiilor sale. De asemenea, Rousseau discută despre termeni precum:

- voință generală;
- egalitate;
- libertate;
- suveranitate.

Impactul *Contractului social* a fost mare în epocă, deranjând în principal autoritățile de la curtea regală. Este motivul pentru care Rousseau a fost nevoit să părăsească țara, refugiindu-se în Elveția.

În secolul XIX, filozoful englez John Stuart Mill (1806 – 1873), adept al teoriei utilitarianismului, aduce o nouă contribuție teoretică. În 1863, publică *Utilitarianism*, prilej de punere în discuție a faptului că fericirea poate fi dobândită prin atingerea bunăstării. O altă scriere valoroasă semnată de Mill a fost cea publicată în 1859, intitulată *Despre libertate.*

Deci, pentru idealişti, accentul cade pe valori morale, interes național, putere şi independență. Meritul liberalismului este acela de a impune, în secolul XX, relațiile internaționale ca disciplină academică, el însuşi jucând un rol major în dezbaterea teoretică. Noutatea teoriilor liberale este oferită de abordarea mai complexă a relațiilor şi teoriilor internaționale. Ca şcoală teoretică în relațiile internaționale, idealismul este legat de numele preşedintelui american Woodrow Wilson şi de activitatea sa diplomatică în contextul sfârşitului primului război mondial.

După cum se cunoaşte, Wilson (1856 – 1923) a fost preşedinte al Statelor Unite ale Americii între 1913 şi 1921, conducând

Universitatea Spiru Haret

administrația americană pe parcursul primului război mondial. El este cel care a reuşit să convingă opinia publică să accepte încălcarea *doctrinei Monroe*, care susținea încă din prima parte a secolului XIX izolaționismul în raport cu puterile europene pe principiul „America, americanilor".

James Monroe, al cincilea preşedinte al Statelor Unite între anii 1817 şi 1825, adoptase politica izolaționistă față de Europa având în vedere mai ales pericolul reprezentat de Spania, care dorea să-şi recapete pozițiile în America latină. Preluarea Floridei de la spanioli, în 1821, şi sfaturile secretarului de stat John Quincy Adams au jucat un rol decisiv. O sută de ani de la data intrării doctrinei Monroe în istorie, 1823, Woodrow Wilson o va trece în desuetudine prin intervenția Statelor Unite în războiul izbucnit în Europa.

„Wilsonienii" considerau că statul trebuie să facă din filozofia politică internă scopul politicii sale externe. Nu este lipsită de interes observația că Woodrow Wilson a obținut al doilea mandat de preşedinte în 1916 jucând cartea neutralității. Principalul slogan electoral din timpul campaniei prezidențiale a fost: „El ne va păstra departe de război".

Cu toate acestea, reales preşedinte, Woodrow Wilson nu a ezitat să ceară Congresului, la 2 aprilie 1917, să accepte intrarea Statelor Unite în război pentru a garanta astfel siguranța regimului democratic. Discursul istoric ținut de preşedintele american a început prin referirea la consecințele războiului total declarat de Germania pe mare: „Este un război împotriva tuturor națiunilor. Navele americane au fost scufundate, vieți americane au fost luate. Într-o măsură care ne-a afectat suficient pentru a învăța din ele, la fel s-a întâmplat cu navele şi cetățenii statelor neutre. Nu a fost nici o discriminare. Provocarea este adresată întregii specii umane. Fiecare națiune poate decide cum să-i facă față. Alegerea noastră trebuie făcută cu moderație şi fără temperament pentru a judeca asupra condițiilor şi motivațiilor ei, ca națiune. Trebuie să dăm emoțiile deoparte. Motivul nostru nu va fi revanşa sau aserțiunea victoriei bazate pe puterea fizică a națiunii, ci doar revendicarea dreptului, a drepturilor omului, direcție în care suntem singurii campioni… Cu un sens profund al solemnului şi chiar al caracterului tragic al pasului pe care-l fac şi al gravei responsabilități pe care-l implică, dar fără a ezita în îndeplinirea

Universitatea Spiru Haret

prerogativelor constituționale ce-mi revin, avizez Congresul să declare recentul curs al politicii guvernului imperial german ca fiind nimic altceva decât război împotriva guvernului şi poporului american."

Discursul lui Wilson a fost urmat de declararea formală de către Congres, la 6 aprilie, a stării de război cu Germania.

Idealismul wilsonian a impulsionat şi influenţat considerabil liberalismul secolului XX. Expresia clasică a gândirii şi crezului politic al preşedintelui american este constituită de celebrele „14 puncte" ale lui Wilson, care au stat la baza organizării postbelice a lumii. Ele au devenit publice încă din ianuarie 1918 şi, în esență, se referă la:

1) încheierea păcii fără apelul la acorduri secrete;

2) asigurarea libertății de navigație pe mări şi oceane, excepție făcând, desigur, apele teritoriale;

3) înlăturarea barierelor economice comerciale;

4) reducerea armamentului până la nivelul minim care să asigure garantarea securității interne a statelor;

5) rezolvarea revendicărilor coloniale prin reglementări libere şi imparțiale;

6) respectarea independenței Rusiei şi evacuarea trupelor germane de pe teritoriul acesteia (să nu uităm că propunerile vin într-un moment dificil pentru Rusia, care negocia pacea separată cu Germania);

7) evacuarea trupelor germane din Belgia;

8) evacuarea trupelor germane din Franța, avându-se în vedere inclusiv cele două regiuni disputate de Berlin şi Paris, Alsacia şi Lorena;

9) trasarea granițelor Italiei pe principiul etnic;

10) garantarea autoguvernării limitate pentru popoarele subjugate în cuprinsul Austro-Ungariei;

11) evacuarea trupelor germane din Balcani şi asigurarea independenței statelor din zonă;

12) proclamarea independenței Turciei şi asigurarea drepturilor de autoguvernare restrânsă pentru alte populații aflate în cuprinsul Imperiului;

13) proclamarea independenței Poloniei;

14) înființarea Societății Națiunilor.

Universitatea Spiru Haret

Din nefericire pentru preşedintele Wilson, planul său nu a putut fi dus până la capăt datorită opoziţiei Congresului. După cum se cunoaşte, la 19 noiembrie 1919, textul Tratatului de la Versailles era respins de forul legislativ american, ceea ce echivala cu o grea lovitură pentru Wilson. Astfel, democraţii au pierdut alegerile pentru Casa Albă în favoarea republicanului Warren Harding, iar Statele Unite nu s-au alăturat Societăţii Naţiunilor. Aici trebuie căutată şi una din explicaţiile falimentului acestui organism gândit de Wilson ca instrument de menţinere a păcii. Desigur, se adaugă lipsa unei alte mari puteri atât de la masa conferinţei de pace, cât şi din rândul membrilor Ligii, respectiv a Uniunii Sovietice.

Liberalismul insistă asupra complexităţii relaţiilor internaţionale, care includ state ce interacţionează, organizaţii internaţionale şi societatea civilă. Datorită schimbărilor intervenite, adepţii curentului liberal susţin că, practic, nu mai putem vorbi despre interese naţionale perpetue. Este tot mai acreditată ideea potrivit căreia actorul statal se comportă mai degrabă în funcţie de preferinţe, decât de posibilităţi şi de capacitatea de a reacţiona.

În privinţa evoluţiei curentului, putem preciza că liberalismul s-a dezvoltat într-un proces complex, sinuos şi de durată. În acest context pot fi distinse patru etape majore ale evoluţiei sale, fiecare condiţionată de anumite caracteristici. Astfel:

– în prima fază, criticii folosesc pentru definirea curentului termeni precum idealism şi liberalism utopic, în timp ce adepţii îl autodefineau drept internaţionalism liberal;

– faza secundă este cunoscută drept cea a liberalismului integrator, aceasta datorită legăturilor strânse cu procesul integrării internaţionale şi regionale;

– faza a treia, cunoscută şi sub numele de liberalism interdependent, este cea în care atenţia este focalizată pe rolul în creştere al factorilor economici şi sociali în cadrul relaţiilor internaţionale. De asemenea, sunt importante efectele lor asupra statului şi, pe cale de consecinţă, posibilitatea de a controla interdependenţa;

– în fine, ultima etapă a evoluţiei sale este cunoscută sub numele de liberalism instituţional.

Universitatea Spiru Haret

Liberalismul are capacitatea de a se dezvolta uneori împreună cu alte curente, după cum se remarcă şi prin influenţarea altor direcţii de gândire, precum pozitivismul, comportamentalismul, formalismul, constructivismul.

Astăzi, putem vorbi despre două curente liberale contemporane, a căror analiză este raportată în mod evident la teoriile realiste:

– unul *slab*, definit astfel pentru că acceptă multe din premisele realismului;

– altul *puternic*, catalogat în această manieră întrucât respinge criticile realismului.

Dacă realismul pune accentul pe securitate, în schimb liberalismul oferă prioritate conceptului de libertate. Pentru definirea cât mai clară a acestuia se apelează la noţiuni precum:

– cooperare;

– pace;

– progres.

Din disputa continuă la nivelul specialiştilor şi al practicienilor în domeniu, curentele majore ale teoriei relaţiilor internaţionale au cunoscut, şi cunosc încă, notabile contribuţii.

C. *Neorealismul*

Pe lângă cele două paradigme tradiţionale, în ultimele decenii s-au afirmat şi o serie de curente noi. Dintre acestea, se remarcă în primul rând *neorealismul*, continuator al tradiţiei realismului la începutul noului mileniu. De altfel, trecerea de la un curent la celălalt este considerată de specialişti elementul dominant al ultimelor decenii în teoria relaţiilor internaţionale.

Teoria *neorealistă* susţine în principiu şase teze principale. Acestea au fost dezvoltate de americanul Hans J. Morgenthau (1904 – 1980) în lucrarea publicată într-o primă ediţie în 1948 şi devenită clasică, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Morgenthau, născut în Germania, a reuşit să ajungă în Statele Unite în 1937, refugiindu-se în faţa politicii antisemite promovate de Adolf Hitler şi integrându-se mediului academic de peste Ocean. Colaborările cu Departamentul de Stat şi cu Pentagonul au contribuit în mod decisiv la acumularea unei experienţe deosebite în domeniul

Universitatea Spiru Haret

relațiilor internaționale. „Realismul politic – scria Morgenthau – vrea ca fotografia lumii politice să semene cât mai mult cu portretul construit. Fiind conştient de distanța inevitabilă dintre politica externă bună – adică rațională – şi politica externă aşa cum este ea în realitate, realismul politic susține nu doar că teoria trebuie să se axeze pe elementele raționale ale realității politice, ci şi că politica externă trebuie să fie rațională."

Aşadar, cele şase teze dezvoltate de Morgenthau în *Politics among Nations*, care i-au adus şi supranumele de „papă al relațiilor internaționale", sunt:

1. *Teza continuității*; realismul politic porneşte de la ideea că politica este guvernată de legi obiective care îşi au rădăcinile în natura umană, care nu s-a schimbat din epoca marilor gânditori din China, India sau Grecia antică, până astăzi. Oricum, abordarea în cauză pune accentul pe rațiune şi deci chiar politica externă trebuie gândită din această perspectivă.

2. *Teza câştigurilor relative sau absolute*; porneşte de la întrebări aparent simple, dar care conduc spre o anumită linie de interpretare a politicii de genul:

– Ştim cu adevărat care este motivația noastră?

– Iar în acest caz, cunoaştem care sunt motivele celorlalți?

Exemplu clasic poate fi comparația dintre foştii premieri britanici Neville Chamberlain şi Winston Churchill. Primul, recunoscut prin promovarea politicii conciliatoriste, nu poate fi acuzat că nu a dorit să evite războiul şi să-l oprească pe Hitler. Să ne amintim doar că după ce s-a întors de la Műnchen, unde parafase dispariția Cehoslovaciei în schimbul unei păci iluzorii, el declara la sosirea în Anglia că pacea omenirii este garantată pentru o lungă perioadă de timp. Şi totuşi, politica lui de cedare în fața pretențiilor hitleriste (secondat fiind şi de premierul francez Edouard Daladier, un rol demn de luat în calcul revenindu-i dictatorului italian Benito Mussolini) a grăbit falimentul păcii, apropiind Europa de război.

Pe de altă parte, noul prim-ministru Winston Churchill a promovat o politică mult mai aplicată interesului Marii Britanii şi şi-a atins scopul de a conduce Anglia spre victorie, chiar dacă metodele folosite nu au fost totdeauna cele mai ortodoxe, alianța cu Rusia sovietică vorbind despre depăşirea barierelor ideologice în fața unui

Universitatea Spiru Haret

interes imediat. În acest context putem exemplifica prin celebrul caz Coventry, atunci când Churchill a preferat să sacrifice apărarea unui oraş în schimbul păstrării secretului asupra accesului pe care serviciile sale secrete îl aveau la nivelul comunicaţiilor dintre liderii Reichului. De asemenea, nu putem să nu amintim şi de celebrul *acord procentual* de la Moscova, din octombrie 1944, la care a ajuns împreună cu Stalin. Atunci Churchill a făcut un calcul simplu, salvând Grecia – ţară în care imperiul britanic avea interese tradiţionale majore – de instaurarea unui regim comunist, chiar dacă România, de exemplu, era astfel abandonată în faţa pretenţiilor Uniunii Sovietice.

Prin urmare, realismul consideră că o bună politică externă este cea raţională întrucât doar aceasta reduce riscurile şi conduce la creşterea beneficiului actorului statal.

3. *Teza suveranităţii politice*; realiştii consideră că un fapt adevărat pentru caracterul general al relaţiilor internaţionale este adevărat şi pentru statul-naţiune, privit ca punct de referinţă pentru politica externă contemporană.

4. *Teza raţionalităţii supranaturale*; dacă o persoană, un individ, poate porni de la principiul latin de drept *Fiat justitia, pereat mundi,* un actor statal nu poate în nici un caz să acţioneze pe o astfel de bază. În această situaţie, spusele preşedintelui american Abraham Lincoln sunt edificatoare: „Voi acţiona cum ştiu mai bine, cum pot mai bine şi voi face astfel până la sfârşit. Dacă în final totul va fi bine, cei care spun ceva împotriva mea nu vor semnifica nimic. Dacă voi greşi, nici vocea a zece îngeri care să mă apere nu va putea face diferenţa."

5. *Teza capacităţii superioare a agenţilor statali*; realismul politic porneşte de la principiul că aspiraţiile morale ale unei naţiuni nu pot fi identificate cu legile morale care guvernează universul.

6. *Teza lipsei capacităţii internaţionale a agenţilor statului*, cunoscută şi drept teza „amoralităţii".

De această dată putem exemplifica apelând la numeroase situaţii oferite de secolul XX. Relevant este cazul războiului sovieto-finlandez din iarna anului 1939-1940 şi poziţia Angliei şi Franţei. Deşi cele două puteri apusene dezaprobau agresiunea sovietică, totuşi, având în vedere conflictul cu Germania hitleristă, s-a apelat la un paleativ, respectiv la excluderea Uniunii Sovietice dintr-o Societate a Naţiunilor muribundă şi falimentară. Mai mult, după 22 iunie 1941,

Universitatea Spiru Haret

Marea Britanie s-a grăbit să întindă o mână prietenească lui Stalin doar pentru că era un bun aliat în lupta contra lui Hitler. Nu mai contau politica externă agresivă sovietică ori realitățile politice interne din statul comunist, în primul rând milioanele de persoane supuse represiunii pe criterii politice.

Interesant este faptul că Morgenthau pornea de la experiența nefericită a celui de-al doilea război mondial. El privea cu neîncredere natura umană tocmai prin prisma celor întâmplate între 1939 – 1945, iar acest fapt, dublat desigur de realitățile războiului rece, l-au influențat. De asemenea, el observa că numărul marilor puteri a scăzut constant din secolul XVII şi până la data la care îşi publica tezele, exprimându-şi scepticismul asupra faptului că Statele Unite şi Uniunea Sovietică aveau capacitatea de a garanta pacea mondială.

Hans Morgenthau a tras, pe baza experienței la care ne referream, patru concluzii majore în legătură cu situația ce caracteriza războiul rece şi cu precădere conflictul dintre superputerile care erau Statele Unite şi Uniunea Sovietică. El observa că:

1) începând din secolul XVIII, numărul marilor puteri a fost în scădere;

2) după al doilea război mondial nu a mai existat o putere-tampon între Statele Unite şi Uniunea Sovietică, capabilă să medieze conflictul, aşa cum s-a întâmplat cu Marea Britanie, care a fost un factor de echilibru pentru Europa până în secolul XIX;

3) fenomenul decolonizării lipsea marile puteri de posibilitatea de a folosi teritorii pentru a compensa deficitul de echilibru dintre ele sau pentru aplanarea unor divergențe;

4) în a doua jumătate a secolului XX, datorită impactului dezvoltării ştiinței şi tehnicii, se mergea spre „mecanizare totală, război total şi dominație totală".

La rândul său, şi curentul realist a găsit forme noi de exprimare. Neorealismul subliniază importanța jucată de structura internațională anarhică şi de distribuția puterii politice la nivelul statelor participante la relațiile internaționale. În acest caz, trimiterea evidentă este la numărul marilor puteri.

Un rol important în planul discuției privind acest curent l-a avut profesorul Kenneth Waltz (născut în 1924), considerat deschizător de drumuri pentru neorealism în cadrul teoriei relațiilor internaționale,

Universitatea Spiru Haret

care va lansa teoria alegerii raționale. La baza demersului stau ideile raționaliste, cu rădăcini la gânditori de talia lui Thomas Hobbes (1588 – 1679) şi a adepților utilitarianismului.

Susținător al absolutismului, Hobbes se remarcase drept un filozof materialist, lucrarea sa clasică fiind *Leviathan*, prilej de utilizare a speculației istorice ca metodă. El credea că societatea este fructul unui pact voluntar, deci statul este absolutist din naştere. Aceste teorii vor fi resuscitate în secolul XX sub puternicul impact al gândirii economiştilor neoclasici.

Kenneth Waltz, în *Teoria politicii internaționale,* lucrare publicată în 1979, tradusă în limba română în anul 2006, la un an după ce cartea lui Morgenthau cunoştea o nouă ediție, oferă o perspectivă structurală pentru neorealism ca teorie a relațiilor internaționale. Interesant este contextul în care apare volumul, în preajma alegerii lui Ronald Reagan ca preşedinte la Casa Albă, moment important în evoluția războiului rece.

Waltz susține să actorul statal este previzibil şi poate fi înțeles prin poziția lui de putere în cadrul sistemului internațional. Țelul primar al statului este, în viziunea sa, de a securiza puterea fie ca putere militară, fie ca persuasiune politică. De altfel, Waltz susține că lumea se găseşte într-o stare de anarhie perpetuă, dar şi că interdependența dintre state, deşi se află încă la un nivel scăzut, este în creştere. Pe acest fond, el remarca discrepanța dintre cele două superputeri, Statele Unite şi Uniunea Sovietică, şi restul statelor. Desigur, şi teoria lui Waltz a determinat o importantă discuție între adepții şi criticii acesteia.

În privința globalizării, Kenneth Waltz este de acord că fenomenul aduce noi provocări statelor, dar nu crede că organismele nonstatale sau suprastatale îl pot înlocui. De asemenea, el comenta faptul că Statele Unite prezintă caracteristicile unui imperiu, prezicând totodată, în mod eronat, că războiul rece va continua şi în secolul următor. După cum se cunoaşte, la un deceniu după apariția lucrării în discuție, comunismul s-a prăbuşit în Europa.

Revenind după două decenii asupra subiectului, Kenneth Waltz observa cu justețe, potrivit opiniei majorității specialiştilor, că globalizarea este un produs *made in America*.

Fiind considerată de natură metateoretică, aplicarea teoriei alegerii raționale la politică poate naşte multiple teorii care, la rândul

Universitatea Spiru Haret

lor, pot să se completeze sau chiar să rivalizeze între ele. În centrul presupunerilor alegerii raționale stau individualismul metodologic – cu alte cuvinte, explicarea grupului în termenii indivizilor care-l compun – şi raționalitatea instrumentală a actorilor, ceea ce semnifică tratarea indivizilor ca fiind de utilitate maximă.

În zilele noastre, realismul oferă o perspectivă critică asupra relațiilor internaționale. Accentul cade pe latura analitică, curentul influențând decizia politică. Din rândul reprezentanților de seamă ai curentului ne vom opri în continuare la câteva personalități cunoscute pentru contribuțiile aduse în planul teoriei, dar uneori şi al practicii relațiilor internaționale, pe lângă George Kennan, autorul teoriei „îndiguirii", sau Hans J. Morgenthau, la care ne-am referit deja.

Raymond Aron (1905 – 1983) este unul din gânditorii care au influențat profund mai multe domenii, remarcându-se şi în câmpul relațiilor internaționale. Marcat de o experiență personală tumultuoasă, cu studii în Germania, pe care o părăseşte în 1933, exilat la Londra în timpul războiului, prilej de a-l cunoaşte pe Charles de Gaulle, Aron a fondat împreună cu Jean Paul Sartre revista *Les Temps Modernes*.

Ca teoretician, a atacat statul centralizat de tip sovietic, bazat pe planificare şi industrializare, considerând că nu este un model viabil pentru o societate industrializată complexă. De asemenea, s-a ocupat de mersul relațiilor internaționale în contextul războiului rece, fiind de părere că diplomația nucleară reprezintă un nou tip de provocare. Pentru prima dată, statele care dețineau bomba atomică erau capabile să se distrugă reciproc, ceea ce schimba profund datele problemei. Aron considera că arma nucleară introducea un nou vector în spațiul relațiilor internaționale. Este motivul pentru care el a pus accentul pe prudență, ca element important al noii diplomații.

Pentru abordarea teoretică, Raymond Aron s-a impus încă din 1962 prin publicarea lucrării *Paix et guerre entre les nations*. El invita cu acest prilej la reflecție: „Dezvoltarea funcțiilor statului, regula de drept internațional care interzice ingerința deschisă în afacerile interne ale statelor independente, naționalizarea culturii, aceste trei fapte caracteristice ale secolului nostru (evident, este vorba de veacul XX – n.n.) conservă independența națională în dauna interdependenței tehnico-economice, a blocurilor supranaționale şi ideologiilor trans-

Universitatea Spiru Haret

naționale, o semnificație pe care o putem deplânge, dar pe care trebuie să o cunoaştem."

Profesorul Robert Gilpin a introdus în discuție modelul schimbării sistemice la nivelul relațiilor internaționale. În lucrarea *Război şi schimbare în politica mondială*, tradusă şi în limba română, el enunță cinci criterii de bază pentru construirea unei teorii a schimbării ciclice la nivelul sistemului internațional:

„1. Un sistem internațional este stabil (adică în echilibru) dacă nici un stat nu consideră că schimbarea sistemului este profitabilă.

2. Un stat va încerca să schimbe sistemul internațional dacă beneficiile aşteptate depăşesc costurile presupuse.

3. Un stat va căuta să schimbe sistemul internațional prin expansiune teritorială, politică şi economică până când costurile marginale ale unei viitoare schimbări sunt egale sau mai mari decât beneficiile aşteptate.

4. Odată ce se ajunge la un echilibru între costurile şi beneficiile unei viitoare schimbări (şi expansiunea este atinsă), costurile economice de menținere a *statu-quo*-ului tind să crească mai repede decât capacitatea economică de a susține *statu-quo*-ul.

5. Dacă dezechilibrul din sistemul internațional nu este soluționat, sistemul se va schimba şi se va stabili un nou echilibru care va reflecta redistribuția puterii."

Prin urmare, Robert Gilpin şi-a construit teoria potrivit căreia istoria mondială de după Pacea din Westphalia (1648) poate fi decriptată cu ajutorul acestui sistem.

De asemenea, alte contribuții, aparținând lui Nicholas Spykman, Reinhold Niebuhr, Arnold Wolfers, Charles Beard sau Walter Lippman, sunt demne de consemnat. Lippman (1889 – 1974) a absolvit celebra Universitate Harvard şi a avut şansa de a lucra în echipa preşedintelui american Woodrow Wilson pe parcursul primului război mondial. El s-a remarcat prin contribuția adusă la formularea celebrelor 14 puncte wilsoniene.

După încheierea celui de-al doilea război mondial, în 1947, Walter Lippman a scris o serie de articole, grupate sub termenul generic *Războiul rece*. Ele au fost prilejul de atacare a teoriei „îndiguirii", susținută de George Kennan, care preconiza crearea unui

Universitatea Spiru Haret

baraj în calea expansiunii sovietice, arătând că, dimpotrivă, trebuie recunoscut dreptul Uniunii Sovietice ca mare putere.

Nicholas Spykman (1893 –1943) este cunoscut ca geostrateg, predând la Universitatea Yale şi apropiat de curentul realist. Pentru teoriile sale a fost numit *naşul îndiguirii*. Cele două lucrări fundamentale care dezvoltă gândirea lui Spykman sunt *America' Strategy in World Politics. The United States and the Balance of Power*, publicată la New York, în 1942, şi *The Geography of Peace*, apărută postum, în 1944, tot la New York.

În prima carte citată, apărută la scurt timp după atacul japonez de la Pearl Harbor, Spykman atacă puternic izolaţionismul. El atrage atenţia că revenirea la această concepţie nu ar face decât să ducă la repetarea greşelilor făcute de Statele Unite după primul război mondial. Volumul postum este un prilej de discutare a teoriei balanţei puterilor, concluzia autorului fiind aceea că orice schimbare a raporturilor de forţe din Eurasia poate afecta securitatea Americii.

Reinhold Niebuhr (1892 – 1971) a fost puternic influenţat în scrierile sale de formaţia sa de teolog protestant. El s-a manifestat drept un suporter al teoriei *războiului drept*. Lucrarea lui fundamentală este *Moral Man and Immoral Society*, publicată la New York, în 1932.

Niebuhr dezvoltă aici o serie de subiecte de mare interes, deopotrivă de sensibile:

– omul şi societatea – arta conversaţiei;
– resursele raţionale ale individului pentru convеţuirea socială;
– resursele religioase;
– moralitatea naţiunilor;
– atitudinea etică a claselor privilegiate;
– atitudinea etică a proletariatului;
– justiţie prin revoluţie, la acest capitol fiind interesantă opinia formulată de autor potrivit căreia revoluţia nu era imposibilă în civilizaţia occidentală industrializată;
– justiţie prin forţa politică;
– prezenţa valorilor morale în politică;
– conflictul dintre moralitatea individului şi cea a societăţii.

Universitatea Spiru Haret

Charles Beard (1874 – 1948) s-a manifestat ca lider incontestabil al istoriografiei americane interbelice în aşa-numita *şcoală progresivă*. Principalele sale scrieri au fost publicate în perioada interbelică, fiind dedicate în special problemelor Statelor Unite. Amintim astfel *The Rise of American Civilization* (1927), *America in Midpassage* (1939) şi *The American Spirit*, publicată în 1943, atunci când ţara era deja angrenată în conflictul mondial.

Beard s-a manifestat drept unul din susţinătorii lui Franklin D. Roosevelt în privinţa direcţiei aplicate în politica internă, cunoscutul *New Deal*. Însă el se va arăta mult mai critic în ceea ce priveşte politica externă a administraţiei Roosevelt.

În fine, amintim şi de profesorul Arnold Wolfers, cunoscut mai ales pentru lucrarea publicată în 1962, la Baltimore, *Discord and Collaboration. Essays on International Politics*. Între altele, Wolfers reuşeşte o analiză echilibrată în privinţa scopurilor politicii externe. Acelaşi autor a publicat în 1976, la prestigioasa editură Greenwood Press, o carte dedicată războiului rece, *Alliance Policy in the Cold War*.

D. *Neoliberalismul*

Curentul a fost puternic stimulat de polemica purtată cu adepţii neorealismului şi se bazează pe ideea că statele sunt preocupate de avantajele cooperării dintre ele, mai ales pe termen lung. Părinţii noii teorii sunt consideraţi Joseph Nye şi Robert Keohane.

Nye, născut în 1937, este profesor la Harvard şi a lucrat o perioadă în administraţia Clinton, în timp ce Keohane, născut în 1941, ocupă o catedră la o altă universitate faimoasă din Statele Unite, Princeton, fiind autorul lucrării considerate clasice *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, apărută în 1984.

Cei doi au publicat împreună în 1972 o lucrare în care pun la îndoială unele din ipotezele de bază ale realismului, *Transnational Relations and World Politics*. După cinci ani, în 1977, ei revin cu *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, demers ştiinţific în care pornesc de la trei presupuneri de bază:

– statele sunt unităţi coerente care domină totodată ca actori relaţiile internaţionale;

– forţa este un instrument efectiv al politicii;

– există o ierarhie în politica internaţională.

Universitatea Spiru Haret

Joseph Nye şi Robert Keohane au pornit de la ideea că politica mondială contemporană este influențată de puternice interrelaționări. Ei cred că nici viziunea tradiționalistă, nici cea modernistă nu acoperă adecvat interpretarea lumii contemporane. Pentru acoperirea acestui deficit, cei doi propun o discuție aplicată asupra unor concepte precum:

– interdependența;

– diferența dintre interdependență și dependență.

Pentru a explica rolul puterii în cazul interdependenței, Nye şi Keohane disting două dimensiuni ale interdependenței, respectiv:

– sensitivitatea, cu ajutorul căreia se poate aprecia cât de mult este influențată o țară de politica altor țări;

– vulnerabilitatea, care ia în calcul cât de repede şi eficient poate reacționa un stat la schimbările produse.

Robert Keohane şi Joseph Nye au încercat, în *Power and Interdependece*, să construiască două module teoretice: unul este cel clasic, realismul, celălalt fiind *interdependența complexă*. Prin această aserțiune, ei credeau că pot explica mai bine sistemul internațional prin introducerea unor noutăți cum ar fi rolul actorilor nonstatali, lipsa unei ierarhii prestabilite a soluțiilor sau ideea că forța nu mai este un argument suficient. La acest din urmă punct, ei contraziceau teoria realistă, ce postula eficiența și utilitatea forței în politică.

Aplicând noul modul, Nye şi Keohane ajungeau la concluzia că pe prim plan trecea distribuția resurselor şi a ceea ce ei numeau „vulnerabilităților", deveniți de acum factori decisivi. După câțiva ani, cei doi autori îşi vor revizui teoria, renunțând la prezentarea realismului şi a interdependenței complexe drept rivali. Un rol important în această schimbare l-a avut declanşarea conflictului din Afganistan, prin atacul Uniunii Sovietice din 1979.

Practic, putem spune că Nye şi Keohane încearcă să explice maniera în care se schimbă lumea. De altfel, mulți critici au apreciat că ei au scris această carte tocmai pentru a explica lucruri pe care Morgenthau şi Waltz nu le explicaseră în cărțile lor.

După cum am menționat deja, în 1984, Robert Keohane va reveni cu *After Hegemony*, prilej de a realiza o sinteză între ideile realismului structural şi interdependența complexă. Astfel va apărea un nou concept, cel de *instituționalism neoliberal*.

Universitatea Spiru Haret

Curentul neoliberal este în strânsă legătură cu practica politică, însuşi corifeii săi lucrând în administraţia americană pe poziţii de decizie. De asemenea, Nye şi Keohane au o puternică influenţă în mediul academic.

Martin Griffiths consideră că un rol important în această discuţie teoretică îl are şi profesorul Michael Doyle, autorul, în viziunea sa, al unui excelent manual pentru domeniul relaţiilor internaţionale contemporane, *Ways of War and Peace* (1997). Potrivit lui Griffiths, „Doyle nu se mulţumeşte să construiască o conversaţie între uriaşi dispăruţi. El ia în considerare generalizările lor empirice şi le evaluează faţă în faţă cu probele empirice disponibile. Dat fiind că mulţi dintre mentorii lui clasici sunt filozofi politici, simpla traducere a argumentelor lor normative în limbajul ştiinţei sociale empirice este inadecvată, astfel încât lucrarea conţine două capitole cuprinzătoare privind etica intervenţiei şi distribuţiei internaţionale. Încheind cu o analiză atentă asupra viitorului prin lentilele fiecărui cadru normativ de analiză, în mod foarte corect, Doyle nu pretinde că ar fi capabil nici să încheie, nici să depăşească dezbaterea clasicilor. Pledoaria sa pentru pluralism în teoria relaţiilor internaţionale este o justificare potrivită a unei mari toleranţe în ceea ce priveşte cercetătorii, deoarece, deşi este liberal, recunoaşte nevoia prudenţei realiste şi este sensibil la inegalitatea ce inspiră viziunile socialiste ale ordinii mondiale."

O notorietate aproape instantanee a câştigat profesorul Francis Fukuyama (născut în 1953) prin publicarea, în 1992, a lucrării *Sfârşitul istoriei*, titlul original fiind *The End of History and the Last Man*. Deşi nu era un nume necunoscut printre specialişti, el nu ocupa totuşi podiumul dezbaterilor teoretice în sfera relaţiilor internaţionale, motiv pentru care succesul cărţii lui a fost cu atât mai surprinzător. Pe cât de faimos, pe atât de criticat, Fukuyama a încercat să prezinte un model teoretic în cuprinsul căruia face trimiteri la Platon şi Hegel, pentru a explica faptul că vorbind de „sfârşitul istoriei" trebuie să ne gândim la „istoria gândirii principiilor prime care stau la baza organizării politice şi sociale" (cf. aprecierii critice a aceluiaşi Martin Griffiths).

Lucrarea lui Fukuyama a fost puternic influenţată de prăbuşirea Uniunii Sovietice. Din păcate pentru teoria expusă de autor, evoluţiile ulterioare au demonstrat că „sfârşitul istoriei" este însă îndepărtat, chiar dacă opinia publică a receptat faptul că sintagma se referea mai

Universitatea Spiru Haret

degrabă la realitățile post război rece. De altfel, același Martin Griffiths observa cu temei, în cuprinsul unei analize echilibrate, că: „Prin expresia *sfârşitul istoriei*, Fukuyama se referă la istoria gândirii principiilor prime care stau la baza organizării politice şi sociale. Argumentul său este, înainte de toate, normativ. La sfârşitul secolului al XX-lea, combinația democrație liberală – capitalism s-a dovedit superioară oricărei alternative de sistem economic/politic, iar sursa superiorității este capacitatea acesteia de a satisface trebuințele primare ale naturii umane."

Alte tipuri de provocări sunt importante pentru evoluția omenirii la cumpăna dintre milenii. Dintre acestea, mai ales după 11 septembrie 2001, lupta împotriva terorismului internațional a ocupat prim-planul. De asemenea, alte amenințări la adresa securității umanității ca întreg sunt tot mai prezente în preocupările liderilor mondiali, fie că vorbim de schimbările majore ale climei, de fenomenul exploziei populației sau de problema epuizării resurselor tradiționale de energie.

E. *Constructivismul*

Această direcție de reflecție, cunoscută şi sub denumirea de post-pozitivism, este teoria care porneşte de la premisa că lumea este produsul acțiunii sociale a omului. Spre deosebire de realism şi liberalism, constructivismul pune accentul pe rolul ideilor în relațiile internaționale, care au în vedere scopuri, temeri, identități. Curentul se bazează, în diversele sale forme, pe prezumția că interesul principal este reprezentat de studierea realității construite, şi nu a celei ontologice.

Un rol important l-a avut lucrarea publicată de Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, în 1999. Profesorul Wendt, născut în Germania, în 1958, a scris această carte ca răspuns la o altă contribuție celebră, cea semnată de Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*.

Wendt dezvoltă teoria sistemului internațional ca pe o construcție socială. El susține un punct de vedere structural şi idealist, în contrast cu cel individualist şi materialist. Pentru a se produce schimbări structurale de la o cultură la alta, Wendt consideră că este necesară implicarea a patru factori:

1) interdependența;

Universitatea Spiru Haret

2) soarta comună;
3) omogenizarea;
4) autoconstrângerea.

Meritul lui Alexander Wendt constă şi în analizarea efectelor capitalismului şi ale democraţiei asupra dezvoltării culturii kantiene în Occident. La fel ca şi în cazul postmodernismului, constructivismul porneşte de la faptul că structurile sociale şi acţiunea socială sunt mutual constituite. În această viziune, structurile sociale sunt reale, dar realitatea depinde de cunoaştere sub constructivism.

Wendt susţine faptul că statul are un rol principal, pornind de la prezumţia că doar el poate legitima „violenţa organizată" în afacerile internaţionale. De aici derivă rol său central în sistem.

Într-un articol publicat în celebra „American Political Science Review", din 1994, Alexander Wendt scria următoarele:

„Constructivismul este o teorie structurală a sistemului internaţional care face următoarele afirmaţii esenţiale:

1. Statele sunt principalele entităţi de analiză pentru teoria politică internaţională.
2. Structurile cheie din sistemul statului sunt mai curând intersubiective decât materiale.
3. Identităţile şi interesele de stat sunt în mare parte construite mai degrabă de acele structuri sociale, decât date în mod exogen sistemului de natura umană sau de politicile interne."

Alături de Alexander Wendt, Peter Katzenstein şi John Ruggie sunt consideraţi drept reprezentanţi de seamă ai curentului constructivist.

Katzenstein, născut în 1945 în Germania, profesor la Universitatea Cornell, a editat în 2006, împreună cu celebrul Robert Keohane, o lucrare bine primită de specialişti, *Anti-Americanism in World Politics*. El este recunoscut drept un excelent specialist în relaţiile economice internaţionale, iar sinteza sa publicată în 2005 sub un titlu incitant, *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium,* a fost deja comparată cu celebra lucrare semnată de Samuel Huntington, *Ciocnirea civilizaţiilor*.

În privinţa lui John Ruggie (născut în 1944), acesta s-a remarcat ca asistent al secretarului general al Organizaţiei Naţiunilor Unite,

Universitatea Spiru Haret

Kofi Annan, între 1997 şi 2001. Principala lui misiune a fost aceea de a lucra la reforma bugetului Națiunilor Unite.

Profesorul Ruggie era deja cunoscut în momentul când a început să lucreze la Organizația Națiunilor Unite datorită unei lucrări apărute la New York, chiar în 1997, *The Winning Peace: America and World Order in the New Era*. Ruggie s-a situat pe poziții critice față de realism, atacând în special teoria privind echilibrul geopolitic al puterii. În egală măsură, el s-a declarat şi împotriva „unilateralismului" promovat de Statele Unite, mai precis a manierei în care politica externă americană este construită, doar pentru protejarea propriilor interese.

Criticii constructivismului consideră că principala sa deficiență este constituită de faptul că nu este capabil să creeze o teorie proprie a schimbării în politica internațională.

F. *Postmodernismul*

Spre deosebire de constructivism, acesta nu se ocupă de studierea structurilor materiale, fiind o latură a teoriei sociale critice. El reprezintă mai degrabă o multitudine de abordări cu fundal filozofic şi metodologic. Curentul se bazează pe discurs, practici discursive şi intertexte. Obiectivul principal al postmodernismului îl constituie deconstruirea ordinii lucrurilor existente şi expunerea lor cunoaşterii.

Curentul, reprezentat în planul gândirii filozofice de nume celebre ale secolului XX, precum Soren Kirkegaard şi Friedrich Nietzsche, încearcă să ofere explicații în sistemul teoriei relațiilor internaționale acolo unde paradigmele principale întâmpină dificultăți. De regulă, discursul postmodern se împleteşte cu alte şcoli de gândire.

Robert Ashley, de la Universitatea Arizona, este considerat unul dintre liderii mişcării postmoderne în cadrul teoriei relațiilor internaționale. Profesorul american este autorul unei lucrări interesante, publicată la Londra, în 1970, *The Political Economy of War and Peace: The Sino-Soviet-American Triangle and the Modern Security Problematique*. Este o abordare analitică a relațiilor dintre Statele Unite şi cele două mari puteri comuniste, Uniunea Sovietică şi China, în plin război rece, atunci când diplomația americană încerca să exploateze o posibilă breşă în sistemul socialist, fapt ce părea posibil datorită nemulțumirii Chinei, ce nu putea accepta rolul conducător al

Universitatea Spiru Haret

Moscovei în lumea comunistă. Volumul este cu atât mai merituos având în vedere introducerea problematicii economice în ecuația americano-sovieto-chineză, dar şi dinamica evenimentelor care au condus la o nouă situare a Chinei în raporturile cu Statele Unite.

Curentul este reprezentat în ultimii ani de nume precum cele ale lui Jacques Derrida, Jean François Lyotard, Michael Schapiro şi James Der Derian. De asemenea, semnalăm preocupările Christinei Sylvester, legate de dezvoltarea teoriei feministe în relațiile internaționale. Având o bună experiență academică, Christine Sylvester este preocupată de probleme legate de teoria şi metodologia relațiilor internaționale feministe, problematica războiului în această viziune sau artele şi relațiile internaționale.

Sylvester este autoarea lucrărilor *Feminist Theory and International Relations in a Post-modern Era*, Cambridge University Press, 1994, şi *Feminist International Relations. An Unfinished Journey*, Cambridge University Press, 2002. Cele două volume s-ua dovedit excelente ocazii pentru dezvoltarea concepției asupra fenomenului cooperării empatice, văzut ca o posibilă cale feministă de abordare a relațiilor internaționale. Christine Sylvester şi-a afirmat deschis credința că există toate premisele necesare pentru ca şi acest domeniu nou din sfera relațiilor internaționale să aducă o contribuție notabilă la discuția teoretică.

Jacques Derrida (1930 – 2004), născut în Algeria, este fondatorul teoriei deconstrucției. Cele două momente de turnură pentru viziunea lui filozofică sunt considerate cele datorate lucrărilor *Specters of Marx,* publicată în 1984, şi *The Gift of Death*. În primul caz, vorbim de o cotitură politică, în timp ce al doilea exemplu are în vedere etica. Derrida este binecunoscut şi pentru implicarea politică în marile evenimente cu care a fost contemporan. În mai 1968, s-a declarat inițial suporter al revendicărilor studențeşti, pentru ca apoi în fața valului de violențe să-şi reconsidere poziția. De asemenea, a criticat războiul din Vietnam şi sisteme nedrepte precum comunismul şi apartheidul. În ultimii ani de viață, deşi s-a declarat partizanul Americii după atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001, va critica invadarea Irakului în 2003.

Jean François Lyotard, născut la Versailles în 1924, este un cunoscut filozof care s-a preocupat de impactul postmodernității

Universitatea Spiru Haret

asupra condiției umane. Opera sa clasică a fost publicată în 1979 sub titlul *La condition postmoderne*, având un mare succes, fiind tradusă cinci ani mai târziu în limba engleză. Tematica propusă aici de Lyotard este una generoasă, fiind abordate mai multe aspecte de mare interes. Este analizată cunoaşterea în contextul societății computerizate, autorul apreciind că: „Aceste transformări tehnologice se aşteaptă să aibă un impact considerabil asupra cunoaşterii. Cele două funcții principale ale sale – cercetarea şi transmiterea cunoştințelor dobândite – au simțit deja efectul sau îl vor simți pe viitor."

Lyotard analizează, în continuarea lucrării despre condiția postmodernă, fenomenul de legitimare şi limbajul jocurilor. El ia în discuție şi alternativa modernă care conduce la două tipuri de cunoaştere:

– una de genul pozitivist, aplicabilă tehnologiilor;

– alta critică, reflexivă sau, cu alte cuvinte, tipul hermeneutic, reflectat direct sau indirect în valori.

Tot Lyotard ajunge la concluzia că perspectiva postmodernă este benefică pentru abordarea fenomenului cunoaşterii în sensul instituțiilor contemporane. Concluzia demersului ştiințific în discuție este că putem declara sfârşitul modernismului şi al conceptelor care au dominat 18 secole din punct de vedere ştiințific.

Lucrarea editată în 1989 de James Der Derian şi Michael Schapiro, *International/Intertextual Relations; Postmodern Readings of World Politics*, este cea care a avut un impact deosebit pentru dezbaterea paradigmei postmoderne în cadrul relațiilor internaționale. Cei doi autori au reunit sub acest generic o serie de eseuri în care încearcă să demonstreze cu ce poate contribui teoria postmodernă la dezvoltarea relațiilor internaționale.

Amintim aici şi contribuția lui Robert Walker, născut în 1947, în Marea Britanie, dar cu experiențe de *visiting-professor* în Canada şi Australia. Walker a pus accentul pe metoda practicii discursive, bazată pe apelul la limbaj, ceea ce constituie o nouă manieră de abordare pentru teoria relațiilor internaționale.

Una din noutățile principale ale teoriei postmoderne este legată de introducerea în discuție a factorului etic. După cum am subliniat deja, la acest capitol un merit deosebit îl are Jacques Derrida.

Universitatea Spiru Haret

G. *Şcoala engleză*

Alte dezvoltări teoretice pot fi atribuite *şcolii engleze*. Deşi rădăcinile sale pot fi plasate, în epoca interbelică, în ambele curente majore de gândire din sfera relaţiilor internaţionale, ea s-a impus în discuţia teoretică din această sferă după al doilea război mondial.

În cazul şcolii engleze se impun drept concepte centrale cele de:

1) societate internaţională;
2) ordine internaţională;
3) justiţie internaţională.

Adepţii şcolii engleze pornesc de la natura socială a relaţiilor internaţionale, motiv pentru care s-au disociat de la început de realişti în privinţa puterii politice, dar şi de liberali în privinţa transformărilor internaţionale radicale. Astăzi, acest curent îşi dezvoltă relaţiile şi conceptele în legătură cu alte şcoli de gândire, cum ar fi constructivismul, globalismul, identitatea şi integrarea europeană.

Şcoala engleză susţine faptul că prin dialog statele pot stabili reguli comune şi instituţii care să construiască o societate internaţională bazată pe valori şi interese comune. Astfel, la nivelul şi în interesul societăţii internaţionale poate fi impusă ordinea care să rezulte din înţelegerea comună a unor principii de bază:

– respectul mutual al suveranităţii;
– neintervenţia;
– respectarea obligaţiilor şi responsabilităţilor prevăzute prin tratate.

Aceste principii pot fi asumate prin intermediul unor instituţii fundamentale precum:

– balanţa puterii;
– diplomaţia;
– dreptul internaţional.

În viziunea şcolii engleze, ordinea internaţională şi societatea internaţională se referă şi la ceea ce, în termeni generici, numim guvernare globală. Acesta include câteva elemente de bază, cum ar fi:

– drepturile omului;
– organizaţiile nonguvernamentale;
– opinia publică.

Universitatea Spiru Haret

Meritul şcolii engleze rezidă însă şi în marile probleme puse în discuţie, dintre care două s-au impus atenţiei:

1. Cum pot statele şi alţi actori ai politicii internaţionale să-şi reconcilieze interesele prin intermediul:

– propriilor cetăţeni (ceea ce numim *raison d'état*);
– menţinerii ordinii internaţionale, a păcii şi a securităţii;
– minimului standard al umanităţii (*raison du système*);
– pământului ca întreg (*raison de la justice*).

2. Cum se poate ca ordinea internaţională pluralistă, bazată pe respectul suveranităţii, neintervenţiei şi libertăţii politice a statelor, să se reconcilieze cu ordinea solidară, care se sprijină pe organizare internaţională, drepturile omului şi dreptul internaţional.

După cum se poate remarca din aceste observaţii cu caracter general, şcoala engleză este bine ancorată în realităţile actuale şi oferă o puternică bază pentru dezbateri tocmai în teoria societăţii internaţionale, prin discuţii asupra modulului pluralist şi a celui solidar care o caracterizează. Această dezbatere poate include dileme de genul:

– putere contra moralitate;
– ordine contra justiţie;
– suveranitate contra drepturile omului;
– intervenţie contra ordine mondială.

Prin urmare, la acest capitol şcoala engleză propune teme de largă respiraţie şi de maxim interes, între care amintim doar:

– politica marilor puteri;
– intervenţie umanitară;
– legitimare internaţională;
– protecţie internaţională;
– viaţă internaţională;
– naţionalism şi autodeterminare naţională;
– guvernare globală.

Potrivit opiniei specialiştilor în domeniu, unul dintre corifeii şcolii engleze este Martin Wight (1917-1972), cel care a avut un rol important în înfiinţarea Comisiei Britanice pentru Teoria Politicii Internaţionale. Analizând evoluţia în plan teoretic a disciplinei, profesorul Wight constata că nu există un corpus al teoriei

Universitatea Spiru Haret

internaționale – conform expresiei folosite de Martin Griffiths –, distingând în schimb trei tradiții istorice de gândire, sau cei trei R:

– realismul;
– raționalismul;
– revoluționarismul.

Interesant în cazul lui Wight este faptul că opera sa a fost publicată postum, prin grija soției, căreia îi datorăm şi *International Theory: The Three Traditions*, apărută în 1991, la Londra. Oarecum pe aceleaşi coordonate pot fi plasați profesorii de la celebra *London Schools of Economics*, Terry Nardin şi John Vincent.

Nardin a fost puternic influențat de opera filozofului şi politologului englez Michael Oakeshott (1901 – 1990), profesor de ştiințe politice la faimoasa *London Schools of Economics*. Faptul este evident mai ales în lucrarea lui Terry Nardin, publicată în 1983, *Law, Morality and the Relation of States*. De subliniat că, ulterior, Nardin îşi va revizui opiniile, exprimându-şi acordul pentru o posibilă intervenție armată al cărei scop era protejarea drepturilor omului, după eşuarea tuturor soluțiilor paşnice.

John Vincent (1943 – 1990) este absolvent al primei Universități la care a funcționat o catedră de relații internaționale, cea de la Aberystwyth. El a reuşit să publice o serie de lucrări importante pentru teoria relațiilor internaționale, între care amintim *Nonintervention and International Order*, Princeton, 1974, *Human Rights and International Relations*, Cambridege, 1986, urmată, în acelaşi an şi la aceeaşi editură, de *Foreign Policy and Human Rights: Issues and Responses*.

Vincent a acordat un loc important în cercetările sale chestiunilor legate de evoluția curentului realist şi de moştenirea pe care se baza acesta. Într-un studiu despre impactul concepțiilor lui Hobbes asupra relațiilor internaționale din secolul XX, publicat în 1981, citat şi de Martin Griffiths, analistul englez arată: „Critica realistă a lui Carr este urmată de un capitol despre limitele realismului. Realistul Martin Wight din lucrarea *Power Politics* se deosebeşte de raționalistul Martin Wight din studiul *Western Values in International Relations*. Evaluarea de către Morgenthau a politicii internaționale privită ca luptă pentru putere include o analiză a echilibrului de putere ca factor stabilizator în politica statelor şi chiar a importanței

Universitatea Spiru Haret

consensului moral de care depinde, în cele din urmă, stabilitatea unui sistem."

Scriind în contextul războiului rece, John Vincent a pus accentul pe justiție şi ordine internațională. Din acest motiv, el ajunge la concluzia justă, ce va fi confirmată şi de evoluțiile politice, că nu poate exista o cale de mijloc între realism şi revoluționarism.

O importantă contribuție teoretică se regăseşte şi în lucrarea *Just and Injust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, publicată într-o primă ediție în 1977 de Michael Walzer. Autorul pornea de la experiența contemporană oferită de războiul din Vietnam, el fiind deja cunoscut în mediile ştiințifice pentru debutul său legat de studierea istoriei gândirii politice în timpul revoluției engleze, precum şi de fenomenul puritanismului, ca formă radicală de expresie.

Walzer vorbeşte despre un set de principii care ar trebui să constituie *paradigma legalistă* pentru statele membre ale societății internaționale. Este vorba despre şase afirmații (condiții) principale:

„1. Există o societate internațională formată din state suverane;

2. această societate internațională are legi care stabilesc drepturile membrilor ei – mai presus de orice, drepturile de integritate teritorială şi suveranitate politică;

3. utilizarea în orice mod a forței sau amenințarea iminentă cu utilizarea forței de către un stat împotriva suveranității politice a altuia constituie agresiune şi reprezintă un act criminal;

4. agresiunea justifică două tipuri de ripostă violentă: un război de autoapărare din partea victimei şi un război de aplicare a legii de către victimă sau de către un alt membru al societății internaționale;

5. numai agresiunea poate justifica războiul şi nimic altceva;

6. după ce statul agresor a fost învins din punct de vedere militar, acesta poate fi pedepsit."

Concepțiile lui Michael Walzer, privind *războiul just* au dat naştere unor aprinse controverse, şansa cea mai importantă fiind oferită de războiul din Golf, declanşat prin agresiunea lui Saddam Hussein asupra Kuweitului. Totuşi, Martin Griffiths este de părere că: „încercarea lui Walzer de a moderniza teoria războiului just rămâne una din cele mai importante contribuții la teoria internațională normativă."

Universitatea Spiru Haret

H. *Funcționalismul*

Este teoria relațiilor internaționale care are la bază realitățile integrării europene. Adepții săi pornesc de la ideea că statele au interese comune, iar de aici se dezvoltă o dinamică proprie. Aceasta este influențată atât de fenomenul integrării, cât şi de dorința proprie de dezvoltare. David Mitrany este cel care a introdus termenul de funcționalism în cadrul teoriei relațiilor internaționale, ulterior, de numele unor cercetători precum Ernest B. Haas fiind legată fondarea teoriei neofuncționalismului.

Mitrany (1888 – 1975) şi-a făcut studiile în România, fiind apoi în cele două războaie mondiale ofițer de informații în slujba Marii Britanii. S-a remarcat ca jurnalist şi diplomat deopotrivă, publicând o lucrare fundamentală, apărută la Londra, în 1930, *The Land and the Peasant in Romania. The War and Agrarian Reform (1917 – 1921)*. Ea este rodul experienței lui în România, fiind o excelentă analiză istorică asupra celei mai radicale reforme agrare din Europa de Est de după încheierea primului război mondial. În ultimii ani de viață, Mitrany a mai editat o lucrare teoretică, *The Functional Theory of Politics* (1975).

David Mitrany a încercat să găsească soluțiile optime pentru a pune de acord experiența guvernanților cu necesitățile şi aşteptările populației. Faptul că a participat la ambele războaie mondiale într-un domeniu sensibil, cel al luptei pentru informații, dar şi experiența românească, despre care am amintit deja, dau consistență teoriilor lui Mitrany, a căror sorginte este considerată a fi liberală.

Dacă ar fi să căutăm alți reprezentanți pentru acest curent probabil cel mai bun exemplu este oferit de Immanuel Wallerstein, născut în 1930, adică în anul când apărea cartea lui Mitrany despre reforma agrară din România. Acesta aprecia că sistemul westphalian a avut un rol pozitiv, securizând şi protejând regimul capitalist occidental. Autor al lucrării clasice *Sistemul mondial modern*, apărută în 1974, Wallerstein introduce două noi concepte în relațiile internaționale:

– centru;

– periferie.

Centrul este reprezentat de acele zone care au beneficiat de o conducere puternică şi coerentă, care a făcut posibilă implementarea

Universitatea Spiru Haret

mai rapidă a tehnologiilor moderne şi, implicit, a beneficiilor acestora. Pe de altă parte, periferia este caracterizată de dependența de regiunile puternic dezvoltate, guvernarea fiind slabă şi rezultatele acesteia în consecință.

Wallerstein discută despre existența unui aşa-zis secol XVI lung, care se întinde pe parcursul a 220 de ani, între 1450 şi 1670, şi care a prefațat epoca modernă. În context, Wallerstein identifică trei modele hegemonice valabile de atunci şi până astăzi:

- perioada Provinciilor Unite, Țările de Jos, în secolul XVII;
- dominația britanică din secolul XIX;
- supremația americană din secolul XX.

Immanuel Wallerstein este considerat a fi adeptul unui funcționalism structural, iar teoriile lui despre organizarea modernă a lumii au stârnit numeroase dezbateri. Un puternic atac venea de la stânga, datorită faptului că el considera statele socialiste drept companii colective capitaliste ce împiedicau tranziția spre socialism la nivel global. Din această cauză, unii au făcut o legătură între Wallerstein şi teoriile lui Troțki.

După cum aminteam deja, teoria lui David Mitrany a fost continuată şi dezvoltată de Ernest B. Haas, autorul lucrării *The Uniting of Europe*, apărută în 1958. Neofuncționalismul poate fi considerat drept o teorie a integrării europene, accentul căzând pe rolul Uniunii. În mod inevitabil, acesta va conduce la declinul naționalismului şi a statului-națiune, în conformitate cu adepții acestui concept.

Astăzi, însă, sistemul relațiilor internaționale este guvernat şi de o altă forță, cea reprezentată de *cluburile de reflecție, rețelele de influență* (sau *lobby*) şi reuniunile liderilor mondiali de genul Forumului Economic de la Davos. Toți aceşti centri sau poli de putere interferează pe fondul globalizării (mondializării). Este motivul pentru care putem susține ideea că suntem într-un proces continuu de remodelare a teoriilor sistemului relațiilor internaționale şi că, fără îndoială, evoluția relațiilor internaționale va oferi teoreticienilor noi motive şi argumente pentru a-şi dezvolta şi susține ideile.

Universitatea Spiru Haret

2. ISTORIOGRAFIE ŞI IDENTITATE ÎN STUDIUL RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

În literatura de specialitate se vorbeşte despre existența a trei mari dezbateri istoriografice în privința teoriei relațiilor internaționale.

Prima dintre acestea s-a desfăşurat în anii `30 ai secolului trecut, *între realişti şi idealişti*. Aceasta este legată de numele lui Edward Hallett Carr, care, influențat de sociologia lui Mannheim, va ataca de pe pozițiile realismului pe adepții liberalismului wilsonian, în contextul eşuării proiectelor de organizare interbelică a păcii. Asupra concepțiilor lui Carr ne vom opri însă cu prilejul discuției despre abordarea critică chiar în acest capitol. Amintim aici doar faptul că el a exploatat realitățile epocii, falimentul sistemului gândit în capitala Franței. De asemenea, merită subliniată ideea potrivit căreia Carr, atacând pozițiile idealiste, îi considera pe adepții acesteia drept utopici.

A doua mare dezbatere a avut loc în anii ’50 – ’60, *între tradiționalişti şi comportamentalişti*. La începutul războiului rece, Hans Morgenthau va prelua ştafeta de la E. H. Carr în lupta dintre realişti şi oponenții lor. Prilejul i-a fost oferit de publicarea unui articol, în octombrie 1948, în prestigioasa revistă „World Politics”, sub titlul *The Political Science of E. H. Carr*. În legătură cu concepțiile lui Morgenthau pot fi consultate precizările deja enunțate în discuțiile legate de marile curente teoretice.

Ultima mare dezbatere s-a desfăşurat în anii ’70 ai secolului XX. *Dezbaterea paradigmatică a fost dominată de lucrările lui Joseph S. Nye şi Robert Keohane*, la care ne-am referit în capitolul anterior. Aceasta s-a intensificat după încheierea războiului rece, moment de cotitură pentru evoluția relațiilor internaționale şi, implicit, pentru discuția teoretică.

Pe lângă marile dezbateri teoretice, trebuie subliniată existența a *trei tipuri de abordări la nivelul istoriografiei relațiilor internaționale*, respectiv:

Universitatea Spiru Haret

A. *Analitică şi teoretică*

Adepţii acesteia insistă pe latura realistă şi pe studiul războiului. Ea este ilustrată din Antichitate până astăzi de nume sonore precum Tucidide, Niccolo Machiavelli, Carl von Clausewitz sau Kenneth Waltz.

Tucidide, contemporan al marelui conflict intern din Grecia secolului V î.Chr., a lăsat lucrarea clasică, deşi neterminată, *Războiul peloponeziac*. Participant la confruntare, în calitate de strateg, Tucidide va fi deschizător de drumuri, pentru că el se diferenţiază de predecesori. Astfel, caută să dea explicaţii raţionale evenimentelor, pune în lumină rolul personalităţilor în desfăşurarea războiului, studiază condiţiile naturale, analizează rolul comerţului. El este cel care face legătura între istoria militară şi viaţa politică internă a cetăţilor greceşti, reliefând şi distincţia dintre cauzele şi pretextele evenimentelor; în special, datorită faptului că Tucidide a încercat, după cum am subliniat deja, să ofere explicaţii raţionale, excluzând intervenţia zeilor, opera lui fiind bine receptată până astăzi.

Considerat de unii specialişti ca fiind „primul istoric filozof", Tucidide nu a mai reuşit să-şi încheie opera, ducând „povestea" războiului doar până la anul 415 î.Chr. Peste secole, gânditorul englez Thomas Hobbes (1588 – 1679), unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai materialismului secolului XVII, autorul celebrei lucrări *Leviathan,* va avea meritul de a-l redescoperi şi a-i repune opera în discuţie. În anul 1628, Hobbes va publica opera lui Tucidide în limba engleză. Principalul raţionament al filozofului era acela de a arăta britanicilor pericolele democraţiei.

După aproape două milenii de la moartea lui Tucidide, la Florenţa, se năştea Niccolo Machiavelli (1469-1527). Îndepărtat de puternica familie de Medici din viaţa politică după 1512, Machiavelli va avea răgazul necesar pentru a-şi scrie opera. Principala sa realizare, *Principele*, poate fi considerată o bijuterie a gândirii politice moderne. Lucrarea scoate în evidenţă importanţa ce trebuie acordată istoriei şi trage o concluzie care i-a scandalizat pe mulţi, dar care pare mai la modă ca oricând şi astăzi, anume că scopul primează asupra mijloacelor.

Principele este privită adesea ca o lucrare care aduce tribut lui Cesare Borgia, fiind un ghid pentru conduita monarhilor. Machiavelli crede că un conducător nu trebuie să fie influenţat de principii etice, ci

Universitatea Spiru Haret

să fie preocupat de putere, acționând astfel încât să ajungă la aceasta şi să o menţină. Prin urmare, un monarh putea avea o domnie înfloritoare dacă ştia să-şi păstreze prerogativele, respectând câteva principii. Între acestea amintim utilizarea judicioasă a mijloacelor violente, respectarea proprietății private, a tradițiilor şi promovarea prosperității materiale a supuşilor.

Apărută în 1515, *Principele* se constituie într-o invitație la reflecție prin însăşi structura sa, fiecare capitol având rolul său bine definit, aşa cum rezultă chiar din titlurile alese de Machiavelli:

1. Câte tipuri de principate există şi cum s-au realizat ele;
2. Despre ereditatea principatelor;
3. Despre principatele mixte;
4. De ce regatul lui Darius, cucerit de Alexandru, nu s-a răsculat împotriva urmaşilor lui Alexandru la moartea acestuia;
5. Despre felul de a conduce oraşele din principate care trăiau după legi proprii înaintea anexării;
6. Despre noile principate formate prin armata şi abilitățile proprii;
7. Despre noile principate formate atât de armatele altora, cât şi prin şansă;
8. Despre cei care au obținut un principat prin slăbiciune;
9. Despre principatul civil;
10. Despre felul în care puterea tuturor principatelor poate fi măsurată;
11. Despre principatele ecclesiastice;
12. Câte tipuri de soldați există şi despre mercenari;
13. Despre auxiliari, armate amestecate şi proprii;
14. Ce-l interesează pe Principe în subiectul Artei războiului;
15. Despre lucruri pentru care oamenii, şi în special Principii, sunt binecuvântați sau blamați;
16. Despre libertăți şi scopuri;
17. Despre cruzime şi clemență;
18. Despre felul în care Principii trebuie să-şi păstreze credința;
19. Când cineva trebuie să evite să fie atacat şi urât;
20. Sunt fortărețele şi alte multe lucruri, la care Principii adesea recurg, avantajoase sau periculoase;
21. Cum trebuie să se comporte un Principe pentru a-şi câştiga un nume;

Universitatea Spiru Haret

22. Despre sfătuitorii Principelui;
23. Cum trebuie evitată linguşirea;
24. Principii Italiei şi-au pierdut statele;
25. Cum poate norocul să afecteze activitatea omului şi cum trebuie el menținut;
26. O chemare la eliberarea Italiei de sub barbari.

Machiavelli a luat în discuție şi moralitatea în politică. Potrivit marelui gânditor, se putea vorbi despre existența moralității, numai că aceasta era privită ca un produs al puterii.

Născut în Prusia, la Magdeburg, Carl von Clausewitz (1780-1831) s-a ilustrat inițial prin cariera armelor, ajungând la gradul de general. Celebritatea însă i-a fost adusă de lucrarea *Despre război*, în cuprinsul căreia foloseşte metoda dialectică pentru a expune experiența proprie câştigată pe parcursul războaielor napoleoniene, chiar dacă aceasta nu era una foarte plăcută, von Clausewitz fiind făcut prizonier în 1806, după bătălia de la Jena. Nu este mai puțin adevărat că el şi-a luat ulterior revanşa în fața lui Napolean în calitate de şef de stat major al generalului Thielmann, participând la bătălia de la Ligny, care a prefațat lupta de la Waterloo. Importanța operelor sale rezidă în dezvoltarea teoriei războiului total, ceea ce-l face pe von Clausewitz foarte actual.

De-a lungul timpului, opera lui Clausewitz a influențat mari comandanți, de la generalul german von Moltke, care s-a remarcat în războiul cu Franța din 1870-1871, la americanii Patton şi Eisenhower, figuri legendare ale celui de-al doilea război mondial. Opera lui principală, *Despre război*, a apărut prin grija soției sale, Maria, în 1832, la un an de la moartea autorului. Carl von Clausewitz şi-a structurat demersul pe opt capitole, titlul fiecăruia fiind relevant:

- Despre natura războiului;
- Despre teoria războiului;
- Despre strategie în general;
- Angajamentul;
- Forțele militare;
- Apărarea;
- Atacul;
- Planurile de război.

Universitatea Spiru Haret

Carl von Clausewitz subliniază şi faptul că în explicarea evenimentelor sau stabilirea tacticii nu trebuie să se abuzeze de sursele istorice, informaţiile istoricului fiind oricum fragmentare. De aceea, el arată patru modalităţi în care exemplele istorice pot fi utilizate în conjuncţie cu teoria:

– pentru a exemplifica o idee, pentru a da dimensiune unui concept abstract;

– pentru a arăta aplicarea unei idei;

– pentru a demonstra posibilitatea petrecerii unor fenomene;

– pentru a deduce o teoremă.

În privinţa teoriilor lui Kenneth Waltz, poate fi consultat capitolul anterior, în care ne-am referit pe larg la contribuţia teoretică a acestuia la studiul relaţiilor internaţionale.

B. *Contextuală*

Abordarea este reprezentată de Ekkehart Krippendorf, care susţinea impactul Conferinţei de pace de la Paris (1919 – 1920) asupra relaţiilor internaţionale. Lucrarea sa, devenită clasică, *Staat und krieg. Die historischelogik politischer unvernunft*, a apărut în 1985, la Frankfurt pe Main, în cuprinsul ei fiind analizate consecinţele primului război mondial asupra relaţiilor internaţionale, desigur un segment important al analizei fiind legat de situaţia Germaniei.

Concluzia principală a autorului este constatarea legăturii indisolubile între stat şi război, în sensul că primul poate obţine importante beneficii, inclusiv de natură teritorială, prin utilizarea celuilalt. În privinţa factorilor contextuali se apreciază că generalizarea şi aprofundarea cercetării, ca şi exploatarea rezultatelor la care ştiinţa a ajuns deja, au impact pozitiv asupra eforturilor actuale ale oamenilor de ştiinţă.

Ulterior, Krippendorf s-a remarcat ca un fin analist al lumii contemporane, ocupându-se, între alte subiecte, de predominanţa Statelor Unite asupra sistemului relaţiilor internaţionale. Mulţi specialişti în domeniu îl consideră chiar ca fiind adeptul unor abordări radicale.

C. *Critică*

De această dată, discuţia este legată de abordarea academică a relaţiilor internaţionale, mai ales după căderea regimului napoleonean.

Universitatea Spiru Haret

Specialiştii în studiul relaţiilor internaţionale vorbesc despre o primă *mare dezbatere*, care s-a manifestat ca o luptă teoretică între idealişti şi realişti în perioada interbelică. „Povestea" acestei confruntări a fost abordată pentru prima dată încă din 1939 de către Edward Hallett Carr (1892 – 1982), în cuprinsul lucrării *The Twenty Years Crisis. An Introduction to the Study of International Relations*.

Pentru discuţia istoriografică, importante sunt capitolele IV şi V ale lucrării. Primul, intitulat *Armonia intereselor*, constituie un bun prilej pentru Carr de a-şi pregăti terenul necesar dezvoltării propriilor concepţii. Astfel, el analizează, pe rând, sub forma unui excurs în timp:

- sinteza utopică;
- paradisul *laissez-faire*-ului;
- darwinismul în politică;
- armonia intereselor;
- interesul comun în menţinerea păcii;
- armonia economică internaţională.

Finalul este însă destinat „ruperii armoniei" internaţionale, eveniment pe care Carr îl plasează la începutul secolului XX.

Capitolul V, *Critica realistă*, analizează evoluţia teoretică din sfera relaţiilor internaţionale de la Machiavelli la Marx şi adepţii socialismului. Principalele momente ale dezvoltării discursului lui Carr sunt jalonate de subiecte precum:

a) interes naţional şi bun universal;
b) critica armoniei intereselor de pe poziţiile realismului;
c) critica internaţionalismului, realizată tot cu armele realismului.

Concluzia la care ajunge Carr este în concordanţă cu epoca tulbure în care şi-a redactat lucrarea, adică în chiar ajunul celui de-al doilea război mondial: „Defectul profund al Occidentului, gândirea bazată pe legile naturale, a fost că aplicată la viaţa reală a statelor a rămas literă moartă, nu a penetrat în conştiinţa oamenilor de stat, şi nici în domeniul interesului de stat, conducând spre lamentaţii şi supoziţii doctrinare false şi neputincioase."

E.H. Carr avea o bună experienţă practică, făcând parte din delegaţia britanică prezentă la Conferinţa de pace de la Paris, din 1919 – 1920. El s-a remarcat mai ales în câmpul istoriografiei, dar şi în dezbaterea teoretică privind relaţiile internaţionale. În 1961 a publicat

Universitatea Spiru Haret

o lucrare bine receptată de mediile academice, *What is History*. Autorul prezintă celor interesați de studiul istoric evoluția noțiunii de progres, bazându-se chiar pe modelul britanic. Faptul că, la momentul publicării cărții, Imperiul britanic era în impas a fost un bun argument în favoarea ideii că noțiunea de progres trebuie înțeleasă într-un sens vast şi complex, iar nu într-unul victorian. „Omul – scria Carr – este capabil să profite (nu înseamnă că şi profită) de experiența predecesorilor, că progresul în istorie, spre deosebire de evoluția din natură, se bazează pe transmiterea de bunuri dobândite."

Tot lui Carr i se datorează şi o lucrare care atestă capacitatea lui vizionară, publicată în 1945, adică în momentul încheierii celui de-al doilea război mondial, atunci când Uniunea Sovietică reprezenta deja un motiv serios de îngrijorare pentru Occident. În *Nationalism and After* este expusă ideea că înființarea unor organisme multinaționale sau pe criterii regionale poate reprezenta o bună opțiune pentru rezistența în fața iminentei confruntări dintre totalitarismul sovietic şi democrația de tip american.

În acelaşi context al abordării istoriografice nu este lipsită de interes o scurtă discuție teoretică asupra problemei **identității**. Identitatea este definită drept un concept psihologic folosit de mai multe domenii ale ştiințelor sociale. Ea este mai degrabă un proces, decât o stare.

Identitatea colectivă este importantă pentru sociologi şi pentru ştiințele politice pentru că acestea sunt bazele acțiunii sociale şi politice. De altfel, întrucât popoarele au identități multiple, actorii politici statali tind să le manipuleze.

Identitatea națională este un punct de plecare pentru studierea formelor de identitate care aparțin actorilor internaționali şi care stabilesc tendințe pentru dezvoltarea viitoare a politicii mondiale. Identitatea națională este cea mai proeminentă formă bazată pe teritorialitate a comunităților naționale. Evoluțiile contemporane pun însă în discuție viitorul ideii naționaliste, dând se pare dreptate profeției filozofului şi scriitorului francez Ernest Renan (1823 – 1892). Acesta, într-o conferință ținută la Universitatea Sorbonna, la 11 martie 1882, intitulată sugestiv *Qu'est-ce que qu'une nation?*, aprecia

Universitatea Spiru Haret

că*:* „Naţiunile nu sunt eterne. Ele au un început şi vor avea un sfârşit. Şi probabil vor fi înlocuite de o confederaţie europeană.”

Desigur, dacă avem în vedere că Renan îşi expunea acest crez acum mai bine de 120 de ani, el este cu atât mai valoros. Din păcate, evoluţiile spre construcţia Uniunii Europene nu au fost simple, iar multe probleme sunt în suspensie, ele necesitând o abordare diplomatică. Rămâne, între altele, şi întrebarea dacă proiectul supranaţional al Uniunii va reuşi să rezolve disputa dintre adepţii unei Europe care a depăşit faza naţionalistă şi o uniune de state naţionale.

Identitatea etnică este o reacţie a popoarelor în faza denaţionalizării şi a creşterii economice şi culturale. Ea se dezvoltă printr-un număr de forme între care demnă de semnalat este cea a naţionalismului. Atunci când discutăm despre un grup etnic, avem în vedere o serie de caracteristici pe care acesta trebuie să le îndeplinească. În primul rând, vorbim despre o moştenire comună, o istorie care consolidează relaţiile din interiorul său. Alte elemente importante sunt cultura, comportamentul, limba comună şi chiar practicile religioase.

O precizare importantă este legată de diferenţa care există între identitatea etnică şi cea naţională. Dacă purtăm discuţia în termeni politici, atunci trebuie semnalată lipsa unui element de bază, suveranitatea.

De asemenea, nu este necesar ca o etnie să se suprapună exact unei construcţii statale. Exemplul cel mai elocvent îl poate constitui China, aici datele statistice vorbind despre existenţa a 56 de grupuri etnice principale. La nivel mondial putem identifica câteva mari grupuri etnice, bazate pe o moştenire comună, din care s-au desprins ulterior alte formaţiuni. Cele mai semnificative sunt grupurile:

- indo-europene;
- caucaziene;
- afro-asiatice;
- sino-tibetane;
- uraliene;
- australo-asiatice;
- amerindiene.

Desigur, vorbim doar de cele mai mari grupuri etnice, exemplele fiind mult mai numeroase, iar o discuţie pe verticală poate conduce

Universitatea Spiru Haret

spre alte tipologii, care depăşesc însă sfera demersului nostru. Mai importantă de reținut este ideea potrivit căreia cererea politică fundamentală a oricărei etnii o constituie solicitarea autodeterminării.

O altă reacție importanță o constituie fundamentalismul. Acesta este inspirat de efortul de a întoarce timpul şi a reveni la o ordine socială lipsită de complexitate. Termenul ca atare este folosit cu prilejul unei campanii desfăşurate în Statele Unite, între 1910 şi 1915 (alte surse indică perioada 1909 –1912). Este vorba despre o serie de 12 pamflete tipărite de lideri ai bisericii evanghelice, difuzate gratuit, intitulate *The Fundamentals*.

Fundamentalismul poate fi considerat atât un fenomen religios, cât şi o mişcare politică. De asemenea, el poate fi o stare a conştiinței umane. El este caracterizat de o insatisfacție profundă față de societate, sau poate fi pus în legătură cu anumite credințe religioase, inclusiv aşteptarea unei apocalipse iminente. Poate exista şi o legătură cu credința unei posibile lupte cosmice între forțele binelui şi ale răului.

De-a lungul timpului putem vorbi despre numeroase forme istorice de fundamentalism, cum ar fi:

– expansiunea catolică inițiată de Spania în teritoriile Americii latine pe care le cucerise, soldată cu moartea a zeci de mii de indigeni care au refuzat să accepte noii stăpâni şi religia acestora. Aici se impune şi mențiunea că biserica catolică avea deja o bună experiență în acest sens, datorată celebrei inchiziții;

– relațiile dintre hinduşi şi musulmani, intrate într-o eră critică după retragerea trupelor engleze din India în 1947, soldate cu zeci de mii de morți, poate chiar sute de mii, din ambele tabere pe fondul unei intoleranțe reciproce;

– terorismul în numele islamului, exemplul cel mai adus în discuție fiind legat de atacurile teroriste de la New York, din 11 septembrie 2001, după cum regimul lui Khomeini din Iran sau cel al talibanilor afgani poate fi încadrat în această serie.

Pot fi prezentate la acest capitol şi cazuri speciale de manifestare a fundamentalismului. Celebru în acest sens este *procesul maimuțelor*, desfăşurat în Statele Unite, la Dayton în 1925. În fapt, profesorul de biologie John T. Scopes a fost trimis în judecată pentru că preda la şcoală teoria evoluției speciilor susținută de Charles Darwin, potrivit

Universitatea Spiru Haret

căreia omul se trage din maimuță, care vine în contradicție cu explicațiile oferite de Biblie.

Apărat de Clarence Darrow, Scopes va fi inițial găsit vinovat de judecători, sentința fiind casată ulterior de Curtea Supremă. Procesul a fost urmărit cu mare atenție de întreaga Americă, fiind puternic mediatizat datorită faptului că societatea de peste Ocean se declara adeptă convinsă a exprimării libere a convingerilor şi ideilor.

Fundamentalismul islamic a cunoscut un moment de glorie odată cu revoluția şiită, care l-a propulsat în fruntea Iranului pe ayatollahul Khomeini (1902 – 1989), în 1979. Acesta era cunoscut drept un adversar deschis al regimului autoritar patronat de şahul Mohammad Reza Pahlavi (conducătorul statului între 1941 şi 1979), motiv pentru care a fost exilat în 1964, desfăşurându-şi activitatea în statul vecin, Irak, până în 1978, atunci când Saddam Hussein a dispus evacuarea lui Khomeini. Exilat în Franța, revine în Iran în urma abdicării şahului şi proclamă republica islamică.

Regimul Khomeini s-a confruntat de la început cu o criză internațională majoră prin atacarea Ambasadei Statelor Unite de la Teheran la 4 noiembrie 1979. Atunci, un grup masiv de fanatici au ocupat sediul Ambasadei în semn de protest față de acordarea de către preşedintele Jimmy Carter a statutului de exilat fostului şah, ajuns în Statele Unite în urma agravării bolii de care suferea. Din cele 90 de persoane care se găseau la momentul asaltului în clădirea Ambasadei, 52 au rămas captive până la finele crizei.

La 24 aprilie 1980 va eşua o tentativă americană de eliberare a ostaticilor prin folosirea unei forțe de şoc, transportată de opt elicoptere. Planul, destul de controversat, principalul oponent fiind chiar secretarul de stat Cyrus Vance, a intrat în impas în urma unei furtuni de nisip care a afectat trei aparate de zbor. Imediat, Vance şi-a dat demisia, iar eşecul misiunii a contribuit decisiv la înfrângerea preşedintelui democrat Carter în alegeri de către republicanul Ronald Reagan.

Ales la Casa Albă, Reagan va iniția negocieri serioase şi, la 20 ianuarie 1981, după 444 de zile de captivitate, ostaticii erau eliberați. Prețul plătit de Casa Albă includea deblocarea unor fonduri iraniene de circa 8 miliarde de dolari, depozitate în băncile americane. Reagan beneficia şi de faptul că Mohhamad Reza Pahlavi părăsise Statele Unite la 15 decembrie 1979, trecând în neființă la scurt timp, 27 iulie 1980.

Universitatea Spiru Haret

Khomeini a impus Republica Islamică, gândită ca formă teocratică de organizare a statului, el asumându-şi titlul de imam. A luat măsuri de înlăturare a oricărei forme de opoziţie şi a înlocuit birocraţii vechiului regim cu clerici apropiaţi ideilor revoluţiei islamice. A încercat, de asemenea, modelul „exportului de revoluţie", însă va eşua în privinţa vecinilor din Irak. Mai mult, opoziţia deschisă a lui Saddam Hussein va conduce la un război de opt ani (1980 – 1988) între cele două state vecine, soldat cu circa un milion de victime.

Conflictul avea să se încheie abia după intervenţia energică a Statelor Unite care vor scufunda un număr de vase iraniene aflate în Golful Persic. Rezultatul neaşteptat al războiului l-a afectat profund pe Khomeini care încercase să găsească o justificare a luptelor prin apelul la credinţa islamică. Este motivul pentru care mulţi s-au întrebat dacă Profetul „şi-a luat mâna" de pe revoluţia iraniană. Mort la 3 iunie 1989, ayatollahul a trecut în istorie. Rămâne însă interesant faptul că el însuşi a afirmat tot timpul despre sine că nu este un fundamentalist.

În legătură cu islamul, poate fi introdus în discuţie şi termenul de *jihad*, care poate fi tradus prin lupta pentru cauza (calea) lui Allah sau de război sfânt. Luptătorul angrenat în jihad este cunoscut sub numele de mujaheddin. Dacă, în epoca medievală, sultanul otoman Murad II (1421 – 1451) folosea chemarea la războiul sfânt pentru a justifica expansiunea Imperiului otoman asupra statelor creştine din Europa, iar cuceritorul Constantinopolelui, Mahomed II (1451 – 1481), avea grijă să folosească simbolul religios pentru propria glorificare, transformând somptuoasa Catedrală Sfânta Sofia în moschee, astăzi mulţi politologi consideră jihadul ca o potenţială sursă a terorii.

În acest sens, situaţia din Afganistan, extrem de complexă de altfel, oferă numeroase exemple demne de semnalat. Invadarea acestei ţări de către Uniunea Sovietică, în 1979, a contribuit efectiv la prima reunificare sub steagul islamului a luptătorilor pentru jihad. Veniţi din mai multe state arabe, combatanţii au opus rezistenţă ocupantului sovietic în numele apărării credinţei islamice. Nu este mai puţin adevărat că această rezistenţă a fost stimulată, mai mult sau mai puţin discret, prin mijloace variate, de o administraţie americană interesată într-un eşec al rivalilor sovietici în Asia Centrală. Evoluţia evenimentelor s-a dovedit favorabilă luptătorilor pentru eliberarea Afganistanului, în cele din urmă Mihail Gorbaciov retrăgându-şi trupele din statul vecin.

Universitatea Spiru Haret

După retragerea trupelor sovietice, lucrurile aveau să se complice din nou, în special pe parcursul dominației politice instituite în Afganistan de către talibani între 1996 şi 2001. Aceştia reprezintă o mişcare fundamentalistă sunită, care sub conducerea mollahului Mohammad Omar a reuşit să se impună la putere într-un context intern şi internațional complicat.

Născut în 1959, lângă Kandahar, de etnie pashtună, mollahul Omar se remarcase în lupta de rezistență împotriva sovieticilor, care invadaseră Afganistanul.

Mohammad Omar va introduce imediat după preluarea puterii legea islamică (*şaria*) în Afganistan. Potrivit reglementărilor impuse de talibani, populația era obligată să se supună unor precepte religioase foarte stricte care interziceau, între altele, inclusiv folosirea televizorului. Mai mult, era reintrodus un model feudal de aplicare a pedepselor, ce mergea până la posibilitatea tăierii brațelor. De asemenea, femeile erau obligate să respecte întru totul prevederile şariei.

Regimul taliban patronat de mollahul Omar avea şi sprijinul trupelor de şoc conduse de Ossama bin-Laden, liderul mişcării teroriste Al-Qaeda, care avea o puternică bază în Afganistan. După ce serviciile secrete americane au relevat rolul jucat de bin-Laden în organizarea atentatelor de la 11 septembrie 2001 din New York şi Washington, în mod firesc administrația americană va adresa, la 20 septembrie, un ultimatum talibanilor conduşi de Mohammad Omar. Casa Albă cerea îndeplinirea a cinci condiții:

– transmiterea imediată a tuturor liderilor Al-Qaeda autorităților americane;

– eliberarea tuturor prizonierilor străini din Afganistan;

– închiderea imediată a tuturor taberelor de pregătire folosite de terorişti;

– interzicerea activităților teroriste în Afganistan;

– acces liber al Statelor Unite la taberele de pregătire utilizate de terorişti în vederea inspectării acestora.

Întrucât mollahul Omar a respins imediat, la 21 septembrie, ultimatumul american, la 7 octombrie va demara operațiunea *Enduring Force*, respectiv atacarea Afganistanului de către trupele Statelor Unite, susținute de alte unități ale unor state membre ale N.A.T.O. Superioritatea alianței şi-a spus relativ rapid cuvântul, astfel că, la 13 noiembrie, Kabulul, capitala țării, şi Jalalabadul, unul din

Universitatea Spiru Haret

cele mai importante centre de rezistență, erau părăsite de talibani. Omar a părăsit țara, plecând spre Pakistan, fiind (la data publicării acestui curs) încă pus sub urmărire de forțele americane, care au oferit inclusiv o importantă recompensă în bani pentru orice informație ce ar putea conduce la prinderea lui.

Sfârșitul regimului taliban nu a însemnat însă și rezolvarea crizei afgane, așa cum sperau mai ales autoritățile americane. La începutul anului 2006, se va consemna o recrudescență a fenomenului rezistenței talibanilor, motiv de îngrijorare dacă avem în vedere și eșecul capturării lui Ossama bin-Laden de către serviciile speciale americane.

Din nefericire, problemele ridicate de fundamentalism nu sunt singurele amenințări pentru sfera relațiilor internaționale. Pe același palier al discuției putem așeza teoriile rasiste, ridicate la rang de dogmă de Adolf Hitler pe parcursul dominației regimului nazist prin proclamarea superiorității rasei ariene, a necesității obținerii „spațiului vital" și, mai ales, prin justificarea în numele acestei superiorități a eliminării „raselor inferioare".

Ulterior, mai ales în a doua jumătate a secolului XX, se va manifesta și apartheidul, o altă formă de negare a egalității dintre rase. Formele de intoleranță și de manifestare a fundamentalismului sunt, din păcate, tot mai numeroase. Putem discuta la acest palier despre tensiunile dintre populația de culoare și populația albă din sudul Statelor Unite, acolo unde în perioada interbelică, și chiar și după al doilea război mondial, o organizație precum Ku Klux Klan aduna sub steagul ei un număr îngrijorător de aderenți.

Faptul că există încă un important potențial de conflict pe această temă este demonstrat și de incidentele cu caracter rasial de la Los Angeles și Atlanta. Săptămâna sângeroasă de la Los Angeles, 29 aprilie – 4 mai 1992, a fost urmată, din păcate, de alte incidente, ultimele fiind consemnate chiar în 2006.

De asemenea, evenimentele din vara și toamna anului 2006 consemnate în suburbiile Parisului confirmă că o temă ce părea ficțiune, lansată de talentatul regizor Jean Luc Besson în filmul *Banlieue 13*, este cât se poate de reală. Problema integrării populației venite din zona maghrebiană, cu precădere, dar și din alte foste colonii franceze a devenit o temă prioritară pentru guvernul acestei țări.

Universitatea Spiru Haret

3. **ACTORI AI SISTEMULUI INTERNAȚIONAL**

În terminologia de specialitate, sintagma *actor al sistemului internațional* este echivalată cu termenul de *subiect politic al relațiilor internaționale*. Principalul actor al relațiilor internaționale este statul, care se manifestă prin structurile sale, respectiv prin deținătorii puterii executive interne (Parlament, preşedinte sau monarh, guvern, juntă etc.). Alături de stat, tot ca actori pe scena internațională sunt considerate grupurile sau organizațiile, inclusiv cele nonguvernamentale (O.N.G.), uneori fiind vorba şi de persoane cu putere mare de decizie. La cel mai înalt nivel, statul este singurul creator de norme juridice.

Actorul statal se sprijină în primul rând pe conceptul de suveranitate, care poate fi definită drept capacitatea statului de a fi independent politic față de toate celelalte state. Valorile de bază ale sistemului statal sunt următoarele.

- securitatea;
- libertatea;
- ordinea;
- justiția;
- bunăstarea.

În ceea ce priveşte statul, acesta s-a manifestat încă de la începutul epocii moderne, respectiv după Pacea din Westfalia de la 1648, moment crucial pentru studiul relațiilor internaționale moderne şi contemporane. Desigur, secolul XVII este doar un moment de referință pentru sistemul internațional modern. Statul se manifestase încă din Antichitate.

Primele forme de organizate politico-statală au fost cele din Orient, la început oraşele-state, apoi regatele şi imperiile antice. Condițiile naturale oferite de zona intrată în istorie sub denumirea de *cornul fertilității* vor facilita apariția primelor oraşe-state sumeriene, în jurul anului 4.000 î.Chr. Este vorba despre Ur, Uruk, Kis sau Lagas.

Universitatea Spiru Haret

Ulterior, dominația lor va fi înlocuită prin mutarea principalului centru la Akkad, sub domnia lui Sargon, pentru ca între 2.100 şi 1.900 î.Chr. Babylonul să preia hegemonia. Aici se impune activitatea desfăşurată de Hammurapi, rămas celebru datorită Codului său de legi. Prin acesta erau reglementate chestiuni importante, precum situația proprietăților ori statutul femeilor şi sclavilor.

Experiența Egiptului antic este, de asemenea, importantă mai ales având în vedere influenta civilizație dezvoltată pe malurile Nilului, capabilă să creeze o bijuterie precum a fost Biblioteca din Alexandria. Perioada de maximă expansiune va fi înregistrată sub faraonul Amenophis III (1417 – 1379 î.Chr.), atunci când începe şi construcția complexului de la Luxor. Peste timp, construcțiile faraonice, piramidele celebre în toată lumea, rămân ca o mărturie a unor vremuri înfloritoare.

Unul dintre cei mai importanți faraoni a fost Ramses II, de numele căruia se leagă una dintre marile bătălii ale Antichității. Este vorba despre confruntarea de la Kades, din 1288 î.Chr., dintre egipteni şi hitiți. Aceştia, conduşi de generalul Muwatallu, vor reuşi să-l oprească pe Ramses II, marea încleştare terminându-se nedecis. Ulterior, cele două puteri vor ajunge chiar la semnarea unui tratat de pace.

De asemenea, Orientul extrem, în special, China şi India vor experimenta structuri statale proprii.

În Grecia antică, fenomenul politic va fi şi mai interesant, în special datorită luptei între diverse modele. Dacă oraşe-state precum Atena vor experimenta chiar forme democratice de exprimare, Sparta va fi prototipul statului militarist. După ce în urma a două lupte care au intrat în istorie, desfăşurate la Marathon (490 î.Chr.), acolo unde s-au remarcat atenienii, şi la Termopile (zece ani mai târziu), momentul de glorie al spartanilor, grecii au reuşit să evite pericolul reprezentat de Persia, se va ajunge la declanşarea războiului peloponeziac, a cărui desfăşurare s-a transmis peste timp datorită operei lui Tucidide, în special. Sorții finali au surâs Spartei, dar lumea greacă a ieşit slăbită din conflict.

De acest moment au profitat macedonienii. Dacă regele Filip II (359-336 î.Chr.) are meritul de a fi supus Grecia, Alexandru cel Mare este personajul care a influențat cel mai mult evoluțiile politice din sfera de civilizație cunoscută în secolul IV î.Chr. Înconjurat de o aură

legendară până astăzi, Alexandru este fiul lui Filip, fiind născut la 20 iulie 356 î.Chr. Sunt astăzi cunoscute relaţiile foarte apropiate cu mama sa, Olimpia, cea care l-a şi influenţat în declanşarea campaniei din Asia după ce l-a asigurat că zeii au decis că va fi învingător. De asemenea, semnificativ este şi momentul tăierii nodului gordian, eveniment ce poate fi interpretat şi ca un omagiu adus puterii militare în epoca lui Alexandru.

Ajuns la 20 de ani rege al Macedoniei, în anul 336 î.Chr., Alexandru va începe marea sa aventură în 334, atunci când în fruntea a 42.000 de soldaţi va trece în Asia. Victoriile nu au întârziat să apară, între acestea importante fiind cele din 333, de la Issos, şi 331, de la Gaugamela, obţinute împotriva persanului Darius III. După ce a reuşit să controleze Asia Mică, Egiptul şi Persia, Alexandru va merge mai departe, declanşând campania împotriva Indiei. Deşi l-a învins pe Porus în lupta de la Hydaspos (326 î.Chr.), marele stăpân va fi oprit chiar de propria armată, extenuată de zece ani de campanie, care va refuza să mai înainteze spre est, oprindu-se pe râul Hyphasis. Astfel, era evitată confruntarea cu puternica dinastie Nanda, ce domnea peste Magadha.

Alexandru a murit în noaptea de 10 spre 11 iunie 323, la doar 33 de ani, departe de casă, în palatul lui Nabucodonosor din Babylon. Au rămas enigma bolii care l-a trecut în eternitate prea devreme, dar mai ales moştenirea sa politică. Perioada care i-a urmat va fi una benefică dezvoltării civilizaţiei prin răspândirea elenismului.

Roma este un alt model al puterii în lumea antică. Cu o civilizaţie puternic influenţată de modelul grec, cetatea eternă va evolua de la statutul de putere provincială la cel de putere mediteraneană. Momentele importante care au făcut posibile domniile lui Iuliu Cezar şi Octavian Augustus se leagă de războaiele cu Cartagina. Cunoscute sub numele de războaiele punice, cele trei mari confruntări au stabilit stăpânul Mediteranei. Dacă primul episod, desfăşurat între 265 şi 241 î.Chr., s-a încheiat printr-o serie de victorii navale romane, al doilea război punic, 218 – 201, a avut o desfăşurare neaşteptată, cu răsturnări spectaculoase de situaţie.

De această dată, iniţiativa au avut-o cartaginezii, care, sub conducerea lui Hannibal, vor trece Pirineii, apoi Alpii şi vor ataca peninsula italică. Deşi obţine trei victorii majore, cea mai importantă fiind cea de la Cannae, din 216 î.Chr., un succes repurtat în faţa unei

Universitatea Spiru Haret

armate de 70.000 de romani, Roma era în pericol să cadă, dar distanța față de Cartagina a contribuit la scăderea puterii lui Hannibal. Mai mult, după ce generalul Scipio va prelua, în 210 î.Chr., comanda legiunilor romane, situația se va schimba radical. Ultimul război punic va fi doar un exercițiu pentru puternica Romă, care va șterge Cartagina de pe hartă în anul 146 î.Chr.

Epoca Imperiului roman este o cronică a extinderii neîncetate a puterii romane, dublată însă de răspândirea culturii şi civilizației aferente. Astfel s-a ajuns ca, în timpul împăratului Traian (98 – 117), Roma să aibă o întindere teritorială maximă. Totul se va prăbuşi în urma unei involuții şi a declinului puterii imperiale, însăşi capitala Roma fiind cucerită de migratori în anul 476.

În concluzie, putem aprecia că marile puteri ale Antichității au fost imperii organizate pe principii autocratice. Egiptul, Persia, Imperiul macedonean şi, mai ales, Imperiul roman sunt exemple clasice în acest sens. Nu trebuie neglijat nici aportul oraşelor-state din Orient la dezvoltarea şi organizarea lumii antice. Se cuvine subliniată şi contribuția adusă de Antichitate la formarea şi dezvoltarea unor metode şi mijloace de administrare a unor vaste teritorii, în condițiile în care mijloacele de comunicare erau rudimentare.

Perioada de trecere spre feudalismul dezvoltat este dominată în Europa de Est de refacerea puterii bizantine, iar în vest de Imperiul carolingian, Carol cel Mare (768 – 814) având meritul de a fi creat o puternică structură statală din care vor rezulta apoi Franța, Germania şi Italia medievale.

Debutul celui de-al doilea mileniu stă sub semnul cruciadelor. Pornite la inițiativa papalității, ca efort pentru eliberarea locurilor sfinte ale creştinătății, acestea vor avea un mare impact, contribuind în primul rând la o mai bună cunoaştere a civilizațiilor apuseană şi orientală. Prima cruciadă (1096 – 1099) este rodul inițiativei papei Urban II, trupele cruciate reuşind să ocupe Ierusalimul la 15 iulie 1099.

Nu suntem preocupați aici de istoria cruciadelor, însă nu putem să nu subliniem ideea potrivit căreia în numele unor idealuri nobile pot fi săvârşite multe atrocități şi înțelegeri oneroase. Exemplul oferit de cruciada a patra este elocvent. Luptătorii pentru cauza creştină au preferat unei lungi expediții spre Ierusalim să se amestece în jocurile politice de la Constantinopole şi, la 1204, să ocupe capitala Imperiului

Universitatea Spiru Haret

bizantin. Astfel, de la 1204 la 1261, istoria va contabiliza existența efemerului Imperiu latin de răsărit.

Epoca medievală va consemna apariția statului centralizat, la început în Europa apuseană. Şi de această dată, rolul important l-au jucat conducătorii absolutişti, unificarea statală făcându-se în jurul unor dinastii. Un rol major l-a jucat creştinismul în Europa, aici existând un duel între Bizanț, ce reprezenta lumea ortodoxă, şi Papa de la Roma, în calitatea lui de şef al catolicilor. Disputa s-a acutizat după marea schismă creştină din 1054.

Desigur, un moment important l-a constituit anul 1453, atunci când, prin ocuparea Constantinopolelui, dispărea din istorie Imperiul Roman de Răsărit. Deşi din acesta mai rămăseseră practic doar capitala şi unele mici teritorii aferente, asediul reuşit al sultanului Mahomed II a avut un impact psihologic remarcabil în epocă, mai ales pentru lumea răsăriteană. De acum înainte se va afirma puternic Rusia, în calitate de continuatoare a tradiției imperiale bizantine ortodoxe. Este unul din motivele pentru care, în timp, dar mai ales începând cu Petru I, ruşii îşi vor afirma deschis dorința de a ocupa fostul Bizanț, Țarigradul.

Este momentul în care puterea Imperiului otoman se apropia de apogeu în estul Europei. Sultanul Soliman Magnificul va reuşi chiar să ajungă la porțile Vienei, la 27 septembrie 1529. Va fi momentul din care, treptat, dar sigur – sistemul otoman fiind bazat mai degrabă pe exploatarea teritoriilor cucerite, decât pe introducerea unor reforme care să ducă la sporirea capacității lor economice –, puterea sultanilor va intra în declin, deşi nu vor lipsi nici alte momente în care aceştia vor amenința Europa Centrală.

Secolul XV consemnează deja rolul tot mai important pe care îl joacă Spania, mai ales după ce prin căsătoria dintre Isabela de Castilia şi Ferdinand de Aragon din 1479 sunt puse bazele eliminării depline a arabilor din Peninsulă. Fiul lor, Carol I (1516 – 1556), va promova o politică agresivă în plan extern, atât față de puterile europene, cât şi în colonii. La moartea lui, Spania era deja prima putere a Europei.

Din păcate pentru iberici, fiul său, Filip II, a eşuat în tentativa de a regla definitiv conturile cu Anglia. *Invincibila armada*, flota de 130 de nave trimisă să cucerească arhipelagul britanic, a suferit o înfrângere umilitoare la 1588.

Universitatea Spiru Haret

Pentru contribuția adusă la evoluția formelor de organizare politică în epoca medievală, trebuie subliniate şi progresele din afara Europei. Ne gândim în primul rând la lumea islamică, la India şi China. Dacă avem în vedere factorul reprezentat de puterea politică, atunci rolul Imperiului otoman trebuie subliniat în primul rând. Desigur, aceasta nu înseamnă neglijarea aportului civilizației arabe sau a emoției declanşate în Europa după vizitele lui Marco Polo în China.

Dacă discutăm maniera de distribuire a autorității în lumea medievală, putem constată lesne existența unei dispersări a acesteia. Practic, existau două ierarhii paralele, aflate în competiție. Pe de o parte, era biserica catolică, în care Papa era secondat de arhiepiscopi, episcopi şi preoți. Pe de altă parte, se situau împăratul şi suita acestuia, formată din alți conducători (unii proclamați regi), nobilime, cavaleri. Elementul de unitate era dat de prezența poporului la baza ambelor ierarhii.

Războiul de 30 de ani (1618 – 1648) are semnificații multiple pentru istoria relațiilor internaționale. În primul rând, se impune observația că vorbim despre primul conflict continental în Europa. Apoi, trebuie observat faptul că, începând de la Pacea din Westphalia, statele devin singurele sisteme politice legitimate din Europa, bazate pe teritoriu propriu şi guvern independent. Sistemul westphalian a legitimat o organizare a statelor suverane.

Tratatul semnat la Munster, la 24 octombrie 1648, este un document diplomatic complex, rod al unor intense negocieri care au condus la un prim echilibru al puterilor europene. Cu un preambul şi nu mai puțin de 128 de articole, documentul în cauză statua de la început scopul său, acela ca o pace „creştină şi universală", bazată pe „prietenie perpetuă, adevărată şi sinceră", să se instaleze în Europa.

Pe acest fond, marile revoluții burgheze, începând cu cea engleză de la mijlocul secolului XVII şi terminând cu cea rusă din februarie 1917, vor avea un rol important în modernizarea formelor de organizare statală. Cu precădere în secolul XIX vom asista la unificarea statelor naționale, pe diferite căi, exemplele cele mai cunoscute fiind Italia şi Germania.

Acum, spre deosebire de perioada precedentă, putem vorbi cu adevărat despre o guvernare centralizată şi o legătură directă între conducători şi națiune. Practic, de epoca modernă este legată apariția conceptului de suveranitate.

Universitatea Spiru Haret

Desigur, rolul jucat de Napoleon I în istoria relațiilor internaționale nu poate fi trecut cu vederea. El este cel care a exploatat şansa oferită de revoluția franceză de a transforma idealurile de libertate, egalitate şi fraternitate în bază a impunerii unui regim de dictatură personală. Proclamat împărat al Primului Imperiu francez în 1804, Napoleon I va obține succese răsunătoare la Austerlitz (1805) şi Jena (1806), în urma cărora Europa era transformată într-o „mare franceză". Doar Rusia rezista, datorită imensității sale teritoriale, în timp ce Marea Britanie obținea un mare succes naval la Trafalgar, tot în 1805, datorat în bună măsură şi capacității dovedite de amiralul Nelson.

Napoleon a încercat să obțină un succes practic imposibil pentru timpurile sale, luând decizia de a ataca Rusia. Rezultatul final, în ciuda faptului că a reuşit să ocupe inițial Moscova, a fost abdicarea din 1815. Momentul este unul foarte important, pentru că a prilejuit organizarea Congresului de la Viena, momentul de glorie al cancelarului austriac Metternich, dar în acelaşi timp moment crucial pentru istoria relațiilor internaționale şi pentru afirmarea principiului echilibrului puterilor. Ideea va fi preluată apoi de un alt mare politician, Otto von Bismarck, la care ne-am referit deja.

După primul război mondial, vom consemna rolul jucat de statul-națiune, extrem de important mai ales în perioada interbelică. Conferința de pace de la Paris, din 1919 – 1920, va consemna dispariția a patru imperii, Al Doilea Reich, Austro-Ungaria, Rusia țaristă, Turcia otomană, în contrapartidă apărând state naționale precum Polonia, România, Austria, Ungaria, țările baltice sau creații de genul Iugoslavia şi Cehoslovacia, gândite astfel pentru menținerea unei balanțe a puterii în Europa Centrală. Mai mult, începe afirmarea independentă, la început firavă, a statelor din Asia şi Africa.

După al doilea război mondial, vom asista la bipolarizare, fenomen specific războiului rece, puterea efectivă fiind apanajul Uniunii Sovietice şi al Statelor Unite. Desigur, existau şi puteri regionale, cu interese pe măsură, de exemplu, China în Asia, după cum uneori, de exemplu în cazul intervenției anglo-franceze din Egipt, din 1956, una din superputerile cu care erau în relații cordiale nu a fost consultată. Atingând acest nivel al discuției, este interesantă observația că una din caracteristicile principale ale actorilor statali constă în raționalitate.

Universitatea Spiru Haret

Aşadar, dacă ar fi să trasăm grafica dezvoltării sistemului statal, putem vorbi de o expansiune la nivel global, etapele principale fiind jalonate de Europa, în secolul XVII, America de Nord, în veacul următor, America de Sud şi Japonia, în secolul XIX, Asia, Africa şi Pacific în ultimele zeci de decenii.

Astăzi, putem vorbi chiar de o stratificare la nivelul sistemului mondial a statelor. În frunte se găsesc cele opt state puternic industrializate, Statele Unite ale Americii, Rusia, China, Japonia, Marea Britanie, Franța, Germania şi Italia. Urmează apoi un grup compact, format mai ales de statele europene şi Canada, puternic dezvoltate. Acestora li se adaugă un alt grup de circa 75 de state dezvoltate mediu, mai ales asiatice şi din America latină, la bază fiind cele mai sărace membre ale comunității internaționale, estimate la circa 50 de state din Africa, Asia, Pacific şi Caraibe. Un rol aparte este jucat de teritorii compacte locuite de puternice minorități, aflate însă în componența altor state.

La rândul lor, actorii nonstatali pot avea un rol important pentru relațiile internaționale. Principala lor formă de manifestare o constituie posibilitatea de a introduce pe agenda diplomatică anumite subiecte de interes. De asemenea, nu este de neglijat *lobby*-ul.

Un fenomen specific ultimelor decenii îl constituie transnaționalismul. Explicând mai bine contextul relațiilor internaționale, fenomenul acoperă un interval recent şi complex.

Actorii transnaționali sunt eterogeni, de la organizațiile nonguvernamentale la grupurile de teroriști, de crimă organizată, până la mişcările liberale sau confesionale.

În noul mileniu mai ales, activitatea corporațiilor multinaționale este o provocare pentru state, întrucât guvernele nu le pot controla activitatea şi politicile. În schimb, aceste corporații pot genera conflicte sociale semnificative în interiorul statelor. Pentru a fi definite drept companii multinaționale, ele trebuie să îndeplinească criteriul desfăşurării de activități de producție sau de servicii în cel puțin două țări. Aceste companii pot fi grupate în trei categorii:

– integrate pe orizontală, când compania realizează acelaşi tip de produs sau produse similare în mai multe țări;

– integrate pe verticală, când realizează într-o țară sau mai multe, produse care apoi stau la baza producției în alte state;

Universitatea Spiru Haret

– diversificate, când compania multinațională desfăşoară ambele tipuri de activități.

Există o dezbatere în legătură cu prima companie multinațională. Unii susțin faptul că, începând din 1118, putem considera Cavalerii templieri ca fiind în această postură. Dacă privim lucrurile sub aspect economic, lupta se dă între Compania britanică a Indiilor de est şi cea olandeză. O interesantă analiză, ce depăşeşte stadiul curiozității şi aprofundează marile probleme generate în acest câmp de activitate, a fost publicată în 1974, având deci şi avantajul de fi printre primele de acest gen, de Richard Barnet, sub titlul *Global Reach: The Power of Multinational Corporation*.

Pentru a exemplifica, prezentăm doar câteva dintre marile corporații multinaționale, selectate fără dorința de a impune ierarhii, ci, mai degrabă, datorită notorietății şi importanței activităților pe care le desfăşoară:

– *Airbus* este o companie aviatică fondată în 1970, cu capital inițial francez şi german, în scopul construcției de aeronave, fiind gândită ca rivală a concernului Boeing. Are angajați în mai multe state, cei mai mulți în Franța, Germania, Marea Britanie şi Spania. Bazele sale principale de producție se află la Toulouse şi Hamburg, iar 80% din acțiuni erau deținute în 2006 de E.A.D.S.

– *Allianz* este o companie germană de asigurări. A fost fondată la Berlin, în 1890, iar din 1949 sediul central s-a mutat la Műnchen. Operează în multe state, inclusiv în România.

– *American Express* este specializată în servicii financiare, cărți de credit, cecuri de călătorie etc. Este fondată la 1850 de către Henry Wells, William Fargo şi John Butterfield. La 1891 a lansat cecurile de călătorie, iar de la 1 octombrie 1958 cardurile American Express. Sediul central este la New York, în World Financial Center, situat în apropierea celebrelor turnuri gemene. După prăbuşirea acestora la 11 septembrie 2001, în urma atacurilor teroriste, se aşteaptă reconsolidarea clădirii pe măsură ce lucrările la *Ground zero* avansează. Compania are centre regionale la Toronto pentru Canada, Miami pentru Caraibe şi America latină, Brighton pentru Europa şi Singapore pentru Asia şi zona Pacificului.

Universitatea Spiru Haret

– *AOL* este o companie recent înfiinţată, în 1985, fiind în legătură cu dezvoltarea serviciilor de internet. Iniţial, firma se numea Quantum Computer Services, ulterior fiind adoptată formula America Online (AOL). Operată de Time Warner, compania se ocupă în special de serviciile de e-mail şi de accesul on-line. Având sediul în Virginia, AOL condusă de Randy Falco este lider în calitate de *provider* pe piaţa de internet.

– *BMW* produce automobile şi motociclete. Acronimul provine de la Bayerische Motoren Werke, compania având sediul la Műnchen, acolo unde l-a fixat încă din 1913 primul ei preşedinte, Karl Friedrich Rapp. Actualmente, concernul lucrează cu peste 106.000 de muncitori, având fabrici şi în Marea Britanie, iar din 1994 la Spartanburg, South Carolina, în Statele Unite. BMW furnizează motoare pentru celebrele modele de lux Rolls Royce şi Bentley.

– *Boeing* a fost înfiinţată la 15 iulie 1916, la Seattle, sub numele de Pacific Aero Products Co., de către William E. Boeing. Actualmente, sediul central este la Chicago, iar domeniul de activitate este industria aerospaţială şi de apărare, în acest scop fiind folosiţi peste 153.000 de angajaţi. Firma s-a implicat în transportul de pasageri, momentul de plecare fiind un contract încheiat în 1938 cu Pan American World Airways (Pan Am), în urma acestuia construindu-se avionul Boeing 34 Clipper, având o capacitate de 90 de pasageri.

– *BP* a luat fiinţă în 1908 sub numele de Anglo-Persan Oil Company. Sediul central este la Londra, compania are peste 96.000 de salariaţi, scopul principal al activităţii fiind legat de petrol şi carburanţi. Actualul nume, British Petroleum, a fost adoptat în 1954, iar între 1998 şi 2002, urmare a fuziunii cu Amoco (fostă Standard Oil of Indiana), compania s-a numit BP Amoco.

– *Dell* este cunoscută în lumea computerelor, compania, cu sediul central la Round Rock, statul Texas, având 65.000 de angajaţi. Fondator este Michael Dell, care, student fiind la Universitatea Austin din Texas, a înfiinţat în 1984 firma PCs Limited, cu un capital de doar o mie de dolari. Cel care este şi actualul preşedinte al companiei, una din cele mai cunoscute pe piaţa computerelor personale, a exploatat un domeniu care era la începuturi. În 1985, el va lansa primul PC propriu care folosea un procesor Intel 8088. Pornind de aici, afacerea va

Universitatea Spiru Haret

înflori, din 1987 va intra şi pe piaţa britanică, iar în 1999 reuşeşte deja să depăşească Compaq pe piaţa americană la vânzarea de computere personale.

– *Ford Motor Company* a fost înfiinţată de legendarul Henry Ford, la 16 iunie 1903. Actualmente, firma cu sediul central la Dearnborn, statul Michigan, are peste 327.000 de angajaţi în domeniul construcţiei de automobile, fabricile principale fiind la Detroit. Familia Ford a reuşit performanţa de a dezvolta afacerea, dar şi de a menţine controlul asupra ei mai bine de o sută de ani. Maşinile Ford au devenit extrem de populare în America încă din 1908, atunci când a fost lansat modelul T. Ford a supravieţuit crizei economice, fiind una din puţinele companii ce se poate mândri cu acest lucru. Astăzi Fordul este produs în fabrici aflate pe mai multe continente, în Canada, Mexic, Marea Britanie, Germania, Brazilia, Argentina, Australia şi China.

– *General Electric* a fost înfiinţată în 1879, la Fairfield, statul Connecticut. În 1890, Thomas Edison, celebrul inventator, va pune bazele Edison General Electric Company, care va fuziona doi ani mai târziu cu principalul concurent de pe piaţa americană, Thomas Houston Company. Astfel, din 1892 putem vorbi de General Electric Company cu sediul la Schenectady, New York. Obiectul principal de activitate este legat de domeniul energetic, astăzi peste 315.000 persoane fiind angajate la această companie, una din cele mai mari din lume.

– *General Motors* este din 1931 şi până astăzi primul producător mondial pe piaţa de automobile. Compania a luat fiinţă în 1908, la Detroit, cunoscând o dezvoltare care îi permite să aibă astăzi fabrici în 33 de state ale lumii şi 330.000 de angajaţi. General Motors produce modele de automobile dintre cele mai populare, între care amintim Buick, Cadillac, Chevrolet, Hummer, Opel, Pontiac, Saab sau Vauxhall.

– *Google* este o „poveste" de succes, care arată că visul american continuă şi astăzi. Totul a început în ianuarie 1996 ca un proiect de cercetare pentru doi doctoranzi ai Universităţii Stanford, California, Larry Page şi Sergey Brin. Cei doi încercau să pună în practică un motor de căutare pe internet, astfel rezultând iniţial adresa google.stanford.edu. La 14 septembrie 1997 era înregistrat domeniul google.com, iar la 7 septembrie 1998 era înfiinţată compania Google

Universitatea Spiru Haret

Inc., sediul inițial fiind într-un garaj al unui prieten al celor doi din Menlo Park, California. Capitalul investit pentru demararea afacerii a fost de 1,1 milioane dolari. În scurt timp, Google a intrat în competiție cu Microsoft, care, la rândul ei, lansase MSN. Astăzi, puternica firmă din domeniul industriei internetului are sediul la Mountain View, statul California, şi are peste 9.300 de angajați.

– *Honda* s-a înființat la 24 septembrie 1948. Inițiativa a aparținut lui Soichiro Honda, care a avut ideea ca, într-o Japonie devastată de război, să ataşeze la bicicletă un mic motor. Astfel s-a născut o afacere de mare succes, cu ramificații în întreaga lume, mai ales în sfera construcției de automobile şi motociclete. Compania cu sediul la Tokyo cuprinde astăzi circa 145.000 de angajați.

– *IBM* este cea mai veche firmă de pe piața computerelor, fiind implicată în producția de hard şi soft, dar şi de consulting, prin cei 330.000 de angajați. International Business Machine a apărut în anul 1888, la Armonk, New York, fiind cunoscută şi pentru faptul că a lansat pe piață primul laptop la 5 octombrie 1992.

– *Microsoft* este legată de numele lui William Henry Gates II, mai cunoscut drept Bill Gates, fiind considerată compania cu cea mai mare cifră de afaceri din lume. Totul a început la 4 aprilie 1975, atunci când Gates a părăsit Harvardul pentru a se muta la Albuquerque, statul New Mexico, şi a pus bazele Microsoft. Principalele direcții de interes sunt computerele, televiziunea, jocurile video, produse precum Microsoft Windows, Office sau MSNBC fiind prezente pretutindeni. Operațiunile Microsoft se desfăşoară actualmente în 102 state, cu sprijinul a 71.500 de angajați, cartierul general fiind acum la Redmond, statul Washington. Cu începere din 1993, sistemul de operare Windows este cel mai utilizat în toată lumea.

– *Nokia* este o companie finlandeză înființată de Knut Fredrik Idestam, în 1865, în localitatea Espoo. Cei 167.000 de lucrători sunt astăzi angrenați în domeniul industriei telecomunicațiilor, laboratoare ale companiei existând în multe state. Nokia Corporation apare sub acest nume din 1967 şi este cel mai mare producător de telefoane mobile, controlând 36% din piața mondială la nivelul anului 2006. O altă premieră s-a înregistrat în 1991, atunci când primul apel comercial pe sistemul GSM (telefonie mobilă) a aparținut premierului finlandez Harri Holkeri, care a utilizat un aparat Nokia.

Universitatea Spiru Haret

– *Sony* este o companie specializată în producția de aparate electronice şi electrotehnice, de servicii media şi financiare. Originile sunt plasate la Tokyo, la 7 mai 1946, de atunci Sony dezvoltându-se continuu pe piața mondială, ajungând să aibă 158.000 de salariați. Dintre premierele datorate firmei amintim lansarea televizorului tip Triniton, în 1968, a videocasetei Betamax, în 1975, a Walkmanului (1979) sau a dischetei în anul 1983.

– *Toyota* este actualmente lider mondial în domeniul construcției de automobile, camioane, autobuze şi roboți, depăşind în 2007 pe General Motors. Compania, înființată în 1933 de Kiichiro Toyoda, cu sediul la Toyota, Aichi, în Japonia, este în plus interesată de serviciile financiare şi de biotehnologie, prin cei 264.000 de angajați asigurând şi o bună calitate a produselor care poartă această marcă.

– *Vodafone* este o abreviere a sintagmei VOice DAta FONE. Este o companie britanică specializată în comunicațiile mobile, înființată la Newbury, în 1983, sub numele de Rocal Telecom (pe care l-a schimbat în 1991). Este cel mai mare operator pe rețelele de telecomunicații mobile din lume. Vodafone are extensie în 27 de state de pe cinci continente şi ocupă locul doi mondial la numărul de angajați după China Mobil.

– *Xerox* s-a numit inițial The Haloid Company (1906), firma înregistrată la Rochester, statul New York, având drept principal obiect de activitate manufacturarea hârtiei fotografice. Între timp, lucrurile au evoluat, sfera de interes lărgindu-se către imprimante, copiatoare, calculatoare periferice şi, mai ales, tipizate, fiind binecunoscut sloganul Xerox, *The document company*. Acestei companii i se datorează folosirea pe piață a primului copiator. Evenimentul s-a produs în 1959, fiind rodul eforturilor depuse de Chester Carlson, care poate fi considerat părintele primului aparat Xerox 914. Ulterior au apărut modelul Xerox 813 utilizabil la birou, mult mai mic şi mai confortabil în folosire (1963), precum şi primul copiator color în 1973. O altă noutate a fost modelul Xerox 9700, introdus pe piață în 1997, prilej de a lansa imprimanta laser.

După cum se poate observa din această succintă prezentare, companiile multinaționale sunt cele care controlează majoritatea ramurilor de producție la nivel mondial, indiferent dacă vorbim de

Universitatea Spiru Haret

tehnologiile de vârf sau de produsele care au transformat viaţa omului contemporan.

În ceea ce le priveşte, organizaţiile nonguvernamentale sunt într-un proces de dezvoltare accentuată, atât numeric, cât şi ca formă. La rândul lor, ele pot înscrie probleme de interes pe agenda actorului statal şi pot defini priorităţi. Potrivit unui raport privind activitatea O.N.G-urilor pe plan internaţional, numărul acestora era evaluat la peste 40.000, însă, desigur, dacă avem în vedere nivelul naţional, atunci putem vorbi de cifre de ordinul milioanelor.

Conform site-ului *NGO Global Network,* există un număr important de astfel de structuri care sunt în strânsă legătură cu activitatea şi scopurile Organizaţiei Naţiunilor Unite. Iată doar câteva dintre aceste organizaţii:

– *Institute of World Affairs*

– *The International Organisation Caucasus: Ethnic Relations, Human Rights, Geopolitics*

– *Legacy International*

– *NGO Committee for Disarmament*

– *Nuclear Age Peace Foundation*

– *American Humanist Association*

– *Global Policy Forum*

– *Women Federation for World Peace*

Cel mai important lanţ de organizaţii cu caracter umanitar este constituit de Crucea Roşie Internaţională. Comitetul Internaţional a fost fondat încă din 1863, sediul fiind fixat la Geneva. Crucea Roşie şi-a dovedit utilitatea mai ales în epocile şi zonele de conflict, câştigându-şi o binemeritată recunoaştere din partea comunităţii internaţionale.

Organizaţiile nonguvernamentale se încadrează, de regulă, în următoarea tipologie:

– INGO – *International non governmental organization* – organizaţii nonguvernamentale cu caracter internaţional;

– BINGO – *Business international non governmental organization* – organizaţii nonguvernamentale internaţionale orientate spre mediul de afaceri;

Universitatea Spiru Haret

– RINGO – *Religious international non governmental organization* – organizații nonguvernamentale internaționale cu caracter religios;

– ENGO – *Environmental non governmental organization* – organizații nonguvernamentale cu caracter ecologic şi de protecție a mediului, cea mai cunoscută fiind *Greenpeace*, la care ne vom referi în continuare;

– GONGO – *Government-operated non governmental organization* – organizații nonguvernamentale construite de guverne cu scopul de a le folosi şi de a câştiga credibilitate internațională;

– QUANGO – *Quasi-autonomous non governmental organization* – sunt organizații nonguvernamentale care întrețin relații cu guvernele, de genul I.S.O. – Organizația Internațională pentru Standardizare.

După cum subliniam deja, în categoria organizațiilor care se ocupă de protecția mediului cea mai cunoscută este *Greenpeace*. Originile sale sunt plasate în oraşul canadian Vancouver, în anul 1971, în contextul organizării unor proteste pentru protejarea mediului din Alaska. Inițiativa a prins roade, astfel că circa 20 de grupuri ecologiste au început să-şi desfăşoare activitatea în America de Nord, Europa, Australia şi Noua Zeelandă. Toate aceste grupuri se vor uni la 14 octombrie 1979, dată de la care putem vorbi de caracterul global al *Greenpeace*.

Obiectivele principale ale organizației sunt legate de protejarea mediului în fața agresiunii umane, manifestată prin experiențele nucleare, tăierea pădurilor seculare, distrugerea unor specii şi ecosisteme. De asemenea, fenomene precum încălzirea globală, poluarea, traficul cu animale pe cale de dispariție au stat în atenția membrilor *Greenpeace*.

Din 1978, pe mările şi oceanele planetei a fost lansat vaporul organizației, sugestiv botezat *Rainbow Warrior*. Acesta a fost implicat în numeroase zone fierbinți, organizația fiind criticată de numeroase state ce erau deranjate de dezvăluirile acesteia. Un incident major va implica Franța cu prilejul unei patrulări a navei *Rainbow Warrior* în zona atolului Mururoa din Pacific, acolo unde francezii intenționau să efectueze, în 1985, experimente nucleare. Din ordinul direct al celor

Universitatea Spiru Haret

mai înalte autorități de la Paris, nava a fost torpilată pe ascuns şi s-a scufundat. S-a declanşat un scandal diplomatic de proporții, în fața protestelor energice ale Noii Zeelande, guvernul francez ieşind destul de „şifonat" din incident.

O altă organizație emblematică este *Amnesty International*, specializată în apărarea drepturilor omului. La originile sale stă o campanie inițiată de avocatul britanic Peter Beneson, în 1961. Acesta protesta în urma arestării a doi studenți portughezi, în noiembrie 1960, pentru acuze aduse guvernului dictatorial al lui Salazar. Inițiativa lui Beneson, concepută inițial sub forma unui *apel la amnistie*, va capta atenția a numeroşi activişti pentru drepturile omului şi pentru garantarea libertății de exprimare şi astfel va lua ființă *Amnesty International*.

Din punct de vedere programatic, punctul de pornire l-a constituit aderarea la principiile enunțate în Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948. Erau avute în vedere în special articolele 18 şi 19 ale documentului.

Datorită importanței activității depuse, mai ales în contextul complicat al războiului rece, *Amnesty International* va primi înalte onoruri, inclusiv premiul Nobel şi cel al Organizației Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului. De asemenea, a obținut statut consultativ la Organizația Națiunilor Unite, Consiliul Europei şi UNESCO.

Amnesty International a pierdut mult din poziția dobândită pe scară internațională după atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001. În special, administrația Bush a atacat direct organizația, motiv pentru care mulți comentatori au afirmat că odată cu turnurile gemene se prăbuşise şi credibilitatea instituției. Cu toate acestea, activitatea *Amnesty International* continuă, ea manifestându-se recent critic în legătură cu încălcarea drepturilor omului de către autoritățile militare americane în baza de la Guantanamo Bay, unde sunt deținuți prizonieri irakieni.

Activitatea depusă pe scena internațională de actorii statali, multinaționali sau nonguvernamentali este într-o strânsă interdependență. Din acest motiv, evoluțiile la scară planetară sunt tot mai complexe, iar fenomenele tot mai dinamice.

Universitatea Spiru Haret

4. **PROCESUL POLITICII EXTERNE**

Politica externă trebuie privită ca parte a relaţiilor internaţionale şi ea nu trebuie confundată cu politica internaţională. Dacă privim din punctul de vedere al actorului care este statul, atunci vom raporta acţiunile sale la un alt stat. În aceste condiţii, putem avea în vedere mai multe elemente care contribuie la coerenţa decizională pentru politica externă a unui stat. Printre altele, ne putem referi la scopuri şi aspiraţii, dar şi la resurse.

Politicile trebuie, fără îndoială, ajustate în funcţie de realităţile zilei şi de raportul de forţe în plan internaţional. De aici decurge o realitate incontestabilă, şi anume, aceea că statele nu reacţionează identic în planul politicii externe. De asemenea, politica externă poate fi, în funcţie de gradul de urgenţă al deciziei, forma de guvernământ şi alte elemente, elaborată sau întâmplătoare. Totul depinde de instituţiile şi procedurile specifice fiecărui actor, chiar de gradul său de dezvoltare.

Pentru identificarea unor soluţii optime, mai ales în cadrul relaţiilor bilaterale, de mare importanţă este adoptarea unei atitudini active, sau, cu alte cuvinte, identificarea unor soluţii şi căi menite să vină şi în întâmpinarea interesului altor actori.

De obicei, în elaborarea unei linii proprii a politicii externe se ţine cont de trei tipuri de obiective:

1) fundamentale;
2) pe termen mediu;
3) imediate.

În prima categorie intră apărarea suveranităţii şi integrităţii teritoriale, protejarea sistemului politic şi economic propriu şi apărarea intereselor populaţiei.

Universitatea Spiru Haret

Obiectivele pe termen mediu sunt formulate în funcție de conjunctură şi ele nu vizează doar partea politico-diplomatică, ci au în vedere şi interesele materiale sau chiar prestigiul statului. În fine, ultimul tip de obiective este stimulat de o mulțime de factori, adesea imprevizibili, de multe ori acest tip de politică fiind unul reactiv.

În funcție de tipul de obiective sunt catalogate şi deciziile. Astfel acestea pot fi:

- macro-decizii;
- micro-decizii;
- decizii de criză.

Cele din prima categorie sunt în dependență şi de politica internă, iar la acest punct trebuie subliniată importanța tipului guvernării (dacă avem de-a face cu un regim dictatorial sau cu o democrație, de exemplu). Microdeciziile sunt, de regulă, în legătură cu problemele birocratice şi administrative (corespondența la nivel de ambasade sau chiar acordarea de vize).

Deciziile de criză sunt mult mai complicate, fiind influențate de elemente surpriză, de gravitatea evenimentului sau de existența unui tip de amenințare. Desigur, toate aceste tipuri de decizie implică oameni de stat, care acționează pe baza unor reguli şi mandate şi care sunt conştienți de interesul național, dar şi de reglementările internaționale.

Principalul instrument al politicii externe îl constituie diplomația, care este dublată de factori de tip economic şi militar. De aici rezultă importanța acordată relațiilor politico-diplomatice. De asemenea, se poate discuta şi pe marginea subiectului dacă există moralitate în procesul politicii externe. În acest sens este celebrul articolul publicat de George Kennan, *Moralitatea şi politica externă*, în numărul din iarna anului 1985/1986 al prestigioasei reviste „Foreign Affairs". Autorul are în vedere cazul politicii externe americane, concluzionând că Statele Unite pot acționa moral dacă se bazează pe propriile principii de justiție şi proprietate, caracteristice societății americane.

Politica externă a fost puternic marcată şi de curentul *realpolitik*. Termenul, care poate fi tradus drept *politică pragmatică*, a avut succes în Prusia, deşi cancelarul austriac Metternich, artizanul sistemului de la Viena din 1815, se arătase un adept important al acestei politici. Istoria consemnează însă rolul jucat de cancelarul german Otto von

Universitatea Spiru Haret

Bismarck în aplicarea *realpolitik*-ului. În celebra sinteză dedicată *Diplomației*, Henry Kissinger scria: „…Bismarck a proclamat relativitatea tuturor credințelor, inclusiv a credinței în veşnicia propriei sale țări. În lumea guvernată de *Realpolitik*, era datoria omului de stat să evalueze ideile drept forțe în relație cu celelalte forțe relevante în luarea deciziilor; iar diferitele elemente trebuiau a fi judecate după cât de bine puteau servi interesului național, nu potrivit ideologiilor preconcepute."

În perioada contemporană, *realpolitik*-ul şi-a găsit un puternic susținător în personalitatea secretarului de stat american din perioada 1973 – 1977, Henry Kissinger, şi mai ales în acțiunile diplomației pe care o conducea. Noua poziție în relațiile cu China sau implicarea în cazul agresiunii liderului indonezian Suharto în Timorul de Est sunt doar două exemple relevante în această direcție.

Henry Kissinger (născut în 1923), un apropiat colaborator al preşedintelui Richard Nixon, poate fi înscris tot în curentul de gândire realist, poate şi faptul că s-a născut în Germania apropiindu-l de şcolile de gândire europene. El şi-a câştigat notorietatea în urma apariției lucrării *Nuclear Weapon and American Foreign Policy*, 1957. Noutatea pe care o introducea Kissinger era combaterea viziunii lui Eisenhower privind teoria „ripostei masive" în cazul unui atac sovietic cu arme convenționale. Kissinger atrăgea atenția că un conflict de acest tip putea conduce la o ripostă cu arme nucleare. Prin urmare, el propunea pregătirea Statelor Unite pentru un război nuclear limitat cu Moscova.

Deşi un sondaj Gallup din 1973 îl desemna cel mai admirat om din Statele Unite în 1972 şi 1973, iar tot în 1973 primea premiul Nobel pentru pace, Kissinger nu a fost scutit de criticile acide venite atât de la dreapta, cât şi de la stânga. La toate acestea, el a încercat să răspundă în ultima sa carte, *Diplomația*, apărută în 1994, accesibilă şi publicului român. Dincolo de expunerea unei experiențe politice fabuloase, Kissinger beneficiind de numeroase evenimente care l-au pus în fața unor multiple negocieri, inclusiv cu Uniunea Sovietică şi China, lucrarea este un prilej pentru autor de a saluta decizia lui Woodrow Wilson de implicare în problemele mondiale, prin părăsirea izolaționalismului. De asemenea, este de remarcat că Henry Kissinger a folosit prilejul pentru a saluta victoria americanilor în lungul şi sinuosul război rece, el fiind un actor important în anumite momente.

Universitatea Spiru Haret

În concluziile la *Diplomaţia*, Henry Kissinger se referă la *Noua ordine mondială reconsiderată*, experimentatul om politic şi teoretician afirmând pe bună dreptate că: „Sistemele internaţionale au o viaţă precară. Fiecare *ordine mondială* exprimă o aspiraţie la permanenţă; termenul însuşi având o aură de perenitate în jurul său. Şi totuşi, elementele care o compun sunt într-o curgere constantă; într-adevăr, cu fiecare secol, durata sistemelor internaţionale s-a micşorat. Ordinea care a apărut în urma păcii westphalice a durat 150 de ani; sistemul internaţional creat de Congresul de la Viena s-a menţinut vreme de o sută de ani; ordinea internaţională caracterizată de războiul rece a luat sfârşit după patruzeci de ani. (Tratatul de la Versailles nu a funcţionat niciodată ca un sistem la care să fi aderat puterile majore şi a reprezentat ceva mai mult decât un armistiţiu între două războaie mondiale.) Nicicând înainte, componentele ordinii mondiale, capacitatea lor de a interacţiona şi obiectivele lor nu s-au schimbat atât de rapid, atât de profund sau atât de global.

Ori de câte ori entităţile care alcătuiesc sistemul internaţional îşi schimbă caracterul, urmează o perioadă de dezordine. Războiul de 30 de ani a fost în mare măsură legat de tranziţia de la societăţile feudale, bazate pe tradiţie şi pe pretenţia universalităţii, la sistemul statului modern, bazat pe *raison d'état*. Războaiele Revoluţiei franceze au marcat trecerea la statul-naţiune definit prin limbă şi cultură comună. Războaiele secolului XX au fost provocate de dezintegrarea imperiilor habsburgic şi otoman, de disputa privitoare la dominaţia asupra Europei şi de sfârşitul colonialismului. În fiecare tranziţie, ceea ce fusese considerat ca de la sine înţeles a devenit brusc anacronic: statele multinaţionale în secolul al XIX-lea, colonialismul în secolul XX."

O discuţie interesantă este purtată în legătură cu drepturile omului privite ca scop al politicii externe. Din punct de vedere programatic, se impune menţiunea că la nivelul Organizaţiei Naţiunilor Unite există deja adoptată o declaraţie generală asupra drepturilor omului, fiind semnate, în plus, alte două convenţii pe aceeaşi temă. Profesorul Stanley Hoffman a pus bine în lumină problemele cu care se confruntă statele în această direcţie atunci când a prezentat o luare de poziţie a unui înalt demnitar american. Patricia Derian, secretar de stat asistent în administraţia Carter, cunoscută pentru rolul ei în apărarea drepturilor omului, avea să declare: „Toate

Universitatea Spiru Haret

țările se autocaracterizează ca mari apărătoare şi ca susținătoare ale drepturilor omului… Nici o țară nu admite să fie inclusă pe lista statelor care nu respectă drepturile omului."

Discutând despre tipologia încălcărilor drepturilor omului la nivelul actorului statal, putem reliefa două categorii. Prima ar fi formată din încălcări „tradiționale", existând trei ipostaze principale:

1. *În cazul conflictelor teritoriale sau etnice interne, care cunosc încă o dinamică importantă*.

Exemplul folosit cel mai adesea are în vedere situația din Sri Lanka. Insula situată în sudul subcontinentului indian, fostă colonie britanică sub numele de Ceylon, s-a proclamat ca Republică în cadrul Commonwealthului în 1972, dar la scurt timp se va confrunta cu o puternică mişcare contestatară din partea populației tamile. Sub conducerea organizației *Tigrii Eliberării Tamil Eelam*, s-a ajuns la un conflict deschis între puterea centrală şi această populație, care solicita acordarea independenței în partea de nord-est a Sri Lankăi, motiv ce a condus la înregistrarea unui important val de victime. Sub imperiul negocierilor purtate cu ajutorul Indiei, care a mediat conflictul, în 1986 s-a ajuns la încheierea unui acord, rupt însă în 1988, când *Tigrii Eliberării* au acuzat India de partizanat. Actualmente, negocierile sunt redeschise, de această dată sub bunele auspicii oferite de Norvegia.

Desigur, la acest capitol, nu putem uita dramele care s-au petrecut în 1947 pe parcursul proclamării independenței Indiei şi separării Pakistanului. Atunci, între hinduşi şi musulmani s-a înregistrat o stare de conflict atât de accentuată încât s-au produs crime în masă, cu toate că s-a ajuns la un masiv schimb de populație, circa două milioane de oameni fiind nevoiți să-şi părăsească locurile natale.

Nici Europa ultimilor ani nu a fost lipsită de astfel de încălcări. Exemplul cel mai important se referă la războiul din Iugoslavia, care a condus la masacre în masă pe criterii etnice sau religioase. Neînțelegerile dintre sârbi, bosniaci şi croați au fost dublate de diferențele confesionale, în această parte a Balcanilor conviețuind ortodocşi, catolici şi musulmani.

2. *A doua ipostază are în vedere așa-numitele traume ale auto-determinării, sau, cu alte cuvinte, efectele colaterale ale luptei pentru independență*.

Universitatea Spiru Haret

Şi în acest caz, exemplele sunt, din nefericire, multiple. Conflictul din Biafra a reținut atenția întregii lumi, producând o adevărată catastrofă umanitară. Este vorba despre un teritoriu african, mai precis din estul Nigeriei, acolo unde între 1967 şi 1970 s-a consemnat existența efemeră a statului Biafra, apărut ca urmare a unei lovituri militare la Lagos. Sub conducerea locotenent-colonelului Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu, în acest spațiu îşi va găsi refugiul etnia igbo, estimată la circa 11 milioane de cetățeni; după 1970, Biafra a fost reîncorporată în Nigeria.

Trista experiență a Biafrei s-a repetat şi în Asia, în cazul fostei colonii portugheze Timor. La 28 noiembrie 1975, aceasta îşi proclama independența, dar, după numai nouă zile, puternicul vecin Indonezia va invada teritoriul noului stat, pe care îl va încorpora în iulie 1976. Campaniile de „purificare" etnică inițiate de autoritățile de la Djakarta în Timorul de Est se vor solda cu numeroase victime, estimările indicând între 100 şi 250.000 de morți. După o evoluție sinuoasă, abia la 20 mai 2002, Timorul de Est îşi va proclama din nou independența, recunoscută de comunitatea internațională.

Alte cazuri sunt relevante în acest sens, ele fiind desprinse din realitatea imediată. Cazul provinciei Kossovo, leagănul civilizației sârbe, acolo unde populația albaneză a cerut ruperea de Belgrad, sau chiar luptele din Irak dintre suniți şi şiiți susțin afirmația noastră.

3. *Ultima ipostază este conferită de efectele triste ale revoluției*.

De această dată, vorbim de existența unor incidente neaşteptate în cazul unor state care au reuşit să revină la democrație prin răsturnarea unor regimuri dictatoriale, dar noua putere nu a putut împiedica – sau uneori chiar a patronat – excesele la adresa rivalilor. Nicaragua, statul din America Centrală care a scăpat de dictatura lui Anastasio Somoza, este un bun exemplu în acest sens. În februarie 1979, după o perioadă de rezistență armată, Frontul Sandinist de Eliberare Națională răsturna regimul Somoza, aflat la putere de 46 de ani. Din păcate, apropierea noului lider, Daniel Ortega, de Cuba a trezit suspiciunile Statelor Unite, preşedintele Ronald Reagan finanțând o nouă mişcare de rezistență, aşa-numiții *contras*, îndreptată acum împotriva sandiniştilor de orientare marxistă.

Cu toate acestea, pe fondul izbucnirii în Statele Unite a crizei cunoscute sub numele *Iran contra*, datorită aprovizionării cu arme a

Universitatea Spiru Haret

Iranului şi susţinerii ilegale cu bani a unităţilor *contras*, Daniel Ortega va câştiga alegerile prezidenţiale din 1984, dând impresia că noua putere de stânga s-a consolidat. Totuşi, conflictul a continuat şi, în 1990, sandiniştii vor fi răsturnaţi de la putere, preşedinte fiind ales liderul *Opoziţiei Unite*, Violeta Chamorro, agreată la Washington.

A doua mare categorie poate fi intitulată generic „instituţionalizarea terorii". Şi în acest caz, putem distinge cel puţin trei situaţii tipice:

1. *Inechitatea instituţionalizată*

Apartheidul, regimul segregaţionist impus în Africa de Sud între 1948 şi 1994, este exemplu tipic în acest caz. Populaţiei majoritare de culoare i-au fost impuse cele mai diverse restricţii, oficializate prin lege, în ciuda protestelor energice ale comunităţii internaţionale, soldate cu sancţiuni împotriva regimului de la Pretoria. Liderul mişcării de emancipare a populaţiei de culoare, Nelson Mandela, a devenit un adevărat simbol al luptei pentru libertate şi drepturile omului la nivel planetar.

Paternitatea folosirii termenului de *apartheid* aparţine lui Jan Christiaan Smuts, premier al Africii de Sud din 1919, cu prilejul unui discurs rostit în 1917. Pentru a exemplifica mai limpede aberaţia acestui regim, o trecere selectivă în revistă a unor legi ale *apartheidului* este sugestivă:

– interzicerea mariajelor mixte, în 1949;

– interzicerea relaţiilor sexuale cu o persoană dintr-o rasă diferită, în 1950;

– în acelaşi an, obligaţia oricărei persoane să se înregistreze ca *alb* sau *negru*;

– crearea bantustanelor, în 1951, acestea fiind structuri guvernamentale separate pentru negri;

– 1959, crearea de universităţi separate pentru albi şi negri etc.

Lista este, desigur, mult mai lungă. Am mai aminti că, în conformitate cu această legislaţie, segregaţia pe criterii rasiale era introdusă în afaceri, în domeniul locuinţelor (existând cartiere separate pentru populaţia de culoare) sau al transporturilor în comun.

Deşi Adunarea Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite a condamnat oficial apartheidul în 1973, prilej pentru multe state sau pentru comunitatea internaţională în ansamblu să adopte sancţiuni

Universitatea Spiru Haret

pentru regimul de la Pretoria, guvernele sud-africane nu şi-au schimbat poziția. A fost nevoie de o amplă mişcare de protest, a cărei figură emblematică a fost Nelson Mandela, de schimbarea contextului internațional şi de căderea guvernului condus de Pieter Botha.

Devenit prim-ministru la 13 februarie 1989, Frederik de Klerk va deschide calea pentru revenirea pe cale paşnică la un regim democratic în Africa de Sud. Astfel au fost posibile alegerile libere de la 27 aprilie 1994 care au marcat oficial sfârşitul regimului de apartheid. Pentru meritele avute în acest proces sinuos şi dificil, Frederik de Klerk şi Nelson Mandela au primit, în 1993, premiul Nobel pentru pace.

2. *Opresiunea instituționalizată*

De această dată, exemplul cel mai bun este oferit de regimurile comuniste, instaurate după modelul sovietic. Drepturile omului au fost încălcate brutal, deşi statele comuniste erau membre ale Organizației Națiunilor Unite şi semnaseră numeroase angajamente internaționale în acest sens. Libertățile fundamentale, deşi garantate de constituțiile interne, lipseau, aici fiind vorba de libertatea de expresie, a cuvântului, de libera circulație a persoanelor şi ideilor. Mai mult, în anumite cazuri, cum sunt anii marii terori staliniste, cei ai revoluției culturale chineze, regimul lui Pol Pot sau în perioada de început a comunismului în Europa de Est, s-a ajuns la crime în masă şi la arestarea a sute de mii de opozanți.

Fără îndoială că regimul lui Pol Pot, din Cambodgia, s-a impus prin numărul şocant de mare al victimelor în doar patru ani. La 17 aprilie 1975, khmerii roşii reuşeau să cucerească capitala Pnom Penh, instaurând un regim de teroare care a luat sfârşit în 1979 în urma deciziei lor catastrofale de a ataca Vietnamul. Potrivit majorității surselor, numărul victimelor lui Pol Pot se ridică la aproape două milioane, ceea ce reprezintă aproape un sfert din totalul populației Cambodgiei.

Pentru o imagine de ansamblu asupra fenomenului şi, mai ales, asupra laturii represive a comunismului, discuție ce depăşeşte cadrul cursului nostru, utilă este sinteza publicată în 1997, la Paris, de un grup de istorici, apărută imediat şi în România, intitulată sugestiv *Cartea neagră a comunismului*.

Universitatea Spiru Haret

3. *Terorismul de stat instituționalizat*

Este, mai ales, cazul unor state din America latină, precum Argentina, Brazilia sau Chile. Aici, atât în timpul unor regimuri dictatoriale, de cele mai multe ori sub forma unor junte, dar şi după răsturnarea violentă a unei puteri democratice au fost înregistrate încălcări grosolane ale drepturilor omului. Cazul lui Salvador Allende (1908 – 1973) este emblematic în acest sens. Cofondator al Partidului Socialist Chilian în perioada interbelică, Allende a fost considerat la un moment dat un etern candidat la preşedinție, fiind învins în campaniile din 1952, 1958 şi 1964.

Totuşi, în 1970, el va candida din partea Uniunii Populare şi va obține cel mai mare număr de voturi, 36,2%, mai multe decât Jorge Alessandri, care era favoritul americanilor, susținut cu ajutorul financiar furnizat de marea companie ITT şi cel logistic al C.I.A. Conform cutumei chiliene, în situația existentă, Parlamentul l-a ales pe candidatul cu cel mai mare procentaj, întrucât nimeni nu obținuse majoritatea absolută.

Mandatul lui Allende, 4 noiembrie 1970 – 11 septembrie 1973, a fost puternic influențat de opoziția Statelor Unite, pe de o parte, şi de prietenia cu Fidel Castro, care a fost oaspetele şefului statului chilian pentru o lună, în 1971, pe de altă parte. Allende va iniția o politică de naționalizări, în special în domenii de maxim interes precum industria cuprului, sistemul bancar şi cel sanitar. El va fi înlăturat de la putere la 11 septembrie 1973, în urma unei lovituri de stat militare. A murit în palatul prezidențial *La Moneda* în mână cu puşca pe care o primise cadou de la Castro.

Căderea lui Allende va prefața instaurarea dictaturii militare a generalului Augusto Pinochet. De numele acestuia se leagă înregistrarea unui nou val de încălcări ale dreptului omului, numărul victimelor fiind estimat la ordinul miilor de persoane.

Pe aceleaşi coordonate se poate înscrie şi situația din Filipine, atât din timpul, cât şi după înlocuirea lui Ferdinand Marcos (1917-1989). Acesta a fost preşedinte al Filipinelor între 1965 şi 1986, remarcându-se prin menținerea unor bune relații cu Statele Unite. În condițiile complicate generate de războiul din Vietnam, Marcos va proclama legea marțială în 1972, instaurând un regim de dictatură personală, soldat cu multe victime civile, dar şi din rândul opozanților.

Universitatea Spiru Haret

După ce preşedintele american Ronald Reagan a început să se distanţeze de Marcos, acesta va fi învins la alegerile din 1986 de către Corazon Aquino, soţia senatorului Beningo Aquino, unul din cei mai importanţi rivali ai regimului. Totuşi, Ferdinand Marcos a părăsit în siguranţă Filipinele, fără a răspunde pentru faptele sale, şi a murit în Hawai, la Honolulu, în 1989. Din nefericire pentru filipinezi, violenţele au continuat şi după căderea lui Marcos.

Revenind la *diplomaţie* ca instrument al politicii externe, trebuie subliniat faptul că termenul provine din limba greacă, însemnând a dubla sau, cu alte cuvinte, redactarea documentelor oficiale în dublu exemplar. Primul era cel original, celălalt fiind păstrat în arhivă de un diplomat. Abia în epoca modernă însă, mai precis după 1645, termenul de diplomaţie va primi accepţiunea valabilă până astăzi.

Dintre numeroasele definiţii reţinem aici doar pe cea oferită de Harold Nicolson care scria că: „Diplomaţia este conducerea relaţiilor internaţionale pe calea negocierilor, este metoda utilizată de consuli şi ambasadori pentru a regulariza şi întreţine aceste relaţii."

Diplomaţia are patru funcţii de bază, definite de Jean-Charles Serres astfel:

1) funcţia de reprezentare; este esenţială pentru activitatea diplomaţilor, aceştia fiind exponenţii statelor care i-au acreditat şi având autoritatea de a vorbi în numele acestora;

2) funcţia de protejare; de această dată, vorbim mai ales de planurile economic şi comercial, fiind importantă pentru mediul de afaceri;

3) funcţia de informare; este cea care permite guvernelor să-şi facă o imagine mai clară asupra situaţiei în care se află statele în care au ambasadori;

4) funcţia de negociere; joacă un rol important pentru armonizarea punctelor de vedere ale diferitelor state şi guverne.

În vederea unei mai bune înţelegeri a realităţilor din lumea diplomatică se impune descifrarea limbajului specific acestei activităţi de mare importanţă pentru procesul politicii externe. Iată doar câteva definiţii în acest sens:

– *acreditarea* – reprezintă procedura de numire şi de intrare în atribuţii a ambasadorului sau a şefului misiunii diplomatice a unui stat;

– *ad interim* – provizoriu;

Universitatea Spiru Haret

– *agrementul* – este acordul prealabil dat de statul de reşedinţă la acreditarea unui ambasador sau şef de misiune. O eventuală respingere a unei candidaturi nu trebuie motivată de statul de reşedinţă;

– *aide-mémoire* – este o notă diplomatică ce rezumă în cuprinsul unor tratative istoricul problemei în discuţie;

– *ataşaţii* – reprezintă personalul acreditat pe lângă misiunile diplomatice specializat pe anumite domenii. Ataşaţii pot fi militari, comerciali, diplomatici şi onorifici;

– *armistiţiul* – este un instrument juridic de suspendare temporară a unor ostilităţi;

– *bunele oficii* – reprezintă intervenţia unui stat care se pune la dispoziţia a două părţi aflate în litigiu;

– *canalul diplomatic* – este o formă specifică a muncii diplomatice ce înlesneşte comunicarea dintre state;

– *casus belli* – este un termen latin ce defineşte justificarea declarării stării de război;

– *cobeligeranţa* – reprezintă starea în care se află un stat ce participă la un conflict alături de alte state, având un inamic comun, fie el stat sau alianţă;

– *concordatul* – defineşte convenţia încheiată de Statul papal cu alt stat;

– *condominium* – reprezintă exercitarea în comun de către cel puţin două state a suveranităţii asupra unui teritoriu;

– *însărcinatul cu afaceri* – este un personaj diplomatic, având un rang inferior ambasadorului, acreditat direct la ministerul de externe al statului de reşedinţă;

– *legaţia* – este misiunea diplomatică cu rang inferior ambasadei;

– *nota diplomatică* – reprezintă o formă de corespondenţă la nivelul afacerilor dintre state, fiind de mai multe tipuri: verbală, semnată, scrisoare personală, colectivă, aide-mémoire, memorandum, ultimatum. De asemenea, există şi schimb de note;

– *parafarea* – reprezintă semnarea prealabilă a unor documente diplomatice;

– *persona grata* – este o expresie în limba latină ce defineşte o persoană agreată; există şi *persona non grata*;

Universitatea Spiru Haret

– *plenipotențiarul* – este personajul care primeşte puteri depline din partea unui stat pentru a negocia, adopta, autentifica sau semna un tratat internațional;

– *ratificarea* – reprezintă actul prin care un stat îşi asumă un document semnat de plenipotențiarii săi;

– *valiza diplomatică* – este de regulă un colet ce conține documente sau obiecte de uz oficial, la care un alt stat nu are acces.

Istoria diplomației începe din Antichitate, dar abia după Congresul de la Viena, din 1815, se poate vorbi, în sensul modern al termenului, de activitatea unor persoane calificate pentru această funcție. De acum înainte discutăm despre ambasadori şi consuli, despre ambasade, legații şi consulate, sau, cu alte cuvinte, despre o lume a diplomației.

Activitatea diplomatică este reglementată în plan internațional printr-o serie de tratate la care au aderat statele independente, prin voința reprezentanților lor legitimi. Un rol de pionierat în acest domeniu l-a jucat *Regulamentul de la Viena din 1815 cu privire la rangul agenților diplomatici*. Documentul în cauză a fost inclus în tratatul semnat la Paris, la 19 martie 1815, de cele opt puteri care contribuiseră la căderea lui Napoleon I şi care acum îşi uniseră eforturile pentru a crea *Sfânta Alianță*, fiind un reper pentru epoca modernă.

După încheierea celui de-al doilea război mondial, la 18 aprilie 1961, a fost semnată *Convenția de la Viena cu privire la relațiile diplomatice*. Acum erau prevăzute principalele atribuții pe care le avea o misiune diplomatică, atribuții ce trebuia puse în practică de toate statele. Astfel, articolul 3 al *Convenției* statua următoarele, cu precizarea că prin stat acreditant se înțelege statul pe care îl reprezintă un şef de misiune diplomatică, iar prin stat acreditar, statul care primeşte un şef de misiune diplomatică:

„a. Reprezentarea statului acreditant pe lângă cel acreditar;

b. protejarea, în statul acreditar, a intereselor statului care acreditează şi ale cetățenilor săi, în limitele admise de dreptul internațional;

c. negocierea cu guvernul statului acreditar;

d. informarea, pe toate căile legale, cu privire la condițiile şi evoluția evenimentelor în statul acreditar, şi informarea, pe acest subiect, a statului acreditant;

Universitatea Spiru Haret

e. promovarea unor relații amicale şi dezvoltarea relațiilor economice, culturale şi ştiințifice între statul acreditant şi statul acreditar."

La 24 aprilie 1963, era semnată *Convenția de la Viena cu privire la relațiile consulare*, document ce reglementează şi desfăşurarea activităților pentru acest important segment al relațiilor internaționale. O importanță deosebită are articolul 5 al documentului, care defineşte în ce constau funcțiile consulare. Precizăm că, în acest caz, prin stat trimițător se înțelege statul care desemnează consulul, iar statul de reşedință este cel care-l primeşte. Concret, este vorba despre:

„a. Protejarea, în statul de reşedință, a intereselor statului trimițător şi pe ale cetățenilor săi, persoane fizice şi morale, în limitele admise de dreptul internațional;

b. favorizarea dezvoltării relațiilor comerciale, economice, culturale şi ştiințifice între statul trimițător şi statul de reşedință şi promovarea în orice alt mod a relațiilor amicale între acestea, în cadrul dispozițiilor prezentei convenții;

c. obținerea de informații, prin toate mijloacele legale, asupra condițiilor şi evoluției vieții comerciale, economice, culturale şi ştiințifice a statului de reşedință, informarea statului trimițător în acest domeniu şi furnizarea de informații persoanelor interesate;

d. eliberarea de paşapoarte şi documente de călătorie cetățenilor statului trimițător;

e. acordarea de ajutor şi asistență cetățenilor, persoane fizice şi morale, ale statului trimițător;

f. acționarea în calitate de notar şi ofițer al stării civile şi exercitarea unor funcții similare, ca şi anumite funcții de ordin administrativ, cu condiția ca legile şi reglementările statului de reşedință să nu se opună la aceasta;

g. protejarea intereselor cetățenilor, persoane fizice şi morale ale statului trimițător, în succesiunile pe teritoriul statului de reşedință, conform legilor şi reglementărilor statului de reşedință;

h. protejarea, în limitele fixate de legile statului de reşedință, a intereselor minorilor şi handicapaților, cetățeni ai statului trimițător, mai ales atunci când se cere instituirea unei tutele sau a unei curatele;

i. sub rezerva unor practici şi proceduri în vigoare în statul de reşedință, reprezentarea cetățenilor statului trimițător sau luarea de

Universitatea Spiru Haret

dispoziții pentru a asigura reprezentarea corespunzătoare în fața tribunalelor sau a celorlalte autorități ale statului de reşedință, pentru a cere, conform legilor şi reglementărilor statului de reşedință, adoptarea unor măsuri provizorii în vederea protejării drepturilor şi intereselor acestor cetățeni, atunci când, datorită absenței lor, sau din orice altă cauză, nu pot să-şi apere în timp util drepturile şi interesele;

j. transmiterea actelor judiciare şi extrajudiciare sau executarea comisiilor rogatorii, conform acordurilor în vigoare sau, în lipsa unor astfel de acorduri, în orice manieră comparabilă cu legile şi reglementările statului de reşedință;

k. exercitarea drepturilor de control şi de inspecție prevăzute de legile şi reglementările statului trimițător asupra navelor maritime şi vapoarelor fluviale având naționalitatea statului trimițător şi asupra avioanelor înmatriculate în acest stat, ca şi asupra echipajelor lor;

l. acordarea de asistență navelor, vapoarelor şi avioanelor menționate în alineatul k al prezentului articol, ca şi echipajelor lor, primirea declarațiilor asupra călătoriilor acestor nave şi vapoare, examinarea şi vizarea hârtiilor de bord şi, fără prejudicierea puterilor autorităților statului de reşedință, organizarea de anchete privind incidentele survenite pe parcursul călătoriei şi rezolvarea contestațiilor de orice natură între căpitan, ofițeri şi marinari, în limita legilor şi reglementărilor statului trimițător;

m. exercitarea oricăror altor funcțiuni încredințate unui post consular de către statul trimițător şi care nu sunt interzise de legile şi reglementările statului de reşedință sau cărora statul de reşedință nu li se opune sau care sunt menționate în acordurile internaționale în vigoare între statul trimițător şi statul de reşedință."

În cadrul sistemului politicii externe, un rol important îl are protocolul. La origine, cuvântul are etimologie greacă, provenind din *protos* (primul) şi *kallao* (a lipi), ceea ce se traduce prin expresia *ceea ce este lipit mai întâi*. În fapt, era vorba despre prima foaie care era lipită pe un sul de papirus. Desigur, în timpurile moderne, termenul are alte conotații, strâns legate de lumea diplomației.

De altfel, după cum bine observa Louis Dussault, un specialist şi totodată practician în domeniu: „În relațiile internaționale, protocolul se află în special în slujba egalității – cel puțin formale – între națiuni, şi a relațiilor pe care reprezentanții acestora le întrețin între ei.

Universitatea Spiru Haret

Înțelegem astfel legătura deosebit de strânsă între funcția de diplomat şi rolul protocolului, care este un instrument al meseriei de diplomat."

Există, de asemenea, o altă conotație pentru termenul protocol. Aceasta este în legătură cu semnarea unor documente diplomatice. De exemplu, un tratat internațional poate fi completat cu un protocol care stipulează anumite condiții specifice şi detaliază o serie de elemente doar atinse în tratatul de bază. Totodată, nu trebuie uitat faptul că există numeroase exemple luate din experiența contemporană în care la nivelul relațiilor bilaterale dintre state, sau la cel al organizațiilor internaționale, se ajunge la semnarea unor protocoale. Desigur, exemplul clasic este oferit de *Protocolul Ribbentrop – Molotov*, cunoscut şi sub numele de protocolul Hitler – Stalin, care a deschis calea spre declanşarea celui de-al doilea război mondial.

În ultimii ani, putem aduce în discuție Protocolul de la Kyoto pentru controlul schimbărilor climaterice, semnat în 1997, sau Protocolul adițional la Convenția de la Geneva, din 12 august 1949, privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale, adoptat la 8 iunie 1977.

De asemenea, un protocol poate fi adoptat atunci când se urmăreşte intrarea în vigoare a unui tratat. Astfel, putem vorbi de Protocolul la acordul de comerț dintre România şi Republica Moldova din 15 februarie 1994.

O conotație asemănătoare protocolului diplomatic are termenul de etichetă, care se aplică şi în sfera relațiilor de afaceri. În acest sens, se remarcă eforturile americancei Jacqueline Whitmore, care a pus bazele unei instituții de învățământ superior specializate în *etichetă*, *The Protocol School of Palm Beach*. Deşi nu este destinată diplomaților, ci mediului de afaceri şi relații publice, inițiativa este un semnal al importanței acordate protocolului.

Într-o societate tot mai atentă la cuvintele care nu se rostesc, la gesturile abia schițate, orice mişcare a unui diplomat poate atrage consecințe uneori grave. Prin urmare, atenția trebuie focalizată asupra tuturor paşilor care conduc spre o întâlnire protocolară. Astfel, înțelegem de ce trebuie să avem grijă de elemente aparent simple:

- ținuta fizică;
- salutul;
- prezentările;

Universitatea Spiru Haret

– conversația în sine.

De altfel, Jacqueline Whitmore este şi autoarea unui volum pe această temă de interes, care depăşeşte nivelul lucrărilor dedicate bunelor maniere. În *Business Class: Etiquette Essentials for Success at Work*, publicată în 2005 la Editura Barnes and Nobles, scriitoarea dezvoltă câteva din „cheile" reuşitei în relațiile cu partenerii:

– atenția acordată primei şi ultimei impresii;

– cunoaşterea unui partener de discuții înainte de prima întâlnire, prin culegerea a cât mai multor informații despre acesta;

– construirea unei relații de prietenie;

– abținerea de la folosirea prematură a unor familiarisme, de genul utilizării prenumelui partenerului fără ca acesta să nu te fi invitat în această direcție.

Aşadar, procesul politicii externe presupune o multitudine de aspecte şi este influențat de factori tot mai diverşi, care se manifestă în sfera complexă a relațiilor internaționale.

Universitatea Spiru Haret

5. SISTEMUL SECURITĂȚII INTERNAȚIONALE

Conceptul de securitate este unul complex, fiind multidimensional. Este motivul pentru care putem întâlni o problematică vastă legată de acest fenomen, pornind de la securitatea euroatlantică şi ajungând la controlul armamentului convențional sau la securitatea globală. O posibilă definiție în acest sens este oferită de lucrarea semnată de către Visarion Neagoe şi Anca Dinicu. Potrivit acestora, „Securitatea desemnează o stare caracterizată prin lipsa pericolelor şi amenințărilor la adresa existenței, dar şi în procesul de gestionare a acțiunilor care concură la realizarea unei astfel de situații."

Securitatea internațională poate fi studiată la nivelul a trei paliere. Astfel, putem discuta despre securitate:

- regională;
- continentală;
- globală.

Un bun exemplu pentru discutarea conceptului de securitate regională, ancorat în realitatea ultimilor ani, este legat de politica Statelor Unite în Golful Persic. Dacă zona Balcanilor era recunoscută la începutul secolului XX drept „butoiul cu pulbere al Europei", atunci putem credita regiunea Orientului Mijlociu drept o sursă periculoasă de instabilitate ce amenință sistemul internațional. În acest context, atitudinea promovată de Casa Albă în regiune nu s-a dovedit una extrem de reuşită, dovedindu-se că „schimbarea regimurilor nu este un panaceu pentru toate amenințările la adresa securității din regiunea Golfului", după cum apreciau inspirat Joseph McMillan, Richard Sobolsky şi Andrew Winner într-un studiu publicat, în 2003, în „The Washington Quartely".

În articolul la care ne-am referit mai sus, cei trei autori reuşesc să surprindă cu exactitate atât inabilitățile factorilor de decizie

Universitatea Spiru Haret

americani, dar şi complexitatea problemelor ce trebuia gestionate în zona Golfului. Făcând un excurs istoric, semnatarii studiului în cauză subliniau: „Politica anterioară (a Statelor Unite în Golf – n.n.) nu a fost cu mult mai bună. Alianța Statelor Unite cu oamenii forte ai regiunii – primul fiind şahul Mohammad Reza Pahlavi în Iran, de la începutul anilor 1950, până la sfârşitul anilor 1970, şi apoi, când Iranul s-a confruntat cu revoluția (islamică – n.n.), cu Saddam de la 1979 la sfârşitul anilor 1980 – s-a dovedit poate la fel de dezastruoasă. Şahul a fost răsturnat în mare măsură datorită legăturilor strânse cu Statele Unite, iar relațiile Washingtonului cu Teheranul nu au mai fost restabilite după căderea lui. Irakul lui Saddam, deşi a plătit fervoarea revoluției iraniene cu mai mult de un milion de victime, s-a dezvoltat într-o amenințare directă la adresa intereselor Statelor Unite după sfârşitul războiului iraniano – irakian în 1988, motiv pentru care Statele Unite a purtat două războaie pentru a-l înlătura.

Utilizând aceste aranjamente regionale, care păreau avantajoase la acea vreme, s-a pierdut pe termen lung."

Securitatea regională poate fi asigurată şi prin parteneriate. Potrivit profesorului Fulvio Attina, de la Universitatea Catania, acestea definesc aranjamentele de securitate dintr-o regiune, având la origine consensul dintre statele implicate în cooperarea pentru reducerea violenței şi pentru edificarea unei politici de stabilitate şi pace. Pentru ca un astfel de parteneriat să fie un succes, trebuie utilizate mecanisme şi aranjamente de genul:

– tratate de securitate formale;
– organizații de securitate internaționale;
– acorduri de acțiune comune;
– procesul dialogului multilateral;
– pacte de pace şi stabilitate, incluzând acțiuni pentru creşterea încrederii, măsuri diplomatice preventive, inițiative pentru influențarea procedurilor interne şi a proceselor din țările cu risc de violență internă.

În privința securității continentale, interesează în primul rând discuția legată de Europa. Un rol important, moment ce poate fi considerat o adevărată piatră de hotar, l-a constituit decizia din anul 1972 de convocare a Conferinței pentru securitate şi cooperare în

Universitatea Spiru Haret

Europa. Deschisă la Helsinki un an mai târziu, aceasta marchează debutul construcţiei privind aranjamentul de securitate european. Importanţa Conferinţei din capitala Finlandei este cu atât mai mare, cu cât războiul rece era în plină desfăşurare, e drept fiind în faza „deceniului destinderii relative".

Inaugurate la Helsinki, la 3 iulie 1973, continuate la Geneva între 18 septembrie 1973 şi 21 iulie 1975, lucrările Conferinţei s-au încheiat prin adoptarea Actului final la 1 august 1975. Documentul semnat de 33 de state europene, cărora li s-au adăugat Statele Unite şi Canada, abordează mai întâi problema securităţii în Europa. În acest sens este adoptată *Declaraţia de principii privind relaţiile dintre statele participante*, care propune asumarea de către statele semnatare a zece principii majore necesare în procesul de edificare a securităţii europene:

1) egalitatea suverană;
2) abţinerea de la ameninţarea cu forţa sau folosirea forţei;
3) inviolabilitatea frontierelor;
4) integritatea teritorială a statelor;
5) rezolvarea paşnică a diferendelor;
6) neintervenţia în afacerile interne;
7) respectarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, inclusiv libertatea de gândire, conştiinţă, religie sau credinţă;
8) egalitatea şi autodeterminarea popoarelor;
9) cooperarea dintre state;
10) îndeplinirea cu bună credinţă a obligaţiilor prevăzute de legile internaţionale.

După căderea comunismului se poate constata şi maturizarea construcţiei securităţii continentale. Semnalele sunt multiple, cele mai profitabile fiind, între altele:

– lansarea de către N.A.T.O. a Parteneriatului pentru Pace;
– înfiinţarea Forţei de Reacţie Rapidă;
– politica de extindere a Uniunii Europene;
– lansarea unor programe de cooperare economică, cel mai cunoscut fiind PHARE.

Securitatea globală priveşte o sferă mult mai cuprinzătoare. Pentru definirea acestei sintagme, putem lesne apela chiar la marile ameninţări la adresa păcii şi ordinii mondiale.

Universitatea Spiru Haret

Termenul de securitate națională şi-a modificat sensul pe parcursul secolului XX. Dacă până la izbucnirea celui de-al doilea război mondial se vorbea despre securitate în sensul apărării teritoriului național în fața unei agresiuni militare, după război termenul capătă alte valențe. De această dată se poate vorbi despre protejarea în fața unor abuzuri, amenințări sau pericole. Politica de securitate este o componentă a politicii externe, aici fiind inclusă şi politica de apărare.

În legătură cu aspectul național, trebuie abordat şi conceptul de securitate internațională. Şi aici se impune aceeaşi diferențiere între epoca interbelică şi cea postbelică. Astfel, pentru punerea în lucru şi menținerea sistemului Versailles, puterile învingătoare, dar şi noile state independente din Europa au avut în vedere, pe lângă tradiționalele alianțe bilaterale, crearea unui sistem al securității colective. La acest capitol, diplomația franceză s-a remarcat în mod deosebit, poate şi datorită faptului că Franța era în prima linie a statelor amenințate de dorința de revanşă germană. Un rol important l-au jucat însă şi diplomați ai unor state mai mici, la loc de frunte situându-se eforturile depuse de Nicolae Titulescu.

Deşi inițial se părea că un astfel de sistem poate deveni operațional, venirea lui Hitler la putere a condus la falimentul ideii de securitate colectivă. Acționând cu abilitate, prezentându-şi de fiecare dată pretențiile ca fiind ultimele, cancelarul german a ajuns să domine Europa Centrală, să anexeze Austria şi să dezmembreze Cehoslovacia fără să tragă un foc.

După război, accentul a căzut pe alianțe şi coaliții. Pe fundalul războiului rece se vor înfrunta Organizația Tratatului Atlanticului de Nord şi cea a Tratatului de la Varşovia, pentru a apela doar la cei doi coloşi. De asemenea, s-a apelat mult mai des la reglementările de drept internațional.

Dacă ne referim doar la conflictele majore ale războiului rece, cum ar fi războiul din Coreea, cel din Vietnam sau din Afganistan, vom observa că instrumentele politicii externe au trecut pe plan secundar, întâietate având militarii. După căderea comunismului şi sfârşitul bipolarității, apare un nou tip de abordare. De exemplu, atunci când Saddam Hussein atacă Kuweitul, reacția comunității internaționale nu este doar una platonică, identică manierei în care în

Universitatea Spiru Haret

epoca interbelică Societatea Națiunilor condamna invadarea Abisiniei de către Italia, sau a Finlandei de către Uniunea Sovietică. Asumându-şi rolul de mare putere cu interese globale, Statele Unite vor conduce o alianță internațională care va întoarce soarta războiului.

La începutul mileniului III, apare un nou tip de amenințare, de această dată fiind în pericol chiar structurile internaționale create pentru menținerea păcii şi a securității mondiale. După cum sublinia o voce autorizată, Alexandru-Radu Timofte, directorul Serviciului Român de Informații între 2000 şi 2006: „Serviciile nu se mai concentrează atât de mult pe informații despre parametrii militari şi strategici ai unei terțe țări, cât mai ales pe aspecte şi fenomene economice, sociale şi politice a căror logică de acțiune răspunde unor modele şi condiții diferite şi, în special, cu mult mai imprevizibile decât în trecut."

În cadrul sistemului internațional, după cum am menționat deja, un rol însemnat îl are securitatea națională, care este parte integrantă a acestuia. Fenomen la fel de complex, mai ales în contextul post-război rece, securitatea națională este caracterizată de mai multe dimensiuni:

a) *militară*, importantă încă dacă avem în vedere numeroasele zone de conflict la nivel planetar, precum şi multitudinea de surse ale insecurității, în ciuda faptului că principala alianță politico-militară la scară planetară, N.A.T.O., se autodefineşte ca fiind una de tip defensiv;

b) *politică*, ce joacă astăzi un rol mai important ca oricând, datorat mai ales noului climat internațional, propice dialogului şi găsirii unor mijloace paşnice de rezolvare a diferendelor dintre state;

c) *economică*, rolul său fiind pus în valoare de marile diferențe dintre Nord şi Sud, care pot genera noi tipuri de amenințări pentru securitatea globală;

d) *socială*, aflată în strânsă legătură cu latura economică;

e) *ecologică*, capitol la care discutăm despre mediul înconjurător, mai precis despre prezervarea biosferei planetare ca suport al ecosistemului sau ca garanție a vieții pe Terra şi mai ales despre amenințările globale ale acestui vector, de genul fenomenului încălzirii globale sau producerii de transformări ireversibile ale ecosistemelor;

Universitatea Spiru Haret

f) *culturală şi religioasă*, dimensiune care probează faptul că latura spirituală joacă şi va mai juca încă o bună perioadă de timp un rol important pentru fiinţa umană. În plus, fenomene de genul fundamentalismului religios pot conduce la crearea unui mediu propice pentru dezvoltarea unor crize la nivelul sistemului internaţional.

Dimensiunea politică a securităţii presupune o analiză a sistemului de guvernare, motiv pentru care putem vorbi despre *buna* şi, respectiv, *proasta* guvernare. *Buna guvernare* este definită cu ajutorul unor termeni precum:

– echitate;
– legalitate;
– responsabilitate;
– transparenţă.

Cât despre *proasta (reaua) guvernare*, aceasta se manifestă atunci când coeziunea dintre stat şi cetăţeni are de suferit, existând elemente care contribuie la crearea unei stări de tensiune, marcată prin conflicte sociale majore, birocraţie şi corupţie, iar ca un corolar, prin instabilitate politică.

Desigur, fiecare paradigmă a relaţiilor internaţionale are propria abordare în privinţa securităţii internaţionale. Astfel, abordarea realistă stabileşte rolul puterii în asigurarea securităţii. În acest context, statul este perceput drept principal furnizor de securitate.

Abordarea liberală este de acord cu realitatea conform căreia statul este actorul-cheie în politica mondială, dar argumentează că acesta nu este singurul actor. Este atrasă atenţia asupra actorilor nonstatali, cum ar fi corporaţiile transnaţionale, organizaţiile internaţionale, organizaţiile nonguvernamentale, care au un rol în asigurarea şi stabilirea reglementărilor societăţii internaţionale. Spre deosebire de realişti, liberalii pun mai degrabă accentul pe rolul jucat de pace.

Paradigma globalistă pune accentul pe sursele insecurităţii. Astfel, noţiunea de securitate este extinsă la alte dimensiuni, inclusiv cele economice, sociale, culturale sau de mediu.

Şcoala postpozitivistă, constructivistă, crede că securitatea poate fi asigurată şi explicată prin abordarea unor termeni pe verticală şi orizontală. Din prima categorie menţionăm securitatea individului, grupurile relevante, umanitatea privită ca întreg, în timp ce din cea de-a doua se remarcă problemele economice, politice, sociale, umanitare, militare sau ecologice.

Universitatea Spiru Haret

Securitatea internațională după încheierea războiului rece este un fenomen complex şi multidimensional, care nu mai poate fi redus doar la problematica militară. În era globalizării, actorii şi nivelul securității au un rol crescând. Astfel, apar noi actori, cum ar fi entitățile subnaționale, actori nonstatali, între aceştia figurând lideri politici şi economici, formatori de opinie, sectorul privat, lobby-ul cetățenesc sau organizațiile nonguvernamentale.

De asemenea, apar schimbări în natura puterii internaționale. Puterea economică este acum prima formă de putere internațională. De aceea, printr-o combinație între prosperitatea generală şi o bună distribuție a resurselor, se poate contribui la îmbunătățirea relațiilor dintre state. În schimb, puterea militară apare mai puțin importantă, fără a-şi pierde însă din relevanță.

Epoca actuală este caracterizată de un nou tip de provocări, de genul *soft*, care le înlocuiesc pe cele *hard.* Prin urmare, se dezvoltă patru modele de securitate pentru zilele noastre:

1) unipolar;
2) balanța puterilor;
3) concertul puterilor;
4) securitatea universală.

Fiecare din aceste modele se raportează la realitățile începutului de mileniu. Modelul unipolar are în vedere faptul că, după încheierea războiului rece, marele învingător a fost Statele Unite ale Americii. Prin urmare, americanii sunt cei care au preluat povara asigurării ordinii mondiale.

Balanța puterilor în mileniul III poate fi construită prin jocul mai multor centre. De această dată, Statele Unite pot intra în competție cu fostul rival din anii războiului rece, Rusia, după cum Uniunea Europeană şi China sunt parteneri viabili. De la acest model la cel al concertului puterilor nu este decât un pas. Acesta poate fi realizat prin democratizarea relațiilor internaționale şi lărgirea numărului statelor care pot fi considerate membre ale clubului select mondial de decizie.

Desigur, în acest context, având în vedere şi evoluții de ultimă oră, inclusiv eşecul american în stabilizarea Irakului post-Saddam, sistemul securității universale ar fi dezirabil. Ar fi aplicarea la nivelului mileniului III a visului lui Nicolae Titulescu de realizare a unei securități colective în care lumea să nu mai fie împărțită în state cu interese globale şi state cu interese limitate.

Universitatea Spiru Haret

6. **COMUNICARE INTERNAȚIONALĂ**

Comunicarea este cel mai adesea definită ca un fenomen de transferare a mesajelor de la emițător la receptor, având un conținut informațional. De asemenea, putem spune că este un proces social ghidat de relațiile de putere.

Privită ca temă de cercetare, comunicarea internațională este nou apărută în spațiul academic, avându-şi originile în Statele Unite. Desigur, explicația interesului pentru acest domeniu rezidă în rolul rezervat comunicării la nivelul diplomației interstatale. La baza comunicării stă informația, iar diplomații au un cod specific de decriptare a mesajelor transmise. Astfel, pe lângă acele *key-words* (cuvinte-cheie), un rol deosebit revine, ciudat poate pentru profani, semnificației a ceea ce nu s-a spus. De aceea, dacă vorbim de un sistem de comunicare, trebuie să avem în vedere cuvintele şi acțiunile, deopotrivă.

Specialiştii în domeniu identifică *cinci etape clasice ale comunicării*, şi anume:

1) codificarea înțelesului, adică selectarea unor simboluri care să reprezinte un mesaj;

2) transmiterea mesajului;

3) decodificarea şi interpretarea acestuia;

4) filtrarea mesajului;

5) răspunsul sau *feed-back*-ul.

Inițial, comunicarea a fost utilizată de către elitele conducătoare, ca instrument pentru realizarea scopurilor politice şi militare. Ulterior, înflorirea economiei de piață a condus şi elitele economice spre amenințarea monopolului guvernelor în controlul sistemelor de comunicații. La rândul ei, societatea civilă se alătură în ultimii ani acestui proces.

Universitatea Spiru Haret

Desigur, diplomaţii mai au la îndemână sistemul semnalelor transmise prin terţe persoane, care devin vectorii unor informaţii de la care se aşteaptă un răspuns, sau poate este vorba doar despre sondarea opiniei, caz în care acelaşi terţ, sau un altul, poate face cale întoarsă cu un alt semnal.

Pentru a exemplifica, putem avea în vedere negocierile dintre arabi şi evrei, purtate prin intermediul Statelor Unite. La rândul lor, fiecare din cele trei părţi implicate au apelat şi la alţi vectori, inclusiv la diplomaţia secretă.

Relevantă şi importantă este analizarea relaţiei dintre comunicare şi putere, pentru că utilizarea corectă a celei dintâi aduce credibilitate actorului statal. Fără îndoială, totul este legat de rolul crescând rezervat jurnalistului în epoca contemporană. Pentru buna reflectare a poziţiei unei personalităţi, a unei organizaţii, a unui partid sau chiar a unui stat, deosebit de eficiente sunt două metode, respectiv conferinţa de presă şi comunicatul de presă.

Construirea şi difuzarea unei *ştiri* de impact pot determina configuraţia internaţională a puterii. De aceea, pe lângă marile agenţii de ştiri, cu precădere după războiul din Golf, se afirmă canalele specializate în ştiri, cap de listă fiind, desigur, C.N.N. – care a transformat confruntarea amintită într-un show mediatic planetar –, fără ca acesta să fie singura opţiune. Mesajul de presă se diferenţiază de alte forme ale comunicării, întrucât el face obiectul unor analize cantitative şi calitative.

Există, desigur, şi în domeniul comunicării internaţionale un fenomen de evoluţie, o istorie care porneşte încă din secolul XV, atunci când negustorii veneţieni contribuie primii la „internaţionalizarea" noutăţilor, prin vehicularea lor în spaţiul în care îşi desfăşurau afacerile. Totuşi, abia din secolul XIX, termenul ca atare capătă consistenţă prin apariţia primelor agenţii internaţionale de ştiri: Reuters, Associated Press şi France Press.

Associated Press reprezintă şi astăzi cel mai puternic concern din domeniul presei, dominând în primul rând piaţa americană. Originile sale sunt plasate în 1846, atunci când, la New York, cinci mari ziare americane şi-au unit eforturile în dorinţa lor de a acoperi cu ştiri realităţile de peste Ocean. Dintre realizările remarcabile ale agenţiei amintim faptul că ea a reuşit în 1861 să transmită ştiri de pe

Universitatea Spiru Haret

frontul războiului civil, folosind voluntari aflați în zona conflictului. Un moment de progres pentru istoria comunicațiilor l-a constituit adoptarea de către Associated Press, în 1899, a sistemului de telegrafie fără fir inventat de Gugliemo Marconi, favorizând transmiterea în premieră a desfășurării Cupei Americii la yachting. O altă inovație datorată acestei agenții este introducerea, în 1935, a primului serviciu de fotografie pentru presă, *Wire Photo*.

În Europa, *Reuters* se află în topul agențiilor specializate în transmiterea ştirilor. Numele ei provine de la fondatorul său, Paul Julius Reuter, născut în Germania, la Kassel. În octombrie 1851, acesta s-a mutat din Germania în Marea Britanie, la Londra. Aici a fondat *Submarine Telegraph*, agenție cu ajutorul căreia a reuşit să facă primul schimb de informații între bursele din Londra şi Paris, contribuind la aflarea cu operativitate a prețurilor de pe cele două mari piețe europene. Agenția şi-a schimbat numele în cel actual la 1865. La acea dată, Reuters avea deja un bun renume, un mare succes fiind prioritatea sa la nivel european în anunțarea asasinării președintelui american Abraham Lincoln în ziua de *Good Friday*, la 14 aprilie 1865, de către John Wilkes Booth la Teatrul Ford. După cum se ştie, deşi nu a murit pe loc, Lincoln nu a mai putut fi salvat, decedând a doua zi. Astăzi, Reuters este al doilea mare operator pe piața ştirilor mondiale, având deschise birouri în 94 de țări şi transmițând fluxuri informative zilnice în 19 limbi.

Agenția *France Press* este cea mai veche dintre cele de top, fiind înființată la 1835 de către Charles-Louis Havas, inițial numindu-se *Agence Havas*. Astăzi, ea are centrul tot la Paris, fiind o corporație publică, controlată de guvernul francez. Desfășoară activități în 110 state ale lumii, fiind clasată pe locul trei mondial după Associated Press şi Reuters.

Cea de-a doua jumătate a secolului XX reprezintă un nou moment de cotitură pentru comunicarea internațională datorat apariției organismelor media transnaționale, cele mai cunoscute fiind *Eurovision* şi *Intelsat*. European Broadcasting Union (E.B.U. – cunoscută sub numele de Eurovision) a luat ființă la 12 februarie 1950. Atunci, cu prilejul unei conferințe desfășurate la Devon, în Marea Britanie, a fost creată o rețea formată din 23 de organizații din Europa şi Mediterana. Eurovisionul are o reputație mare şi datorită

Universitatea Spiru Haret

organizării celebrului festival de muzică uşoară deschis televiziunilor europene.

Intelsat este astăzi cel mai mare furnizor de comunicaţii comerciale prin satelit. Istoria sa începe la 20 august 1964, atunci când 11 state şi-au unit eforturile. Ele reuşeau, la 6 aprilie 1965, să lanseze primul satelit, botezat Intelsat I, alintat *Early Bird*, plasat pe orbită geostaţionară deasupra Oceanului Atlantic.

La finele secolului XX putem vorbi deja despre un sistem media internaţional ilustrat de canale de ştiri, în frunte cu C.N.N., şi muzică, lider la acest capitol fiind M.T.V., ce se adresează unui public care nu mai este selectat pe criterii naţionale. Exemplele nu se opresc aici, existând programe specializate pornind de la desene animate (în frunte cu Cartoon Network), trecând pe la filme şi ajungând la modă şi ştiinţă. De altfel, sloganul C.N.N., „în jurul lumii în 30 de minute", este edificator.

Cable News Network (C.N.N.) a fost fondat de Ted Turner, la 1 iunie 1980. Canalul specializat în ştiri este parte a companiei Time Warner şi are sediul central la Atlanta, dublat de birouri pe cinci continente. C.N.N. a lansat în 1987 primul jurnal de ştiri la scară mondială, *CNN World Report,* iar la 30 august 1995, întâiul *site* propriu specializat în ştiri. Este prima reţea care a transmis imagini de la atacul terorist din 11 septembrie 2001.

M.T.V. (*Music Television*) apare la 1 august 1981, la New York, astăzi având ramificaţii în toată lumea. Este primul canal specializat în muzică şi emisiuni pentru adolescenţi, care se adresează publicului de pe întreaga planetă. Din 1985 va fi introdus canalul V.H.1. (*Video Hits One*), ca partener al M.T.V., ulterior oferta diversificându-se pe diferite genuri de muzică.

Explozia informaţională pune factorul de decizie în dificultatea identificării unei soluţii. Privatizarea ariei comunicaţiilor naţionale, apoi a celei transnaţionale şi consolidarea pieţei comunicaţiilor mondiale sunt şi ele efecte ale dezvoltării economice, cu implicaţii mult mai largi. Apare astfel conceptul *securităţii informaţionale* a cetăţeanului, a societăţii şi a statului. Este motivul pentru care actorul statal apelează la serviciile de informaţii, ce au o dublă misiune:

1) să identifice şi să controleze fenomenul globalizării, care poate conduce la evoluţii contradictorii;

Universitatea Spiru Haret

2) să coopereze în plan internațional.

Pentru procesul comunicării, esențială este informația, domeniu în care există mai multe elemente de semnalat:

– poate avea o semnificație multiplă;

– poate avea caracter obiectiv, procesual şi sistemic;

– are o dimensiune subiectivă;

– conținutul acesteia este rezultatul raportului dintre conştiința informațională şi interacțiunea pe care o exprimă;

– pentru transmiterea conținutului este folosită o expresie;

– este un eveniment ce are loc în cadrul unei situații informaționale.

Atât pentru actorul statal, cât şi pentru jurnalist este foarte important ca o ştire să fie credibilă, existând o legătură importantă între credibilitate şi agenția care o generează. Aceasta pentru că ariile de interes în comunicare privesc interesele statului în principal, aici având în vedere cele legate de apărare, de creşterea puterii sale economice şi politice, de asigurarea influenței culturale şi chiar ideologice.

O metodă care, folosită cu abilitate, poate da rezultate surprinzător de bune este reprezentată de mesajul zvonistic. Inițial, metoda cea mai folosită era *de la om la om*. Aceasta a dat rezultate foarte bune, de exemplu, la alegerile din 19 noiembrie 1946 din România, atunci când opoziția era lipsită practic de mijloace eficiente de propagandă. Însă, numeroase rapoarte ale organelor de informații atrăgeau atenția guvernului asupra eficienței activității desfăşurate de țărăniști şi liberali în mediul rural prin lansarea zvonurilor care circulau „de la om la om". Astăzi, internetul este un bun mijloc de propagare a informațiilor neverificate.

Din dorința autorităților de a controla acest fenomen s-a ajuns la înființarea unor centre specializate în combaterea zvonurilor. Primul *Rumor Control Center* a apărut în 1990, în localitatea Alachua, din statul american Florida, în contextul activității unui criminal în serie. Atenția guvernelor este însă concentrată astăzi spre liniştirea populației pe alte direcții majore, prin contrabalansarea informațiilor false, cum sunt:

– atacurile teroriste;

– dezastrele naturale;

Universitatea Spiru Haret

– mişcările civile cu caracter violent.

În acest context un rol important revine specialistului în *public relations (P.R.)*. Pentru ca activitatea acestuia să fie eficientă, se impune ca el să stăpânească tehnica redactării materialelor (a mesajelor), ceea ce presupune parcurgerea mai multor condiţii, în conformitate cu observaţiile lui Visarion Neagoe şi Alexandru Rizescu:

1) planificarea sistematică;
2) inteligibilitarea mesajului;
3) focalizarea acestora pe corectitudine;
4) calitatea lor;
5) focalizarea pe anumite probleme,
6) transparenţa mesajului;
7) unicitatea valorii de adevăr a acestuia;
8) punctualitatea şi ancorarea în timp a mesajului;
9) continuitatea şi constanţa lor;
10) emiterea direcţionată a mesajelor şi planificarea de lungă durată a sistemului P.R.;
11) corectitudinea stilului.

Cea mai simplă definiţie a conceptului de relaţii publice, apărut la sfârşitul secolului XIX, este cea a identificării sale cu managementul comunicării dintre o organizaţie şi publicul ei ţintă. Atunci când discutăm despre acest fenomen, trebuie să ştim că el implică mai mulţi factori, respectiv:

– evaluarea atitudinilor şi opiniilor publice;

– formularea şi implementarea procedurilor şi politicii unei organizaţii privind comunicarea cu publicul căruia i se adresează;

– coordonarea programelor de comunicare;

– dezvoltarea relaţiilor şi încrederii într-un proces de comunicare care se desfăşoară pe două canale;

– crearea unei bune relaţii între o organizaţie şi publicul ei.

Universitatea Spiru Haret

7. **RELAȚII ECONOMICE INTERNAȚIONALE**

Sfera de cuprindere a relațiilor economice internaționale are în vedere două componente esențiale:

– comerțul exterior;

– cooperarea economică internațională.

Conform definiției date de profesorul Alexandru Albu, cooperarea economică internațională „reprezintă relațiile bi- sau multilaterale dintre state sau agenți economici din țări diferite, vizând realizarea prin eforturi conjugate şi pe baze contractuale a unor activități economice conexe (producție, cercetare transfer tehnologic, comercializare, servicii etc.), eşalonate în timp, în scopul obținerii unor rezultate comune, superioare sumei celor singulare."

Cooperarea economică internațională este o componentă fundamentală a relațiilor dintre state. Ea poate fi realizată prin intermediul unor organizații cu funcții globale (Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială, Organizația Mondială a Comerțului, G.A.T.T.) sau regionale (Uniunea Europeană, O.P.E.C. etc.). Acordul General pentru Tarife şi Comerț (*General Agreement for Tariffs and Trade*) a fost semnat la 30 octombrie 1947, la Geneva. De la 1 ianuarie 1995, în urma discuțiilor din *runda Uruguay*, atribuțiile sale sunt preluate de către Organizația Mondială a Comerțului (*World Trade Organization*). Sediul Acordului, care reunea la 27 iulie 2007 un număr de 151 de state, se găseşte la Geneva.

G.A.T.T. a jucat un rol important, manifestându-se ca principal forum pentru dezbaterile legate de liberalizarea comerțului. În acest sens, sunt importante cele opt runde de negocieri în urma cărora unele bariere vamale au fost eliminate, principalul rezultat fiind creşterea semnificativă a rolului economiei de piață. După căderea sistemului sovietic, se poate vorbi fără temeri despre trecerea de la economia controlată de stat la cea dominată de mecanismele pieței.

Universitatea Spiru Haret

Banca Mondială este un rezultat al Conferinţei de la Bretton Woods (desfăşurată între 1 şi 22 iulie 1944), acolo unde rolul principal l-a jucat eminentul economist John Maynard Keynes (1883 – 1946). Celebrul specialist britanic a influenţat puternic teoria politică şi chiar politica fiscală a guvernului englez. Celebritatea i-a fost adusă de strălucita analiză *Consecinţele economice ale păcii*, publicată în 1919. Aici el a prezis, şi faptele i-au confirmat teoria după doar patru ani prin izbucnirea crizei Ruhrului, că, întrucât Germaniei i-au fost fixate datorii prea mari, economia acestei ţări va intra în criză şi deci Berlinul va intra în incapacitate de plată.

Opera principală semnată de Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, a fost publicată în 1936, fiind rodul experienţei acumulate pe parcursul marii crize economice mondiale din anii 1929 – 1933. Cu acest prilej, Keynes va lansa o provocare paradigmei economice, prin introducerea noţiunii de cerere cumulativă (*aggregate demand)* pentru a putea explica fluctuaţiile din sistemul economic.

Activitatea Băncii Mondiale a demarat la 27 decembrie 1945, cu 28 de membri fondatori. În fapt, vorbim despre un grup de cinci agenţii internaţionale responsabile de asigurarea finanţării şi acordării de consultanţă statelor în scopul dezvoltării lor economice. Este vorba despre:

- Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare:
- Corporaţia Financiară Internaţională;
- Asociaţia pentru Dezvoltare Internaţională;
- Agenţia pentru Garantarea Investiţiilor Multilaterale;
- Centrul Internaţional pentru Reglementarea Disputelor Investiţionale.

Cu începere de la 1 ianuarie 2005, pentru preşedinţia Băncii Mondiale a fost nominalizat Paul Wolfowitz, el preluând efectiv mandatul din iunie acelaşi an. Wolfowitz, născut la 22 decembrie 1943, este recunoscut drept un adept declarat al *doctrinei Bush*, fapt pentru care numirea lui în fruntea Băncii Mondiale a născut importante controverse.

Pe de altă parte, trebuie subliniat faptul că el are o bună experienţă în câmpul politic, activând şi ca ambasador al Statelor Unite în Indonezia, între 1986 şi 1989. Rechemat în ţară, el va fi numit, de preşedintele George Bush, subsecretar de stat la Apărare,

Universitatea Spiru Haret

lucrând între 1989 şi 1993 cu Dick Cheney. Ulterior, între 2001 şi 2005, George W. Bush va apela la serviciile lui Wolfowitz, de această dată în calitate de adjunct al secretarului de stat de la Apărare, Donald Rumsfeld. Din această poziție, Paul Wolfowitz va fi un fervent susținător al atacării Afganistanului şi Irakului în urma atentatelor teroriste de la 11 septembrie 2001.

Fondul Monetar Internațional este, la fel ca Banca Mondială, rezultatul Conferinței de la Bretton Woods. Scopurile principale ale Fondului sunt prevăzute chiar în Statutul organizației. Pe lângă cooperarea monetară internațională şi promovarea unei rate de schimb valutar stabile, Fondul îşi propune să contribuie la procesul de dezvoltare a unui sistem multilateral de plăți. De asemenea, alte două obiective principale sunt de a da încredere statelor care se vor baza pe sprijinul său, precum şi de a scurta durata dezechilibrelor în sistemul internațional de plăți. Specialiştii sunt de acord că Fondul a jucat rolul unui factor de stabilitate, deşi este puternic atacat de criticii globalizării.

La 1 noiembrie 2007 a început mandatul noului preşedinte al Fondului, Dominique Strauss-Kahn, care l-a înlocuit pe spaniolul Rodrigo Rato.

Strauss-Kahn, născut în 1949, este din 1976 membru al Partidului Socialist Francez, fiind fost ministru de finanțe. Este recunoscut pentru efortul depus în vederea trecerii Franței la moneda euro. În 2007, a încercat să obțină din partea Partidului Socialist mandatul de a candida la alegerile prezidențiale, dar a pierdut în fața contracandidatei sale, Ségolène Royal.

Cooperarea economică internațională poate fi realizată pe mai multe căi, între care amintim:

1) societățile comerciale;
2) coproducția;
3) subproducția, realizată prin prelucrarea pe bază de contract;
4) cooperarea financiar-bancară;
5) cooperarea tehnico-ştiințifică, un rol important avându-l organismele din sistemul Organizației Națiunilor Unite.

Principiile care guvernează raporturile economice dintre state sunt reglementate prin Rezoluția nr. 3281, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 12 ianuarie 1974. Documentul, intitulat *Carta drepturilor şi îndatoririlor economice ale statelor*, atrage atenția din Preambul asupra faptului că „scopul

Universitatea Spiru Haret

fundamental al acestei Carte (este) să promoveze instaurarea unei noi ordini economice internaționale, bazate pe echitate, egalitate suverană, interdependență, interese comune şi cooperare între toate statele, indiferent de sistemul lor economic şi social."

Finalitatea acestui demers presupune crearea condițiilor pentru:

– realizarea prosperității tuturor statelor;
– promovarea progresului economic şi social;
– încurajarea cooperării economice, comerciale, ştiințifice şi tehnice;
– înlăturarea obstacolelor din calea țărilor în curs de dezvoltare;
– accelerarea creşterii economice a acestor state;
– ocrotirea, conservarea şi ameliorarea mediului.

Carta stabilea încă de la primul capitol regulile de bază:

1) respectarea suveranității, integrității teritoriale şi a independenței politice a statelor;
2) egalitatea suverană a tuturor statelor;
3) neagresiunea;
4) neintervenția;
5) avantajul material reciproc şi echitabil;
6) coexistența paşnică;
7) egalitatea în drepturi a popoarelor şi dreptul de a dispune de ele însele;
8) reglementarea paşnică a diferendelor;
9) repararea injustiției impuse prin forță şi care privează o națiune de mijloacele naturale pentru dezvoltarea sa normală;
10) îndeplinirea cu bună credință a obligațiilor internaționale;
11) respectarea drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului;
12) îndatorirea statelor de a nu urmări să-şi asigure hegemonia şi sfera de influență;
13) promovarea justiției sociale internaționale;
14) cooperarea internațională şi dezvoltarea;
15) acces liber la mare şi de la mare pentru țările fără litoral, în cadrul principiilor enunțate mai sus.

Primul articol al documentului preciza în mod expres dreptul fiecărui stat de a-şi alege singur sistemul politic, economic, social şi cultural. La rândul său, articolul 8 al Cartei prevedea că: „Statele trebuie să coopereze pentru a facilita relații economice internaționale mai raționale şi mai echitabile şi pentru a încuraja transformarea de

Universitatea Spiru Haret

structură în cadrul unei economii mondiale echilibrate, conform necesităților şi intereselor tuturor țărilor, în special ale țărilor în curs de dezvoltare, şi trebuie să ia măsuri corespunzătoare în acest scop."

Carta este importantă şi datorită prevederilor din capitolul III, *Responsabilități comune față de comunitatea internațională*. Articolele 29 şi 30 vorbesc despre protejarea fundului mărilor şi oceanelor, ca şi despre „ocrotirea, conservarea şi protejarea mediului pentru generațiile prezente şi viitoare."

Actul final al Conferinței de la Helsinki, adoptat la 1 august 1975, cuprinde, de asemenea, importante precizări legate de natura relațiilor economice dintre cele 35 de state semnatare. Acestea sunt cuprinse în capitolul intitulat *Cooperarea în domeniul economiei, ştiinței şi tehnologiei şi al mediului* conceput pe şase secțiuni:

1. Schimburile comerciale.
2. Cooperarea industrială şi proiectele de interes comun.
3. Precizări privind comerțul şi cooperarea industrială.
4. Ştiința şi tehnologia.
5. Mediul.
6. Cooperarea în alte domenii.

În privința schimburilor comerciale, cele 35 de state semnatare ale Actului final se angajau:

– să încurajeze organizațiile, societățile şi firmele preocupate de comerțul exterior să-şi dezvolte în continuare cunoştințele şi tehnicile solicitate de marketingul efectiv;

– să încurajeze îmbunătățirea condițiilor pentru implementarea măsurilor pentru promovarea comerțului şi să satisfacă nevoile utilizatorilor în privința producției importate, în particular pentru cercetări de piață;

– să încurajeze cooperarea internațională în cadrul schimburilor comerciale, inclusiv în marketing, şi să lucreze sub auspiciile organizațiilor internaționale, în particular ale Comisiei Economice pentru Europa a Organizației Națiunilor Unite.

Pentru dezvoltarea cooperării industriale erau avute în vedere următoarele proiecte comune:

– schimburile de energie electrică în Europa pentru utilizarea cât mai rațională a capacităților de producție a energiei electrice;

– cooperarea în cercetarea a noi surse de energie, în special energia nucleară;

Universitatea Spiru Haret

– dezvoltarea de rețele de comunicație şi stabilirea unor rețele de navigație coerente în Europa;

– cooperarea în cercetarea şi perfecționarea echipamentului pentru operațiunile de transport multimodular şi mânuirea containerelor.

Punctul 3 avea în vedere încurajarea acordurilor bilaterale în probleme de interes mutual în privința schimburilor comerciale şi a cooperării industriale, în special pentru evitarea dublei impuneri şi pentru facilitarea transferului profitului şi a valorilor investite.

Cele mai importante sfere ale cooperării europene în domeniul ştiinței şi tehnologiei pentru statele semnatare erau:

- agricultura;
- energia;
- noile tehnologii şi folosirea rațională a resurselor;
- tehnologia transporturilor;
- fizică;
- chimie;
- meteorologie şi hidrologie;
- oceanografie;
- cercetarea seismologică;
- cercetarea problemelor înghețului şi ale vieții în condiții de frig extrem;
- computere, comunicații şi tehnologia informațiilor;
- cercetarea spațială;
- medicină şi sănătate publică;
- cercetarea mediului.

Capitolul referitor la mediu avea în vedere dezvoltarea cooperării dintre state pentru:

- controlul poluării aerului;
- controlul poluării apelor şi utilizarea apei proaspete;
- protecția mediului marin;
- utilizarea pământului şi a soiurilor;
- conservarea naturii şi a rezervațiilor naturale;
- îmbunătățirea condițiilor de mediu în zonele locuite de oameni;
- cercetarea fundamentală şi monitorizarea în domeniul schimbărilor de mediu;
- măsuri legale şi administrative.

Universitatea Spiru Haret

În fine, ultima secțiune privea alte domenii de cooperare, respectiv:

- dezvoltarea transporturilor;
- promovarea turismului;
- aspectele economice şi sociale ale migrației forței de muncă;
- perfecționarea personalului.

Integrarea economică poate fi realizată gradual pe diverse niveluri pornind de la aria de comerț liber, trecând prin uniunea vamală, piața comună, uniunea economică şi ajungând la uniunea monetară (cazul cel mai edificator fiind cel al zonei *euro)*. Teoreticienii sunt de acord că există trei factori principali prin intermediul cărora se realizează cooperarea economică internațională, respectiv:

- actorul statal;
- agenții economici;
- organizațiile internaționale, guvernamentale sau nonguvernamentale.

Desigur, rolul actorului statal rămâne încă extrem de important, pentru că puterea economică, aşa cum este ea reflectată de indicele dezvoltării unei țări, face în mod evident trimitere la locul acesteia în ierarhia mondială. Mai mult, este sigur că protejarea intereselor economice ale unui stat influențează direct politica sa externă. Cu toate acestea, specialiştii prognozează o regrupare pe blocuri economice regionale, cu posibilitatea ca acestea să devină, în timp, centri globali ai rivalităților politice, economice şi chiar militare.

Preponderența problemelor de natură economică pe agenda relațiilor internaționale a creat o legătură puternică între lumea afacerilor şi cea a informațiilor secrete. De aceea, factorul economic va fi, desigur, unul care va influența puternic preconizata nouă ordine mondială, la fel ca şi până acum, aşa cum o dovedeşte evoluția umanității.

De altfel, un important reprezentant al şcolii realiste, Stephen Krasner, în cuprinsul unui articol publicat în 1976 şi rămas celebru, *State Power and the Structure of International Trade*, vorbea despre necesitatea unei economii mondiale deschise, cu tarife mici şi cu un rol important rezervat comerțului. Ulterior, autorul (născut în 1942) a lucrat la Universitatea Stanford din California şi a fost cooptat de Condolezza Rice în echipa de la Departamentul de Stat cu începere din 2005.

Universitatea Spiru Haret

Krasner, cu studii la celebrele universități Cornell, Columbia şi Harvard, s-a remarcat ca un adept al realismului, dedicându-se însă mai ales cercetării domeniului economic. Într-un studiu intitulat *Realism, Imperialism and Democracy*, publicat în 1992, el preciza: „Realismul este o teorie despre politica internațională. Este un efort de a explica atât comportamentul statelor individuale, cât şi caracteristicile sistemului internațional ca întreg. Axioma ontologică a realismului este că statele suverane sunt componente constitutive ale sistemului internațional. Suveranitatea reprezintă o ordine politică bazată pe controlul teritorial. Sistemul internațional este anarhic. Este un sistem care se autosusține. Nu există o autoritate supremă care să poată constrânge sau canaliza activitatea statelor. Statele suverane sunt actori raționali şi interesați, dacă nu chiar preocupați exclusiv să obțină câştiguri relative, deoarece trebuie să funcționeze într-un mediu anarhic în care securitatea şi bunăstarea lor se bazează în cele din urmă pe capacitatea de mobilizare a resurselor proprii în fața unor amenințări externe."

Ideile lui Stephen Krasner au fost dezvoltate în numeroase volume şi studii. Dintre contribuțiile sale amintin doar *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and US Foreign Policy*, Princeton, 1978, şi *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism*, Berkeley, 1985.

Un rol important în sistemul relațiilor economice internaționale îl joacă relațiile financiare. Acestea cuprind în sfera lor:

- mijloacele şi instrumentele de plată internaționale;
- mecanismul cursului de schimb;
- piața valutară, de credit şi financiară internațională.

Şi la acest capitol, după încheierea războiului rece, s-au făcut simțite efectele globalizării afacerilor economice, fapt ce oferă explicații pentru criza europeană din 1992 sau pentru cea a monedei mexicane, *peso*-ul, din 1994 – 1995. Un rol important l-a jucat şi criza financiară de pe piețele Asiei de Est, de la finele anilor '90.

După cum observa un specialist de talia lui Robert Gilpin, după încheierea războiului rece, relațiile economice internaționale stau sub semnul globalizării. Un rol important revenea în acest proces schimbărilor din economia mondială determinate de eroziunea hegemoniei americane. Desigur, totul s-a petrecut în urma unor

Universitatea Spiru Haret

evoluții care au condus spre actuala dominație a companiilor multinaționale. Astfel, după al doilea război mondial s-a trecut de la comerț internațional la afaceri economice internaționale, etapa fiind completată, în deceniul opt al secolului trecut, de dezvoltarea puternică a firmelor multinaționale.

Pe de altă parte, nu este mai puțin adevărat că același Gilpin, într-o lucrare din 1987, *The Political Economy of International Relations*, vorbind despre apropierea sfârșitului dominației americane, nu a putut prezice și sfârșitul războiului rece. Din aceste motive, numeroși critici au atacat lucrările lui Gilpin, mai ales după evenimentele din 1989.

Avântul economiei mondiale și adâncirea diviziunii internaționale a muncii contribuie, în mod firesc, la dezvoltarea relațiilor internaționale, după cum și globalizarea se resimte pe piața financiară. Mai mult, acest fenomen complex poate genera efecte negative, principalul vector fiind modificarea bruscă a cursurilor valutare. În ultimii ani, economia mondială este tot mai dependentă de computer și informația circulă mult mai liber pe internet. Totuși, rolul statului este încă puternic pe piața mondială, el acționând alături de cel al pieței.

Universitatea Spiru Haret

8. **PROPAGANDĂ ŞI IMAGINE ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE**

Propaganda presupune o acțiune ce nu trebuie percepută automat ca reprezentând un raport obiectiv. În fapt, discutăm despre abordarea unei probleme sau a unei problematici prin utilizarea selectivă a unor pachete de informații, date sau evenimente. Spre deosebire de informație, propaganda poate fi considerată drept un tip de mesaj prin care se urmărește manipularea unui public-țintă.

La origine, termenul propagandă provine din limba latină şi poate fi tradus prin lucruri ce trebuie propagate. Deşi este utilizat din Antichitate, abia în Evul Mediu apare primul organism „oficial" al cărui scop principal este unul propagandistic. Ne referim la inițiativa papei Grigore XV (1554 – 1623), care a fost titularul scaunului pontifical între 1621 şi 1623, fiind ultimul suveran pontif ales prin aclamații.

Papa a pus bazele, la 1622, *Congregației pentru propagarea credinței (Congregatio de Propaganda Fide)*, ulterior titulatura fiind schimbată în Congregația pentru evanghelizarea popoarelor. Organismul era format din cardinali care trebuiau să urmărească şi să îndrume opera de răspândire a creştinismului de rit catolic prin intermediul misionarilor în America Centrală şi de Sud, precum şi în țări asiatice, între care India, China şi Japonia sunt cele mai importante. De menționat că activitatea congregației continuă neîntrerupt până în zilele noastre.

Într-o lucrare publicată în 1988 (*Manufacturing Consent: The Political Economy of Mass-media*), Edward Herman şi Naom Chomsky au lansat şi susținut teoria modelului propagandistic. Cei doi au analizat lumea mass-media şi au ajuns la concluzia, cu care suntem de acord, că datorită organizării industriei media în corporații, identic cu alte sectoare economice, aceasta a început să fie supusă aceloraşi reguli şi presiuni cărora este datoare să le facă față orice companie multinațională.

Universitatea Spiru Haret

Herman şi Chomsky pornesc de la realitatea că mass-media are nevoie constantă de fluxuri de informaţii necesare aprovizionării zilnice cu ştiri. Într-un sistem economic industrializat, în care cererea clienţilor priveşte noutăţi despre evenimente globale multiple, această sarcină poate fi îndeplinită doar de sectorul corporaţiilor care dispun de resursele necesare. Pentru aceasta, promotorii de ştiri, aici incluzând şi guvernele, ajută mass-media, folosind mijloace diverse precum:

– crearea de facilităţi;

– oferirea jurnaliştilor de copii de pe discursurile oamenilor politici în avans pentru a-şi putea pregăti intervenţiile în avanpremieră;

– programarea conferinţelor de presă la ore care să coincidă cu transmiterea fluxurilor principale de ştiri;

– folosirea unui limbaj accesibil pentru redactarea comunicatelor de presă;

– organizarea atentă a conferinţelor de presă şi a oportunităţilor de imagine.

Herman şi Chomsky îşi testează teoria pe evenimente contemporane, precum războiul din Vietnam, afacerea *Watergate*, afacerea *Iran-contra* sau evenimentele din Nicaragua. Concluzia la care ajung este una logică: „Modelul propagandistic este probabil unul din cele mai bine confirmate din domeniul ştiinţelor sociale."

Astăzi, propaganda este difuzată mai ales prin mijloacele oferite de radio şi televiziune, prin presa scrisă, dar şi prin acţiuni cu impact mediatic, cum sunt colocviile, seminariile, sesiunile ştiinţifice sau dezbaterile. Putem vorbi despre existenţa unei acţiuni propagandistice tipice pentru perioadele de război, după cum latura religioasă este bine reprezentată. Totuşi, putem vorbi despre existenţa a trei tipuri majore de propagandă:

– propaganda albă – atunci când informaţiile provin din surse de încredere ce pot fi verificate;

– propaganda neagră – atunci când informaţiile provin de la o sursă falsă, care susţine însă contrariul, pentru „intoxicarea" oponentului;

– propaganda cenuşie – în acest caz, informaţia nu poate fi verificată întrucât nu se cunoaşte şi deci nici identifica sursa sau autorul.

Obiectivele unei acţiuni de propagandă pot fi generale sau specifice. De multe ori, receptorul – ţinta acţiunii propagandistice – o

Universitatea Spiru Haret

poate percepe sau asocia cu falsul sau interpretarea tendențioasă. De aceea, este foarte importantă alegerea țintei. De asemenea, specialiștii au identificat o tipologie de generare a propagandei din care reținem doar „tehnicile" cel mai frecvent utilizate:

– *Ad hominem*, ceea ce semnifică atacarea oponentului;

– Apelul la autoritate, respectiv citarea unei persoane proeminente în sprijinul propriilor afirmații;

– Apelul la frică, cazul tipic fiind propaganda nazistă instrumentată de Joseph Goebbels;

– Apelul la prejudiciu, adică folosirea unor fraze de genul „veți fi de acord că o persoană rezonabilă trebuie să consimtă la …",

– *Argumentum ad nauseam*, tradus prin tehnica folosirii unor repetiții obositoare,

– *Bandwagon* este apelul la victoria inevitabilă sau chemarea de a te alătura mulțimii;

– Contrastul alb-negru, utilizat atunci când se doreşte prezentarea a doar două opțiuni, ceea ce pune ținta în postura de a reacționa pe principiul eşti cu mine sau cu duşmanii mei;

– Omul de bun simț – implică prezentarea propriilor ipoteze ca fiind de bun simț, cele mai raționale şi logice;

– Demonizarea inamicului;

– Euforia – se bazează pe folosirea unui eveniment care poate genera bucurie, fericire, o stare de satisfacție;

– Falsificarea informației;

– Fluturarea steagului, adică apelul la sentimentele patriotice;

– Folosirea unor generalități, precum cele din lozinci care nu spun nimic, reluând doar platitudini;

– Supersimplificarea, respectiv folosirea unor generalități extrem de simple pentru discutarea oricăror probleme;

– Citarea în afara contextului;

– Raționamentul;

– *Red herring* – presupune prezentarea unor date în mod voit ca fiind false pentru ca, ulterior, să poți susține propriile informații şi teorii;

– Sloganul este o frază scurtă, dar de impact, utilizată mai ales în propaganda politică (de exemplu, *Ceauşescu şi Poporul* sau *Mussolini are întotdeauna dreptate*).

Universitatea Spiru Haret

Dacă o națiune este agresată informațional şi nu reuşeşte să sesizeze obiectivele agresiunii, ea poate ajunge în situația de a nu-şi mai exercita valențele gestionare, iar procesele decizionale publice pot fi orientate în detrimentul națiunii şi în favoarea agresorului, după cum observa cu temei analistul Francisc Tobă. Este un adevăr valabil astăzi, dar derivat din rolul rezervat propagandei de-a lungul istoriei.

Fără a face o trecere în revistă ce poate începe cu regii Persiei sau cu faraonii egipteni, vom nota doar creşterea rolului acestui fenomen în secolul XX, în care au excelat cel puțin trei modele propagandistice:

A. *Modelul nazist*

Acest model a fost dezvoltat în timpul celui de-al treilea Reich, respectiv perioada în care Germania a fost condusă de Adolf Hitler, 1933 – 1945. Propaganda nazistă îşi trage simbolistica din Antichitate, inclusiv stema reprezentată prin *svastică* (crucea încârligată) şi salutul *Heil*. Nazismul şi-a fixat principala țintă în populația evreiască, folosind nu doar amenințări verbale, ci şi o întreagă legislație. Potrivit legilor de la Nűrnberg, adoptate la 15 septembrie 1935, evreii pierdeau dreptul la cetățenie, iar prin legea *pentru protecția sângelui şi a onoarei germane*, relațiile sexuale şi căsătoria dintre arieni şi evrei erau interzise.

Propaganda nazistă a manipulat opinia publică germană în legătură cu rolul jucat de populația evreiască la finele primului război mondial, susținând ideea potrivit căreia armata germană a pierdut datorită „cuțitului înfipt pe la spate" de revoluția socialistă pusă la cale de cercurile iudaice. Ajuns la putere, Hitler nu va ezita să aplice soluția finală, utilizând în acest scop lagărele de concentrare şi ghettourile. De fapt, liderii noii Germanii doreau să obțină spațiul vital necesar „rasei superioare ariene", prin extinderea teritorială spre răsărit. Sloganul *Un Reich, un popor, un fűhrer* exprima fidel crezul unui regim totalitar.

Propaganda nazistă s-a manifestat atât prin utilizarea presei şi a radioului, în scopul propagării ideilor hitleriste, cât şi prin mari întruniri publice, prilej pentru adularea conducătorului. Nu era pierdut niciun moment pentru afişarea măreției noii puteri, inclusiv prin impresionante parade militare. De asemenea, organizarea Olimpiadei de

Universitatea Spiru Haret

la Berlin din 1936 a fost un bun prilej pentru propaganda nazistă de a arăta lumii fața Germaniei care urma să domine lumea pentru „o mie de ani". Din păcate pentru Hitler, el a primit o puternică lovitură tocmai pentru teoria dragă lui a „superiorității rasei ariene" chiar în timpul Jocurilor, datorită victoriilor în serie înregistrate de atletul american de culoare Jesse Owens, devenit simbolul Olimpiadei berlineze.

Oamenii dirijați de Goebbels aveau grijă să transmită mesaje permanente prin care să prezinte Germania nazistă ca un luptător pregătit să facă față amenințărilor interne şi internaționale. La acest capitol erau adăugate alte teme legate, în principal, de „măreția germană" în cultură, știință şi mai ales în domeniul militar.

După dezastrul *Wehrmachtului* de la Stalingrad, cu începere din februarie 1943 se va manifesta o nouă temă majoră pentru propaganda hitleristă. De această dată, Germania era prezentată ca „apărătoare a valorilor civilizației occidentale" în fața iminentei invazii a „hoardelor bolşevice".

B. *Modelul comunist*

Modelul clasic al propagandei comuniste a fost dezvoltat în Uniunea Sovietică. De această dată, totul se petrecea în numele poporului şi al victoriei revoluției proletare mondiale. O caracteristică este reprezentată de cultul personalității conducătorului, modelul *princeps* fiind Stalin. Toate realizările societății erau puse pe seama geniului conducător al liderului, cel căruia îi erau închinate ode de glorificare şi pentru care erau organizate imense spectacole omagiale. Un rol important revenea creatorilor din toate domeniile, cinematografie, radio şi televiziune, literatură, teatru şi operă, care aveau misiunea „patriotică" de a reflecta „marile succese ale socialismului".

De asemenea, oamenii de știință aveau misiunea să lupte pentru a demonstra superioritatea sistemului în fața capitalismului „decadent". Un loc aparte revenea domeniului științelor sociale, filozofii fiind nevoiți să găsească fundamentele teoretice ale socialismului științific, în timp ce istoricii trebuia să rescrie trecutul prin prisma principiului „luptei de clasă".

O particularitate o are propaganda din timpul războiului cu Germania, 1941 – 1945. De această dată, Stalin a decis să pună accentul pe adevărate sentimente patriotice, trecând în plan secund

Universitatea Spiru Haret

mesajele doctrinare. Mai ales la început va fi din plin exploatată imaginea *Mamei Rusia*, care îşi chema fiii să o apere în faţa invaziei hitleriste.

C. *Modelul războiului rece*

Este un produs al conflictului dintre cele două blocuri opuse ideologic, care a dominat relaţiile internaţionale peste 40 de ani. Temele majore ale modelului sunt legate de cursa spaţială, bomba atomică, teoria dominoului, zidul Berlinului sau criza rachetelor cubaneze, pentru a ne opri doar la o scurtă selecţie. În Statele Unite au fost folosite mijloacele cu cel mai mare grad de impact, pornind de la filmele produse la Hollywood şi trecând prin literatură, afişe şi alte forme ale propagandei.

Un efect al războiului rece în Statele Unite a fost *McCarthysmul*, echivalentul *goanei după vrăjitoare* din epoca medievală. Oricât de absurd pare astăzi, acest fenomen a produs efecte deosebite în epocă, numărul persoanelor afectate fiind destul de mare, între acestea numărându-se suficiente personalităţi ale diverselor domenii ale vieţii publice americane. În fapt, senatorul McCarthy nu a făcut decât să exploateze sentimentele anticomuniste din societatea de peste Ocean în prima fază a războiului rece.

Administraţia americană a folosit din plin serviciile secrete pentru a creşte randamentul actului propagandistic. În acest sens, trebuie subliniat rolul jucat de posturile de radio Europa Liberă, Vocea Americii sau Radio Libertatea. De asemenea, opera lui George Orwell, în special *Ferma animalelor*, s-a constituit într-un excelent material utilizat pentru a critica sistemul sovietic, deşi numele Uniunii Sovietice nu apărea în această alegorie în care eroii nu erau oameni, ci animale.

În partea opusă, Uniunea Sovietică va folosi întregul arsenal propagandistic al statului, folosind aceleaşi mijloace precum rivalii americani. Accentul cădea însă pe dorinţa de pace a puterii sovietice, prezentată în opoziţie cu „imperialismul american".

Succesele înregistrate de cei doi competitori, mai ales în cursa spaţială şi cea nucleară, au reprezentat elemente de bază pentru creatorii de propagandă. Prima bombă atomică sau cu hidrogen, primul om în spaţiu sau primul astronaut care păşeşte pe un alt corp ceresc sunt teme principale în ambele tabere.

Universitatea Spiru Haret

Pe acelaşi palier se află imaginea, care presupune utilizarea unei tipologii conținând mesaje şi idei. Eficiența mesajului transmis prin imagine creşte dacă este simplu, emoțional, credibil şi interesează receptorul (sau receptorii). Este motivul pentru care propaganda este indispensabilă pentru succesul unei operațiuni de imagine. De asemenea, merită adusă în discuție observația potrivit căreia în timpul regimului comunist se putea trasa semnul egalității între propagandă şi îndoctrinare.

Aici trebuie reconsideraţi şi factorii de *lobby*, un exemplu, clasic am putea spune, fiind cel al *Clubului Dejunului de Marți*. Este vorba despre un grup coagulat în jurul secretarului de stat american din perioada 1961 – 1969, care a coincis cu războiul din Vietnam, Dean Rusk (1909 – 1994). Lucrând cu doi preşedinți democrați, John F. Kennedy şi Lyndon B. Johnson, Rusk a fost adeptul declarat al unei poziții de forță în relațiile cu statele comuniste, mergând chiar până la recomandarea utilizării intervenției militare.

Deşi întâlnirile nu aveau loc neapărat marțea, participarea preşedintelui Lyndon B. Johnson dădea o altă dimensiune „modului conversațional" prin care acesta ajungea la decizia politică finală. Nu este lipsit de interes să menționăm că, în prima fază a crizei cubaneze, Rusk a fost favorabil folosirii imediate a forței, după cum tot el s-a dovedit unul din principalii adepți ai intervenției militare în Vietnam. Din acest motiv a fost ținta multor atacuri din partea organizațiilor pacifiste.

Dacă încercăm să identificăm tipurile de mesaj, vom descoperi cel puțin patru categorii:

1) informații;
2) produse culturale de masă;
3) folosirea tendențioasă a unor concepte;
4) informații distorsionate sau lacunare prezentate astfel în mod premeditat.

O acțiune propagandistică în sfera politică este, de multe ori, încheiată cu succes şi prin prezentarea negativă a adversarului, fără a mai fi nevoie să susții un program propriu coerent în fața electoratului, pe parcursul unei campanii electorale. Este exemplul oferit de celebrele alegeri de la 19 noiembrie 1946, falsificate de comuniştii români pentru a masca masivul vot popular dat pentru opoziția condusă de Iuliu Maniu. Activiştii Partidului Național Țărănesc, în

Universitatea Spiru Haret

special, dar şi cei ai Partidului Național Liberal au exploatat atât dificultățile obiective cu care se confrunta societatea românească postbelică, dar şi teama populară față de regimul pe care sovieticii încercau să-l impună României. Din acest motiv, au avut impact mare în rândul votanților teme simple precum:

- colhozul;
- hrana la cazan;
- deportarea în Uniunea Sovietică;
- confiscarea proprietăților;
- înlăturarea regelui;
- iminenta instaurare a unui regim bolşevic la Bucureşti.

Studierea ştiințifică a fenomenului propagandei a fost deschisă în 1928 de Edward Bernays (1891 – 1985), cel considerat a fi „părintele relațiilor publice". În acel an a fost tipărită lucrarea *Propaganda*, într-o editură newyorkeză, prilej pentru Bernays de a sublinia că manipularea ştiințifică a publicului este un act necesar pentru că el preîntâmpină haosul şi conflictul în societate. Chiar din primele pagini, autorul a ținut să specifice faptul că aceia care manipulează mecanismul ascuns al propagandei constituie guvernul din umbră care conduce cu adevărat statul.

Problematica lucrării lui Bernays, care nu este una ce străluceşte prin volum, ci prin ascuțimea observațiilor autorului, este pusă în lumină prin înseşi titlurile celor XI capitole:

1. Organizând haosul
2. Noua propagandă
3. Noii propagandişti
4. Psihologia relațiilor publice
5. Afacerile şi publicul
6. Propaganda şi conducerea politică
7. Activitățile financiare şi propaganda
8. Propaganda în domeniul educației
9. Propaganda în serviciul social
10. Arta şi ştiința
11. Mecanismele propagandei

Edward Bernays observă că propaganda apare într-o lume în care puterea a trecut de la regi la mulțime, deci de la o minoritate la majoritate. Însă, el atrage atenția asupra unui mare pericol:

Universitatea Spiru Haret

„Minoritatea a descoperit un puternic ajutor în acțiunea de influențare a majorității. Este posibil să manipulezi gândirea maselor şi acestea îşi vor irosi noua putere în direcția dorită de tine. În structurile prezente ale societății (să nu uităm că aceste rânduri au fost scrise la 1928 – n.n.) această practică este inevitabilă."

Concluzia lui Bernays este una optimistă: „Propaganda nu va muri niciodată – omul inteligent trebuie să realizeze că propaganda este un instrument modern prin care poate lupta pentru scopuri productive şi să ajute la instaurarea ordinii în fața haosului."

Aspectele teoretice ale fenomenului propagandistic au fost dezvoltate şi de filozoful şi sociologul francez Jacques Ellul (1912 – 1994). Acesta este binecunoscut pentru teoria societății tehnologice, lansată în plin război rece, dezvoltată în lucrarea *The Technological Society*, apărută la Editura Knopf, în anul 1965.

Jacques Ellul a scris mai multe cărți pe tema propagandei, între care amintim *Propaganda. The Formation of Men's Attitude*, New York, 1973, şi *Histoire de la propaganda*, Paris, 1976.

Contribuția lui Ellul este importantă dacă avem în vedere faptul că el discută fenomenul propagandistic în cadrul mai larg al societății tehnologice. Este prilejul de a face distincția între propaganda de agitație şi propaganda integrată. Ultima era considerată necesară societății tehnologice în vederea dezvoltării, fiind în acelaşi timp utilă pentru scopurile acesteia.

Prin urmare, putem considera că propaganda este un fenomen important al sistemului internațional actual şi că există premisele necesare evoluției şi dezvoltării sale.

Universitatea Spiru Haret

9. **GLOBALIZAREA, UN FENOMEN CONTEMPORAN**

Globalizarea reprezintă răspândirea la scară mondială a modelului comun de producție, tehnologie, management, structură socială, organizare politică, culturală şi a sistemului de valori. Este un termen generic folosit pentru a defini creşterea interdependenței, integrării şi interacțiunii la nivelul națiunilor, organizațiilor internaționale şi companiilor multinaționale.

Termenul ca atare este folosit pentru prima dată la 1944, conform cercetărilor efectuate de prestigioasa publicație *New York Times*, pentru ca în 1961 să apară şi într-un *dicționar Webster*. Economiştii au făcut apel la el în 1981 pentru a descrie evoluțiile contemporane, însă cel care a contribuit la încetățenirea sa a fost profesorul Thomas Levitt (1925 – 2006). Născut în Germania, acesta era profesor la Harvard Business School atunci când a publicat în revista de profil a Universității, în numărul din mai – iunie 1983, articolul intitulat *Globalization of Markets*. Vorbind de globalizare, Levitt explică schimbările tehnologice şi de comportament care permit unor companii multinaționale precum *Coca Cola* sau *McDonald's* să comercializeze acelaşi tip de produs în toată lumea.

Căderea comunismului în Europa, destrămarea Uniunii Sovietice şi finalul războiului rece nu au condus spre „sfârşitul istoriei", pentru a relua sintagma lui Fukuyama. Omenirea se confruntă cu noi probleme, din ce în ce mai complexe, astfel că un fapt petrecut în Africa, de exemplu, ajunge astăzi să preocupe toată omenirea. Dincolo de provocările de ordin politic de la cumpăna dintre milenii, cum ar fi primul război din Golf, destrămarea violentă a Iugoslaviei, ori căderea lui Saddam Hussein, un nou tip de amenințări ne preocupă pe toți. De exemplu, terorismul este altfel privit după atentatele de la World Trade Center din New York, de la Madrid şi Londra.

Universitatea Spiru Haret

Fără îndoială, nu trebuie depistate doar evoluții negative. De exemplu, căderea comunismului în Europa a dus la refacerea unității bătrânului continent. Porțile N.A.T.O. şi ale Uniunii Europene s-au deschis larg, un rol decisiv avându-l tratatul de la Maastricht, semnat la 7 februarie 1992. Cu începere din 1 ianuarie 1999 s-a apelat chiar la moneda unică europeană, *euro*, un pas semnificativ spre o mare piață comună europeană.

Revenind la problema în discuție, trebuie precizat că nu este vorba despre o temă nouă. Având deopotrivă adepți şi adversari înverşunați, globalizarea este un proces ireversibil, o realitate de necontestat a începutului de mileniu. Ea este efectul dezvoltării comerțului internațional şi al creării unor imense rețele transnaționale care domină ramuri întregi ale industriei, comerțului, transporturilor şi ale noilor tehnologii. Un rol major l-a avut internetul, un element indispensabil pentru comunicarea rapidă şi eficientă între toate colțurile lumii, care este mai mult decât un lux, a devenit o necesitate. Esența problemei constă în faptul că globalizarea are un caracter transfrontalier.

Putem vorbi despre globalizare în cele mai diverse domenii. Amintim astfel despre sfere precum cele:

– politică, prin răspândirea sferei intereselor politice în regiuni şi state care nu sunt neapărat în vecinătatea actorului ce le propagă, indiferent dacă este unul statal, o organizație nonguvernamentală sau o companie transnațională;

– militară;

– economică, cu accent pe industrie şi servicii, prin creşterea numerică şi dezvoltarea capacităților companiilor multinaționale;

– socială;

– ecologică;

– tehnologică;

– financiară, prin dezvoltarea pieței financiare internaționale;

– informațională, prin lărgirea şi creşterea vitezei schimburilor între regiuni ale planetei;

– culturală, datorită creşterii nivelului schimburilor interculturale.

Criticii globalizării au în vedere distrugerea unor elemente specifice şi a tradițiilor în folosul unor produse pe care ei le consideră

Universitatea Spiru Haret

surogate. De aici au izvorât numeroasele manifestări violente cu prilejul marilor întâlniri ale principalilor şefi de state.

Paradigmele globalizării diferă, în mod firesc, de la o şcoală de gândire la alta. Astfel, punctul de vedere realist susține că globalizarea este echivalentă militarizării sistemului internațional şi instaurării modelului de control politic peste granițe. În schimb, adepții liberalismului identifică globalizarea cu multilateralismul şi cu fenomenul creşterii interdependenței mondiale. În fine, globaliştii cred că vorbim despre un rezultat normal al dezvoltării sistemului capitalist mondial şi că avem în față o manifestare a legilor sociale universale.

Globalizarea are o serie de caracteristici dintre care reținem doar două:

– interdependența în creştere a actorilor sistemului internațional, fapt care le afectează suveranitatea;

– dinamica mondială tot mai complexă.

În privința efectelor globalizării, acestea sunt multiple şi complexe. Este un proces care poate conduce la creşterea instituțiilor supranaționale şi, ca scop final, crearea unei singure societăți globale. Dintre aceste efecte reținem doar câteva:

– reducerea capacității de intervenție a statului în economia națională;

– numărul statelor care pot influența politicile de dezvoltare se reduce drastic. De exemplu, din primele 50 de corporații economice mondiale, 33 se află în Statele Unite ale Americii;

– va creşte rolul organizațiilor nonguvernamentale, care se vor constitui într-o rețea mondială ce ar putea devansa instituțiile şi preocupările statelor şi organismelor interguvernamentale;

– informatizarea globalizată va favoriza activiştii organizațiilor teroriste transnaționale.

Fenomenul globalizării cuprinde aspecte de mai multe tipuri:

– instituționale;
– culturale;
– economice;
– sociale;
– ecologice;
– geografice;

Universitatea Spiru Haret

– de securitate;

– istorice.

De asemenea, tehnica suferă mutații profunde, vizibile în special pe două direcții:

– dezvoltarea unei infrastructuri globale de telecomunicații prin folosirea internetului, sateliților, fibrei optice sau a telefoniei mobile;

– creşterea numărului standardelor aplicabile global.

Globalizarea este vizibilă şi la nivelul unor tendințe contemporane în cele mai diverse domenii. Între acestea, amintim:

– dezvoltarea schimburilor internaționale în sfera politică şi culturală;

– răspândirea multiculturalismului;

– dezvoltarea turismului internațional;

– creşterea imigrației, inclusiv a celei ilegale;

– răspândirea unor produse de consum locale la alte țări;

– acoperirea globală a unor fenomene de cultură populară gen *Pokemon*;

– acoperirea globală a unor fenomene sportive de genul Jocurilor Olimpice sau Cupa Mondială la fotbal;

– formarea şi dezvoltarea unui set de valori universale.

Se vorbeşte astăzi despre guvernarea globală ca despre un sistem de conducere la nivel mondial, rezultantă firească a interacțiunii instituțiilor naționale, multilaterale şi supranaționale, în fața provocărilor globale. Specialiştii au identificat patru tipuri majore de posibilă guvernare globală, şi anume:

– guvernarea globală suprastatală sau organizarea suprastatală;

– guvernarea globală de piață;

– mişcarea socială globală;

– guvernarea globală substatală – aici vorbim despre unități subnaționale angajate în cooperarea transfrontalieră.

Desigur, alte probleme, multe grave, preocupă umanitatea. De exemplu, rezolvarea aprovizionării zilnice cu hrană a zonelor subdezvoltate, fiind o anomalie pentru societatea modernă faptul că încă se mai moare de foame la începutul mileniului trei. Apoi, controlul creşterii populației globului preocupă din ce în ce mai mult. Dacă China a luat măsuri de limitare a creşterii natalității încă din 1981, nu la fel au reacționat şi alte zone, cum ar fi India, astfel că doar

Universitatea Spiru Haret

în deceniul 1981 – 1991 populația globului a crescut cu un miliard. De aici derivă, desigur, problemele legate de gestionarea resurselor planetei, inclusiv cele ale subsolului. Mai ales petrolul, gazele naturale, cărbunele, care sunt epuizabile, ridică problema identificării de soluții alternative şi neconvenționale pentru producerea energiei.

Limitarea influenței omului asupra climei şi a ecosistemelor în general tinde să preocupe în cel mai înalt grad. După semnalele date de pericolul perforării stratului de ozon, a urmat cel al încălzirii planetei. Se observă deja schimbări climaterice profunde, România fiind ea însăşi ținta trecerii spre un alt regim al climei. Problema este dacă omul, prin tehnologia pe care o are la dispoziție, poate întârzia aceste fenomene înainte ca ele să devină ireversibile.

De asemenea, exploatarea pe scară largă a energiei atomice contribuie la creşterea riscului unor catastrofe. Aşa s-a întâmplat la 26 aprilie 1986, la centrala sovietică de la Cernobâl, moment în care s-a demonstrat că în cazul unor astfel de accidente nu există granițe între state şi că, prin urmare, o astfel de problemă nu poate să privească doar un stat.

Astfel, problemele globale ale omenirii tind să devină o prioritate pentru agenda conducătorilor planetei. Dacă nu se reacționează urgent şi eficient, există riscul de a pune în pericol viitorul tuturor. De aceea, există o discuție importantă asupra impactului globalizării, detaşându-se două curente principale. Pe de o parte, se află realiştii, care susțin că, deşi sunt afectate toate ramurile şi domeniile vieții publice, nu este afectată concurența reală dintre state. De altă părere sunt idealiştii, care cred că globalizarea reprezintă faza finală a dezvoltării sistemului internațional. Este motivul pentru care statul încetează să mai fie actorul principal al sistemului, pe prim-plan trecând actorii nonstatali.

Desigur, nu putem eluda nici posibilele aspecte negative ale fenomenului globalizării. Acestea pot rezulta din:

– dezvoltarea separatismului;
– încălcarea drepturilor omului la nivel statal;
– lipsa activismului politic şi a participării în țările dezvoltate;
– înstrăinarea organizațiilor supranaționale de membrii lor, răspândirea procedurilor nedemocratice şi lipsa de responsabilitate politică;

Universitatea Spiru Haret

– disparităţi economice şi sociale ca rezultat al politicii transfrontaliere, ciocniri între interesele populare şi cele ale trusturilor;

– lipsa de profesionalism, responsabilitate publică şi control democratic asupra organizaţiilor nonguvernamentale;

– monopolizarea unor anumite părţi ale politicii mondiale de către organizaţiile nonguvernamentale.

Prin urmare, nu este de mirare că pot apărea ca efecte ale globalizării, paradoxal poate, piedici în calea progresului şi a dezvoltării societăţii. Iată, de exemplu, doar câteva dintre acestea:

– uniformizarea şi standardizarea extremă a vieţii economice, sociale şi culturale;

– creşterea universalismului care mimează sănătatea pluralismului şi a diversităţii culturale;

– dezvoltarea naţionalismului şi a separatismului ca o contrareacţie la globalizare, percepută ca ameninţare;

– caracterul neregulat al scopurilor globalizării, datorat şi discrepanţelor dintre ţările dezvoltate şi cele subdezvoltate;

– destabilizarea în creştere a sistemului global economic, social, politic, de securitate şi mediu.

Una din vocile autorizate în domeniu, Kenneth Waltz, subliniază că globalizarea presupune omogenizare. El observă că fenomenul este valabil mai ales pentru zona nordică, mai dezvoltată economic decât cea sudică, aducând în discuţie exemplul clasic al Italiei, atât de diferită la nivelul celor două regiuni ale sale.

Piaţa bancară pare a fi domeniul economic în care, cu adevărat, se poate vorbi de un fenomen cu adevărat global. O dovedesc şi concluziile unei conferinţe organizate de *Federal Reserve Bank of New York*, la 2 şi 3 decembrie 2004, pe tema globalizării financiare. Iniţiatorii proiectului pornesc de la premisa că aceasta poate implica multe beneficii potenţiale, între care:

– protecţia împotriva şocurilor naţionale;

– alocarea mai eficientă a resurselor globale;

– îmbunătăţirea nivelului de trai la scară internaţională.

Fenomenul globalizării preocupă atât actorul statal, cât şi organismele internaţionale. Din multitudinea surselor aducem în discuţie un raport al Fondului Monetar Internaţional, din 12 aprilie

Universitatea Spiru Haret

2000, intitulat sugestiv *Globalizarea, amenințare sau oportunitate*. Documentul are în vedere efectele pe care le produce aceasta atât pentru statele putenic dezvoltate, cât şi pentru cele sărace.

Analiza, bazată pe date statistice riguroase, confirmă întregistrarea a patru fenomene majore în rândul țărilor puternic dezvoltate în privința integrării determinate de globalizare, în următoarele sectoare:

– comerț – partea ce revine acestor state din comerțul internațional a crescut de la 19%, în 1971, la 29%, în 1999;

– mişcarea de capital – se remarcă sporirea ponderii capitalului privat şi a nivelului investițiilor directe externe;

– mişcarea populației – se referă în special la mişcarea forței de muncă, aceasta fiind stabilă între statele puternice, dar remarcându-se totuşi faptul că într-un sfert de secol, 1965 – 1990, numărul angajaților născuți într-o altă țară decât cea în care îşi desfăşoară activitatea a crescut cu 50%;

– răspândirea cunoştințelor şi tehnologiilor – se constată că schimbul de informații este parte integrantă a globalizării.

La întrebarea cum pot țările sărace să recupereze decalajul ce le separă de statele dezvoltate, specialiştii Fondului propun un pachet de politici, dublate de acordarea de asistență tehnologică şi financiară. În esență, soluțiile preconizate ar fi:

– crearea unei stabilități macroeconomice care să conducă la condiții optime pentru investiții şi economii (în sensul de profit);

– aplicarea unor politici îndreptate spre dezvoltarea comerțului şi atragerea de investiții;

– adoptarea unor reforme structurale pentru încurajarea competiției interne;

– crearea unor instituții puternice şi instalarea unui executiv capabil să aplice *buna guvernare*;

– creşterea productivității prin educație, pregătire, cercetare şi dezvoltare;

– asigurarea unui bun management al datoriilor externe pentru asigurarea resurselor necesare susținerii dezvoltării.

La rândul lor, statele dezvoltate pot contribui la reducerea diferențelor dintre Nord şi Sud prin:

– dezvoltarea comerțului cu țările slab dezvoltate;

Universitatea Spiru Haret

– încurajarea infuziei de capital în aceste state;

– creşterea nivelului sprijinului financiar acordat ţărilor sărace.

De partea cealaltă a baricadei se află criticii fenomenului, reuniți într-o amplă mişcare antiglobalizare. Aceasta este eterogenă, reunind cele mai diverse categorii de persoane nemulțumite de evoluțiile mondiale. Există critici care consideră că putem vorbi despre o mişcare socială, care, după atacarea Irakului în 2003, a căpătat şi o accentuată caracteristică antirăzboinică.

Criticii globalizării sunt recunoscuți pentru vehemența, care de multe ori degenerează în violență, cu care îşi fac cunoscute şi îşi apără punctele de vedere. Există deja o „istorie" a marilor manifestații antiglobalizare, principalele sale repere fiind:

– octombrie 1994, Madrid – reuniunea consacrată aniversării unei jumătăți de secol de la înființarea Fondului Monetar Internațional şi a Băncii Mondiale a fost pusă în umbră de un puternic protest derulat sub sloganul *50 de ani e destul*;

– 30 noiembrie 1999, Seattle – o altă puternică manifestație antiglobalizare prilejuită de reuniunea Organizației Mondiale a Comerțului;

– 20 – 22 iulie 2001, Genova – cu prilejul *summit*-ului G8.

Pe măsură ce astfel de manifestații se derulau, a început şi coagularea unor forme de organizare a antiglobaliştilor. Cea mai cunoscută este *World Social Forum*, o replică a *Forumului Economic Mondial de la Davos*. Tocmai pentru a ilustra opoziția față de reuniunile din oraşul elvețian, adepții Forumului social se întrunesc anual tot în luna ianuarie. Prima reuniune a avut loc între 25 şi 30 ianuarie 2001, în oraşul brazilian Porto Allegre. Ultimul World Social Forum s-a desfăşurat în ianuarie 2007, la Nairobi.

Una din vocile cele mai autoritare din rândul mişcării antiglobalizare este Joseph Stiglitz. Născut în 1943, el este laureat al premiului Nobel pentru economie în 2001, fiind recunoscut pentru criticile aduse Fondului Monetar Internațional şi Băncii Mondiale. A pus bazele, în anul 2000, pe lângă Universitatea Columbia, unde predă cursuri de economie, *Inițiativei pentru Dialog Politic*. Organizația reuneşte peste 250 de personalități din domeniul economiei, politologiei ori reprezentanți ai societății civile.

Universitatea Spiru Haret

Stiglitz este autorul lucrării *Globalization and Its Discontents*, apărută la New York, în 2002. Aici el atacă politicile Fondului Monetar Internațional, pornind de la experiența personală, deloc de neglijat. Deşi volumul a prilejuit discuții pro şi contra, faptul că Stiglitz a fost, începând din 1993, preşedinte al Consiliului pe probleme economice din cadrul administrației Clinton, iar între 1997 şi 2000, şeful departamentului economic al Băncii Mondiale, conferă credibilitate teoriilor sale.

Istoriografia problemei este una, de asemenea, controversată. Pentru a ne referi doar la aparițiile ultimilor ani, vom nota două tipuri principale de abordare. Pe de o parte, se află cei care vorbesc de sfârşitul globalizării. Harold James, de exemplu, face apel chiar la lecțiile istoriei în cuprinsul volumului pe care-l semnează, *The End of Globalization: Lessons from the Great Depression*, apărut la Harvard în 2001. James atrage atenția asupra riscurilor ce trebuie eliminate pentru ca o nouă criză economică mondială, precum cea din 1929 – 1933, să nu mai fie posibilă în condițiile globalizării.

Barry Lynn este chiar mai categoric într-o sinteză publicată în 2005, la Editura Doubleday. Sub un titlu incitant, *End of Line: The Rise and Coming Fall of the Global Corporation*, autorul vorbeşte despre vulnerabilitățile companiilor multinaționale, aflate în pericol în fața unor procese ce le pot scăpa de sub control.

În schimb, alți cercetători au ajuns la concluzii total diferite. Este şi cazul lui Catherine Mann şi Jacob Funk Kirkegaard, care asumă o cercetare bazată pe o impresionantă bază de date, publicată în 2006 sub egida *Institute for International Economics*. Şi în acest caz, titlul incită: *Accelerating the Globalization of America: The Role for Information Technology*.

Analiza celor doi este focalizată pe conceptul de tehnologie informațională şi pe maniera în care aceasta influențează transformările din economia americană şi relațiile comerciale ale Statelor Unite cu alte state. Teza de bază propusă de Mann şi Kirkegaard este aceea că tehnologia informațională contribuie la dezvoltarea fenomenului globalizării şi, în plus, împinge spre noi teritorii, încă insuficient exploatate, cu precădere fiind reliefat cel al serviciilor bazate pe tehnologia informațională în industrie.

Universitatea Spiru Haret

Autorii consideră, pe baza informațiilor pe care le-au studiat, că prin intermediul tehnologiei informaționale este posibilă accelerarea ritmului de creştere a productivității muncii, fapt care va contribui inclusiv la ridicarea nivelului de trai pentru societatea americană. Este atrasă atenția şi asupra impactului prețurilor mici ale produselor în discuție, fapt care se repercutează pozitiv asupra tuturor sectoarelor economice. Mai mult, exportând produsele generate cu ajutorul tehnologiei informaționale, Statele Unite vor realiza venituri importante pe seama acestui tip de comerț.

O noutate pe care o semnalează Mann şi Kirkegaard este legată de piața muncii, care va fi afectată deopotrivă de tehnologia informațională. Principalii beneficiari vor fi angajații cu studii superioare, care vor avea o căutare mult mai mare ca până acum. Astfel, se schimbă o balanță ce va influența benefic migrația spre şcoli, în special spre universități. Avantajați vor fi şi străinii cu studii superioare care au aptitudini în sfera tehnologiei informaționale şi care caută un loc de muncă plătit corespunzător, facilitate ce nu poate fi găsită în țările de origine.

Nu în ultimul rând, incitanta lectură propusă spre reflecție de Catherine Mann şi Jakob Kirkegaard oferă veşti bune şi pentru companiile americane transnaționale. Conform previziunilor celor doi, acestea vor avea cifre de afaceri tot mai profitabile dacă vor recurge la noile tehnologii informaționale.

Disputa, uneori pasională şi tensionată, dintre adepții şi criticii globalizării este un puternic indiciu asupra importanței fenomenului. Evoluțiile la scară mondială confirmă tendințele favorabile procesului, însă asupra efectelor complexe, negative sau pozitive, este încă prematur să exprimăm o poziție fermă. Cu certitudine însă globalizarea va afecta dezvoltarea sistemului relațiilor internaționale.

Universitatea Spiru Haret

Partea a II-a
MANAGEMENTUL ORGANIZAȚIILOR INTERNAȚIONALE

1. **Organisme şi organizații internaționale**
2. **Rolul Organizației Națiunilor Unite**
3. **N.A.T.O. şi managementul conflictelor**
4. **România în relațiile internaționale contemporane**
5. **Consecințele celui de-al doilea război mondial**
6. **Războiul rece**
7. **Căderea comunismului, sfârşitul bipolarismului**
8. **Procesul integrării europene**
9. **Provocări contemporane, problema terorismului**

1. **ORGANISME ŞI ORGANIZAŢII INTERNAŢIONALE**

Secolul XX a marcat o adevărată explozie la nivelul organizaţiilor internaţionale. Desigur, în prim plan s-au situat cele cu caracter politic, consemnându-se trecerea de la sistemul alianţelor politico-militare la cel al unor organisme multistatale ori suprastatale. Pe lângă acestea se vor remarca organizaţii cu caracter tehnic, ştiinţific ori de altă natură, menite să coordoneze eforturile omenirii spre progres.

Rostul acestor rânduri este doar acela de punere în temă; despre Organizaţia Naţiunilor Unite, de exemplu, vorbim în continuare, celelalte instituţii urmând a fi studiate *in extenso* la alte cursuri. Este motivul pentru care ne vom limita la scurte trimiteri ce au rolul doar de a sublinia efortul depus în vederea organizării lumii.

Mai ales după cele două războaie mondiale, statele învingătoare au încercat să creeze un sistem viabil şi un cadru propice de dezbatere şi soluţionare a marilor crize. Aici trebuie căutată originea Ligii Naţiunilor ori a Organizaţiei Naţiunilor Unite.

De asemenea, nu au lipsit eforturile pentru organizarea în plan regional. Din punctul nostru de vedere, exemplul cel mai interesant este cel al Uniunii Europene. Unii politologi consideră deja că respectivul proiect poate fi considerat preludiul creării Statelor Unite Europene, ca o contrapartidă la Statele Unite ale Americii, ori la coloşii care sunt Rusia şi China.

În ultimele decenii, un rol tot mai important îl joacă şi organismele nonguvernamentale, multe dintre ele implicate în soluţionarea unor probleme globale. Avem aici în vedere mai ales organismele specializate pe probleme ale mediului, ecologiştii, sau de apărare a drepturilor omului. Este un semnal al faptului că şi societatea civilă tinde să depăşească sfera interesului naţional, implicându-se tot mai mult în chestiunile globale.

Universitatea Spiru Haret

Prin urmare, se poate aprecia că organizațiile şi organismele internaționale reprezintă o necesitate a epocii contemporane, epocă în care provocările adresate omenirii capătă o nouă perspectivă față de acum câteva decenii.

Menționăm totodată rolul jucat de dreptul internațional, definit ca un set de norme ce guvernează relațiile dintre state şi organizații internaționale, pentru promovarea căruia există instituții ce urmăresc aplicarea legislației internaționale. Între acestea se evidențiază *Curtea Internațională de Justiție de la Haga, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Curtea InterAmericană a Drepturilor Omului* etc.

Rădăcinile Curții Internaționale de Justiție sunt plasate la 1899. Atunci, cu prilejul primei conferințe de pace de la Haga, s-a hotărât înființarea în acest oraş a unei Curți Permanente de Arbitraj, al cărei sediu se va muta din 1913 în Palatul Păcii. Inițial, aceasta era compusă din experți în drept internațional, reprezentând statele implicate. În anul 1922, Curtea de Arbitraj s-a unit cu un organism al Societății Națiunilor, Curtea Permanentă pentru Justiție Internațională. În conformitate cu Carta Organizației Națiunilor Unite, din 1946, la Haga, funcționează Curtea Internațională de Justiție.

Potrivit documentului citat, Curtea are două funcții de bază:

– să decidă în disputele juridice dintre state;

– să emită opinii consultative în chestiunile legislative supuse atenției sale.

Este de precizat faptul că doar statele se pot prezenta ca părți în fața Curții, celor 192 de membri ai Organizației Națiunilor Unite adăugându-li-se alte cinci organisme specializate ale acesteia, plus 16 instituții internaționale care au drept de opinie consultativ.

Curtea de la Haga are în componență 15 judecători aleşi de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite şi Consiliul de Securitate pentru mandate cu o durată de nouă ani, cu posibilitatea de a fi realeşi. La fiecare trei ani se înnoieşte structura Curții cu o treime, cu precizarea că un stat nu poate avea doi judecători simultan. Cele 15 state reprezentate, conform ultimelor modificări din 6 februarie 2006, sunt Marea Britanie, Iordania, Madagascar, China, Sierra Leone, Venezuela, Statele Unite ale Americii, Japonia, Germania, Slovacia, Franța, Noua Zeelandă, Mexic, Maroc şi Rusia.

Universitatea Spiru Haret

Odată deveniți membri ai Curții, judecătorii sunt complet independenți şi nu mai au nici o legătură cu țara de origine. Deciziile sunt luate cu majoritate de voturi, în caz de paritate decisiv fiind votul preşedintelui. Între 1946 şi 2006, Curtea a emis 92 de decizii, actualmente fiind pe rol 13 cazuri. Între acestea se numără şi cel dintre România şi Ucraina, generat de decizia de construire a canalului Bîstroe de către Administrația de la Kiev.

Preşedinte al Curții este reprezentanta Marii Britanii, Rosalyn Higgins, secondată de vicepreşedintele Awn Shawkat Al-Khassaweh din Iordania. Judecătoarea Higgins, născută la 2 iunie 1937, la Londra, este prima femeie membră a Curții şi totodată prima ajunsă preşedinte. Face parte din acest organism din 1995, iar mandatul de conducere început la 6 februarie 2006 este valabil pentru trei ani. Vicepreşedintele Al-Khassaweh este membru al Curții din anul 2000.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului este o creație a Consiliului Europei. La 4 noiembrie 1950, acesta vota Convenția pentru Protejarea Drepturilor Omului şi a Libertăților Fundamentale, care a intrat în vigoare în septembrie 1953. Drept urmare, în 1954 este înființată Curtea, a cărei formă actuală de organizare datează din 1 noiembrie 1998.

În componența sa intră 46 de judecători reprezentând statele contractante, aleşi prin votul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei pentru mandate de şase ani, cu dreptul de realegere. Se impune precizarea că vârsta limită este cea de 70 de ani, precum şi că după învestire judecătorii nu mai reprezintă statele care i-au nominalizat.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului este formată din cinci secții, alcătuite din comisii compuse din câte trei judecători. Conducerea executivă este asigurată de un preşedinte, doi vicepreşedinți şi trei preşedinți de secție. Luzius Wildhaber (născut în 1937, reprezentând Elveția) este cu începere de la 1 noiembrie 1998 preşedinte al Curții, fiind secondat de grecul Christos Rozakis şi francezul Jean-Paul Costa. Fostul decan al Facultății de Drept de la Universitatea Bucureşti din perioada 1990 – 1998, Corneliu Bârsan (născut în județul Vaslui, în 1943) este reprezentantul României în acest corp de magistrați, având acest mandat până la 31 octombrie 2013.

Pe continentul american, drepturile omului sunt vegheate de Curtea Intra Americană pentru Drepturile Omului, cu sediul la San

Universitatea Spiru Haret

José, în Costa Rica. De menționat că mai funcționează şi o Curte Inter Americană pentru Drepturile Omului, care are cartierul general la Washington.

Tot în sfera justiției se înscrie şi Tribunalul Penal pentru fosta Iugoslavie. Acesta a fost înființat în baza rezoluției nr. 827 a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite din 25 mai 1993. Conform statutului adoptat atunci, competențele Tribunalului se referă la crimele petrecute în Iugoslavia după 1991, aşa cum sunt ele definite prin Convenția de la Geneva din 1949. Acuzarea este condusă de procurorul elvețian Carla del Ponte, în boxe aflându-se mulți din cei implicați în operațiunile militare, dar şi lideri politici.

La acest capitol s-a remarcat procesul lui Slobodan Miloşevici, care nu a putut ajunge la un final datorită decesului fostului lider sârb survenit la 11 martie 2006. Evenimentul a fost puternic mediatizat, fiind un bun prilej pentru criticii Tribunalului să îl acuze de premeditarea morții lui Miloşevici, care solicitase să fie cercetat în libertate.

Un rol important îl joacă organismele cu dublă țintă, economică şi politică. Un exemplu clasic îl reprezintă Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (O.P.E.C., siglă ce provine de la denumirea engleză, *Organization of the Petroleum Exporting Countries*). Având din 1965 sediul la Viena, Organizația reuneşte 11 state, respectiv Algeria, Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite, Indonezia, Iran, Irak, Kuwait, Libia, Nigeria, Qatar şi Venezuela. Din O.P.E.C. au mai făcut parte alte două state, Gabon şi Ecuador.

Prin Statut, țările membre ale O.P.E.C. îşi propun să-şi coordoneze şi unifice politica petrolieră. Faptul este explicat chiar prin motivul principal care a stat la originea înființării Organizației, la 17 septembrie 1960, acela de protest față de politica marilor trusturi transnaționale, dominate de capitalurile american, englez şi olandez, care presau pentru reducerea prețului la țiței.

Noua politică promovată de O.P.E.C., vizând apărarea intereselor statelor exportatoare, a provocat chiar un „şoc al petrolului". Organizația, în care predomină statele arabe, va sancționa puterile europene care au susținut Israelul în „războiul de Yom Kippur" din 1973, considerând că au fost afectate interesele Egiptului şi Siriei. Un alt conflict major a fost generat de războiul din Golf desfăşurat în 1990 – 1991, declanşat de agresiunea Irakului asupra unui alt stat membru O.P.E.C., Kuwaitul.

Universitatea Spiru Haret

Astăzi, Organizaţia joacă încă un rol important, asigurând 40% din producţia mondială de petrol şi jumătate din exportul mondial. Totuşi, epoca în care „şocurile petrolului" zguduiau economia şi politica mondială este tot mai îndepărtată.

O altă categorie de organizaţii internaţionale sunt cele care provin din dorinţa fostelor mari puteri coloniale de a menţine legăturile cu teritoriile pe care le-au controlat. Aici se remarcă în primul rând Comunitatea britanică de naţiuni, Commonwealth-ul. Tot pe criterii lingvistice şi culturale funcţionează şi Asociaţia Statelor Francofone sau Liga Statelor Arabe.

Commonwealth of Nations, potrivit denumirii oficiale actuale, este o asociaţie a 53 de state suverane, în mare parte foste colonii britanice. Regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii este considerată conducătorul acestui organism. Originile asociaţiei trebuie plasate în perioada interbelică, atunci când a început dezmembrarea Imperiului colonial britanic, un mare număr de dominioane aspirând spre autonomie, apoi spre independenţă. Astfel s-a ajuns la *Statutul de la Westminster,* din 1931, prin care era proclamată egalitatea dintre membrii Commonwealth-ului, în frunte cu fosta metropolă.

Iniţial, alături de aceasta mai intrau în acest organism internaţional Australia, Canada, Irlanda, Noua Zeelandă, Africa de Sud şi Newfoundland (care din 1949 va deveni provincie a Canadei). După cel de-al doilea război mondial, pe fondul proclamării independenţei depline a fostelor colonii, s-a ajuns la organizarea actuală, care permite menţinerea nu doar a unor relaţii politice privilegiate, dar şi militare, economice şi culturale.

O decizie similară va lua şi Franţa, dornică de a menţine relaţiile cu fostele domenii şi teritorii de peste mări, dar şi cu alte state care au adoptat drept model francofonia. *Organizaţia Internaţională a Francofoniei* a luat fiinţă în 1970, având actualmente 53 de membri, conducerea executivă fiind asigurată de un secretariat în fruntea căruia, de la 1 ianuarie 2003, se află senegalezul Abdou Diouf.

Născut la 7 septembrie 1935, Diouf a efectuat studii universitare în Franţa şi a intrat în viaţa politică, fiind cu începere din 1963 şeful de cabinet al preşedintelui Léopold Sédar Senghor. După retragerea acestuia din fruntea statului, Abdou Diouf a fost ales preşedinte al Senegalului, la 1 ianuarie 1981; ulterior, el a reuşit să-şi reînnoiască mandatul de trei ori, în 1983, 1988 şi 1993.

Universitatea Spiru Haret

La alegerile din 17 martie 2000 pentru funcţia supremă a Senegalului, Diouf a fost înfrânt de contracandidatul său Abdulaye Wade. În fruntea Organizaţiei Internaţionale a Francofoniei îl înlocuieşte pe Boutros Boutros Ghali, fost secretar general al Organizaţiei Naţiunilor Unite.

Periodic sunt organizate reuniuni ale francofoniei, ultima întrunindu-se în anul 2006 la Bucureşti, România fiind membru activ al asociaţiei. Motto-ul organizaţiei este *Egalitate, complementaritate, solidaritate*, iar scopul său principal îl constituie promovarea valorilor culturale şi a imensului patrimoniu reprezentat de limba şi civilizaţia franceză.

Liga Statelor Arabe are sediul la Cairo, reunind 22 de state. Aceasta a luat fiinţă în urma Protocolului de la Alexandria din 22 martie 1945, semnat de Egipt, Irak, Liban, Yemenul de Nord, Arabia Saudită şi Transiordania. Scopul principal al Ligii este de a contribui la îmbunătăţirea legăturilor dintre statele arabe, Carta adoptată interzicând statelor membre să rezolve diferendele dintre ele pe calea forţei.

Conducerea executivă este asigurată de un secretariat general avându-l în frunte, din 2001, pe Amr Moussa. Diplomat de carieră, născut în 1963, el a intrat în diplomaţie, fiind acreditat ambasador al Egiptului în India şi la Organizaţia Naţiunilor Unite. Apoi, timp de un deceniu, între 1991 – 2001, a fost ministru de externe al ţării sale.

Anual sunt organizate întruniri ale ţărilor membre din Liga Arabă. În anul 2006, gazdă a fost capitala Sudanului, Khartoum, iar pentru reuniunea de anul următor este programat oraşul Cairo.

Asociaţia Naţiunilor din Asia de Sud-Est (A.S.E.A.N.) a luat fiinţă la 8 august 1967, cu prilejul întâlnirii dintre liderii celor cinci state fondatoare, la Bangkok. Astăzi, organizaţia cuprinde zece state, celor iniţiale – Filipine, Indonezia, Malaysia, Singapore şi Thailanda – alăturându-li-se pe rând Brunei Darussalam, Vietnam, Laos, Myanmar (fosta Birmanie) şi Cambodgia. Structura de conducere a A.S.E.A.N. este formată din şefii celor zece state membre, care se întrunesc în *summit*-uri anuale.

Scopurile principale ale ASEAN sunt:

– să contribuie la accelerarea dezvoltării economice, sociale şi culturale a regiunii;

Universitatea Spiru Haret

– să promoveze pacea şi stabilitatea regională, prin respectarea principiilor înscrise în Carta Naţiunilor Unite.

O iniţiativă bine promovată de A.S.E.A.N., primită cu satisfacţie de comunitatea internaţională, a fost semnarea Tratatului din 15 decembrie 1997. Potrivit acestui document, Asia de Sud-Est era declarată zonă liberă de arme nucleare.

Organizaţia Statelor Americane a luat fiinţă în urma întâlnirii reprezentanţilor din 21 de ţări din America latină, ce s-a desfăşurat la Bogota, la 30 aprilie 1948. Atunci a fost adoptată şi Carta Organizaţiei, fiind ales primul ei secretar general în persoana columbianului Alberto Lleras Camargo.

Cu începere de la 19 iulie 2005, această funcţie este asumată de Albert Ramdin, din Surinam. Născut la 27 februarie 1958, Ramdin câştigase o bună experienţă prin asumarea unor funcţii guvernamentale în ţara de origine, apoi ca ambasador al Surinamului la Organizaţia Statelor Americane.

Ideea înfiinţării unei organizaţii panamericane este însă mult mai veche. Paternitatea iniţiativei revine eroului luptei Americii latine pentru independenţă, Simon Bolivar. El a enunţat acest principiu prima dată cu prilejul conferinţei de la Panama, desfăşurată în 1826. Momentul era unul plin de semnificaţii pentru dorinţa americanilor de a limita influenţa puterilor europene, un rol demn de luat în calcul jucând şi lansarea doctrinei Monroe de către Statele Unite, care va inaugura o perioadă de izolaţionism. Motto-ul OSA este *Pace, justiţie şi solidaritate în America.*

Organizaţia Unităţii Africane a luat fiinţă la 25 mai 1963 şi urmăreşte promovarea unităţii şi stabilităţii africane, eradicarea colonizării şi consolidarea noilor state independente. Cartierul general al asociaţiei, care reunea iniţial 32 de state, a fost fixat iniţial în capitala Etiopiei, Addis Abeba. O.U.A. este, în acelaşi timp, rezultatul fenomenului de decolonizare, care a produs efectele cele mai spectaculoase tocmai în Africa.

Carta Organizaţiei a fost redactată în cea mai mare parte de primul preşedinte al Republicii Mali, Modibo Keita (1915 – 1977). Acesta a condus ţara între 1960 şi 1968, dezvoltând o formă a socialismului african. A fost înlăturat de la putere în urma unei lovituri

Universitatea Spiru Haret

de stat a generalului Moussa Traoré, din 19 mai 1968. Keita a fost arestat imediat şi a murit în detenție, la 16 mai 1977.

La 9 iulie 2002, numele organizației a fost schimbat în *Uniunea Africană,* în urma deciziei ultimului preşedinte, Thabo Mbaki, din Africa de Sud, care a fost ales şi ca prim lider al noului organism internațional. Astăzi, U.A. are 53 de state membre din totalul celor 54 de pe continent. Excepția este conferită de Maroc, retras în 1985 în semn de protest față de primirea Saharei Occidentale ca membru, în 1982, regimul de la Rabat având pretenții asupra acestui teritoriu, fostă colonie spaniolă.

După cum o arată şi noua denumire, organizația este croită pe modelul Uniunii Europene. Faptul este vizibil atât prin organismele de lucru, care reiau modelul bătrânului continent, cât şi prin adoptarea principiilor sale, care vizează:

– promovarea democrației;

– asigurarea drepturilor omului;

– progresul continentului pe baza Noului Parteneriat pentru Dezvoltarea Africii.

Organismele principale ale Uniunii Africane sunt Conferința anuală a şefilor de state, Parlamentul panafrican, înființat în 2005, care are sediul în Africa de Sud şi joacă un rol consultativ, şi Comisia Africană. Preşedintele acesteia este Alpha Oumar Konaré, din Mali. Născut la 2 februarie 1946, cu studii la Universitatea din Bamako şi apoi la cea din Varşovia, el a fost timp de zece ani, între 1992 şi 2002, preşedinte al statului Mali.

După îndeplinirea celor două mandate constituționale, Konaré a fost ales preşedinte al Comisiei Uniunii Africane cu prilejul *summit*-ului de la Maputo, la 10 iulie 2003.El a declarat că intenționează să renunțe la această funcție la finele lui 2007.

Mişcarea de nealiniere s-a dezvoltat în contextul războiului rece. Un pas important a fost constituit de Conferința de la Bandung (Indonezia), desfăşurată între 18 şi 24 aprilie 1955, sub conducerea ministrului indonezian de externe Ruslan Abdulgani. Inițiativa unei conferințe a noilor state independente din Asia şi Africa a aparținut Egiptului, Indoneziei, Burmei, Ceylonului, Indiei şi Pakistanului, în final participând reprezentanți din 39 de țări.

Conferința îşi propunea să atingă două obiective principale:

Universitatea Spiru Haret

– să contribuie la promovarea colaborării economice şi sociale dintre statele asiatice şi africane;

– să se opună colonialismului şi neocolonialismului.

Participanţii au adoptat *Declaraţia privind promovarea păcii şi a colaborării mondiale*, în zece puncte, reluând principiile de bază ale Cartei Naţiunilor Unite. Conferinţa a contribuit la conjugarea eforturilor care au condus la coagularea unei mişcări de nealiniere după 1961.

Un pas mai departe a fost făcut la 15 iunie 1964. Atunci, la finalul primei sesiuni a Conferinţei Naţiunilor Unite pentru Comerţ şi Dezvoltare (U.N.C.T.A.D.) de la Geneva, 77 de state în curs de dezvoltare au semnat o *Declaraţie comună* prin care era creat *Grupul celor 77*. Astăzi, organizaţia cuprinde 131 de membri, state în curs de dezvoltare.

Preşedinţia Grupului este rotativă, fiind asigurată de ambasadorul ţării în cauză la Organizaţia Naţiunilor Unite. În 2006, funcţia era deţinută de reprezentantul Pakistanului.

Tot în cadrul eforturilor privind crearea unei organizaţii internaţionale a statelor nealiniate amintim şi Declaraţia de la Havana, din 1979. Semnată de peste o sută de state, aceasta exprimă hotărârea părţilor de a lupta contra imperialismului, colonialismului, neocolonialismului, apartheidului, sionismului şi oricăror forme de agresiune, ocupaţie, dominaţie, interferenţă sau hegemonie. Deşi principiile erau generoase, totuşi simpatia sau antipatia faţă de unul din cele două mari blocuri politico-militare existente a făcut ca să nu fie înregistraţi paşi concreţi care să influenţeze macrodeciziile internaţionale.

Organismele cu profil sportiv joacă un rol tot mai important în contextul globalizării fenomenului. Întrucât evenimente precum Jocurile Olimpice sau turneul final al Cupei Mondiale la fotbal captează atenţia întregii planete, Comitetul Internaţional Olimpic şi Federaţia Internaţională de Fotbal Asociaţie sunt organizaţii internaţionale de mare prestigiu, care reunesc un număr de state aproape identic cu cel al Organizaţiei Naţiunilor Unite.

Comitetul Internaţional Olimpic s-a născut din dorinţa de a reînvia spiritul Jocurilor Olimpice organizate în Grecia antică, la 23 iunie 1894, la iniţiativa baronului Pierre de Coubertin (1863 – 1937). Primul preşedinte al C.I.O. a fost grecul Demetrius Vikelas (1835 – 1908)

Universitatea Spiru Haret

pentru un mandat pe perioada 1894-1896. Lui i-a urmat Pierre de Coubertin, cel căruia olimpismul îi datorează aproape totul, pornind de la organizarea jocurilor moderne şi până la regulamente şi chestiuni protocolare. Pierre de Coubertin a fost preşedinte între 1896 şi 1925, în ultimii 12 ani de viaţă asumând funcţia de preşedinte de onoare al C.I.O.

La reuniunea de la Moscova, din 16 iulie 2001, preşedinte al Comitetului Internaţional Olimpic a fost ales belgianul Jacques Rogge. Născut la Gent, la 2 mai 1942, el a fost preşedinte al Comitetului Naţional Olimpic Belgian între 1989 şi 1992, îndeplinind din 1989 şi funcţia de şef al Comitetului Olimpic European.

Preşedintele este ajutat de un Comitet Executiv, înfiinţat în 1921. Din acesta mai fac parte patru vicepreşedinţi şi zece membri, toţi aleşi pentru mandate de patru ani. Comitetul Internaţional Olimpic are sediul în Elveţia, la Lausanne, fiind compus din 113 membri, care reprezintă Comitetul în ţările lor, nu statele în forul olimpic.

Istoria Jocurilor Olimpice a început la Atena, în 1896, de atunci ele desfăşurându-se ritmic la intervale de patru ani. Singurele întreruperi s-au datorat celor două războaie mondiale. Ultimele Jocuri Olimpice de vară au avut loc la Atena în 2004, următoarele fiind programate la Beijing, în 2008, şi Londra în 2012. Cu începere din 1924 se desfăşoară şi o ediţie de iarnă a Jocurilor. Debutul s-a consemnat în staţiunea elveţiană Chamonix, gazda din 2006 fiind Torino, pentru anul 2010 fiind selectat oraşul canadian Vancouver. Numărul sporturilor selectate pentru Jocuri a crescut neîncetat, la fel ca şi calitatea întrecerilor.

De asemenea, cel mai popular sport, fotbalul, are o organizare la scară internaţională cu o vechime de peste un secol. La 21 martie 1904, la Paris, şapte state, Franţa, Belgia, Danemarca, Olanda, Spania, Suedia şi Elveţia, puneau bazele *Federaţiei Internaţionale de Fotbal Asociaţie*. Cu prilejul primului congres a fost ales în funcţia de preşedinte francezul Robert Guèrin.

Meritul de a transforma fotbalul într-un fenomen la scară planetară a revenit însă lui Jules Rimet, preşedinte al F.I.F.A. între 1921 şi 1954. Preşedinte al Federaţiei Franceze de Fotbal, Rimet (1873 – 1956) a asigurat pe parcursul mandatului său, care s-a intersectat şi cu cel de-al doilea război mondial, lansarea fenomenului fotbalistic la scară planetară.

Universitatea Spiru Haret

Actualul lider executiv al Federației este elveţianul Joseph Blatter. Născut în 1936, el a fost ales pentru a continua munca fostului preşedinte, brazilianul João Havelange, la 8 iunie 1998. De numele său se leagă o serie de măsuri luate în vederea dinamizării fotbalului, acesta devenind un spectacol, dar şi o bună afacere la nivel mondial.

Preşedintele Jules Rimet este inițiatorul Cupei Mondiale, primul turneu final fiind organizat în 1930, în Uruguay, atunci când a câştigat Brazilia. Printre cele 13 state care au participat la ediția inaugurală s-a numărat şi România. La fel ca în cazul Jocurilor Olimpice, în perioada celui de-al doilea război mondial competiția nu s-a desfăşurat, reluându-se în 1950. Ultima ediție a Cupei Mondiale s-a desfăşurat în 2006 în Germania, ediția din 2010 fiind programată în Africa de Sud, o premieră pentru continentul negru. Campioana mondială *en-titre* este Italia.

Întrucât rolul relațiilor internaționale va fi în creştere, se prognozează că şi dreptul internațional va fi îmbogățit prin reguli şi standarde caracterizate printr-o cantitate şi calitate superioare. De altfel, exemplul dat de Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie poate fi adus în discuție din acest punct de vedere.

Universitatea Spiru Haret

2. **ROLUL ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE**

La încheierea primului război mondial a fost pusă în practică ideea preşedintelui american Woodrow Wilson de înființare a unei organizații care să cuprindă toate statele independente, gândită ca un forum care să dezbată marile probleme ale planetei şi să preîntâmpine declanşarea unui nou război. Astfel, în tratatul semnat de puterile învingătoare cu Germania, la Versailles, la 28 iunie 1919, a fost inclus Pactul Societății Națiunilor. Cele 26 de articole ale sale stau la baza organizării Ligii. Din păcate, Statele Unite nu au aderat la ideea susținută de preşedintele său.

Societatea Națiunilor şi-a început oficial activitatea la 10 ianuarie 1920, cu 45 de state membre, dintre acestea 26 provenind din afara Europei. În timp, se va înregistra o fluctuație de membri, ajungându-se la 57 de țări, cu precizarea că unele dintre ele s-au retras.

Scopurile principale ale Ligii erau definite de Carta sa:

1. Respectarea dreptului internațional.
2. Abolirea diplomației secrete.
3. Rezolvarea conflictelor prin arbitraj.

Societatea, cu sediul la Geneva, avea patru organisme principale de lucru, respectiv:

– Adunarea;

– Consiliul, format din cinci membri permanenți – Franța, Marea Britanie, Italia, China şi Japonia – şi nouă nepermanenți;

– Secretariatul;

– Curtea Internațională de Justiție de la Haga.

Primul preşedinte al Ligii a fost politicianul belgian Paul Hymans (1865-1941), de orientare liberală, el fiind ulterior ales pentru un alt mandat în sesiunea 1932-1933. Singura personalitate aleasă de două ori consecutiv ca preşedinte a fost românul Nicolae Titulescu (4 martie 1882 – 17 martie 1941), în anii 1930 şi 1931. Titulescu a ocupat înalte funcții de execuție în guvernul român, fiind ministru de

Universitatea Spiru Haret

finanțe şi apoi de externe, în mai multe cabinete. Din 1921 a fost reprezentantul permanent al României la Societatea Națiunilor până în 1936. Atunci, regele Carol II l-a înlăturat din fruntea ministerului de externe şi l-a determinat pe Titulescu să părăsească țara. A murit în exil în Franța, la Cannes, în anul 1941.

Declanşarea celui de-al doilea război mondial marchează eşecul *de facto* al Societății Națiunilor. *De jure,* activitatea acesteia s-a încheiat la 18 aprilie 1946. Cu toate că proiectul lui Woodrow Wilson a fost unul generos, o serie de factori au concurat la falimentul sistemului versaillez şi, implicit, la cel al Ligii Națiunilor. Un rol demn de semnalat l-au jucat Marile Puteri, dintre care Germania, Italia, Japonia şi Uniunea Sovietică s-au aflat în tabăra revizionistă. Adăugând la izolaționismul american şi conciliatorismul anglo-francez, avem deja o explicație coerentă pentru evoluțiile dintre cele două războaie mondiale.

Eşecul Ligii Națiunilor în perioada interbelică nu a avut darul de a dezarma statele lumii, dornice să conlucreze într-un sistem planetar organizat. De aceea, încă înaintea încheierii celui de-al doilea război mondial a fost convocată Conferința de la San Francisco, scopul declarat al acesteia fiind punerea bazelor *Organizației Națiunilor Unite*.

Rădăcinile creării Organizației trebuie căutate în semnarea Cartei Atlanticului, la 14 august 1941, într-un moment în care Germania domina Europa, iar coaliția Celor Trei Mari era încă un proiect. Totul a fost precipitat de rezistența Armatei Roşii la porțile Moscovei, dar, mai ales, de atacul Japoniei de la Pearl Harbor, care a provocat intrarea Statelor Unite în război.

Astfel, la 1 ianuarie 1942, la Washington, era semnată *Declarația Națiunilor Unite*, elaborată de reprezentanții Statelor Unite, Marii Britanii şi Uniunii Sovietice, în numele celor 26 de state aflate în război cu Axa. Documentul consemna angajamentul părților în două direcții fundamentale:

– să folosească toate resursele împotriva Pactului Tripartit;
– să coopereze între ele şi să nu încheie pace separată cu inamicul.

Problema a rămas în atenția conducătorilor Aliați, fiind discutată la cel mai înalt nivel la Teheran. A revenit însă miniştrilor de externe ai celor trei state, reuniți la Dumbarton Oaks (august 1944), misiunea de a elabora proiectul Cartei Organizației Națiunilor Unite,

Universitatea Spiru Haret

documentele fiind făcute publice la 7 octombrie 1944. Cu prilejul conferinței de la Yalta au fost decise procedura votării în cadrul viitorului Consiliu de Securitate, precum şi data începerii şi locul de desfăşurare a Conferinței: 25 aprilie 1945, San Francisco.

Textul invitației oficiale a fost publicat în numele guvernelor Statelor Unite, Marii Britanii, Uniunii Sovietice şi Chinei, el fiind adresat inițial pentru 42 de state. Ulterior, după clarificarea statutului Argentinei, Danemarcei, Bielorusiei şi Ucrainei, s-a ajuns ca la San Francisco să fie reprezentate 50 de țări.

Conferința de la San Francisco a stat sub semnul decesului preşedintelui american Franklin Delano Roosevelt, la 12 aprilie, fapt ce a contribuit decisiv şi la schimbarea deciziei Kremlinului de a-l trimite în cele din urmă la Conferință pe Veaceslav Molotov în locul lui Andrei Gromîko, desemnat inițial, deşi toate celelalte mari puteri hotărâseră că reuniunea va avea loc la nivel de miniştri de externe. La 23 aprilie, la Washington, s-au întâlnit şefii diplomațiilor din Statele Unite, Marea Britanie, Uniunea Sovietică şi China, respectiv Edward Stettinus, Anthony Eden, Veaceslav Molotov şi Sun Tzi-Van, pentru a discuta problemele de ordin tehnic şi procedural, menite să contribuie la succesul întâlnirii din California.

Conferința s-a desfăşurat între 25 aprilie şi 26 iunie 1945, pe baza celor convenite anterior. Cele 50 de delegații au aprobat Statutul Organizației Națiunilor Unite şi pe cel al Tribunalului internațional. Ulterior, la 15 octombrie 1945, Polonia a semnat şi ea documentele, devenind cel de-al 51-lea membru fondator O.N.U.

Carta Organizației Națiunilor Unite a fost semnată la 26 iunie, intrând în vigoare la 24 octombrie 1945, declarată Ziua Națiunilor Unite. Ea stabileşte principiile şi țelurile fundamentale ale forului mondial, statuând totodată cele şase organisme principale de lucru. Potrivit articolului 7, acestea sunt:

– *Adunarea Generală*, formată din reprezentanții tuturor statelor membre. Ea are scopul declarat de a face recomandări în vederea promovării cooperării internaționale în domeniile politic, economic, social, cultural, educațional, al sănătății, asigurării drepturilor omului şi a libertăților fundamentale ale tuturor, indiferent de rasă, sex, limbă sau religie. Adunarea primeşte rapoarte de la Consiliul de Securitate şi

Universitatea Spiru Haret

aprobă bugetul Organizației. Fiecare stat membru dispune de un singur vot în cadrul Adunării Generale.

– *Consiliul de Securitate*, alcătuit din 15 membri, dintre care cinci permanenți, respectiv cele cinci puteri desemnate chiar prin Cartă (China, Franța, Marea Britanie, Statele Unite şi Uniunea Sovietică) şi zece membri nepermanenți aleşi de Adunarea Generală pentru mandate de doi ani, cei cinci membri permanenți beneficiind de drept de veto.

– *Consiliul Economic şi Social* (*E.C.O.S.O.C.*), al cărui scop este să inițieze studii şi rapoarte privind problemele internaționale din domeniile cultural, economic, social, educațional, al sănătății, şi să înainteze rapoarte pe aceste teme Adunării Generale.

– *Consiliul de tutelă*.

– *Curtea Internațională de Justiție*, care este principalul organism judiciar al Organizației. La cererea Adunării Generale sau a Consiliului de Securitate, Curtea trebuie să ofere puncte de vedere consultative în orice problemă legislativă.

– *Secretariatul.*

Principalele scopuri ale Organizației Națiunilor Unite sunt definite de primul articol din Cartă, ele referindu-se la asigurarea păcii şi securității internaționale, dezvoltarea de relații de prietenie între națiuni pe baza principiului egalității în drepturi a tuturor statelor şi a dreptului de a decide ele însele, realizarea cooperării în plan internațional din punct de vedere economic, social, cultural şi umanitar. Organizația trebuie să fie un centru pentru armonizarea acțiunii națiunilor în vederea atingerii acestor scopuri generale.

Potrivit articolului 2, „Organizația este aşezată pe principiul egalității suverane a tuturor membrilor săi", care sunt obligați să construiască relațiile internaționale pe principiul aplicării mijloacelor paşnice de rezolvare a posibilelor conflicte, astfel încât să asigure pacea, securitatea şi justiția. Toate statele semnatare trebuie să se abțină de la folosirea sau amenințarea cu folosirea forței în rezolvarea unor probleme privind integritatea teritorială sau independența altui stat.

În privința statelor care doreau să adere la Organizație, era făcută precizarea expresă că toate țările iubitoare de pace aveau porțile deschise, decizia de acceptare urmând a aparține Adunării Generale, la recomandarea Consiliului de Securitate. Pe de altă parte, dacă un stat

Universitatea Spiru Haret

membru încălca principiile Cartei, el putea fi suspendat sau, în cazul că persista în violarea lor în continuare, putea fi chiar exclus.

Capitolul IX al Cartei are în vedere cooperarea economică şi socială internaţională. Potrivit articolului 55, Organizaţia trebuie să promoveze relaţiile economice, respectând principiile egalităţii în drepturi şi ale autodeterminării popoarelor. Aceasta implică un standard de viaţă ridicat, asigurarea de soluţii în domeniile vieţii economice-sociale, respectarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale, fără distincţie de rasă, sex, limbă sau religie.

În plus, Organizaţia Naţiunilor Unite are organisme subsidiare. La 16 octombrie 1945 a luat fiinţă F.A.O. – *Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Alimentaţie şi Agricultură*, cu sediul la Roma, având drept rol principal dezvoltarea economiei mondiale şi eliminarea spectrului foametei prin ameliorarea producţiei şi repartizarea produselor agroalimentare. Scopurile sale principale vizează domeniile:

– cercetării;
– expertizei politice;
– creării unui forum de discuţie pentru toate naţiunile;
– culegerii de informaţii în privinţa agriculturii şi alimentaţiei.

Rădăcinile organizaţiei se află în întâlnirea de la Hot Springs, statul Virginia, desfăşurată în 1943, atunci când reprezentanţii a opt guverne şi-au propus să colaboreze în domeniul agriculturii şi alimentaţiei. Prima conferinţă F.A.O. s-a desfăşurat la Quebec, în Canada, din 1951 sediul organizaţiei mutându-se la Roma.

Dintre realizările Organizaţiei amintim faptul că, de la 16 octombrie 1981, este sărbătorită anual *World Food Day*, la început evenimentul fiind celebrat în 150 de state. În 1994 a fost lansat Programul special pentru securitatea alimentaţiei în ţările slab dezvoltate, o altă iniţiativă remarcabilă a F.A.O.

Conducerea organizaţiei este asigurată de un Consiliu în care sunt reprezentate 49 de state membre. Directorul general al F.A.O. este Jacques Diouf (născut în 1938), din Senegal, ambasadorul ţării sale la O.N.U. între 1991 şi 1993. Ales iniţial în 1994, el va fi reconfirmat pentru noi mandate în 2000 şi ianuarie 2006.

La 16 noiembrie 1945, cu prilejul Conferinţei pentru cooperare intelectuală de la Londra, s-au pus bazele *Organizaţiei Naţiunilor Unite* pentru *Educaţie, Ştiinţă şi Cultură*, cu sediul la Paris. Scopul

Universitatea Spiru Haret

U.N.E.S.C.O. este ca prin promovarea educației, științei și culturii să contribuie la pacea și securitatea mondială.

U.N.E.S.C.O. a cunoscut o dezvoltare spectaculoasă, motiv pentru care și-a deschis 73 de suboficii în întreaga lume. Astăzi, organizația are 190 de state membre și alte șase asociate. România este membră din 27 iulie 1956. În fruntea executivă a U.N.E.S.C.O. se află un director general. De la 15 noiembrie 1999, funcția este asigurată de Koichiro Matsuura. Născut în 1937, el era ambasador al Japoniei în Franța la momentul alegerii.

Una din misiunile principale ale U.N.E.S.C.O. este aceea de stabilire a unei liste de locuri ale patrimoniului universal. În acest sens, amintim Convenția pentru protecția mediului cultural și național, adoptată în 1972. România este una din țările care găzduiește multe locuri și monumente aflate în patrimoniul universal, între acestea figurând Delta Dunării, mânăstirea Horezu, bisericile din nordul Moldovei, așezările rurale cu biserici fortificate din Transilvania, fortărețele dacice din Munții Orăștiei, bisericile de lemn din Maramureș și centrul istoric al Sighișoarei.

Tot ca instituții specializate ale Organizației Națiunilor Unite au început să funcționeze, de la 27 decembrie 1945, *Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare* (B.I.R.D.) și *Fondul Monetar Internațional* (F.M.I.). Cele două instituții de profil au fost create potrivit acordurilor de la Bretton Woods din 1944, sediul lor fiind la Washington. Scopul principal al Fondului îl constituie promovarea colaborării monetare internaționale și dezvoltarea comerțului dintre state.

Conducerea executivă a Organizației Națiunilor Unite este asigurată de un secretariat general, având în frunte un secretar general. Reședința acestuia a fost stabilită la New York cu prilejul primei sesiuni a Adunării Generale, desfășurată la Londra, între 10 ianuarie și 14 februarie 1946.

Până în prezent, la conducerea Organizației s-au aflat șapte secretari generali, lista fiind deschisă de Trygve Haldvan Lie (1946-1953). Omul politic norvegian s-a confruntat cu imense dificultăți în îndeplinirea misiunii dificile pe care o asumase, în contextul debutului războiului rece. Poziția față de comunism și mai ales atitudinea din timpul conflictului din Coreea i-au adus lui Haldvan Lie boicotul sovietic. De altfel, Uniunea Sovietică s-a opus vehement realegerii lui

Universitatea Spiru Haret

în 1950, doar fermitatea Adunării generale aducându-i o prelungire de trei ani. Totuşi, la 11 noiembrie 1952, primul secretar general era nevoit să-şi anunțe demisia.

Dag Hammarskjoeld (1953 – 1961), a fost ministru de externe al Suediei între 1947 şi 1949, iar mandatul său la Națiunile Unite a fost extrem de agitat. El a încercat să medieze conflictul dintre Israel şi statele arabe, a intervenit pe lângă autoritățile chineze în vederea eliberării a 15 piloți americani făcuți prizonieri în Coreea de nord sau s-a implicat în criza Suezului. De asemenea, el este cel care a pus bazele unei forțe militare de intervenție a Organizației în 1956, *United Nations Emergency Force*. De asemenea, s-a implicat în conflictul din Congo, țară pe care a vizitat-o de patru ori. La fel ca predecesorul său, Hammarskjoeld va nemulțumi Uniunea Sovietică, motiv pentru care atitudinea lui în politica de lichidare a colonialismului va fi atacată, inclusiv decizia de a trimite forțe de descurajare în Congo. Sfârşitul său a fost unul tragic şi încă învăluit în mister. În noaptea de 17/18 septembrie 1961, avionul cu care călătorea s-a prăbuşit lângă localitatea zambiană Ndola, fapt care a născut numeroase speculații.

U Thant (1962-1971), diplomat provenit din fosta provincie britanică Burma, este primul asiatic ales secretar general al Organizației. El se remarcase în lumea diplomației încă de la Conferința statelor nealiniate de la Bandung, din 1955, când a îndeplinit funcția de secretar al forumului. Mandatul său a fost pigmentat de câteva importante crize ale războiului rece, între care amintim pe cea a rachetelor cubaneze, războiul arabo-israelian de şapte zile sau intervenția sovietică în Cehoslovacia.

O notă aparte a constituit-o pasiunea lui U Thant pentru problematica *farfuriilor zburătoare*. Astfel se explică şi invitarea fizicianului James McDonald în 1967 pentru a prezenta în fața Organizației dilema legată de Obiectele Zburătoare Neidentificate şi de posibilitatea ca acestea să fie de origine extraterestră.

Kurt Waldheim (1971-1981) a fost unul dintre secretarii generali contestați pentru trecutul lui, în cauză fiind aderarea la mişcarea studențească nazistă după invadarea Austriei în 1938. Cu toate acestea, el a fost ales pentru două mandate, cea de-a treia candidatură fiind blocată în Consiliul de Securitate de *veto*-ul chinez. Totuşi,

Universitatea Spiru Haret

cariera politică a lui Waldheim a continuat, el fiind ales preşedinte al Austriei între 1986 şi 1992.

Javier Perez de Cuellar (1982-1991) este primul latino-american ajuns în fruntea Națiunilor Unite, cele două mandate ale sale beneficiind de contextul benefic al încheierii războiului rece.

Boutros Boutros Galli (1992-1996) a fost şef al diplomației egiptene, remarcându-se cu prilejul negocierilor cu Israelul, mediate de Statele Unite în 1978, la Camp David. El a fost un adept declarat al identificării unei soluții paşnice pentru criza din Orientul Mijlociu, militând în această direcție. Este primul arab ales secretar general al Organizației, însă nu a putut candida pentru cel de-al doilea mandat datorită opoziției americane.

Kofi Annan (1997 – 2006) inaugurează lista secretarilor generali proveniți din Africa neagră. Originar din Ghana, el va fi onorat împreună cu Organizația Națiunilor Unite cu premiul Nobel pentru pace pe anul 2001.

Cu începere din 1 ianuarie 2007, funcția de secretar general este asumată de sud-coreeanul Ban Ki Moon (născut la 13 iunie 1944), ministrul de externe al țării sale între 2004 şi 2006. Candidatura sa a fost validată de reprezentanții celor 192 de state membre la 13 octombrie 2006, prin aclamații.

Un rol important este rezervat Curții Internaționale de Justiție, al cărei statut a fost aprobat şi stabilit de către *Carta Națiunilor Unite*, la 26 iunie 1945. Curtea – la care ne-am referit în capitolul anterior – este compusă dintr-un corp de 15 judecători aleşi pe baza înaltului caracter moral şi care au calificarea necesară în țările de origine, pentru un mandat de nouă ani. Cvorumul de şedință este stabilit la nouă din cei 15 membri.

Competențele sunt stabilite de capitolul II al Statutului, articolul 34 precizând că doar statele pot fi părți în fața Curții. Acest organism funcționează pe baza principiilor dreptului internațional şi aplică convențiile internaționale.

Pe parcursul celor şase decenii de activitate, bazele Organizației Națiunilor Unite s-au lărgit permanent, astfel că astăzi se poate vorbi cu adevărat de o structură la nivel mondial. Deşi s-a confruntat cu numeroase crize, se impun două precizări: forumul mondial a jucat un rol important în evitarea unei noi conflagrații mondiale, dar nu a reuşit

Universitatea Spiru Haret

să tuteleze Marile Puteri care, prin dreptul lor de veto în calitate de membri permanenţi ai Consiliului de Securitate, pot oricând bloca o decizie dorită de o largă majoritate. De asemenea, a ieşit pregnant în evidenţă dimensiunea culturală şi umanitară a Organizaţiei.

La 1 ianuarie 2006, Organizaţia Naţiunilor Unite cuprindea 191 de state. În prezent sunt 192 de state membre prin admiterea, la 28 iunie 2006, a Muntenegrului. Acesta se separase de Serbia, proclamându-şi independenţa, la 3 iunie.

Universitatea Spiru Haret

3. **N.A.T.O. ŞI MANAGEMENTUL CONFLICTELOR**

Războiul rece a generat apariția a două blocuri militare care grupau cele două superputeri, secondate de aliații acestora. *Organizația Tratatului Atlanticului de Nord* (N.A.T.O.) a fost un răspuns viguros al Occidentului la Blocada Berlinului. Tratatul a fost semnat la 4 aprilie 1949 de către miniştrii de externe din 11 state, respectiv Canada, Statele Unite, Belgia, Danemarca, Franța, Islanda, Italia, Marea Britanie, Norvegia, Olanda şi Portugalia. De semnalat faptul că negocierile şi discuțiile pe această temă demaraseră în mod oficial încă de la 6 iulie 1948.

Potrivit prevederilor Tratatului, organizația, cu sediul central la Bruxelles, are un caracter defensiv, propunându-şi să apere valorile democrației vestice în fața agresiunii comuniste. Articolul 2 prevede în mod expres că: „Părțile contractante vor contribui la dezvoltarea viitoare a relațiilor internaționale paşnice şi prietenești prin întărirea instituțiilor lor libere, printr-o mai bună înțelegere a principiilor care au stat la fondarea acestor instituții şi prin promovarea condițiilor necesare stabilității şi binefacerii."

Potrivit articolului 5 al Tratatului, un eventual atac armat împotriva unui stat semnatar este considerat o agresiune împotriva tuturor membrilor N.A.T.O., motiv pentru care sunt justificate inclusiv metodele de forță pentru a răspunde eficient la orice provocare. Articolul următor detaliază, insistând asupra unor situații concrete ce ar fi putut apărea: „În aplicarea articolului 5 se consideră atac armat împotriva uneia sau mai multor părți: un atac armat împotriva teritoriului uneia dintre ele în Europa sau America de Nord, împotriva departamentelor franceze din Algeria, împotriva forțelor de ocupație ale vreuneia dintre părți în Europa, împotriva insulelor aflate sub jurisdicția uneia dintre părți în regiunea Atlanticului de Nord, la nord de Tropicul Cancerului, sau împotriva navelor şi aeronavelor uneia dintre părți în aceeaşi regiune."

Universitatea Spiru Haret

În conformitate cu prevederile articolului 10, porțile Alianței nord-atlantice rămân deschise, precizându-se în mod expres posibilitatea invitării pe viitor şi a altor state europene. Evoluțiile ulterioare au confirmat decizia inițială din 1949.

Până la căderea comunismului în Europa, respectiv pe durata războiului rece, Alianța a fost completată de Grecia şi Turcia, în 1952, cele două state fiind beneficiare ale Planului Marshall, de Republica Federală Germania, primită între statele membre la 4 mai 1955, şi de Spania, devenită membră în 1982. Desigur, mai ales, primirea Germaniei Federale a provocat o vie nemulțumire în blocul sovietic, exploatată şi din punct de vedere propagandistic în sensul apelului la trecutul recent al Germaniei, una din primele reacții fiind semnarea Tratatului de la Varşovia.

Organismele principale ale Alianței sunt:

– Consiliul N.A.T.O., organul de decizie, format din miniştrii de externe, apărare şi finanțe ai statelor membre.

– Consiliul Permanent, format din reprezentanții miniştrilor din Consiliu, aceştia având atribuții consultative.

– Comitetul pentru Planificarea Apărării.

– Comitetul pentru Strategie Nucleară.

Un rol important îl are Secretariatul General, condus de un secretar general, care are atribuții de ordin executiv şi organizatoric, el fiind un factor de coeziune pentru luarea unor decizii în consens la nivelul Alianței. Din 1952 şi până în prezent, această demnitate a revenit unui număr de 11 politicieni.

Primul secretar general a fost lordul Ismay (1887 – 1965). Născut în India, a făcut parte din cabinetul de război britanic, lucrând cu premierii Winston Churchill şi Clement Attlee. Mandatul său a început la 13 martie 1952, încheindu-se în mai 1957.

Succesorul său a fost Paul Henri Spaak (1899 – 1972), secretar general între 1957 şi 1961. Născut la Bruxelles, el a fost premier al Belgiei între 1938 – 1939 şi 1947 – 1949. Pentru mandatul 1952 – 1953 a fost ales preşedinte al Adunării Comunității Europene a Cărbunelui şi Oțelului. Spaak a părăsit conducerea N.A.T.O. pentru a prelua din nou, cu începere din 1961, coordonarea guvernului belgian.

Spaak a fost urmat la secretariatul general de olandezul Dirk Stikker (1887 – 1979). Acesta avea o bună experiență diplomatică,

Universitatea Spiru Haret

fiind ministru de externe între 1948 şi 1952, şi apoi acreditat ca ambasador la Londra până în 1958. La N.A.T.O. a activat între 1961 şi 1964. Ştafeta a fost preluată de italianul Manlio Brosio (1897 – 1980), care a fost unul dintre secretarii generali longevivi în funcţie (1964 – 1971). Brosio era bine pregătit pentru rolul asumat, fapt datorat experienţei acumulate ca ministru al apărării (1945 – 1946), apoi ca ambasador la Moscova, Londra, Washington şi Paris.

Un alt olandez, Joseph Luns (1911 – 2002), va reuşi să doboare recordul lui Brosio, cu un stagiu de 13 ani ca secretar general (1971 – 1984). Născut la Rotterdam, el a fost ministru de externe în mai multe rânduri. Lungul mandat al lui Luns a fost continuat de lordul Carrington (născut în 1919), care se remarcase prin numeroasele misiuni încheiate cu succes mai ales în spaţiul Commonwealth-ului. În 1983, el fusese ales preşedinte al puternicului concern General Electric Company.

Primul german ales în fruntea N.A.T.O. a fost Manfred Wörner (1934 – 1994). Născut la Stuttgart, el a fost ministrul apărării Republicii Federale Germania din 1982 până în 1988, atunci când a preluat noua poziţie în Alianţă, pe care a deţinut-o până la decesul său survenit în 1994. Pentru o scurtă perioadă, până în 1995, Wörner a fost suplinit de Willy Claes (născut în 1938). Născut la Hasselt, Claes a fost în mai multe rânduri ministru de externe al Belgiei.

Un mandat agitat (1995 – 1999) s-a dovedit a fi cel al lui Javier Solana (născut în 1942), care acumulase o bună experienţă prin participarea la mai multe formule guvernamentale în ţara de origine, Spania. El s-a confruntat cu criza iugoslavă, în timpul său fiind trimise trupele I.F.O.R. în Bosnia, Solana vizitând la rândul său Sarajevo. Un succes l-au reprezentat negocierea şi semnarea parteneriatului cu Rusia, în noile condiţii ale extinderii Alianţei nord-atlantice.

Lordul George Robertson (născut în 1946) i-a urmat lui Solana, un atú pentru el constituindu-l poziţia ocupată între 1997 şi 1999 ca secretar la ministerul apărării de la Londra. De la 1 ianuarie 2004, funcţia de secretar general a fost preluată de Jaap de Hoop Scheffer (născut în 1948). Omul politic olandez se remarcase ca un susţinător în ţara sa natală a iniţiativei americane de atacare a Irakului în 2003.

Pe lângă conducerea politică, un rol important îl joacă structura militară de comandă. Astfel, există un Comitet militar, a cărui acţiune se desfăşoară cu ajutorul unui stat major militar internaţional integrat.

Universitatea Spiru Haret

În plan doctrinar, o schimbare se va produce în 1967 prin adoptarea doctrinei „ripostei graduale", o reacție la primele două decenii ale războiului rece şi ale principalelor crize. O primă măsură fusese luată de preşedintele Lyndon Johnson încă din 1965, când autorizase intervenția în Guatemala, considerată necesară pentru blocarea răspândirii comunismului în emisfera vestică.

După preluarea puterii la Casa Albă de către preşedintele Ronald Reagan, va surveni o nouă modificare doctrinară, în prim-plan trecând teoria „confruntării directe". Reagan va lua măsuri practice care vor conduce la o cursă a înarmărilor cu Uniunea Sovietică la finele căreia s-a consemnat căderea comunismului.

Evenimentele din 1989 aduceau cu ele provocări noi pentru Alianța Nord-Atlantică. Faptul este subliniat chiar de declarația de la Londra, din 5-6 iulie 1990, în care se vorbeşte deschis despre necesitatea transformării organizației. Documentul adresează un apel statelor membre ale Tratatului de la Varşovia în vederea semnării unei declarații a celor două părți în care să se afirme, de comun acord, că vremea conflictelor a trecut şi trebuie construită o nouă relație, bazată pe respectarea principiilor suveranității şi integrității teritoriale şi prin respectarea principiilor înscrise în Carta Națiunilor Unite şi în Actul final al Conferinței de la Helsinki din 1975. Importantă era şi trimiterea la posibilitatea lărgirii spre Est a organizației.

Parteneriatul pentru pace este o inițiativă menită a pregăti statele dornice să se alăture Alianței, lansată în ianuarie 1994. Principalele activități vizau următoarele domenii:

- apărare comună şi securitate;
- managementul crizelor;
- planificarea urgențelor civile;
- managementul traficului aerian;
- cooperarea în domeniul armamentului.

Din această perspectivă, obiectivele majore declarate ale Parteneriatului urmăreau:

- sporirea transparenței în planificarea apărării la nivel național;
- sporirea transparenței în calcularea bugetului militar;
- asigurarea controlului democratic al forțelor armate naționale;

Universitatea Spiru Haret

– dezvoltarea pe termen lung a forțelor armate ale țărilor partenere, care devin apte de a acționa împreună cu statele deja membre ale N.A.T.O.

Având în vedere succesul inițiativei, cu începere din 1997 au fost luate măsuri pentru creşterea eficienței acesteia. Astfel, s-a avut în vedere sporirea rolului rezervat statelor partenere în luarea deciziilor şi în planificare. Mai mult, s-a urmărit şi consolidarea dimensiunii politice a Parteneriatului pentru Pace.

Pe baza celor convenite la Londra, N.AT.O. a inițiat o politică de extindere spre Europa de Est. În două valuri succesive au devenit membre Cehia, Polonia şi Ungaria, în 1999, iar din aprilie 2004, România, Bulgaria, Estonia, Letonia, Lituania, Slovacia şi Slovenia. Astfel, numărul statelor membre se ridică la 26.

Aderarea României s-a produs în urma manifestării acestei intenții încă din 1990, când sunt stabilite relații oficiale cu Alianța. Important este şi faptul că, la 26 ianuarie 1994, țara noastră devenea primul stat din fostul bloc comunist care adera la Parteneriatul pentru Pace.

Dacă, pe parcursul războiului rece, N.A.T.O. a avut drept obiectiv principal contrabalansarea Tratatului de la Varşovia şi „îndiguirea" comunismului mondial, lucrurile s-au schimbat după 1990. Conflicte majore precum războiul din Golf declanşat de Saddam Hussein prin atacarea Kuwaitului, războiul din Iugoslavia, ori ultimele războaie din Afganistan şi cel irakian au reliefat asumarea de către Alianță a unor responsabilități majore, inclusiv de ordin politic. De aici a prins contur percepția unui „jandarm planetar", mai ales organizațiile pacifiste şi ecologiste, ori criticii fenomenului globalizării manifestându-se zgomotos împotriva folosirii forței în raporturile internaționale.

Cu prilejul aniversării unei jumătăți de secol de la înființarea N.A.T.O., la reuniunea de la Washington, din 23 – 24 aprilie 1999, a fost adoptată o declarație care face bilanțul activității depuse, trasând totodată liniile de perspectivă. Astfel, punctul 2 al documentului subliniază că: „… ne afirmăm hotărârea de a continua să promovăm aceste obiective (apărarea popoarelor, teritoriilor şi libertății pe baza democrației, drepturilor omului şi a statului de drept, enunțate la primul punct al declarației – n.n.), având la bază tradițiile de încredere şi colaborare pe care le dezvoltăm de mai bine de 50 de ani. Apărarea

Universitatea Spiru Haret

colectivă rămâne obiectivul central al N.A.T.O. Ne afirmăm angajarea de a promova pacea, stabilitatea şi libertatea."

În altă ordine de idei, la punctul 5 al declaraţiei se vorbeşte de viitor: „…Trasăm cursul N.A.T.O. la intrarea în secolul XXI: o alianţă angajată în apărarea colectivă, în stare să facă faţă riscurilor prezente şi viitoare la adresa securităţii noastre, întărită prin deschiderea pentru noi membri, care colaborează cu alte instituţii, cu ţări din Parteneriat (Parteneriatul pentru Pace – n.n.) şi participarea la Dialogul Mediteranean, susţinându-se reciproc în vederea întăririi suveranităţii şi stabilităţii euroatlantice."

Pe acelaşi palier se află şi precizările de la punctul 9 al declaraţiei: „La 50 de ani de la crearea N.A.T.O., destinele Americii de Nord şi ale Europei rămân inseparabile. Când acţionăm împreună, ne salvgardăm libertatea şi securitatea şi ne mărim stabilitatea într-un mod mai eficace decât am putea-o face oricare dintre noi în mod singular."

Desigur, la capitolul decizii de perspectivă, trebuie amintit şi Comunicatul aceleiaşi reuniuni, intitulat în mod sugestiv *O alianţă pentru secolul XXI*. Redăm doar punctul 4 al documentului în cauză, sugestiv pentru programul Alianţei la cumpăna dintre milenii:

„N.A.T.O. al secolului XXI începe astăzi – un N.A.T.O. care păstrează puterile trecutului şi are misiuni noi, membri noi şi Parteneriate. În acest scop:

– am aprobat şi actualizat Conceptul Strategic;

– ne-am reafirmat angajamentul faţă de procesul de lărgire a Alianţei şi am aprobat un Plan de acţiune în vederea admiterii de noi membri destinat ţărilor care doresc să se alăture Alianţei;

– am finalizat elementele cheie ale deciziilor de la Berlin referitoare la construirea Societăţii Europene şi a Identităţii de Apărare din cadrul Alianţei şi am decis să îi mărim şi mai mult eficacitatea;

– am lansat Iniţiativa Capacităţilor de Apărare;

– ne-am intensificat relaţiile cu partenerii printr-un Parteneriat pentru Pace întărit şi mai operaţional şi ne-am intensificat consultările şi cooperarea în cadrul Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic;

– am stimulat Dialogul Mediteranean;

– am decis să mărim eforturile Alianţei împotriva armelor de distrugere în masă şi a mijloacelor de livrare a acestora."

Universitatea Spiru Haret

Pe de altă parte, mai ales în contextul actual, N.A.T.O. nu mai este doar o instituţie cu caracter militar, ci a devenit şi un forum larg de dezbatere a unor probleme majore ale umanităţii. România, de exemplu, se află într-un moment pe care l-a căutat de la făurirea statului modern, acela a fi sub „umbrela" unei organizaţii puternice, dar care nu este condusă de spiritul de cucerire. Din acest punct de vedere, printr-o adaptare continuă la realităţile debutului de mileniu, N.A.T.O. va avea un cuvânt extrem de important de spus în politica mondială.

Faptul este evident şi dacă avem în vedere comunicatul final al ultimului *summit* N.A.T.O., desfăşurat la Riga, în zilele de 28 şi 29 noiembrie 2006. Dincolo de semnificaţia momentului, legată de faptul că reuniunea a avut loc într-o republică fostă sovietică, în apropierea graniţei actuale cu Rusia, ceea ce poate fi interpretat şi ca o dovadă a forţei actuale a Alianţei, reţinem ideile principale ale documentului:

– reafirmarea credinţei în valorile democraţiei, libertăţii individului, domniei legii şi în principiile Cartei Organizaţiei Naţiunilor Unite;

– afirmarea principiului indivizibilităţii securităţii Alianţei ca fiind fundamental;

– reafirmarea dorinţei de instaurare a păcii în cele şase zone în care acţionează trupe N.A.T.O.;

– în privinţa situaţiei din Afganistan, se reafirmă sprijinul pentru preşedintele Hamid Karzai, care este încurajat să continue cu fermitate reformele, inclusiv prin dezvoltarea unei puternice armate afgane, capabilă să menţină ordinea în ţară; de asemenea, Uniunea Europeană, Organizaţia naţiunilor Unite şi statele vecine sunt invitate să sprijine procesele democratice din Afganistan;

– este apreciat rolul jucat de trupele K.F.O.R. în Kossovo şi reafirmat sprijinul pentru emisarul special O.N.U. în zonă, Marti Ahtisaari;

– în vederea îmbunătăţirii managementului crizelor, urmează ca la întrunirile miniştrilor de externe din aprilie 2007, precum şi ale celor ai apărării din iunie 2007, să fie adoptate măsuri concrete;

– se reafirmă disponibilitatea N.A.T.O. pentru dialog;

– se decide ca proiecte precum Parteneriatul pentru Pace să fie încurajate pe mai departe şi chiar îmbunătăţite;

– se va urmări continuarea observării progreselor partenerilor;

– se exprimă îngrijorarea în legătură cu situaţia din Irak şi criza din Darfour;

Universitatea Spiru Haret

– în privința extinderii viitoare a Alianței, se preconizează ca la *summit*-ul din 2008 să fie lansate invitații pentru Albania, Croația şi Macedonia;

– de asemenea, sunt apreciate eforturile din Bosnia-Herțegovina, Serbia şi Muntenegru;

– este reafirmată dorința continuării dialogului cu Georgia şi Ucraina, cu ultima existând deja un parteneriat extins;

– parteneriatul cu Rusia este considerat ca fiind un element strategic esențial pentru securitatea euroatlantică;

– este urmărită cu îngrijorare evoluția evenimentelor din Caucazul de Sud şi Transnistria, fiind afirmat sprijinul pentru guvernele din Armenia, Azerbaidjan, Georgia şi Moldova, în special pentru eforturile depuse de acestea în vederea identificării unei soluții paşnice;

– sunt condamnate experiențele cu arma atomică ale Coreei de Nord, Alianța declarându-se solidară cu hotărârile luate de Organizația Națiunilor Unite pe această temă.

Ca o reacție la evoluțiile războiului rece, trebuie menționată şi înființarea celuilalt bloc militar, *Organizația Tratatului de la Varşovia*. Noua structură era constituită la 14 mai 1955 în capitala Poloniei, fiind un instrument în mâna Uniunii Sovietice, preocupată de cursa înarmărilor cu Statele Unite. Tratatul Est-European de Prietenie, Colaborare şi Asistență Mutuală reunea în cuprinsul unei alianțe militare Uniunea Sovietică şi statele controlate de Kremlin din Estul Europei, respectiv Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Republica Democrată Germană, Polonia, România şi Ungaria. Se remarcă, desigur, absența Iugoslaviei, mareşalul Tito aflându-se în dizgrația Moscovei, după cum este de notat retragerea Albaniei în 1968. De la primul articol al Tratatului era proclamat, aşa cum făcuse şi N.A.T.O., caracterul său defensiv: „Părțile contractante se obligă ca, în conformitate cu Carta Organizației Națiunilor Unite, să se abțină în relațiile internaționale de la amenințarea cu forța sau de la folosirea ei şi să rezolve litigiile lor internaționale prin mijloace paşnice în aşa fel încât să nu pericliteze pacea şi securitatea internațională."

Pe acelaşi ton, articolul 2 sublinia: „Părțile contractante declară că sunt gata să participe în spiritul unei colaborări sincere la toate acțiunile internaționale având drept scop asigurarea păcii şi securității

Universitatea Spiru Haret

internaţionale şi că îşi vor consacra în întregime forţele atingerii acestor ţeluri. Totodată, părţile contractante vor depune eforturi pentru ca, în înţelegere cu alte state care doresc să colaboreze în această direcţie, să se ia măsuri eficiente în vederea reducerii generale a armamentelor şi a interzicerii armelor atomice, cu hidrogen şi a celorlalte arme de exterminare în masă."

La fel ca în cazul Tratatului nord-atlantic, şi statele socialiste din blocul de la Varşovia au prevăzut soluţia de urmat în cazul unei agresiuni. Aceasta este definită de articolul 4: „În cazul unui atac armat în Europa din partea vreunui stat sau grup de state împotriva unuia sau mai multor state semnatare ale tratatului, fiecare stat semnatar al Tratatului, în cadrul exercitării dreptului la autoapărare individuală sau colectivă, în conformitate cu articolul 51 al Cartei Naţiunilor Unite, va acorda statului sau statelor care au fost supuse unui asemenea atac ajutor imediat, în mod individual, în înţelegere cu celelalte state semnatare ale Tratatului şi prin toate mijloacele care i se par necesare, inclusiv folosirea forţei armate. Statele semnatare ale tratatului se vor consulta imediat asupra măsurilor ce trebuie luate în comun în scopul restabilirii şi menţinerii păcii şi securităţii internaţionale.

În conformitate cu prevederile Cartei Organizaţiei Naţiunilor Unite, Consiliul de Securitate va fi informat asupra măsurilor luate în baza prezentului articol. Aceste măsuri vor fi sistate îndată ce Consiliul de Securitate va fi luat măsurile necesare pentru restabilirea şi menţinerea păcii şi securităţii internaţionale."

O altă similitudine cu Alianţa nord-atlantică era conferită de deschiderea către alte state – conform prevederilor articolului 9 –, dar şi de durata iniţială de 20 de ani cât se preconiza că va funcţiona Tratatul.

Structura de conducere a Pactului cuprindea:

– Comitetul Politic Consultativ.
– Comandamentul Unit.
– Statul Major al Forţelor Armate.

În mod firesc, primul comandant unic al trupelor Pactului de la Varşovia a fost numit mareşalul Uniunii Sovietice, Ivan Konev, şef al Marelui Stat Major fiind generalul A.I. Antonov. Ivan Stepanovici Konev (1897 – 1973) era unul din eroii Uniunii Sovietice în războiul antihitlerist. El jucase un rol important în contraofensiva sovietică de iarnă din 1941/1942, motiv pentru care Stalin îi va acorda comanda Frontului de Vest, apoi a celui Ucrainean.

Universitatea Spiru Haret

Konev a repurtat o mare victorie la Kursk în faţa diviziilor de tancuri germane comandate de Erich von Manstein, iar din februarie 1944 a fost ridicat la gradul de mareşal al Uniunii Sovietice. A participat la ofensiva finală spre Berlin, dar Stalin a decis ca mareşalului Jukov să-i revină onoarea de a ocupa Reichstagul. În schimb, Konev a ocupat Praga, iar trupele sale au făcut joncţiunea, la Torgau, cu cele americane.

După război, o perioadă, a fost şeful administraţiei sovietice din Germania de Est şi Austria, apoi a fost trecut, le fel ca Jukov, într-un plan secund de Stalin. După moartea dictatorului, noul lider de la Kremlin l-a readus pe Konev în centrul atenţiei. Una din măsuri a fost tocmai numirea lui ca prim-comandant al trupelor reunite ale Pactului de la Varşovia.

Din punctul de vedere al României, extrem de importantă a fost decizia Comitetului Politic Consultativ, din 24 mai 1958, privind retragerea trupelor sovietice din ţara noastră. Este important de menţionat că această hotărâre se înscria într-un şir mai larg de iniţiative ale lui Hruşciov, legate de politica lui de destalinizare, evident fără a diminua rolul părţii române. Astfel, amintim faptul că se mai hotărâse, cu acelaşi prilej, reducerea forţelor armate sovietice cu 300.000 de soldaţi pentru anul 1958, cărora li se alăturau 55.000 de români, 23.000 de bulgari, 20.000 de polonezi, 20.000 de cehoslovaci şi o mie de albanezi. Rezulta astfel un total de 419.000 de ostaşi la nivelul Tratatului. În plus, Moscova se angaja să mai retragă o divizie din rândul celor ce staţionau în Ungaria.

Întrucât vom discuta într-un capitol următor despre crizele războiului rece, acum amintim doar de revolta ungară din 1956, de criza Berlinului din 1961, de cea cubaneză din anul următor, de războiul din Vietnam sau de invadarea Cehoslovaciei în 1968. Desigur, nu putem neglija nici invadarea Afganistanului de către trupele sovietice în 1979, acţiune care va marca începutul sfârşitului pentru politica expansionistă a guvernului comunist de la Moscova.

Reformele pe care liderul cehoslovac Alexandru Dubcek a încercat să le impună în ţara sa au determinat reacţia fermă a Kremlinului. De momentul 1968 este legată apariţia *doctrinei Brejnev*, o politică fermă de combatere a forţelor antisocialiste. Punctul de vedere al liderului sovietic a fost exprimat în oficiosul *Pravda*, din 25

Universitatea Spiru Haret

septembrie 1968. Invadarea Cehoslovaciei de către trupele Pactului de la Varşovia era justificată prin dorința de „salvare" a cuceririlor revoluționare din această țară. Fără a nega dreptul fiecărui partid comunist de a aplica o linie proprie, sovieticii arătau că această independență de acțiune era limitată şi că ea nu trebuia să pună în pericol interesele fundamentale ale statelor socialiste.

Poziția liderului albanez Enver Hodja este interesantă în contextul în care el pregătea retragerea țării sale din Tratatul de la Varşovia. Profitând de vizita premierului chinez Ciu En-lai la Tirana, conducătorul Partidului Comunist din Albania declara, la 29 iunie 1966: „Urmând calea lor trădătoare, conducătorii revizionişti sovietici se străduiesc să asigure cu orice preț imperialiştilor americani calmul în Europa. Ei au blocat problema tratatului de pace cu Germania şi rezolvarea problemei Berlinului, sacrificând în mod deschis interesele poporului german şi ale altor popoare. În prezent ei fac totul pentru realizarea unui *tratat de securitate europeană*, oferind în acest scop desființarea Tratatului de la Varşovia… Noi am demascat prin declarații guvernamentale speciale politica şovină şi trădătoare dusă de conducerea sovietică în cadrul Tratatului de la Varşovia. Aceasta nu a îndrăznit însă niciodată să ne răspundă. Problema nu poate fi soluționată adresând guvernului albanez o invitație oarecare pentru a participa la o conferință a Tratatului. Nu! Albania nu aşteaptă o invitație de nuntă pentru o conferință unde drepturile sale, în calitate de membru efectiv al Tratatului de la Varşovia, sunt stabilite prin legi. Trebuie să se recunoască în mod public greşelile comise față de R. P. Albania, trebuie ca guvernul albanez să fie informat pe deplin despre toate hotărârile, publice şi secrete, luate deja de Tratatul de la Varşovia în absența sa prin acțiuni arbitrare, discriminatorii şi ostile ale revizioniştilor contemporani față de R. P. Albania, trebuie să se lichideze în primul rând trădarea revizionistă şi politica de comploturi şi intrigi care amenință țările socialiste şi pacea mondială."

Poziția lui Hodja reflectă apropierea față de China şi prefațează retragerea Albaniei din Tratat, în urma denunțării unilaterale a acestuia la 13 septembrie 1968. Pe de altă parte, fragmentul din discurs (reprodus după Buletinul Informativ Agerpres nr.514 din 29 iulie 1966 strict secret, evident, la acea dată) este elocvent pentru tensiunea din sânul partidelor comuniste, tot mai hotărâte să conteste hegemonia P. C. U. S.

Universitatea Spiru Haret

De altfel, replica lui Ciu En-lai, la acelaşi miting de la Tirana, atinge problema unui complot al celor două superputeri, Statele Unite şi Uniunea Sovietică, care ar fi găsit o cale de compromis în ciuda divergenţelor de ordin ideologic dintre cele două sisteme: „Pentru a-şi concentra forţele agresive împotriva Vietnamului, imperialismul american încearcă să creeze un simulacru de relaxare în Europa. Colaborând activ cu ei, grupul conducător revizionist sovietic încearcă prin diverse căi să convoace o aşa-numită conferinţă cu privire la securitatea europeană, în încercarea de a aplica *spiritul de la Taşkent* în Europa. Ei au arătat limpede în repetate rânduri că problema vietnameză nu este un obstacol în calea realizării unui acord între ei şi Statele Unite cu privire la dezarmare şi la împiedicarea proliferării nucleare. Acesta este un mare serviciu făcut imperialismului american şi o trădare flagrantă a poporului vietnamez şi a popoarelor din lume… Revizioniştii contemporani sovietici au adoptat o politică de concesii şi compromisuri faţă de imperialismul american şi militarismul vest-german, au renunţat la lupta pentru încheierea unui tratat de pace cu Germania şi soluţionarea problemei Berlinului occidental şi au ajuns la un acord tacit cu imperialismul american pentru îngheţarea statu-quo-ului în Europa. Acum, ei vorbesc despre întărirea securităţii europene, însă păstrează tăcerea despre opoziţia faţă de imperialismul american. Dorinţa de pace a europenilor este lesne de înţeles. Simulacrul de relaxare organizat în comun de imperialismul american şi de revizionismul contemporan sovietic nu poate însă decât să contribuie la deplasarea spre est a centrului de gravitate al strategiei imperialismului american, să ajute şi să încurajeze aroganţa revanşardă a militarismului vest-german. Privită în perspectivă, această linie de acţiune nu poate în nici un caz să slăbească încordarea situaţiei din Europa, ci va mări doar primejdia de război în Europa."

Reformarea Tratatului este legată, desigur, de noua linie politică inaugurată după 1985 de Mihail Gorbaciov. În acest sens, amintim documentul semnat de liderii statelor socialiste din Europa, membre ale Pactului de la Varşovia, la 29 mai 1987, privind doctrina lor militară. Aceasta avea în vedere, în principal, următoarele aspecte:

„1. Statele participante la Tratatul de la Varşovia niciodată şi în nici o împrejurare nu vor iniţia acţiuni militare împotriva vreunui stat sau alianţe de state, dacă ele însele nu devin obiectul unui atac armat;

Universitatea Spiru Haret

2. Ele niciodată nu vor folosi primele armele nucleare;

3. Ele nu au pretenții teritoriale față de nici un stat din Europa sau din afara Europei;

4. Ele nu consideră dușman nici un stat, nici un popor; dimpotrivă, sunt gata să-şi edifice relațiile cu toate țările lumii, fără excepție, pe baza luării reciproce în considerare a intereselor securității, a coexistenței pașnice."

Pentru a realiza în mod concret paşi spre detensionarea situației internaționale erau făcute un număr de şase propuneri concrete, respectiv:

„1. încetarea urgentă, generală şi completă a experiențelor nucleare, ca o măsură prioritară în domeniul opririi dezvoltării, producției şi perfecționării armamentelor nucleare, reducerii pe etape şi lichidării lor totale, opririi extinderii cursei înarmărilor în spațiul cosmic;

2. interzicerea şi lichidarea armelor chimice şi a altor arme de distrugere în masă;

3. reducerea forțelor armate şi a armamentelor convenționale din Europa, până la nivelul la care nici una din părți, asigurându-şi apărarea, să nu aibă mijloace pentru un atac prin surprindere asupra celeilalte părți, pentru desfăşurarea unor operațiuni ofensive în general;

4. un control strict asupra tuturor măsurilor de dezarmare, bazat pe îmbinarea mijloacelor tehnice naționale cu proceduri internaționale, inclusiv crearea de organe internaționale corespunzătoare, schimb de informații militare, efectuarea de inspecții la fața locului;

5. crearea de zone libere de arme nucleare şi chimice, şi, de asemenea, a unor zone cu o concentrare redusă a armamentelor şi cu o încredere sporită în diferite regiuni ale Europei şi în alte părți ale lumii; înfăptuirea unor măsuri militare de creştere a încrederii în Europa, pe bază de reciprocitate, şi realizarea unor înțelegeri cu privire la asemenea măsuri şi în alte zone ale lumii, precum şi pe mări şi oceane. Renunțarea reciprocă de către statele participante la Tratatul de la Varşovia şi țările membre ale Alianței Nord-Atlantice la folosirea forței militare şi asumarea obligației de a întreține relații pașnice; desființarea bazelor militare de pe teritoriile altor state; retragerea trupelor în limitele granițelor naționale; retragerea reciprocă din zona de contact nemijlocit dintre cele două alianțe militare a celor mai periculoase tipuri de armamente ofensive, precum şi reducerea

Universitatea Spiru Haret

concentrărilor în această zonă a forţelor armate şi armamentelor până la un anumit nivel;

6. considerând anacronică continuarea divizării Europei în blocuri militare opuse, statele participante la Tratatul de la Varşovia se pronunţă pentru desfiinţarea simultană a alianţei lor şi a Alianţei Nord-Atlantice şi, ca prim pas, lichidarea organizaţiilor militare ale acestora, crearea, în ultimă instanţă, a unui sistem cuprinzător de securitate internaţională."

Toate aceste propuneri trebuie privite din perspectiva finalului confruntării dintre Est şi Vest, într-un moment în care politica promovată de Statele Unite împingea spre dezastru economic şi militar Uniunea Sovietică, incapabilă să mai facă faţă cursei şi ritmului impus de administraţia americană. De altfel, căderea comunismului în Europa a condus, firesc, la desfiinţarea Tratatului de la Varşovia.

Evoluţiile din Europa din anii 1989 şi 1990, care au condus la căderea zidului Berlinului, dar şi la prăbuşirea regimurilor de tip comunist în partea central-estică a continentului, au provocat în mod firesc şi iniţierea măsurilor necesare în vederea dizolvării Tratatului de la Varşovia. Trebuie spus că acţiunea s-a desfăşurat într-un climat cordial, atât statele din Europa Estică, cât şi Uniunea Sovietică, fiind convinse că este doar o singură cale de urmat.

La 7 iunie 1990, cu prilejul reuniunii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia, întrunit la Moscova, s-a luat decizia de revizuire radicală a Organizaţiei. La scurt timp, Republica Democrată Germană a semnat, la 24 septembrie 1990, un acord cu guvernul Uniunii Sovietice potrivit căruia partea germană se retrăgea din Tratat cu începere de la 3 octombrie, data programată pentru reunificarea Germaniei.

Practic, Uniunea Sovietică mai rămânea cu cinci aliaţi, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, România şi Ungaria. Hotărârea finală de dizolvare a Organizaţiei Tratatului de la Varşovia a fost luată la 31 martie 1991, ceremonia oficială fiind găzduită de Praga, la 1 iulie.

La scurt timp, chiar Uniunea Sovietică avea să iasă de pe scena istoriei, lăsând locul Rusiei şi celorlalte state succesoare. Cele cinci ţări din Europa de Est care au participat la ceremonia de la Praga sunt astăzi deja membre cu drepturi depline în N.A.T.O.

Universitatea Spiru Haret

4. **ROMÂNIA ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE CONTEMPORANE**

Aşezată, după spusele cronicarului, „în calea răutăților", România a jucat un rol activ în cadrul relațiilor internaționale contemporane. Prin Unirea Principatelor sub Alexandru Ioan Cuza, după dubla alegere din ianuarie 1859, era creată premisa luptei pentru independență. Schimbările de la 1866, adoptarea numelui de România şi aducerea unui principe străin dintr-o dinastie domnitoare din Europa erau evoluții firești în aşteptarea unui moment favorabil în plan internațional.

Criza balcanică izbucnită în 1875 era o ocazie demnă de luat în calcul pentru tânăra diplomație românească. Profitând de interesul Rusiei țariste față de Strâmtorile Bosfor şi Dardanele, România a găsit momentul prielnic pentru a se alia cu o mare putere în lupta pentru obținerea independenței față de Imperiul otoman. Câştigată pe frontul din Balcani, aceasta trebuia ratificată la Conferința europeană de pace, deciziile impuse de Rusia la San Stefano (în februarie 1878) nemulțumind concertul european. Pe lângă faptul că Austro-Ungaria nu primea teritoriile care o interesau, respectiv Bosnia şi Herțegovina, echilibrul de pe continent suferea. De asemenea, ideea unei Bulgarii Mari, ataşată principiilor panslavismului, deranja marile puteri.

Ținută în mod sugestiv la Berlin, în 1878, într-un moment în care cancelarul german Otto von Bismarck era omul forte al Europei, el fiind cel care a ocupat Parisul şi a provocat căderea celui de-al doilea imperiu francez, reuniunea a dat finalmente câştig de cauză României. Deşi era plătit un preț demn de luat în calcul, independența era obținută. De asemenea, în ciuda faptului că erau pierdute cele trei județe din sudul Basarabiei riverane la Dunăre, Cahul, Ismail şi Bolgrad, primind Dobrogea, țara noastră obținea ieşirea la Marea Neagră.

Noul statut internațional al țării noastre a atras-o în mod firesc în vârtejul alianțelor care au prefațat primul război mondial. Ascendentul Germaniei, faptul că principele Carol I provenea dintr-o importantă

Universitatea Spiru Haret

familie germană, Hohenzollern, dar şi amintirile neplăcute ale ultimei alianţe cu Rusia au fost motivele pentru care a fost aleasă tabăra Puterilor Centrale. Desigur, o decizie dificilă, mai ales dacă ne raportăm la problema Transilvaniei şi la statutul românilor din cuprinsul monarhiei bicefale, probleme care generau tensiuni în raporturile dintre România şi Austro-Ungaria.

Semnificaţia aderării României la Tripla Înţelegere este însă una ce depăşeşte calcule de moment. În primul rând, prin acest act, ţara noastră era racordată la sistemul internaţional, însă acum de pe poziţia actorului, nu a obiectului.

Un rol important pe calea afirmării diplomaţiei româneşti l-au avut cele două războaie balcanice, din 1912 – 1913, şi, mai ales, pacea de la Bucureşti, semnată la 10 august 1913. A fost un moment în care Marile Puteri au fost puse în faţa faptului împlinit de către puterile regionale care au gestionat singure criza. Însuşi faptul că un conflict în care fuseseră angrenate ţările balcanice se încheia printr-un document semnat în capitala României vorbeşte despre noua poziţie a Bucureştiului.

Prevederile tratatului încheiat atunci nu pot fi apreciate altfel decât favorabile României, mai ales dacă ne raportăm la efortul militar efectiv al ţării noastre. Pe lângă temperarea pretenţiilor Bulgariei, România obţinea şi un teritoriu în sudul Dobrogei, Cadrilaterul, format din judeţele Caliacra şi Durostor, cu o populaţie de 286.000 de locuitori. Mult mai semnificativă este detaşarea clară a Bucureştiului faţă de Austro-Ungaria, un nou semnal al răcirii relaţiilor cu Puterile Centrale care va primi confirmarea finală cu prilejul declanşării primului război mondial.

Documentul semnat în capitala României în vara anului 1913 reflectă însă şi creşterea rolului statelor mici şi mijlocii pe arena politică internaţională. Faptul este pus în lumină chiar de felicitările pe care regele Carol I le primea din partea *kaiserului* Wilhelm II şi a ţarului Nicolae II pentru încheierea conflictului balcanic.

Creşterea importanţei strategice a Bucureştiului a fost reliefată şi de primul război mondial. România era pusă, la începutul conflictului, în dificila postură de a alege între a lupta pentru Transilvania, abandonând Basarabia, ori a intra alături de Puterile Centrale, fapt ce ar fi readus teritoriul dintre Prut şi Nistru la patria-mamă, dar ar fi compromis şansele ardelenilor şi bucovinenilor.

Universitatea Spiru Haret

Din această cauză, diplomații români au trebuit să aplice o linie politică suplă, negociind cu duritate termenii intrării în război, de o parte sau de alta. Chiar formula aleasă de Consiliul de Coroană de la Sinaia din 1914 este una edificatoare în acest sens: neutralitatea activă, cu arma la picior, urmărindu-se atent evoluțiile de pe frontul european şi fiind cântărite cu atenție ofertele celor două tabere. Relevant este momentul 1915, atunci când Italia, inițial neutră, a ales tabăra Antantei. În ciuda presiunilor, diplomația românească a rezistat ofertelor venite din ambele tabere, în aşteptarea unui moment mai favorabil pentru intrarea în război.

Mutarea decisivă din vara lui 1916 avea să fie hotărâtă însă mai mult de presiunile Franței, sufocată pe frontul de la Verdun. De asemenea, România a obținut promisiuni ferme din partea Antantei, inclusiv faptul că va fi susținută printr-o ofensivă ce urma să fie declanşată de corpul expediționar al generalului Sarrail pe frontul de la Salonic. Din păcate, promisiunile Aliaților nu s-au materializat, aici rezidând explicația pentru insuccesele militare din 1916, în ciuda patriotismului arătat de armata română. Desigur, nu trebuie neglijată nici diferența dintre dotarea armatei române şi dotarea armatei germane, care avea şi avantajul experienței din primii ani de război.

Românii au reuşit să îşi ia revanşa în vara lui 1917, atunci când la Mărăşti şi Mărăşeşti armata, reorganizată cu ajutorul corpului expediționar francez condus de generalul Henri Berthelot, a reuşit să se impună în fața generalului von Mackensen, în ciuda faptului că trupele ruseşti erau în plină derivă ca urmare a revoluției din februarie 1917. Forțată să accepte termenii păcii separate, în condițiile în care rămăsese singură pe frontul de est, România a reuşit să termine războiul în tabăra învingătoare, însă lupta decisivă urma să se dea pe canalele diplomatice.

Conferința de pace de la Paris, din 1919 – 1920, a oferit prilejul diplomaților noştri să apere unirea care era deja o realitate din punct de vedere teritorial. A reținut abilitatea cu care primul-ministru Ionel Brătianu, secondat de o excelentă echipă de diplomați şi tehnicieni, s-a făcut auzit de corul Marilor Puteri, după cum o puternică impresie a produs refuzul lui de a semna Tratatul de la Saint Germain, datorită unor clauze pe care le considera inacceptabile.

Universitatea Spiru Haret

Este cunoscut faptul că premierul român a atenționat liderii celor patru mari puteri că el este gata să semneze tratatul cu Austria, dar fără articolul 60, care lovea în suveranitatea țării şi îi afecta „independența politică şi economică”. Deşi preşedintele Franței, Georges Clemenceau, nu a lăsat loc pentru comentarii, apreciind pe un ton ferm că „tratatul trebuie semnat în întregime sau deloc” şi că „nu există termen mediu”, la 10 septembrie 1919 tratatul cu Austria era semnat în lipsa României şi a Iugoslaviei.

Cu toate acestea, la finele congresului, unirea României cu Transilvania şi Bucovina era garantată de Marile Puteri, în conformitate cu prevederile tratatelor de la Trianon şi Saint Germain. La fel, tratatul de la Neuilly reafirma hotărârile din 1913 cu privire la granița româno-bulgară. Mai mult, prin protocolul semnat tot la Paris, în octombrie 1920, România a reuşit să obțină din partea Marii Britanii, Franței, Italiei şi Japoniei recunoaşterea unirii cu Basarabia. Era un succes demn de luat în considerare în condițiile în care Rusia sovietică lipsea de la Conferință.

Realizându-şi idealul național, diplomații români au fixat drept obiectiv principal al perioadei interbelice asigurarea securității colective şi garantarea *statu-quo*-ului teritorial. Pentru aceasta au fost avute în vedere atât întărirea relațiilor cu partenerii tradiționali, Anglia şi Franța, dar şi inițierea unor alianțe regionale. Astfel, au apărut Mica Înțelegere şi Înțelegerea Balcanică, concepute ca stavile în calea statelor revanşarde din jur, în speță Ungaria şi Bulgaria.

Interesantă este reorganizarea Micii Înțelegeri în februarie 1933, adică imediat după preluarea puterii în Germania de către cancelarul Adolf Hitler. România, Iugoslavia şi Cehoslovacia semnau un nou pact ce introducea concepții moderne şi astăzi pentru uniunile zonale. Amintim, între altele, luarea deciziilor în unanimitate, preşedinția rotativă, egalitatea absolută a statelor semnatare.

De asemenea, Pactul Înțelegerii Balcanice semnat la 9 februarie 1934, la Atena, de Grecia, Iugoslavia, România şi Turcia, urmărea temperarea inițiativelor revanşarde ale Bulgariei. Principiile afirmate de statele semnatare erau în deplin acord cu cele ale Societății Națiunilor.

În plus, a rămas în suspensie problema Basarabiei, regimul sovietic refuzând să accepte decizia Sfatului Țării din 27 martie/ 9 aprilie 1918, în timp ce partea română nu putea uita problema

Universitatea Spiru Haret

tezaurului trimis la Moscova, pe care ruşii refuzau să-l returneze. În plus, prin intermediul Internaţionalei III Comuniste, Uniunea Sovietică încerca să „exporte" ideile comuniste şi în România. În acest sens era folosit Partidul Comunist din România, care, încă de la Congresul III din 1924, va ataca principiul statului naţional unitar român. În rezoluţia adoptată în 1924 se arăta: „Asuprirea sângeroasă economică şi politică a naţionaliştilor români explică îndeajuns de ce masele largi ale acesteia luptă atât de aprig împotriva imperialismului românesc şi pentru eliberarea lor de sub jugul acestuia. Muncitorimea şi ţărănimea Basarabiei, care a trăit prima perioadă a revoluţiei ruse desrobitoare şi acum geme sub cisma dictaturii militare româneşti, îşi manifestă în fiecare zi năzuinţa naţional revoluţionară de a se uni cu U.R.S.S., pentru a chezăşui astfel dezvoltarea mai departe şi ocrotirea intereselor sale de viaţă. La fel sufăr şi masele muncitoreşti şi ţărăneşti ungare, săseşti şi şvabe din Transilvania şi Banat, populaţia muncitoare germană şi ucraineană din Bucovina şi masele bulgare din Dobrogea. Politica de gâtuire a burgheziei româneşti le răpeşte putinţa de trai, le împinge să emigreze, le aruncă într-o mizerie îndoită şi le dă îndărăt economiceşte, politiceşte şi culturaliceşte…"

Datorită eforturilor depuse de Nicolae Titulescu şi bunelor raporturi pe care acesta le avea cu ministrul sovietic de externe Maxim Litvinov, raporturile diplomatice dintre Bucureşti şi Moscova au fost reluate, la 9 iunie 1934. Totuşi nu s-a putut ajunge la încheierea unui acord mutual între cele două părţi, tentativa eşuând în 1936. Cu toate acestea, rolul jucat de Titulescu – „acel ministru al unei ţări mici, care face politică în stil mare", conform expresiei lui Edouard Herriot, în politica externă interbelică –, rămâne unul remarcabil.

Participarea la eforturile Societăţii Naţiunilor pentru punerea în practică a sistemului conceput la Versailles a fost o direcţie majoră a politicii externe a României în perioada interbelică. Demersurile Bucureştiului au fost răsplătite prin dubla alegere, în 1930 şi 1931, a lui Nicolae Titulescu în fruntea Ligii. Nu este lipsit de importanţă rezultatul votului la prima candidatură, 46 din cele 50 de opţiuni exprimate îndreptându-se spre reprezentantul României.

Politica de echilibru promovată de România a eşuat în contextul izbucnirii celui de-al doilea război mondial şi, cu precădere, după capitularea Franţei. Îndepărtarea lui Nicolae Titulescu din fruntea

Universitatea Spiru Haret

diplomației române, la 29 august 1936, are semnificații profunde şi coincide cu modificări majore ale situației internaționale, în primul rând a celei din Europa.

În ajunul celui de-al doilea război mondial, România va face o concesie majoră lui Hitler prin semnarea acordului economic cu Germania din 23 martie 1939. Momentul este plin de semnificații pentru noile realități politice de pe bătrânul continent. Cehoslovacia fusese dezmembrată complet, iar la 17 martie, diplomatul român Viorel V. Tilea „punea pe jar" *Foreign Office-ul*, atrăgând atenția asupra unui ultimatum economic pe care Germania îl dăduse României. Prin demersul său, ambasadorul nostru la Londra încerca să influențeze schimbarea liniei conciliatoriste a cabinetului Chamberlain, ceea ce i-a reuşit în bună măsură.

Din păcate pentru România, semnarea Pactului germano-sovietic din 23 august 1939 poate fi considerată un moment tragic în care soarta țării era hotărâtă din afară, de două regimuri totalitare şi aflate în plină expansiune. Trimiterile exprese din Pact la situația Basarabiei subliniază faptul că Moscova găsise în sfârşit momentul pentru a-şi lua revanşa pentru anul 1918.

Tratatul de neagresiune dintre Germania şi Uniunea Sovietică prindea România între doi coloşi, plasând-o într-o postură nefericită, dramatică chiar. Pe lângă cele şapte articole, important este *Protocolul adițional secret* încheiat în următorii termeni:

„Cu ocazia semnării Tratatului de neagresiune dintre Reichul german şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, plenipotențiarii semnatari din partea celor două țări au discutat, în cadrul unor convorbiri strict confidențiale, problema *delimitării sferelor lor respective de interes în Europa Răsăriteană* (subl.ns.). Aceste convorbiri au dus la următorul rezultat:

1. În cazul unor transformări teritoriale şi politice ale teritoriilor aparținând statelor baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interes atât ale Germaniei, cât şi ale U.R.S.S. În legătură cu aceasta interesul Lituaniei față de teritoriul Vilno este recunoscut de ambele părți.

2. În cazul unor transformări teritoriale şi politice ale teritoriilor aparținând statului polonez, sferele de interes, atât ale Germaniei, cât şi ale U.R.S.S., vor fi delimitate aproximativ de linia râurilor Narev,

Universitatea Spiru Haret

Vistula şi San. Problema dacă în interesul ambelor părţi ar fi de dorit menţinerea unui stat polonez independent şi a modului în care vor fi trasate frontierele acestui stat poate fi soluţionată definitiv numai în cursul evenimentelor politice ulterioare. În orice caz, ambele guverne vor rezolva această problemă pe calea unor înţelegeri prieteneşti.

3. *În privinţa Europei de Sud-Est, partea sovietică subliniază interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană îşi manifestă totalul dezinteres faţă de aceste teritorii* (subl.ns.).

4. Acest protocol va fi considerat de ambele părţi ca strict secret."

Riposta diplomatică a României în faţa izbucnirii celui de-al doilea război mondial a constituit-o tentativa de creare a unui bloc al statelor neutre, în care să fie atrasă şi Italia. La 28 octombrie 1939, ministrul de externe Grigore Gafencu propunea şase principii de bază pentru organizarea *blocului*, gândit ca un organism defensiv, şi anume:

„1. Neutralitatea desăvârşită în cadrul actualului conflict.

Neagresiune între statele făcând parte din bloc. Obligaţiunile de asistenţă mutuală stipulate între unele state făcând parte din bloc rămân în vigoare şi intră în vigoare în caz de agresiune.

2. În cazul unei agresiuni împotriva unuia dintre statele făcând parte din Blocul Neutrilor, celelalte vor păstra cel puţin o neutralitate binevoitoare faţă de statul atacat.

3. Deciziunile luate de acord în vederea normalizării măsurilor militare luate la frontierele comune.

4. Stabilirea unui contact direct între miniştrii afacerilor străine ai statelor făcând parte din Blocul Neutrilor. Schimb de informaţii politice şi economice între guverne.

5. Adoptarea unor măsuri de ordin economic în baza comunităţii de interese."

6. S-a ajuns astfel la tragicele evenimente din vara anului 1940 care au găsit România într-o izolare deplină. Astfel, în faţa ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, România era singură, fără aliaţi, ba chiar înconjurată de state care aveau revendicări teritoriale importante. Şocul psihologic era mărit de faptul că ultimatumul venea a doua zi după capitularea Franţei.

Nota ultimativă era seacă, cerând României să cedeze imediat Basarabia şi Bucovina. Argumentele ministrului român la Moscova,

Universitatea Spiru Haret

Gheorghe Davidescu, au rămas, evident, fără efect, Molotov replicând sarcastic: „Să lăsăm istoria să judece!”

Pus în fața alternativei de a ceda sau a risca totul printr-o rezistență disperată, regele Carol II şi sfătuitorii lui au ales varianta cedării. În urma celor două Consilii de Coroană din 27 iunie, guvernul condus de Gheorghe Tătărescu nu mai avea de îndeplinit decât formalitatea acceptării ultimatumului. Şocantă rămâne însă maniera în care s-a cedat cu prilejul celui de-al doilea Consiliu de Coroană. Din cei 26 de membri prezenți, doar şase s-au pronunțat pentru rezistență, remarcându-se în primul rând istoricii Nicolae Iorga, Silviu Dragomir, Ştefan Ciobanu, alături de care s-au situat Traian Pop, Victor Iamandi şi sfetnicul apropiat al lui Carol II, Ernest Urdăreanu. În schimb, decisive au fost informațiile prezentate de generalii Florea Țenescu şi Ioan Ilcuş, care au subliniat că armata nu era pregătită pentru o confruntare cu sovieticii. Până şi Carol II va nota plin de deznădejde în *Jurnal*: „Am ieşit din el (din Consiliu – n.n.) amărât şi dezgustat; toți cei care făceau pe eroii la prânz s-au dezumflat. Numai şase voturi din cei 26 au fost pentru rezistență.”

Rămâne încă deschisă disputa dintre istorici în legătură cu maniera de acțiune a regelui din vara lui 1940. Unele indicii, între care faptul că ambasadorul german la Moscova, contele von Schulenburg, s-a opus în privința doleanțelor Moscovei asupra întregii Bucovine, subliniind că problema nu era înscrisă în protocolul adițional secret, sau chiar faptul că Hitler a decis la Viena să nu dea satisfacție totală lui Horthy, acordându-i doar o parte din Transilvania, dar mai ales importanța strategică deosebită pe care Hitler o acorda petrolului din Valea Prahovei, ar putea conduce la ideea că singurul moment în care România putea să încerce să reziste era cel al ultimatumului din 26 iunie. Mai mult, există indicii documentare care atestă iritarea conducerii Reichului în fața solicitării sovietice în privința Bucovinei.

Nota ce reproduce discuția dintre ministrul sovietice de externe, V. M. Molotov, şi ambasadorul Friedrich von Schulenburg din 25 iunie 1940 este un bun exemplu în acest sens. Reprezentantul Germaniei la Moscova a început prin a transmite punctul de vedere oficial al lui Joachim von Ribbentrop, şeful diplomației naziste, în criza declanşată:

Universitatea Spiru Haret

„1. Guvernul german recunoaşte pe deplin drepturile Uniunii Sovietice asupra Basarabiei şi oportunitatea punerii acestei probleme în faţa României.

2. Având în România mari interese economice, Germania este extrem de interesată în soluţionarea pe cale paşnică a problemei basarabene şi este gata să sprijine guvernul sovietic în acest sens, folosind influenţa sa asupra României.

3. *Problema Bucovinei este nouă şi Germania consideră că neridicarea acestei probleme ar facilita mult soluţionarea paşnică a problemei Basarabiei* (subl.ns.).

4. Guvernul german, fiind interesat de numeroşii etnici germani locuitori ai Basarabiei şi Bucovinei, crede că problema strămutării lor va fi soluţionată de guvernul sovietic în spiritul înţelegerii strămutării nemţilor din Volânia."

Dacă avem în vedere maniera în care Armata Roşie s-a comportat în războiul cu Finlanda, precum şi campania dezastruoasă din 1941, am putea găsi argumente în faţa celor care susţin că prin cedarea din 1940 s-a conservat nucleul statal, altfel existând pericolul dispariţiei complete a României. În plus, istoricul Gheorghe Buzatu introduce în discuţie documente sovietice care infirmă ipoteza susţinută de conducerea armatei române în timpul Consiliului de Coroană. În lucrarea *România şi Marile Puteri, 1939 – 1947,* autorul arată: „La nivelul comandamentului Frontului de Sud (sovietic – n.n.) s-au întocmit două variante ale planului de acţiuni: prima, la 17 iunie 1940, iar cea de-a doua ulterior, având în vedere cele două ipoteze acceptarea/respingerea de către România a pretenţiilor sovietice… Ambele contrazic categoric demonstraţiile generalului Ţenescu, făcute în Consiliul de Coroană la 27 iunie 1940, în sensul că, dacă se accepta riscul unui război cu U.R.S.S., Armata Roşie ar fi depăşit Prutul sau chiar Siretul. În primul rând, generalul trebuia, la nivelul la care acţiona, să fie bine informat de către Biroul II (de Contrainformaţii – n.n.) asupra intenţiilor Moscovei; în al doilea rând, el trebuia să presupună că trecerea Siretului ar fi însemnat, din partea lui Stalin, o încălcare a condiţiilor protocolului secret din 23 august 1939, ceea ce n-ar fi îngăduit Hitler, tot aşa cum n-a permis, chiar în acele zile, înghiţirea Sudului Bucovinei de către Kremlin. Pe de altă parte, *nota-raport* a lui Melikov confirmă că, pentru a cotropi Basarabia şi

Universitatea Spiru Haret

Bucovina, în cazul rezistenței României, trupele sovietice au fost pregătite să angajeze o operațiune ofensivă, cu Prutul ca limită vestică… Varianta a doua, expusă tot de Melikov, avea în vedere rezolvarea pe cale paşnică a problemei, adică acceptarea pretențiilor Moscovei de către Bucureşti."

De asemenea, V.Suvorov, bazându-se pe informații declasificate după încheierea războiului rece, observa: „De ce a luat Stalin Basarabia în iunie 1940 ne spune telegrama sa din 7 iulie 1941 adresată comandantului Frontului de Sud, generalul de armată I.V. Tiulenev. Stalin cerea ca Basarabia să fie menținută cu orice preț, având în vedere că teritoriul Basarabiei ne este necesar ca bază de plecare la atac pentru organizarea ofensivei.

Hitler lovise deja prin surprindere, iar Stalin nici nu se gândea la apărare. Principala lui grijă este să organizeze ofensiva pornind din Basarabia. Căci ofensiva din Basarabia înseamnă ofensiva asupra câmpurilor petrolifere româneşti.

În cariera lui Stalin au fost puține erori. Una dintre cele puține, dar cea mai importantă, a fost luarea Basarabiei în 1940. Trebuia ori să cucerească Basarabia şi să meargă până la Ploieşti, acest fapt însemnând prăbuşirea Germaniei, ori să aştepte până ce Hitler va debarca în Marea Britanie şi, după aceea să cucerească Basarabia şi întreaga România, acest fapt însemnând sfârşitul Reichului de o mie de ani.

Stalin a făcut un pas spre petrol, cucerind un cap de pod pentru o viitoare ofensivă, şi s-a oprit aşteptând. Prin aceasta şi-a arătat interesul pentru petrolul românesc şi l-a speriat pe Hitler, care până atunci luptase în Vest şi Nord, şi în Sud, fără să acorde atenție neutrului Stalin."

Desigur, istoria nu poate fi judecată contrafactual. Cu toate acestea, la scurt timp, chiar cu prilejul unui nou Consiliu de Coroană în care se discuta dictatul de la Viena, din 30 august 1940, Iuliu Maniu avea să pună degetul pe rană, arătând că s-a greşit acceptându-se ultimatumul sovietic fără luptă.

Nordul Ardealului va împărtăşi aceeaşi soartă în urma deciziei luate la Viena de Hitler şi Mussolini. Prin aceasta, România Mare era sfârtecată, decizia de la Craiova, din 7 septembrie 1940, consfințind şi cedarea Cadrilaterului către Bulgaria. În doar două decenii, visul generației de la 1918 era spulberat.

Universitatea Spiru Haret

În opinia unor autori, regimul Antonescu, instalat în septembrie 1940, ar fi ales singura carte pe care o avea la dispoziție, şi anume alianța cu Hitler. Pe parcursul a trei luni, România îşi va schimba complet orientarea politică, Antonescu semnând Pactul Tripartit la 27 noiembrie 1940. Trupele germane erau invitate în țară, iar generalul va reuşi să se debaraseze de legionari în ianuarie 1941.

La 22 iunie 1941, România era deja al treilea stat al Axei, atacând Uniunea Sovietică din prima zi pentru recuperarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei. În schimb, relațiile cu Anglia şi Statele Unite erau rupte. Pe parcursul campaniei din Rusia, mareşalul Ion Antonescu s-a dovedit un aliat fidel al Germaniei, cu toate că ministrul său de externe, Mihai Antonescu, inițiа încă din 1943 negocieri secrete de armistițiu.

Desfăşurate pe multiple canale, discuțiile cu puterile aliate urmăreau identificarea unei soluții care să plaseze România într-o poziție convenabilă în momentul renunțării la alianța cu Germania. Cele mai importante discuții s-au purtat la Stockholm, Ankara şi Cairo, dar nu au lipsit contacte în alte locații.

În septembrie 1943 era acreditat la Ankara tânărul diplomat Alexandru Cretzeanu, a cărui misiune pare, la prima vedre, ciudată. Trimis de ministrul de externe Mihai Antonescu, Cretzeanu avea mandat de a negocia din partea opoziției conduse de Iuliu Maniu. În acelaşi timp, debuta mandatul de ambasador la Stockholm al lui Frederic Nanu, care era secondat de George I. Duca.

În capitala Suediei s-a deschis, poate, cel mai important canal de comunicare directă cu Uniunea Sovietică, din păcate neexploatat de partea română. La 21 decembrie 1943, Nanu era contactat de „omul de afaceri" bulgar Goranov, care i-a transmis dorința sovieticilor de a negocia cu partea română.

Dacă la Ankara lucrurile nu avansau, la fel cum făcea Armata Roşie care a atins linia Nistrului la 17 martie 1944, motiv pentru care prințul Barbu Ştirbey a fost trimis la Cairo pentru a discuta cu cei trei aliați, în schimb la Stockholm sovieticii păreau gata să negocieze separat cu guvernul Antonescu. La 11 aprilie 1944, consilierul ambasadoarei Alexandra Kollontay, Semenov, îi înmâna lui Nanu un document în care se sublinia că: „Preferăm să tratăm cu actualul guvern al României şi suntem pregătiți să îl ajutăm să elibereze țara de germani, dacă este capabil să organizeze rezistență în fața germanilor."

Universitatea Spiru Haret

A doua zi, sovieticii mergeau mai departe, făcând primele propuneri concrete:

– 13 divizii româneşti urmau să atace prin surprindere armatele germane de pe frontul sovietic;

– graniţele rămâneau la nivelul anului 1940, deci Basarabia şi nordul Bucovinei reveneau Uniunii Sovietice;

– România trebuia să plătească datorii de război Uniunii Sovietice;

– efectuarea schimbului de prizonieri de război.

Din păcate, diplomaţia română, atât cea condusă de Mihai Antonescu, cât şi opoziţia reprezentată de Iuliu Maniu, nu a reuşit să găsească o soluţie pentru ieşirea din război. Antonescu s-a încăpăţânat să aştepte un moment strategic prielnic, pe care l-a pierdut, iar Maniu nu a înţeles că anglo-americanii plasaseră România în sfera de influenţă sovietică, deci negocierile trebuia orientate în principal spre Moscova. Este explicaţia cea mai plauzibilă pentru eşecul convorbirilor de la Cairo purtate de prinţul Barbu Ştirbey şi Constantin Vişoianu.

Momentul în care România a avut o influenţă importantă asupra cursului războiului a fost ziua de 23 august 1944. Mişcarea surprinzătoare a regelui Mihai I a dus la prăbuşirea frontului german din Balcani, contribuind la scurtarea conflictului. În plus, *Wehrmacht*-ul suferea importante pierderi şi era lipsit de petrolul românesc, vital pentru diviziile de *Panzere*. Din păcate, lovitura de la 23 august 1944 nu a fost fructificată în plan diplomatic. Lipsa unui acord prealabil a făcut ca Uniunea Sovietică să exploateze evenimentul şi să fie de acord cu semnarea unui document oficial abia după ce Armata Roşie ocupase Bucureştiul şi controla majoritatea teritoriului românesc. Este motivul pentru care 23 august 1944 rămâne în istorie ca un exemplu tipic în care bucuria primului moment va fi înlocuită de tristeţea generată de adevăratele sale consecinţe.

Armistiţiul de la Moscova, din 12 septembrie 1944, a fost practic un dictat, chiar chestiunea Transilvaniei rămânând în suspensie pentru Conferinţa de pace, iar statutul de cobeligeranţă nu a fost obţinut. Dacă în privinţa frontierei cu Uniunea Sovietică lucrurile erau clarificate potrivit articolului 4, revenindu-se la linia de demarcaţie existentă la 28 iunie 1940, articolul 19 lăsa încă deschisă posibilitatea unor modificări pe graniţa vestică: „Guvernele aliate socotesc hotărârea arbitrajului de la Viena, cu privire la Transilvania, ca nulă şi

Universitatea Spiru Haret

neavenită şi sunt de acord ca Transilvania (*sau cea mai mare parte a ei* – subl. ns.) să fie restituită României, sub condiția confirmării prin Tratatul de pace, şi guvernul sovietic este de acord ca forțele sovietice să ia parte, în acest scop, în operațiuni militare, conjugate cu România, contra Germaniei şi Ungariei."

Interesante sunt observațiile ambasadorului american la Moscova, W. Averell Harriman, care a participat la negocierea şi semnarea armistițiului, transmise Departamentului de Stat la 15 septembrie 1944:

„Vreau să fac următoarele observații asupra negocierilor de armistițiu cu România care abia s-au încheiat:

1. Era clar că ruşii au intrat în acest negocieri cu hotărârea şi convingerea că terenul era în cea mai mare parte al lor şi că noi le dăm mână liberă, atât în redactarea termenilor de armistițiu, cât şi în tratamentul ulterior aplicat românilor.

2. Atitudinea Statelor Unite în timpul acestor negocieri a ținut seama de aceste dorințe ale ruşilor şi ea a fost apreciată de aceştia la justa lor valoare. Ruşii cred că noi respectăm o înțelegere tacită că România este o regiune de interes predominant sovietic, în care noi nu trebuie să ne amestecăm.

Termenii armistițiului dau comandamentului rus control absolut, nelimitat, asupra vieții economice a României. Reducerea standardului de viață al poporului român la nivelul celui sovietic va urma treptat, dar sigur. Nici un ofițer de poliție sau funcționar român nu va fi tolerat, dacă nu va fi la discreția absolută a poliției ruseşti."

Deşi România a supralicitat pe frontul de vest, la Paris ea s-a aflat în rândul statelor învinse. Mai mult, profitând de lipsa unor acorduri internaționale prealabile actului de la 23 august 1944, trupele Armatei Roşii au ocupat practic România, instaurând un regim de tip sovietic. Comportamentul lui Stalin era justificat şi de *acordul procentual* pe care îl încheiase, la 9 octombrie 1944, la Moscova, cu premierul englez Winston Churchill. Potrvit memoriilor lui Churchill, trecerea României în sfera sovietică şi cea a Greciei în sfera Marii Britanii s-a făcut în doar câteva minute, Stalin acceptând imediat oferta engleză, care venea în întâmpinarea propriului interes şi consfința o stare de fapt.

Mai mult, la 13 noiembrie 1944, mareşalul Malinovski cerea guvernului român să retragă administrația din nordul Transilvaniei,

Universitatea Spiru Haret

instalată după ce armata noastră reuşise, alături de cea sovietică, să elibereze întreg teritoriul naţional la 25 octombrie.

Momentul care a ridicat voalul de pe aşa-zisul neamestec sovietic în treburile interne ale României s-a produs la 6 martie 1945. Intervenţia directă a adjunctului ministrului de externe al Uniunii Sovietice, Andrei I. Vâşinki, susţinută de o adevărată demonstraţie de forţă a trupelor Armatei Roşii în Bucureşti, a condus la demiterea lui Nicolae Rădescu, a cărui poziţie anticomunistă nu putea fi tolerată de Kremlin.

Instaurarea guvernului Petru Groza s-a produs prin încălcarea uzanţelor internaţionale şi a prevederilor constituţionale interne. Este unul din *cazurile-test* care au demonstrat linia politicii pe care Uniunea Sovietică avea să o urmeze după încheierea războiului. Singurul beneficiu pentru România a fost transferul administrativ al nordului Transilvaniei către noul guvern, la 9 martie 1945. Reacţia anglo-americană a fost palidă. Roosevelt era grav bolnav, iar Churchill era legat la mâini de acordul procentual semnat cu Stalin, pe care el îl pusese deja în aplicare în Grecia.

De asemenea, din punct de vedere economic, controlul Moscovei asupra economiei României era asigurat prin aplicarea prevederilor tratatului bilateral de cooperare economică semnat la 8 mai 1945. Cea mai importantă precizare se referea la înfiinţarea unor societăţi mixte, sovromurile, instrumente de spoliere a României, dintre care amintim:

– Sovrompetrol, care controla iniţial 30% din industria petrolieră românească;

– Sovromtransport, înfiinţat pentru controlul transportului fluvial şi maritim;

– Sovrommetal, apărut prin confiscarea *Uzinelor de fier şi domeniilor Reşiţa*, aparţinând lui Max Auschnitt;

– Transporturi Aeriene Româno-Sovietice, TARS, care asigura monopolul transporturilor aeriene;

– Sovromlemn, societate ce controla jumătate din producţia de lemn a României;

– Sovrombanc, ce prelua 40% din capitalul românesc.

Una din primele crize majore de pe scena internaţională apărute după capitularea Germaniei a fost încercarea regelui Mihai de a

Universitatea Spiru Haret

demite guvernul Groza, eveniment cunoscut sub sintagma *greva regală*. Susţinut de Uniunea Sovietică, Groza a refuzat să-şi prezinte demisia, motiv pentru care criza din România a ajuns în atenţia Conferinţei miniştrilor de externe de la Londra, desfăşurată între 11 septembrie şi 3 octombrie 1945. În spiritul celor discutate la Potsdam, secretarul de stat american James Byrnes a adoptat o poziţie maleabilă, dar a refuzat să recunoască guvernul Groza. Argumentul principal era impunerea acestuia prin forţă la 6 martie 1945. Pe de altă parte, Molotov, deşi a acceptat tacit că „Vâşinski a ajutat la formarea guvernului", a precizat că astfel a fost evitat un război civil în România. Mai mult, şeful diplomaţiei sovietice a subliniat clar că formula Petru Groza este singura soluţie acceptabilă pentru Kremlin.

Din aceste considerente, lucrările Conferinţei de la Londra au eşuat, problema recunoaşterii de către Statele Unite şi Marea Britanie a guvernului Groza fiind reluată la Conferinţa de la Moscova, desfăşurată între 15 şi 25 decembrie 1945. De această dată însă Byrnes a cedat în mod aproape inexplicabil, fiind de acord cu soluţia propusă de Molotov, una „cosmetică", ce rezulta din cooptarea în guvernul Groza a doi miniştri fără portofoliu din partea Partidului Naţional Ţărănesc şi Partidului Naţional Liberal, Emil Haţieganu şi Mihail Romniceanu, în schimbul recunoaşterii acestuia de către Marea Britanie şi Statele Unite.

În aceste condiţii, delegaţia română prezentă la Conferinţa de pace de la Paris, din 1946 – 1947, şi-a focalizat atenţia pe chestiunea Transilvaniei. Datorită ambiguităţii din armistiţiul semnat la Moscova a fost nevoie de o intensă activitate diplomatică pentru a menţine linia frontierei româno-ungare pe aliniamentul stabilit la Trianon. A contat mult sprijinul acordat de Uniunea Sovietică, guvernul Groza fiind mai apropiat decât cel ungar de Kremlin la data negocierii condiţiilor de pace.

Faptul era recunoscut de ministrul de externe Gheorghe Tătărescu în şedinţa guvernului din 23 septembrie 1946. După ce a arătat că partea ungară solicitase mai întâi 22.000 de kmp, reducându-şi apoi pretenţiile la doar 4.000 (teritoriul revendicat astfel incluzând oraşele Satu Mare, Oradea şi Arad), Tătărescu a precizat: „…Dacă n-am fi avut sprijinul Uniunii Sovietice, n-am fi putut înregistra acest mare succes al neamului nostru. …Dacă n-ar fi fost sprijinul constant, îndărătnic, fără nici un fel de excepţie şi de oprire din partea Uniunii

Universitatea Spiru Haret

Sovietice, dacă n-ar fi fost actul făcut de guvernul Uniunii Sovietice când ni s-a retrocedat administrativ Transilvania, pentru ca retrocedare să fie şi pe plan politic, noi n-am fi avut prilejul astăzi … să ne bucurăm de acest mare succes al neamului nostru… Reprezentantul URSS-ului a condamnat arbitrajul de la Viena, arătându-i imoralitatea şi declarând că Transilvania trebuie să revină în întregime României aşa cum s-a hotărât în toate reuniunile internaţionale şi că fruntariile româno-ungare nu mai trebuiau discutate."

Practic, articolul 2 al Tratatului, semnat la 10 februarie 1947, era singura realizare notabilă a diplomaţiei româneşti la Paris întrucât prevedea că: „Hotărârile şedinţei de la Viena din 30 august 1940 sunt declarate nule şi neavenite. Frontiera dintre România şi Ungaria este restabilită prin articolul de faţă astfel cum exista la 1 ianuarie 1938."

În schimb, potrivit prevederilor articolului 21 al Tratatului, ce conţinea clauze referitoare la retragerea forţelor aliate, Uniunea Sovietică obţinea acordul în vederea menţinerii unui contingent important de trupe pe teritoriul României, fără menţionarea unei date limită pentru retragerea acestora: „Toate Forţele Aliate vor fi retrase din România în termen de 90 de zile de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, Uniunea Sovietică rezervându-şi dreptul de a păstra pe teritoriul român forţele armate care i-ar fi necesare pentru menţinerea liniilor de comunicaţie ale Armatei sovietice cu zona sovietică de ocupaţie din Austria."

După semnarea Tratatului de pace de la Paris, în scurt timp România a devenit Republică Populară şi a intrat în orbita Moscovei, comportându-se ca un veritabil satelit. Arestarea conducătorilor Partidului Naţional Ţărănesc, eliminarea lui Gheorghe Tătărescu din guvern şi abdicarea regelui Mihai puneau capăt epocii „democrat-populare".

Perioada lui Gheorghe Gheorghiu-Dej a început prin afirmarea unei obedienţe totale, inclusiv în sfera politicii externe, faţă de Moscova. Abia după moartea lui Stalin, liderii de la Bucureşti vor începe să se afirme în sfera relaţiilor internaţionale, făcând paşi importanţi spre ieşirea de sub tutela totală a Kremlinului. Primul succes demn de semnalat a fost cel din 1958, retragerea trupelor sovietice, urmat apoi de Declaraţia din aprilie 1964, prin care Partidul Muncitoresc Român nega dreptul Partidului Comunist al Uniunii

Universitatea Spiru Haret

Sovietice de a vorbi în numele întregii mişcări comuniste internaţionale.

În privinţa retragerii trupelor sovietice, Gheorghiu-Dej şi echipa din jurul lui au profitat de noul climat instalat la Kremlin de Nikita Hruşciov după moartea lui Stalin. În plus, argumentele aduse în favoarea retragerii, între care faptul că ar fi fost o dovadă de încredere din partea Uniunii Sovietice pentru aliatul ei, dar şi un succes intern pentru comuniştii români, aceştia exploatând astfel din plin sentimentele antisovietice ale majorităţii populaţiei, l-au convins pe Hruşciov. Dincolo de orice considerente, evenimentul are importanţa sa, mai ales dacă luăm în considerare faptul că România este singura ţară din care Armata Roşie a fost retrasă pe parcursul războiului rece.

Nu este mai puţin adevărat că retragerea trupelor sovietice din 1958 a dat posibilitatea lui Gheorghiu-Dej să pună în aplicare o nouă orientare pe scena internaţională, chiar dacă schimbările au fost lente. Declaraţia din aprilie 1964 a venit oarecum firesc, mai ales după ce în mai multe rânduri comuniştii români au vorbit despre egalitatea dintre partidele muncitoreşti, exploatând şi noua poziţie a Chinei, un aliat ideal în tentativa de limitare a pretenţiilor Moscovei.

Declaraţia a fost prefaţată de răcirea relaţiilor cu Uniunea Sovietică, mai ales după apariţia teoriei economistului E. Valev potrivit căreia se putea forma la Dunărea de Jos o zonă economică integrată, în care fiecare stat să se specializeze pe un anumit domeniu economic. România a criticat însă proiectul şi a făcut apel chiar la doctrina comunistă pentru a-şi apăra interesele, vorbind despre principiul egalităţii dintre partidele „frăţeşti".

Documentul adoptat de conducerea Partidului Muncitoresc Român în aprilie 1964 rămâne o dovadă a faptului că România căuta să joace o carte independentă, desigur în condiţiile date. Extrase din Declaraţie vin în sprijinul aserţiunii: „Suntem pentru desfiinţarea oricăror blocuri militare şi, ca o măsură tranzitorie în acest sens, ne declarăm pentru încheierea unui pact de neagresiune între Organizaţia Pactului de la Varşovia şi Pactul Atlanticului de Nord.

Ţara noastră se pronunţă în favoarea creării de zone denuclearizate ca un mijloc de slăbire a primejdiei de război. Susţinem proiectele pentru înfăptuirea unor astfel de zone în Europa Centrală şi de Nord, America latină, Africa, zona Pacificului şi în alte regiuni ale

Universitatea Spiru Haret

lumii şi depunem eforturi perseverente pentru transformarea Balcanilor într-o zonă fără arme nucleare, o zonă a păcii şi colaborării internaţionale…

Nici unui partid nu-i este îngăduit a trece peste capul conducerii de partid dintr-o ţară sau alta (trimitere evidentă către Partidul Comunist al Uniunii Sovietice – n.n.) şi cu atât mai mult nu-i este îngăduit a face apeluri la înlăturarea sau schimbarea conducerii de partid."

„Declaraţia din aprilie", poate nu la fel de spectaculoasă ca „Primăvara de la Praga" din 1968, are însă o semnificaţie deosebită pentru istoria regimului comunist din România. Ea va constitui un reper pentru o nouă linie politică externă. De altfel, potrivit informaţiilor culese de Direcţia de Informaţii Externe, prezentate într-o notă din 4 mai 1964, şi în Occident mişcarea lui Gheorghiu-Dej avusese impact: „La biroul *Europei libere* din Paris s-a primit de curând o circulară de la Secţia română a Centralei Europei libere de la Műnchen prin care se apreciază că actuala politică a R.P.R. marchează un început real de independenţă faţă de U.R.S.S. atât pe plan politic, cât şi în plan economic. Se menţionează că atitudinea partidului şi guvernului nostru în conflictul sovieto-chinez este un act de independenţă politică şi încercare sinceră de a contribui la aplanarea conflictului. Sunt menţionate ca acţiuni de independenţă economică atitudinea guvernului român în cadrul C.A.E.R. şi măsurile de achiziţionare de instalaţii importante din Occident."

Noua linie politică iniţiată de Gheorghiu-Dej, care implica şi o oarecare reconciliere cu trecutul, motiv pentru care în 1964 vor fi eliberaţi ultimii deţinuţi politici, marca trecerea peste perioada în care modelul sovietic a fost aplicat în România fără restricţii. În martie 1965, conducătorul comuniştilor români înceta din viaţă pe neaşteptate, eveniment ce a născut tot felul de speculaţii.

Schimbarea a fost fructificată de Nicolae Ceauşescu. În prima parte a regimului său, el va exploata simţămintele patriotice ale românilor cu prilejul invaziei trupelor Pactului de la Varşovia, cu excepţia României, din 1968, în Cehoslovacia şi îşi va crea în Occident imaginea unui lider rebel în cadrul lagărului socialist. Un succes înregistrase şi diplomaţia românească prin alegerea lui Corneliu Mănescu ca preşedinte al Adunării Generale a Organizaţiei Naţiunilor Unite, în anul 1967.

Universitatea Spiru Haret

În primii ani în care s-a aflat în fruntea țării, Nicolae Ceauşescu a continuat o serie de inițiative venite din rândul colaboratorilor apropiați ai lui Gheorghiu-Dej. Între acestea se înscriu şi măsurile legate de asigurarea unei „noi lecturi" a istoriei naționale, puternic falsificată în primul deceniu comunist. Apariția unor texte ale clasicilor Marx, Engels sau Lenin în limba română, în care se face trimitere la politica agresivă a Imperiului țarist, depăşea sfera istoriei, fiind mai degrabă gesturi politice prin care se afirma dorința de desprindere de sub tutela Moscovei.

În această perioadă, România va juca un rol activ prin bunele relații stabilite cu Statele Unite şi Republica Federală Germania, după cum, prin menținerea relațiilor diplomatice atât cu Israelul, în 1967, cât şi cu statele arabe, Ceauşescu s-a arătat a fi un potențial mediator al conflictului din Orient. În plus, el a promovat apropierea față de China, ca o contrabalansare pentru relația cu Uniunea Sovietică şi ca o formă de contestare a supremației şi unicității modelului sovietic de construire a socialismului.

Ca o recunoaştere a noii linii externe a României, Bucureştiul era vizitat de mari personalități occidentale, precum preşedintele Franței, generalul Charles de Gaulle, sau cei ai Statelor Unite, Richard Nixon şi Gerald Ford. La rândul său, Nicolae Ceauşescu a vizitat de trei ori Statele Unite, fiind invitat şi de regina Marii Britanii să efectueze o deplasare oficială la Londra, prilej cu care Ceauşescu a fost primit cu toate onorurile.

Desigur, o întreagă discuție poate fi purtată în legătură cu limitele independenței lui Nicolae Ceauşescu în raport cu Uniunea Sovietică. Se poate pune întrebarea până unde a mers dizidența lui şi câți paşi nu au fost tolerați de sovietici, care preferau să-l lase pe liderul român să joace această carte pe scena internațională atât timp cât regimul intern nu era pus în discuție. Cu certitudine însă că Nicolae Ceauşescu a început să viseze treptat că este un lider de talie mondială, iar marea lui dorință ascunsă era de a primi premiul Nobel pentru pace.

Spre finalul dictaturii sale, Ceauşescu a pierdut întreaga credibilitate datorită regimului de tip stalinist impus în interior, fapt cu repercusiuni externe imediate. Cel care vizitase pe parcursul mandatului său peste 90 de state şi fusese oaspetele unor mari oameni

Universitatea Spiru Haret

politici a ajuns, după venirea lui Gorbaciov la putere, să fie criticat chiar de conducerea Uniunii Sovietice pentru „opacitatea la reforme". Scăderea dezastruoasă a nivelului de trai, criza alimentelor de bază şi frigul din locuinţe, dublate de cultul personalităţii conducătorului împins la limitele absurdului şi de o supraveghere atentă a populaţiei prin intermediul temutei Securităţi au pecetluit soarta cuplului dictatorial Nicolae şi Elena Ceauşescu.

Căderea lui Nicolae Ceauşescu, pe fondul prăbuşirii comunismului în Europa, a readus România în centrul atenţiei. Revoluţia română din decembrie 1989 a fost transmisă în direct pe posturile de televiziune din întreaga lume şi noi perspective se deschideau pentru România, revenită în rândul ţărilor democratice. Din păcate, represiunea violentă de la Timişoara şi Bucureşti a deschis o falie în rândul societăţii, iar condamnarea şi executarea în grabă a lui Nicolae şi Elena Ceauşescu, la 25 decembrie 1989, după un simulacru de proces în care avocatul apărării s-a comportat ca un acuzator public, au ridicat multe semne de întrebare în ţară şi străinătate.

După 1990, politica externă a Bucureştiului a urmărit două obiective majore:

1) integrarea în N.A.T.O.;

2) integrarea în Uniunea Europeană.

Primul deziderat s-a împlinit în aprilie 2004, oferind României, în sfârşit, şansa de a fi în cadrul unei puternice alianţe. După parcurgerea mai multor etape, inclusiv aderarea în prealabil la Parteneriatul pentru Pace, România a devenit stat membru al N.A.T.O. şi participă activ la misiuni în Afganistan şi Irak. Desigur, noua umbrelă de securitate aduce cu sine şi pericolul de a deveni ţintă a terorismului internaţional.

Nu este mai puţin adevărat că îndeplinirea acestui obiectiv strategic a beneficiat şi de evoluţiile în plan internaţional. Atentatele care au zguduit Statele Unite la 11 septembrie 2001 au oferit României prilejul să-şi reconfirme opţiunea spre Vest, iar războiul împotriva terorismului internaţional declanşat de Administraţia Bush a grăbit şi decizia de lărgire a Alianţei nord-atlantice, fapt de care a profitat şi ţara noastră.

Cel de-al doilea obiectiv, integrarea europeană, a fost atins la 1 ianuarie 2007. România a parcurs etapele preaderării şi a asimilat

Universitatea Spiru Haret

acquis-ul comunitar. Deja sunt făcuți primii paşi în vederea integrării *de facto*, iar numirea şi acceptarea unui reprezentant al României, Leonard Orban, în Comisia Barroso confirmă acest lucru.

Desigur, deşi se află într-o poziție favorabilă la capătul unei curse dificile spre integrarea europeană, mai ales clasa politică de la Bucureşti trebuie să fie conştientă şi de dificultățile care însoțesc acest proces. Pe măsură ce se apropie momentul integrării, creşte şi numărul scepticilor, influențați mai ales de costurile aderării, după cum relevă experiența statelor care au făcut deja acest pas. Fără îndoială că în privința momentului 1 ianuarie 2007 trebuie să fim conştienți că mai avem multe de făcut pentru a recupera decalajele ce ne separă de celelalte state membre ale Uniunii Europene şi că decizia de primire a României şi Bulgariei este, în primul rând, una politică, ce ține de noua arhitectură europeană.

De asemenea, România a aplicat o linie tradițională în ceea ce priveşte raporturile cu vecinii. Au fost încheiate tratate de bază, iar relația cu Republica Moldova este una specială. Din păcate, situația nu este la fel de pozitivă în privința Ucrainei, inițiativa acestei țări de a construi canalul Bîstroe, care afectează puternic ecosistemul Deltei Dunării, determinând România să sesizeze Curtea Internațională de Justiție de la Haga. Cu toate acestea, la începutul secolului XXI, România se găseşte într-o postură poate mai favorabilă ca niciodată în istoria ei, generată de sistemul internațional, având posibilitatea să devină o sursă de stabilitate.

Universitatea Spiru Haret

5. CONSECINȚELE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Marea conflagrație mondială desfăşurată între 1939 şi 1945 a avut toate caracteristicile unui război total. Prin amploarea desfăşurărilor de trupe, nivelul pierderilor, cantitatea imensă a resurselor antrenate, numărul statelor implicate, la care se adaugă şi alți factori, războiul a influențat decisiv societatea umană şi evoluția acesteia. Desigur, primul impuls ne conduce spre evaluarea pagubelor umane, dublate de cele economice. Mai mult, putem aprecia că războiul a adus în fața omenirii un nou tip de provocări, între acestea remarcându-se lagărele de concentrare şi utilizarea bombei atomice.

De asemenea, implicațiile politice sunt demne de semnalat. În primul rând, avem în vedere războiul rece, un fenomen caracteristic secolului XX, asupra căruia vom insista pe larg în capitolul următor. Totuşi, dacă ne gândim la faptul că un război planetar nu poate avea decât implicații planetare, avem dimensiunea reală a marilor mutații. Astfel, în Europa se va consemna o despărțire clară a continentului, bazată pe criterii ideologice. În Apus se vor situa statele democratice, susținute de Statele Unite prin intermediul planului Marshall, din punct de vedere economic, şi de N.A.TO., din punct de vedere al securității.

În Răsărit se va consemna dominația sovietică, extinsă până la nivelul Germaniei de Est. O situație mai complexă se înregistra în Balcani, acolo unde Turcia şi Grecia capitaliste vor conviețui cu Iugoslavia şi Bulgaria comuniste. Până în 1947 – 1948 au fost instaurate regimuri „democrat-populare” în:

– Albania – Republica Populară a fost proclamată la 11 ianuarie 1946, fostul rege Zogu I abdicând. Liderul țării a devenit Enver Hodja, cel care va supraviețui în fruntea regimului, unul din cele mai anacronice, el susținând linia stalinistă până la final, până în 1985.

Universitatea Spiru Haret

– Bulgaria – Republica Populară a fost proclamată la 15 septembrie 1946, personalitatea marcantă a noului regim fiind Gheorghi Dimitrov, fost secretar general al Internaționalei III Comuniste.

– Cehoslovacia – a cunoscut cel mai lung drum spre instaurarea comunismului, deşi avea tradiția unei bune relații cu Uniunea Sovietică şi o bună experiență de stânga. Momentul cheie a fost „defenestrarea" ministrului de externe Jan Masaryk la 10 martie 1948, Eduard Benes fiind tolerat până la 7 iunie 1948, când a demisionat.

– Iugoslavia – este cea mai importantă reprezentantă a unei căi socialiste care a evitat linia stalinistă, alegând sub conducerea lui Iosip Broz Tito calea unei politici de nealiniere.

– Polonia – a cunoscut regimul comunist după o evoluție agitată marcată de eliminarea opoziției democratice, mai ales după fuga lui Stanislaw Mikolajczyk la Londra, la 24 octombrie 1947.

– România.

– Ungaria – este singura țară est-europeană ocupată de Armata Roşie în care primele alegeri postbelice au fost câştigate de Partidul Micilor Agrarieni, de opoziție. La începutul lui 1948, însă, comuniştii dețineau controlul total la Budapesta.

Timp de peste patru decenii, Europa va fi unul din fronturile principale ale războiului rece, intervalul fiind pigmentat cu numeroase crize.

Asia va oferi un tablou complex. Şi pe acest continent se va dezvolta o puternică mişcare comunistă, însă aici nu modelul sovietic va prima, ci mai degrabă cel chinez şi cel generat de puternicele mişcări de decolonizare. Fără îndoială, China rămâne o mare putere, mai ales după depăşirea urmărilor celui de-al doilea război mondial şi a războiului civil. În ciuda imenselor dificultăți economice, la un moment dat chiar datorită unui conflict deschis cu Uniunea Sovietică, chinezii vor reuşi să construiască o societate viabilă care astăzi promovează un sistem nou din punct de vedere politic, datorită reunificării țării cu Hong Kong, Macao şi, într-o perspectivă care nu poate fi prognozată cu exactitate, cu Taiwanul.

Totuşi, diversitatea este principala caracteristică pentru statele asiatice, fapt reflectat şi de puternica mişcare de nealiniere promovată de India şi Indonezia, aceasta în timp ce Japonia a recuperat cu rapiditate handicapul provocat de distrugerile războiului, ajungând în

Universitatea Spiru Haret

grupul marilor state industrializate. Nu trebuie neglijate nici statele arabe, după cum conflictul din Orientul Mijlociu, războaiele dintre evrei şi arabi vor marca perioada postbelică.

Diversitatea se regăseşte şi în cazul Africii, cel de-al doilea război mondial impulsionând lupta pentru proclamarea de noi state independente. Continentul negru a trăit cele mai diverse experienţe, de la dictaturile de dreapta la cele de extrema stângă, ori apartheidul. În fine, continentul american, dominat de Statele Unite, va beneficia de faptul că războiul nu s-a desfăşurat şi pe suprafaţa sa, diversitatea politică fiind ilustrată atât de numeroasele regimuri dictatoriale, cât şi de comunismul cubanez.

Pagubele provocate de marele conflict mondial sunt relevate de datele statistice. În cei şase ani de conflict s-au înregistrat circa 50 de milioane de morţi. Se adaugă distrugerile de locuinţe, multe localităţi fiind şterse de pe hartă, sutele de milioane de invalizi, văduve şi orfani.

Dincolo de pierderile ce caracterizează orice conflict de amploare, războiul mondial a şocat prin dezvăluirile privind lagărele de concentrare naziste. Astfel, se estimează că numai în Germania nazistă au fost exterminaţi peste şase milioane de evrei în locuri de tristă amintire precum Auschwitz, Birkenau, Buchenwald, Belsen etc. Nu s-a făcut diferenţă între copii şi bătrâni, bărbaţi şi femei, după cum nu au lipsit experienţele brutale pe oameni, torturile inimaginabile pentru omul modern. Astfel de orori s-au înregistrat şi pe frontul din Asia, ele datorându-se mai ales japonezilor.

Dacă dezvăluirea secretului lagărelor de concentrare a şocat, în schimb folosirea bombei atomice a avut darul de a induce pentru prima dată sentimentul că omenirea a atins pragul la care era capabilă de autodistrugere. Dacă Hitler nu a putut folosi decât rachetele V1 şi V2, cercetările americanilor au dat roade. Construirea bombei atomice s-a bazat pe cercetările teoretice desfăşurate în 1943 de echipa condusă de Robert Oppenheimer în laboratoarele de la Los Alamos, statul New Mexico. Beneficiind de întregul suport al administraţiei federale, fondurile alocate ridicându-se la circa două miliarde de dolari, savanţii americani şi-au atins obiectivul.

Într-un document celebru, din 30 septembrie 1944, ministrul de război al Statelor Unite era pus la curent de Vannegar Bush cu faptul că, înainte chiar de 1 august 1945, bomba atomică va putea fi folosită.

Universitatea Spiru Haret

Bush estima că puterea noii arme putea fi echivalată cu o mie de raiduri efectuate de o mie de bombardiere tip B 29.

La 16 iulie 1945, ora locală 5.30, prima bombă atomică exploda în deşertul Alamogordo. Primele impresii i-au şocat pe martorii prezenți. Suflul exploziei a fost terifiant, iar prima ciupercă atomică, imensă ca dimensiuni, s-a ridicat până la 12 kilometri.

La scurt timp, administrația Truman va lua decizia de a folosi noua armă pe frontul din Japonia. La 6 august 1945, oraşul Hiroshima era distrus practic în totalitate după o singură explozie. Pe o arie de circa 10 kmp s-a înregistrat o distrugere completă, 66.000 de oameni au murit instantaneu, iar alți 69.000 au fost grav răniți. La 9 august, un alt mare centru urban, Nagasaki, va împărtăşi aceeaşi soartă.

Desigur, rezultatul a fost pe măsură. Japonia a capitulat imediat, însă efectele pe termen lung au demonstrat că preşedintele american Harry Truman avea dreptate când declara, în ziua atacului de la Nagasaki, că: „Bomba atomică este prea periculoasă pentru a fi încredințată unei lumi fără principii".

Tot la categoria efectelor războiului trebuie contabilizate pierderile de natură economică. Pe parcursul războiului au fost distruse întinse terenuri agricole şi, ani în şir, agricultura nu a putut asigura hrana necesară populației, cu atât mai mult cu cât şi în privința creşterii animalelor pierderile au fost majore. Industria a avut de suferit atât din cauza adaptării la producția de război, cât şi, mai ales, datorită distrugerilor provocate de bombardamente, de demontarea unor întreprinderi şi uzine, de lipsa materialelor, a comenzilor şi a pieselor de schimb. Producția era, la sfârşitul războiului, dezorganizată, haosul domnind peste tot. Rețelele de comunicații, căile ferate, drumurile şi şoselele au suferit daune considerabile. Se adăugau nesiguranța utilizării lor şi lipsa mijloacelor de transport, fapt care afecta negativ evoluția altor domenii economice.

Schimbările de ordin demografic, mobilitatea populației, deportările au jucat un rol important, pe lângă pierderile propriu-zise de vieți omeneşti. Evenimentele din Europa, deportarea etnicilor germani în Uniunea Sovietică, faptul că s-a ajuns la schimburi de populație (germană), în Polonia şi Cehoslovacia, sau că mişcarea croată *ustaša* reuşise să elimine fizic circa trei milioane de sârbi sunt

Universitatea Spiru Haret

realități incontestabile. Astfel, se poate consemna un nou triumf al naționalismului la sfârşitul războiului.

Fără îndoială că principalul beneficiar al războiului, din punct de vedere economic, a fost S.U.A. Datele statistice sunt relevante: o creştere economică semnificativă, dublarea Produsului Intern Brut, de la 91 la 166 miliarde dolari, dublarea producției globale. Agricultura a cunoscut o creştere de peste 20%, în timp ce industria de armament a înflorit, numai producția de avioane crescând într-un ritm de 6.000 aparate anual. Prin redistribuirea sarcinilor şi comenzilor, Vestul american a cunoscut o creştere economică importantă, recuperând handicapul față de Est. Toate acestea au fost posibile întrucât Statele Unite au purtat războiul în afara granițelor sale, fiind totodată principalul susținător al efortului de război al coaliției Națiunilor Unite.

Tot la categoria câştiguri trebuie trecute progresele ştiinței, chiar dacă ele au fost legate de efortul de război. De exemplu, este aproape o certitudine faptul că epoca zborurilor spațiale a fost mult precipitată de invențiile savanților germani, după cum o instalație la modă, indispensabilă chiar astăzi, radarul, a fost pusă la punct în timpul bătăliei Angliei. Neajunsul constă în faptul că ştiința a fost pusă prioritar în slujba dezvoltării armamentului şi a tehnicilor de distrugere în masă.

În concluzie, la finele celui de-al doilea război mondial, harta politică a lumii s-a modificat, Europa a mai pierdut un tempo în fața Statelor Unite, iar şase mari puteri coloniale de pe bătrânul continent au rămas fără posesiuni. În plus, Uniunea Sovietică a ajuns la stadiul de a putea fi competitor cu şanse în lupta pentru dominația mondială, ceea ce explică cele peste patru decenii de bipolarism.

Universitatea Spiru Haret

6. **RĂZBOIUL RECE**

Atunci când un conflict major se încheie printr-un compromis, el este urmat, de regulă, de o altă confruntare. Aşa s-a întâmplat la finele celui de-al doilea război mondial, despre care istoricul Peter Calvocoressi spunea că a avut drept cea mai importantă consecinţă a sa *războiul rece*. Prin urmare, un nou termen a apărut pentru a defini o stare paradoxală a relaţiilor internaţionale din a doua jumătate a secolului XX, în care omenirea s-a aflat „între o pace ratată şi un război nedeclarat", conform observaţiei profesorului Ion Ciupercă.

Paternitatea pentru folosirea termenului de *război rece* revine jurnalistului american Walter Lippman. Absolvent al Universităţii Harvard, dublu câştigător al premiului Pullitzer, el a folosit sintagma încă din 1946. Ulterior, la 16 aprilie 1947, consilierul pe probleme financiare al fostului preşedinte Roosevelt, Bernard Mannes Baruch, caracteriza starea relaţiilor internaţionale drept război rece, cu prilejul unui discurs rostit la Universitatea Columbia (statul Carolina de Nord). Deci, nu vorbim despre un conflict clasic, ci, mai curând, despre o expresie diplomatică şi strategică, potrivit lui Jean François Revel.

Originile războiului rece trebuie căutate în anii victoriei revoluţiei bolşevice şi ai apariţiei statului sovietic, care a condus la divizarea marilor puteri pe criterii ideologice. S-a adăugat politica agresivă a Kremlinului în anii celui de-al doilea război mondial, concretizată în câteva acţiuni semnificative, în care regulile de funcţionare a democraţiilor veritabile au fost brutal încălcate. Avem aici în vedere Pactul Ribbentrop – Molotov şi Protocolul adiţional secret din 23 august 1939, invadarea Poloniei, la 17 septembrie, şi a Finlandei, la 30 noiembrie 1939, anexarea statelor baltice Estonia, Letonia şi Lituania, în iunie 1940, a Basarabiei şi a nordului Bucovinei, luna următoare.

Universitatea Spiru Haret

Aşadar, deşi sursele războiului rece au inclus şi elemente culturale şi ideologice, el se va manifesta ca o luptă pentru supremaţie între Uniunea Sovietică şi Statele Unite. Deşi disputa sovieto-americană va avea în prim-plan Europa, conflictele armate se vor desfăşura în afara continentului. O altă observaţie importantă este legată de faptul că cele două superputeri au folosit conflictul pentru ocultarea unor grave probleme interne.

O altă caracteristică, ce a preocupat opinia publică în cel mai înalt grad, a fost dimensiunea nucleară a conflictului, ceea ce a activat spectrul unei catastrofe la nivel planetar. La 25 septembrie 1949, Uniunea Sovietică anunţa detonarea primei sale bombe atomice, punând capăt exclusivităţii americane în acest domeniu. Ulterior, China, India, Marea Britanie, Franţa şi alte state vor contribui la lărgirea clubului nuclear, implicând desigur creşterea exponenţială a riscurilor.

Un alt termen devenit clasic pentru studierea războiului rece este *cortina de fier*. Paradoxal, el a fost utilizat mai întâi de Joseph Goebbels, ministrul propagandei naziste. La 25 februarie 1945, într-un articol publicat în *Das Reich*, el profeţea că dacă Germania va capitula se va lăsa imediat o cortină de fier deasupra Europei. La scurt timp după victoria în Europa, la 12 mai, Winston Churchill îi telegrafia preşedintelui american Harry Truman pentru a critica comportamentul Uniunii Sovietice în Germania, considerând că „a fost trasă o cortină de fier în faţa Aliaţilor".

Tot lui Churchill îi revine însă meritul de a fi trecut termenul în rândul celor clasici cu prilejul discursului istoric rostit, la 5 martie 1946, la Westminster College din Fulton, Missouri: „De la Stettin din Marea Baltică, până la Trieste, în Marea Adriatică, o cortină de fier a căzut peste întregul continent. În spatele ei se află capitalele vechilor state din centrul şi estul Europei: Varşovia, Berlin, Praga, Budapesta, Belgrad, Bucureşti şi Sofia. Toate aceste faimoase capitale şi populaţia acestor ţări zac acum sub zona de influenţă sovietică, şi toate, sub o formă sau alta, sunt nu numai sub influenţa sovietică, dar şi strict controlate de Moscova. Partidele comuniste, inexistente în aceste ţări din Răsăritul Europei, au fost promovate partide conducătoare şi urmăresc peste tot să obţină un control absolut".

Desigur, replica lui Stalin a fost rapidă şi pe măsură, dovedind că Henry Kissinger avea dreptate atunci când spunea despre el că a

Universitatea Spiru Haret

fost un „maestru practician în *realpolitik*". La 14 martie 1946, Stalin făcea precizările pe care le considera necesare în cuprinsul unui interviu acordat ziarului *Pravda*. Pe un ton foarte dur, Stalin îl compara pe Winston Churchill cu Adolf Hitler: „… Hitler a început să piardă războiul anunțând-şi teoria lui rasială, declarând că doar poporul care vorbeşte limba germană reprezintă o națiune în întregime valoroasă. Domnul Churchill începe să piardă războiul de asemenea printr-o teorie rasială, susținând că doar națiunile vorbitoare de limba engleză sunt cu adevărat națiuni valoroase, chemate să decidă asupra sorții întregii omeniri."

Totuşi, discursul lui Churchill era acoperit de fapte. La începutul lui 1946, Administrația americană era la curent cu toate abuzurile sovieticilor, sursa principală fiind George Kennan. La 22 februarie, acesta expedia de la Moscova *telegrama cea lungă*, o analiză în cinci capitole a concepțiilor şi acțiunilor Kremlinului, denunțând politica externă sovietică, pe care o considera drept o amenințare pe termen lung la adresa civilizației occidentale.

După ce, în cuprinsul primelor două capitole ale documentului, Kennan analizează fundamentele politicii sovietice, din punct de vedere istoric şi ideologic, în următoarea parte a telegramei el face o proiecție în spațiul practicii politice a Kremlinului. Diplomatul american consideră că politica sovietică urmăreşte două planuri. Unul este cel oficial, cu acțiuni desfăşurate în numele guvernului, iar cel de-al doilea este cel subteran. În acest din urmă caz, acțiunile desfăşurate de organisme şi agenții sovietice, deşi la ordinul Partidului, nu sunt recunoscute în plan oficial.

Pentru ducerea la îndeplinire a sarcinilor subterane, sunt folosite partidele comuniste din alte state, asociații şi organisme naționale care pot fi influențate de sovietici, gen sindicate, mişcări de tineret şi femei. De asemenea, sunt avute în vedere biserica ortodoxă rusă, mişcarea panslavistă, guvernele sau aripile guvernamentale care doresc să se apropie de Moscova.

Concluziile raportului semnat de George Kennan erau îngrijorătoare. Ele arată că sovieticii erau convinşi că în relația cu Statele Unite nu va fi păstrat permanent un *modus vivendi*. De aceea, Kremlinul urmărea ca ordinea interioară a societății americane şi modul ei tradițional de existență să fie afectate, iar autoritatea internațională a Statelor Unite să fie subminată.

Universitatea Spiru Haret

Politica sovietică, continua Kennan, era diferită de politica aventuroasă a Germaniei hitleriste. Ruşii nu-şi asumau riscuri inutile, fiind în schimb foarte sensibili la logica forţei, motiv pentru care se puteau retrage uşor dacă întâlneau o rezistenţă puternică într-un anumit punct.

Kennan credea că abordarea Uniunii Sovietice trebuia făcută cu calm şi înţelegere, motiv pentru care făcea mai multe recomandări de final. În primul rând, trebuia pornit de la înţelegerea şi recunoaşterea mişcării cu care americanii aveau de-a face. Apoi, publicul din Statele Unite trebuia educat pentru a înţelege realităţile din Rusia sovietică. Observând că mişcarea comunistă internaţională este ca un „parazit malign", autorul atrăgea atenţia asupra „sănătăţii şi vigorii propriei noastre societăţi" şi recomanda pentru viitor curaj şi încredere în metodele şi concepţiile americane.

Acelaşi George Kennan va publica, în numărul din iulie 1947 al prestigioasei reviste *Foreign Affairs*, sub semnătura X, un articol de mare impact, intitulat *Sursele conduitei sovietice*. După un excurs istoric, prilej de analiză a societăţii sovietice în primele ei decenii şi, desigur, a rolului jucat de Lenin şi Stalin, autorul atrăgea atenţia că, cel puţin în viitorul apropiat, Statele Unite nu puteau avea încredere în Uniunea Sovietică, care nu putea fi considerată un partener politic onest. Kennan era de părere, cunoscând perfect realităţile sovietice, că doar o politică vigilentă şi aplicarea unor măsuri de contraforţă vor salva instituţiile lumii libere de agresiunea Kremlinului.

Unul din efectele semnalului de alarmă tras de Kennan a fost radicalizarea politicii externe americane în raport cu Moscova. Pentru consolidarea Europei Occidentale a fost iniţiat *Planul Marshall*, care prevedea un ajutor financiar distribuit prin intermediul Administraţiei Cooperării Economice, condusă de Paul G. Hoffman. Cele 13 miliarde de dolari erau distribuite către Austria, Belgia, Danemarca, Elveţia, Franţa, Grecia, Irlanda, Islanda, Italia, Luxemburg, Marea Britanie, Olanda, Norvegia, Portugalia, Suedia, Turcia şi Germania de Vest. Planul a devenit public la 12 martie 1947, atunci când Harry Truman a rostit un discurs în faţa Congresului, moment ce marchează şi naşterea *doctrinei Truman*, bazată pe realitatea că lumea era împărţită în două tabere, ce despărţeau democraţii de opresori. Aplicarea programului în Europa a avut efecte economice deosebite, înregistrându-se creşteri

Universitatea Spiru Haret

între 15 şi 25% în statele care au beneficiat de prevederile sale. Uniunea Sovietică a respins planul, doar Cehoslovacia oferind un mic moment de suspans la nivelului blocului estic.

Fără a exista o delimitare extrem de clară a diferitelor etape ale războiului rece, istoricii au distins deja existența lor. Astfel, o fază definită drept a primului război rece începe încă înainte de semnarea tratatului de pace de la Paris şi durează până la moartea lui Stalin, în 1953. A fost o perioadă în care conflictul a izbucnit, chiar dacă nu declarat, între superputeri, numeroase dispute armate fiind consemnate pe mai multe continente, în paralel cu primele măsuri legate de aplicarea doctrinei Truman. Cele mai semnificative momente au fost primul război din Indochina, declanşat prin atacarea forțelor colonialiste franceze de către trupele viet-minh, blocada Berlinului şi, mai ales, războiul din Coreea.

Războiul din Indochina a început prin revolta forțelor naționaliste din Vietnam, conduse de Ho Şi Min (1890 – 1969), care la 2 septembrie 1945 proclama Republica Democrată Vietnam, ce se va declara independentă față de fosta metropolă Franța.

În 1946 a izbucnit o criză între Franța şi fosta colonie, iar tentativa de mediere, cu prilejul Conferinței de la Fointainbleu, a eşuat. Trupele franceze au recurs la forță şi, încercând să consolideze statutul special al Vietnamului de Sud, au bombardat, la 23 noiembrie 1946, portul Hanoi. Deşi au reuşit să-l ocupe, francezii se vor lovi de o dârză rezistență opusă de forțele viet-minh conduse de generalul Nguen Giap. Prima replică puternică a viet-minh-ului s-a înregistrat la 19 decembrie 1946, prin atacarea trupelor franceze de la Tonkin.

După mai bine de un an de lupte, la 8 martie 1949, francezii au reuşit să semneze un acord cu forțele naționaliste anticomuniste din Vietnam, iar la 8 iunie îl instalau la putere pe fostul împărat al Annanului, Bao Dai. Cu toate acestea, Ho Şi Min continua să reziste în nord, guvernul său fiind recunoscut, la 14 ianuarie 1950, de Uniunea Sovietică şi China. În schimb, Statele Unite, Marea Britanie şi Franța susțineau Vietnamul, Cambodgia şi Laosul ca state asociate în cadrul Uniunii Franceze.

Un puternic atac al comuniştilor asupra Hanoiului este respins de generalul de Lattre de Tassigny în ianuarie – februarie 1951. În urma eşecului, trupele viet-minh au schimbat tactica, trecând la luptele

Universitatea Spiru Haret

de guerillă. Ideea se va dovedi inspirată, întrucât deşi Parisul avea în 1953 o superioritate evidentă (230.000 de soldaţi francezi, faţă de 125.000 de vietnamezi), cei care vor declanşa ofensiva finală vor fi asiaticii. La 14 aprilie 1954, trupele lui Ho Şi Min au invadat Laosul, într-un moment în care soarta războiului început în 1946 se decidea la Dien Bien Phu.

Numit, la 8 mai 1953, comandant al forţelor franceze din Indochina, generalul Henri Navarre a ordonat construirea unei fortăreţe într-un sat de munte, Dien Bien Phu, care se va dovedi a fi ultimul fort al rezistenţei franceze din Vietnam. Atacul viet-minhului asupra Dien Bien Phu a început la 13 martie 1954, generalul Navarre fiind încercuit. Apelul său disperat către aviaţia americană va găsi un ecou neaşteptat însă, la 24 martie, preşedintele Dwight Eisenhower refuzând să-şi mai trimită avioanele la Dien Bien Phu. Prin urmare, fortul a căzut la 7 mai, marcând victoria lui Ho Şi Min.

Pacea a fost negociată la Geneva, bazele înţelegerii fiind convenite cu prilejul întâlnirii la vârf dintre premierul francez Pierre Mendes-France şi cel chinez, Ciu En Lai. Acordul semnat la 20 iulie 1954 trasa linia de demarcaţie între Vietnamul de Nord şi cel de Sud pe paralela 17. În partea nordică era instalat regimul comunist condus de Ho Şi Min, iar în sud unul capitalist. Din păcate, documentul nu a reglat situaţia pe termen lung, un nou conflict izbucnind în zonă.

În această fază, criza Berlinului a trasat limitele de demarcaţie dintre cele două blocuri în Europa, dar a şi eliminat posibilitatea conflictelor militare pe bătrânul continent. În schimb, în Asia se va ajunge la un război clasic pe frontul din Coreea, momentul fiind considerat drept unul crucial de majoritatea cercetătorilor. Intervenţia generalului Douglas MacArthur împotriva agresiunii Coreei de Nord comuniste a dat, iniţial, rezultate extrem de încurajatoare. Era momentul în care preşedintele Harry Truman urma să avizeze calea de urmat, având la dispoziţie trei opţiuni:

– să se oprească pe linia de demarcaţie ce separa cele două state coreene, respectiv paralela 38;

– să avanseze până la graniţa cu China şi să unifice cele două state;

– să se oprească pe o linie strategică uşor de apărat, pe cea mai îngustă linie a Peninsulei Coreea, la circa 50 de kilometri de graniţa cu China.

Universitatea Spiru Haret

Decizia luată de generalul MacArthur dovedea că era „un strălucit strateg", însă „cu mai puțin discernământ ca analist politic" (potrivit aprecierii lui Kissinger). Avansarea până la granița cu China, opțiune cu care președintele Truman a fost de acord, a complicat conflictul, determinând implicarea activă a Armatei Roșii conduse de Mao Tse-dun.

Pacea a fost negociată la granița dintre cele două Corei, la Panmunjon. După trei luni de negocieri, la 26 iulie 1953, s-a ajuns la armistițiul potrivit căruia la granița dintre cele două state se forma o zonă demilitarizată. Din păcate, războiul din Coreea nu s-a încheiat decât cu un armistițiu, întrucât pacea pe care trimisul Națiunilor Unite, Arthur Dean, a încercat să o negocieze nu a fost posibilă. Rămâneau doar consecințele numărate în cele trei milioane de morți și cinci milioane de refugiați.

Este interesantă conduita lui Stalin pe parcursul războiului din Coreea. El a ajutat armata chineză cu armament, dar prețul cerut era considerat de Beijing ca fiind exorbitant. De asemenea, pe baza informațiilor furnizate de spionajul sovietic, Stalin știa că americanii nu intenționau să folosească bomba atomică împotriva Chinei și, în consecință, că americanilor le va fi imposibil să obțină victoria într-un război convențional în fața superiorității numerice copleșitoare a chinezilor. Din acest motiv, Uniunea Sovietică nu s-a implicat direct în conflictul militar din peninsula coreeană.

Războiul din Coreea, dincolo de faptul că s-a încheiat doar cu un armistițiu fragil chiar până astăzi, a avut consecințe importante pe plan global. Conflictul a contribuit la realimentarea anticomunismului din Statele Unite, subminând în primul rând imaginea Chinei. Liderul Mao Tse-dun era privit acum de americani ca un agresor. Sesizând pericolul comunist, Truman decide să mute centrul disputei din Asia în Europa, motiv pentru care Dwight Eisenhower devine comandantul trupelor aliate de pe bătrânul continent și începe reînarmarea Germaniei vestice. Japonia va fi unul din marii câștigători de pe urma războiului din Coreea: revine printre marile puteri, devenind una anticomunistă, având securitatea garantată de Statele Unite, în schimbul sprijinului material acordat americanilor pe parcursul luptelor.

Moartea lui Stalin, dublată de decizia președintelui american Dwight Eisenhower de a face pace în Coreea și Vietnam, consemnează finalul etapei.

Universitatea Spiru Haret

Va urma o fază sinuoasă şi extrem de complicată, care va dura între 1953 şi 1969, când evenimentele s-au succedat cu rapiditate şi de multe ori în contradicție cu cursul aparent firesc. Remarcabilă a fost intervenția lui Nikita Hruşciov la Congresul XX al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, din 22-24 februarie 1956. Cu acest prilej, noul lider l-a atacat dur pe predecesorul său, Stalin, delimitându-se de metodele folosite de acesta. Faptele şi informațiile prezentate atunci de Hruşciov au produs o puternică impresie, mai ales că el a subliniat că Stalin avusese în vedere mai ales vechii membri de partid şi pe cei proveniți din rândul clasei muncitoare. Pentru a ne limita la un singur exemplu din discursul lui Hruşciov, vom arăta că din cei 1.966 de delegați la Congresul XVII al Partidului, 1.108 au fost arestați.

Pe acest fundal vor apărea şi momente de relaxare precum „spiritul Genevei" sau cel de la Camp David, generate de negocierile din 1959, după cum nu au lipsit momentele în care politica externă sovietică a luat un curs periculos, ori alte mari puteri au adoptat o conduită „pe marginea prăpastiei". Interesante sunt concluziile trase de Henry Kissinger pe marginea întâlnirii de la Geneva dintre principalii lideri antrenați în evenimentele generate de războiul rece: „Rezultatul major al întâlnirii la vârf a fost că a demonstrat nevoia psihologică a democrațiilor de răgaz după un deceniu de confruntări. După ce anterior susținuseră cu fermitate în fața lui Stalin propuneri specifice, democrațiile cedau acum înaintea unei schimbări de ton sovietice. Erau precum alergătorul la maraton care, văzând linia de sosire, se aşază istovit pe marginea drumului şi le permite celorlalți concurenți să-l ajungă din urmă."

Incidente majore s-au consemnat în 1956 în Egipt şi Ungaria, dar, mai ales, atenția a fost reținută de „criza rachetelor cubaneze" din 1962, moment când omenirea s-a aflat la un pas de declanşarea unui război nuclear. Criza Suezului a pus în lumină personalitatea marcantă a liderului egiptean Gamal Abdel Nasser, care nu a ezitat să intre în conflict cu două mari puteri, Marea Britanie şi Franța. Epilogul conflictului l-a făcut pe viitorul preşedinte al Egiptului, Anwar el Sadat, să comenteze: „Nu sunt decât două Mari Puteri în lumea actuală (în sensul de superputeri – n.n.), Statele Unite şi Uniunea

Universitatea Spiru Haret

Sovietică… Ultimatumul (dat anglo-francezilor – n.n.) a pus la locul lor Anglia şi Franţa, ca puteri nici mari, nici puternice."

Aceasta era, de fapt, şi opinia cancelarului german Konrad Adenauer, care, în plus, oferea o soluţie vizionară: „Franţa şi Anglia nu vor fi niciodată comparabile cu Statele Unite şi Uniunea Sovietică. Şi nici Germania, de altfel. Lor nu le rămâne decât un mod de a juca un rol decisiv în lume; anume de a se uni pentru a face Europa… Nu avem timp de pierdut: Europa ne va fi revanşa."

Dacă evenimentele din Egipt marcau, potrivit lui Henry Kissinger, „sfârşitul inocenţei pentru Alianţa occidentală", revolta de la Budapesta petrecută în acelaşi an 1956 demonstra că Hruşciov nu se deosebea de Stalin în privinţa manierei în care înţelegea să-şi menţină poziţiile deja dobândite în Europa de Est. La fel va proceda, de altfel, şi Leonid Brejnev în 1968, atunci când a fost rândul Cehoslovaciei să fie ţinta agresiunii sovietice.

Mai mult, criza Berlinului şi cea a rachetelor cubaneze vor marca o nouă dinamică a conflictului. Construirea, cu începere din noaptea de 12/13 august 1961, a unui zid ce izola Berlinul de Vest va îngropa pentru mult timp speranţele celor ce mai credeau că se poate ajunge la o înţelegere rezonabilă cu Nikita S. Hruşciov.

Zidul Berlinului avea iniţial 2,4 metri înălţime şi era înconjurat cu valuri de sârmă ghimpată. Totuşi, în ciuda tuturor măsurilor luate de autorităţile est-germane, în ultimele zile dinaintea definitivării construcţiei, circa o mie de germani au mai reuşit să treacă în Vest. La 24 august a fost împuşcat Gunther Liften, care a devenit prima victimă dintr-un lung şir din rândul persoanelor ce încercau să treacă zidul în căutarea libertăţii.

Poziţia inflexibilă adoptată de americani în chestiunea Berlinului a fost subliniată şi cu prilejul vizitei preşedintelui John F. Kennedy în partea de vest a oraşului. La 26 iunie 1963, el rostea un discurs care a intrat în istorie, îndemnându-i pe cei ce considerau comunismul drept doctrina viitorului să viziteze Berlinul, încheiat cu propoziţia devenită clasică: „Ich bin ein berliner."

Criza rachetelor cubaneze va rămâne, în ciuda faptului că nu s-a ajuns la confruntare militară, momentul de vârf al războiului rece şi un test care a demonstrat că în faţa unui cataclism planetar cele două superputeri erau capabile să reacţioneze raţional. Practic, omenirea nu

Universitatea Spiru Haret

s-a aflat niciodată mai aproape de declanşarea unui război nuclear la scară planetară ca în octombrie 1962.

La 1 ianuarie 1959, forţele revoluţionare conduse de Fidel Castro reuşeau să ocupe Santiago şi apoi Havana. Dictatorul Fulgenio Batista era obligat să demisioneze şi să părăsească ţara. La scurt timp, la 15 aprilie 1959, Castro se afla într-o vizită neoficială în Statele Unite pentru a afirma în faţa autorităţilor americane că regimul său nu era unul comunist, ci umanist.

Dar, în ciuda asigurărilor date americanilor, Fidel Castro a început să strângă relaţiile cu Uniunea Sovietică. La 13 februarie 1960, Castro şi vicepremierul sovietic Mikoyan semnau la Havana un tratat pentru aprovizionarea U.R.S.S. cu cinci milioane tone de zahăr, cubanezii primind în schimb un credit de o sută milioane dolari. În consecinţă, la 6 iulie, preşdintele Eisenhower acuza politica ostilă a Havanei faţă de Statele Unite şi aplica sancţiuni economice, reducând cu 95% cota de zahăr importată din Cuba. Mai mult, la 9 iulie, Eisenhower avea să declare că nu va permite niciodată stabilirea unui regim dominat de comunişti în emisfera vestică.

În aceeaşi zi, Nikita Hruşciov ameninţa, pe tonul caracteristic, că Uniunea Sovietică va folosi rachetele din dotare dacă americanii vor interveni pe cale militară în Cuba. La 12 iulie, menţinând discuţia la acelaşi nivel belicos, el va adăuga că doctrina Monroe a pierit „de moarte naturală". Având sprijinul sovietic asigurat, guvernul cubanez îşi va pune în practică programul socialist şi, la 14 octombrie 1960, va naţionaliza băncile şi marile întreprinderi industriale şi comerciale.

Noul preşedinte american John F.Kennedy a încercat să rezolve situaţia neplăcută şi jenantă pentru americani, folosind forţele anticastriste care se aflau în Statele Unite. La 22 martie 1961, Frontul Democratic şi Mişcarea Revoluţionară pentru Popor organizau, la New York, un consiliu revoluţionar condus de expremierul Jose Murao Cardona. Acesta a cerut cubanezilor să se revolte şi să răstoarne regimul Castro.

La 17 aprilie, circa 1.600 de cubanezi, grupaţi într-o forţă rebelă şi sprijiniţi de C.I.A., au debarcat în Golful Porcilor într-o tentativă de răsturnare a lui Castro. Cu toate că preşedintele Kennedy fusese avertizat de consilierii săi că şansele de reuşită sunt minime, şeful de la Casa Albă a dat credit serviciilor secrete, avizând personal

Universitatea Spiru Haret

desfăşurarea operaţiunii şi schimbând chiar locul debarcării de pe coasta de est pe cea sudică, reducând sprijinul aerian şi naval.

Debarcarea din Golful Porcilor s-a încheiat după trei zile cu un dezastru total: 300 de morţi şi 1.179 prizonieri. Desigur, Hruşciov a folosit momentul avertizând, la 18 aprilie, Statele Unite să stopeze invazia şi promiţând sprijin lui Castro. La rândul lui, Kennedy afirma că nu va permite o intervenţie militară din afară şi că va face tot posibilul pentru stoparea comunismului. În ciuda declaraţiilor Casei Albe, simţindu-şi poziţiile consolidate, Fidel Castro se va declara public adept al marxism-leninismului.

Însă adevărata criză va izbucni în anul următor după ce, la 2 septembrie 1962, Uniunea Sovietică anunţa că intenţionează să aprovizioneze Cuba cu armament şi specialişti. Tentativa Moscovei de a amplasa rachete nucleare în spaţiul insulei nu va fi tolerată de americani, care erau astfel vizaţi direct, cu atât mai mult, cu cât pe teritoriul cubanez staţionau deja circa 42.000 de soldaţi sovietici.

După ce serviciile secrete ale Washingtonului au descoperit în Cuba construcţii capabile să adăpostească rachete balistice sovietice, un avion-spion U2 american a fotografiat, la 14 octombrie 1962, o bază pentru rachete lângă San Cristobal, în apropierea Havanei. Era o dovadă evidentă care, la 16 octombrie, se găsea deja pe masa de lucru a preşedintelui Kennedy.

La 22 octombrie, şeful administraţiei americane apărea într-o emisiune televizată care a ţinut respiraţia omenirii. Pe un ton ferm, Kennedy anunţa că dacă sovieticii nu vor renunţa la bazele pentru rachete până la 24 octombrie, Statele Unite vor amplasa o linie de carantină în jurul Cubei pentru a stopa şi cerceta orice vas suspectat că ar transporta echipament nuclear. Demersul lui a fost sprijinit şi de Organizaţia Statelor Americane.

Lumea s-a aflat în pragul războiului nuclear la 24 octombrie. Atunci, vasele sovietice *Gagarin* şi *Komiles*, secondate de submarine, s-au întors în ultima clipă de pe *linia de carantină*, într-un moment în care americanii se pregăteau deja să atace submarinele ce le însoţeau. Sesizând pericolul, secretarul general al Organizaţiei Naţiunilor Unite, U Thant, a propus o mediere între Kennedy şi Hruşciov, chiar la 25 octombrie.

Universitatea Spiru Haret

Peste două zile însă, acelaşi avion U2 pilotat de maiorul Anderson, care realizase fotografia din 14 octombrie, era doborât deasupra Cubei. Imediat, Casa Albă a declanşat *alarma roşie* pentru rachetele nucleare americane şi 90 de bombardiere B 52 cu arme nucleare la bord au decolat gata să lovească Uniunea Sovietică. Din fericire, a doua zi, cele două superputeri au ajuns la o înțelegere.

Pe baza propunerilor lui Kennedy, Hruşciov a fost de acord ca Uniunea Sovietică să stopeze construcția de baze pentru rachete în Cuba şi să accepte ca Națiunile Unite să supervizeze controlul armelor. În schimb, Statele Unite puneau capăt carantinei şi dădeau asigurări că nu vor invada Cuba de îndată ce forțele şi armamentul sovietic vor fi retrase din insulă. La 20 octombrie, preşedintele Kennedy va face publică vestea încetării blocadei asupra Cubei.

Criza rachetelor a avut efecte deosebite pentru evoluția raporturilor dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică. Conştiente de forța de distrugere pe care o puteau desfăşura, din care putea fi generat un cataclism fără învinşi şi învingători, cele două guverne au decis să deschidă o linie telefonică directă între Washington şi Moscova, astfel încât destinderea să fie asigurată printr-un dialog permanent între şefii celor două state. O altă consecință importantă a fost aceea că, după criza din octombrie 1962, conflictele armate vor fi transferate în alte zone. Va fi o experiență nefericită pentru cele două superputeri, care vor primi lecții dure în Vietnam, respectiv Afganistan.

Primii pe listă au fost americanii; aceştia se vor angaja într-un lung conflict în Vietnam, decizie care s-a dovedit în timp a fi o eroare strategică de proporții ce a implicat numeroase dificultăți pentru trei preşedinți: Dwight Eisenhower, John Kennedy şi Lyndon Johnson.

În februarie 1965, americanii au început bombardarea Vietnamului de Nord, fiind percepuți de comunitatea internațională drept agresori. Luptele desfăşurate apoi în condiții cu care soldații americani nu erau familiarizați, mai ales în junglă, se soldau zilnic cu pierderi ce nu puteau fi justificate şi care exercitau o presiune asupra Administrației, nevoită să explice de ce şi pentru ce mor cetățeni ai Statelor Unite în Indochina.

Astfel, la 31 octombrie 1968, urmare a presiunilor interne, preşedintele Lyndon Johnson anunța încetarea completă a operațiunilor navale, aeriene şi de bombardare a Vietnamului de Nord. În

Universitatea Spiru Haret

noiembrie erau deja deschise tratative de pace la Paris dar ele se vor dovedi sinuoase şi dificile. Între 1969 şi 1972 s-a ajuns la situaţia paradoxală în care dorinţa americanilor de a părăsi Vietnamul se confrunta cu neacceptarea ideii că victoria va aparţine comuniştilor. Este perioada altor nefericite iniţiative, de atacare a Cambodgiei şi Laosului.

Faza finală a războiului va fi precipitată de invazia trupelor comuniste în Sud, care începe la 30 martie 1972, în scurt timp fiind cucerit importantul centru de la Quang Tri. Americanii ripostează prin bombardamente masive şi folosirea armelor de ultimă generaţie, astfel că, în octombrie, Nordul propune încheierea păcii pe baza încetării focului. Cu toate acestea, între 18 şi 30 decembrie 1972, noi bombardamente americane lovesc Hanoi şi Haiphong.

Totuşi, la 23 ianuarie 1973, se încheie pacea de la Paris, negociată de secretarul de stat american Henry Kissinger şi Le Duc Tho din partea vietnameză. Cei doi vor primi premiul Nobel pentru pace, dar finalul va veni abia în 1975.

În decembrie 1974, trupele comuniste au atacat din nou Sudul, testând reacţia americană. Întrucât administraţia de la Washington nu mai era dispusă la o nouă aventură, la 10 martie 1975, generalul Nguen Giap va ordona o mare ofensivă de primăvară, trupele sale ajungând la Saigon, la 23 aprilie. Întrucât noul preşedinte american Gerald Ford – având credinţa că Nordul se va mulţumi cu teritoriile cucerite – a anunţat că ţara sa nu se va amesteca în conflict, generalul Nguen Giap va intra în capitala Sudului, ocupând Palatul prezidenţial la 30 aprilie 1975.

Drumul sinuos al războiului rece a continuat cu un deceniu de destindere, care, deşi nu a fost lipsit de crize, a creat impresia că este posibilă o convieţuire pe termen lung între cele două sisteme. Aici trebuie remarcată decizia preşedintelui american Richard Nixon de a pune capăt dramei din Vietnam, intervenţia din Indochina devenind pentru Administraţia de la Casa Albă o aventură impopulară.

Sfătuit de personalităţi de talia lui Kissinger, Richard Nixon va pune accentul pe derularea unei politici externe bazate pe stabilitate şi pe apărarea interesului naţional. În primul document important al noii administraţii relativ la acest subiect, prezentat la 18 februarie 1970, respectiv raportul anual al preşedintelui privind politica externă, Nixon sublinia: „Obiectivul nostru este, în primul rând, de a ne sprijini

Universitatea Spiru Haret

interesele pe termen lung printr-o politică externă sănătoasă. Cu cât este bazată acea politică pe o evaluare mai realistă a intereselor noastre şi ale celorlalți, cu atât mai eficient va fi rolul nostru în lume. Noi nu ne implicăm pe plan mondial pentru că avem angajamente; noi avem angajamente pentru că suntem implicați. Interesele noastre sunt cele care trebuie să dea formă angajamentelor noastre, mai curând decât invers."

Tot de numele administrației Nixon sunt legate şi tratativele cu China, care trebuie, evident, privite ca o încercare de diminuare a rolului Uniunii Sovietice pe arena internațională. La acest capitol merită semnalată şi implicarea diplomației româneşti, ca factor de mediere. De asemenea, poziția pragmatică a Beijingului venea în întâmpinarea gândirii politice a Administrației de la Casa Albă, iar Mao Tse-dun a sintetizat-o într-o propoziție: „Problema mică este Taiwanul, problema mare este lumea."

Din păcate, intervalul 1969 – 1979 a luat sfârşit datorită imensei gafe a Uniunii Sovietice concretizate în atacarea Afganistanului, eveniment asociat de mulți istorici cu implicarea Statelor Unite în Vietnam.

Aceasta a condus la *cel de-al doilea război rece, 1979 – 1985*. În noaptea de 26/27 decembrie 1979, bazându-se pe informațiile livrate de K.G.B. potrivit cărora Occidentul nu va reacționa, liderul sovietic Leonid Brejnev va ordona atacarea Afganistanului. Preşedintele Hafizullah Amin a fost ucis şi înlocuit cu procomunistul Babrak Karmal. Însă, reacția preşedintelui Jimmy Carter a fost una promptă. La 4 ianuarie 1980, el anunța impunerea de sancțiuni economice şi comerciale, amânând şi ratificarea tratatului SALT II. Această linie va continua prin boicotarea Olimpiadei de la Moscova din vara anului 1980 şi lansarea *doctrinei Carter*. Influențată de gândirea lui Zbignew Brzezinski, aceasta postula că zona Golfului Persic este de importanță strategică vitală pentru Statele Unite.

Noul preşedinte Ronald Reagan, adeptul teoriei *războiului stelelor*, va fi chiar mai dur decât predecesorul său. El va pune punct politicii externe ce viza relaxarea tensiunilor din sistemul internațional, trecând în prim plan „cruciada şi convertirea", conform expresiei utilizate de Henry Kissinger. Reagan a profitat şi de reacția neaşteptat de eficientă a insurgenților afgani, sprijiniți pe diferite

Universitatea Spiru Haret

canale şi de Administraţia de la Wasginton, dar şi de schimbul de generaţii ce se producea la Moscova.

La 23 martie 1983, Reagan se adresa naţiunii, lansând în premieră acest plan, denumit astfel după celebra şi populara serie de filme creată la Hollywood. Preşedintele anunţa că, încă din 1981, avea în vedere creşterea substanţială a bugetului alocat apărării, motivând aceasta prin faptul că dorea ca orice posibil agresor să fie convins că, atacând Statele Unite sau aliaţii acestora, se expunea unui pericol mai mare, ceea ce nu era justificat de niciun potenţial câştig de moment. „Prieteni americani – îşi încheia preşedintele discursul –, astăzi lansăm un efort care conţine promisiunea de schimbare a cursului istoriei omenirii. Vor fi riscuri şi rezultatele vor lua timp. Dar am credinţa că putem reuşi."

Discursul istoric şi determinarea pe măsură a preşedintelui Reagan au fost factori importanţi în încheierea războiului rece. Aceasta a beneficiat însă şi de schimbarea gărzii de la Kremlin. După moartea lui Leonid Brejnev, în noiembrie 1982, au urmat în fruntea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice doi secretari generali, Iuri Andropov şi Konstantin Cernenko, care, datorită vârstei erau priviţi ca formule de tranzit. De asemenea, diplomaţia sovietică era dirijată de veteranul Andrei Gromîko. Abia din martie 1985, la Kremlin puterea va fi preluată de un lider cu autoritate, Mihail Gorbaciov. El va contribui, după cum vom vedea în capitolul următor, la încheierea războiului rece, marcată de căderea comunismului în Europa de Est.

Prin durată şi amploare, războiul rece a produs efecte din cele mai diverse. El a grăbit reabilitarea Germaniei şi Japoniei, devenite aliate de bază ale Statelor Unite. Pe de altă parte, Uniunea Sovietică a fost marele învins, incapabil să menţină vastul imperiu european făurit de Stalin pe fondul sfârşitului celui de-al doilea război mondial.

Universitatea Spiru Haret

7. CĂDEREA COMUNISMULUI, SFÂRŞITUL BIPOLARISMULUI

Fenomenul este indisolubil legat de numele lui Mihail Sergheevici Gorbaciov, cel care a condus destinele Uniunii Sovietice în ultimii ani ai războiului rece. Născut în 1931 la Stavropol, în Caucazul de Nord, el a absolvit Facultatea de Drept a Universității din Moscova în 1955, după care a urmat o carieră tipică unui nomenclaturist. În 1970 era prim-secretar al Comitetului Regional Stavropol, anul următor este promovat în Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, iar în 1979 era cooptat în Biroul Politic. Cariera sa a fost puternic influențată de Raisa Titorenko cu care s-a căsătorit în 1953.

Devenit conducător al Uniunii Sovietice în 1985, Mihail Gorbaciov a inițiat o nouă linie politică întemeiată pe o gândire ce avea la bază câteva elemente, în primul rând, fiind vorba de concluzia că o confruntare între cele două superputeri era neproductivă, deci că puterea militară nu garanta în mod automat şi securitatea Uniunii Sovietice, care trebuia să redevină un stat normal, fără ambiția de a cuceri lumea. Implicit, Gorbaciov abandona ideea că politica externă trebuia gândită şi condusă prin prisma factorului ideologic. Pentru promovarea acestei gândiri, el l-a avut alături, ca ministru de externe, pe Eduard Şevarnadze, care l-a înlocuit încă din 1985 pe veteranul Andrei Gromîko. Cei doi au revoluționat practic politica externă sovietică, fapt care le-a adus un imens capital de simpatie în întreaga lume.

Pornind de la ideea că doar un dialog deschis cu Statele Unite poate conduce spre o soluție, Gorbaciov a avut o primă întâlnire cu Ronald Reagan între 19 şi 21 noiembrie 1985, moment ce a deschis şirul unei lungi şi fructuoase serii de contacte la nivel înalt cu liderii occidentali. În paralel, pe plan intern, la Congresul XXVII al

Universitatea Spiru Haret

Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (25 februarie – 6 martie 1986), Mihail Gorbaciov va ataca epoca Brejnev, denumită „era stagnării" şi va vorbi despre războiul din Afganistan ca despre o „rană sângerândă".

Pe de altă parte s-a situat linia dură promovată de preşedintele american Ronald Reagan în raport cu blocul sovietic. În special relaţia cu Iuri Andropov şi Konstantin Cernenko, care au asigurat trecerea de la Brejnev la Gorbaciov, a subliniat determinarea preşedintelui american de a profita de slăbiciunile tot mai evidente ale Uniunii Sovietice. În acest context, el va găsi un partener deschis pentru o opţiune rezonabilă în Mihail Gorbaciov, contribuind astfel la îndepărtarea spectrului unei confruntări nucleare între Statele Unite şi Uniunea Sovietică.

Un moment care a contribuit la creşterea încrederii între cele două superputeri a fost întâlnirea Reagan – Gorbaciov de la Reykjavik, desfăşurată între 11 şi 16 octombrie 1986. Deşi în capitala Islandei nu s-a încheiat nici un acord, discuţiile americano-sovietice au dat încredere lumii întregi asupra unei posibile modalităţi de reconciliere cât mai rapide între cele două blocuri.

Prima vizită efectuată în Statele Unite de Mihail Gorbaciov, în perioada 7 – 10 decembrie 1987, s-a transformat într-un imens succes personal al liderului sovietic reformist. Punând în practică obligaţiile asumate la întâlnirea cu Reagan, el angajându-se să-şi retragă trupele din Afganistan în cel mult un an, Gorbaciov va semna, la 14 aprilie 1988, documentele prin care punea capăt războiului din Afganistan.

În decembrie 1988, Gorbaciov a ţinut un discurs istoric în faţa Adunării Generale a Naţiunilor Unite. El chema întreaga lume să renunţe la confruntare, să se pună capăt războiului rece, să fie puse în lumină valorile panumaniste şi interdependenţa globală. După această luare de poziţie, prestigiosul ziar „New York Times" avea să-l compare pe Gorbaciov cu Woodrow Wilson, Franklin Roosevelt şi Winston Churchill.

În paralel, Gorbaciov a contribuit la normalizarea relaţiilor cu China, profitând şi de prima vizită efectuată de un lider sovietic, după trei decenii, la Beijing, între 15 şi 19 mai 1989. Premisele erau favorabile, mai ales că încă din luna februarie începuse retragerea trupelor ruseşti din Cehoslovacia, în Ungaria operaţiunea va demara la 2 mai, iar la 15 februarie, ultimul soldat sovietic părăsea Afganistanul.

Universitatea Spiru Haret

Un moment istoric l-a constituit discursul rostit de Mihail Gorbaciov, la 6 iulie 1989, în fața Consiliului Europei de la Strasbourg. El era prefațat de vizita la Berlin, prilej pentru liderul sovietic de a remarca faptul că „nimic nu este etern în această lume", trimiterea evidentă fiind la Zidul berlinez ce despărțea cele două Germanii. Cu acel prilej, el a afirmat că Uniunea Sovietică nu se va opune reformelor din Europa de Est, fapt bine primit pe întregul continent. Mai mult, a doua zi, 7 iulie, Gorbaciov le spunea şefilor statelor din blocul estic că îşi pot alege singuri propria cale de construire a socialismului.

Pe de altă parte, trebuie subliniată activitatea susținută a preşedintelui american George Bush. Am remarca aici vizita sa istorică în Polonia şi Ungaria, din iulie 1989. La Varşovia, Bush s-a întâlnit, fapt remarcabil, cu liderul opoziției, Lech Walesa, aceasta pe lângă discuțiile oficiale purtate cu generalul Wojtech Jaruzelski. Discursul preşedintelui american a provocat o vie emoție în întreg lagărul socialist, fiind plin de semnificații: „Recunoştința mea pentru ceea ce ați reuşit să faceți de la vizita mea anterioară, primele alegeri libere în Polonia postbelică. Polonia ocupă un loc deosebit în inima americanilor şi în inima mea… Statele Unite sprijină înțelegerea *Mesei Rotunde* şi aplaudă înțelepciunea, rezistența, răbdarea unuia dintre marii conducători ai Poloniei, Lech Walesa… Recunoaştem, de asemenea, că autoritățile poloneze au dat dovadă de înțelepciune, de abordare creatoare şi curaj, făcând paşi istorici."

Urmarea a fost detensionarea şi mai accentuată a relațiilor dintre putere şi Solidaritatea, motiv pentru care generalul Jaruzelski, deşi reales preşedinte de Adunarea Națională la 19 iulie (în urma unui vot foarte strâns totuşi, 270 pentru, 233 împotrivă, 34 abțineri şi şapte voturi anulate), îl numeşte, la 19 august, ca premier, pe Tadeusz Mazowiecki. Semnificația acestei alegeri constă în apropierea noului şef al guvernului de mişcarea Solidaritatea.

În toamnă, un val de schimbări va afecta blocul sovietic. La 24 august, în Polonia era instalat primul guvern care nu era dominat de comunişti după peste patru decenii. A impresionat însă mai ales declarația lui Mihail Gorbaciov de la Berlin, din 7 octombrie, potrivit căreia „viața îi pedepseşte pe cei care rămân în urmă". Era, în fapt, o invitație deschisă adresată lui Erich Honecker în sensul inițierii de

Universitatea Spiru Haret

reforme. Efectul a fost schimbarea lui Honecker cu Egon Krenz, la 18 octombrie.

Mult mai spectaculoasă va fi căderea zidului Berlinului la 9 noiembrie, moment semnificativ, perceput în întreaga lume ca un preludiu la înlăturarea deplină a comunismului în Europa. Era clar că sfârşitul comunismului era aproape, cel puţin în Europa cu toate că – poate era doar o coincidenţă – şi liderul chinez Deng Xiao Ping făcuse un pas înapoi. După retragerea lui Todor Jivkov de la conducerea Bulgariei, singurul lider din vechea gardă din Europa de Est rămânea Nicolae Ceauşescu. Desigur, nu trebuie neglijată supravieţuirea comunismului în Cuba şi Coreea de Nord, acolo unde Fidel Castro şi Kim Ir Sen au rezistat impactului marilor schimbări din 1989.

După întâlnirea din Malta, din 2 – 3 decembrie 1989, dintre Gorbaciov şi noul preşedinte american George Bush, prilej cu care liderul sovietic a declarat că nu va folosi forţa pentru menţinerea regimurilor comuniste din Europa estică, lucrurile au devenit clare.

O semnificaţie aparte au avut căderea regimului Nicolae Ceauşescu, la 22 decembrie, şi executarea dictatorului trei zile mai târziu. Din păcate, în România nu fusese posibilă o reformare internă a Partidului Comunist, aşa cum s-a întâmplat în Ungaria, Bulgaria sau Germania de Est, după cum nici mişcări populare de genul Solidarităţii din Polonia sau al unei „revoluţii de catifea", ca în Cehoslovacia, nu au fost posibile. Congresul XIV al Partidului Comunist Român, desfăşurat între 20 şi 24 noiembrie 1989, nu a oferit nici o surpriză, demonstrând că în interiorul partidului era imposibilă coagularea unei alternative la dictatura clanului Ceauşescu.

Tot mai izolat, Nicolae Ceauşescu va mai primi un semnal că a venit vremea schimbării cu prilejul ultimei deplasări la Moscova, la 4 decembrie. Gorbaciov a prezentat rezultatele *summit*-ului din Malta în faţa noilor lideri din Est, bulgarul Petar Mladenov, germanul Egon Krenz, polonezul Jaruzelski sau ungurul Reszo Nyers. Ceauşescu condiţionase vizita de o întâlnire separată cu Gorbaciov, pe care a obţinut-o. Nu este lipsită de interes maniera în care Egon Krenz s-a despărţit de şeful statului român, cu formula „Tovarăşe Ceauşescu, nu ştiu dacă ne vom mai vedea!"

Cu acel prilej, în prezenţa premierilor Constantin Dăscălescu şi Nikolai Rîjkov, Ceauşescu şi Gorbaciov au avut ultima discuţie,

Universitatea Spiru Haret

fiecare păstrându-şi opţiunile. Raportat la evenimentele din anul 1968 însă, acum reformiştii se găseau la Moscova, în timp ce Nicolae Ceauşescu reprezenta trecutul, involuând spre o poziţie ce amintea mai degrabă de epoca stalinistă.

Pe acest fond, revolta izbucnită la Timişoara, dublată de ieşirea bucureştenilor în stradă la 21 decembrie, a marcat un final previzibil pentru clanul Ceauşescu. Valul schimbărilor a afectat apoi întreg spaţiul estic, la 29 decembrie scriitorul disident Vaclav Havel fiind ales preşedinte la Praga.

Testul decisiv al noului raport de forţe a fost dat de unificarea Germaniei, semnalul clar al sfârşitului războiului rece. La 9 februarie 1990, cu prilejul vizitei la Moscova, secretarul de stat american James Baker avea să propună demararea discuţiilor în formula doi plus patru, adică cele două Germanii, alături de marile puteri învingătoare în al doilea război mondial, Statele Unite, Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Franţa. Apoi, la 30 mai, cu ocazia vizitei lui Gorbaciov la Washington, acesta avea să-i declare preşedintelui Bush că este de acord ca viitoarea Germanie să decidă singură dacă va adera sau nu la N.AT.O.

Acordul final în privinţa reunificării Germaniei, în cadrul N.A.T.O., a fost dat de Gorbaciov în faţa cancelarului german Helmuth Kohl, la 15 iulie 1990, atunci când cei doi s-au întâlnit într-o localitate din Caucaz. După negocieri desfăşurate într-un climat de prietenie, la 12 septembrie 1990 era semnat la Moscova tratatul ce consfinţea reunificarea paşnică a Germaniei, ceremonia oficială având loc la Berlin, la 3 octombrie. În noile condiţii, desfiinţarea Tratatului de la Varşovia a venit firesc, la 31 martie 1991.

În schimb, sfârşitul Uniunii Sovietice a fost unul dramatic. La 20 decembrie 1990, ministrul de externe Eduard Şevarnadze îşi prezenta demisia, avertizând asupra pericolului instaurării dictaturii. Mai mult, anul 1990 se încheia cu un alt semnal negativ, declaraţia şefului K.G.B., Ghenadi Kriucikov, potrivit căreia Statele Unite urmăreau să destrame Uniunea Sovietică, reamintind astfel de tensiunile caracteristice războiului rece.

Situaţia lui Mihail Gorbaciov era tot mai şubredă. El se confrunta cu greutăţile tranziţiei şi dorinţa de independenţă a fostelor republici, în frunte cu statele baltice. Mai mult, la 17 februarie 1991,

Universitatea Spiru Haret

Boris Elţin îi cerea să demisioneze, iar la 12 iunie acesta se proclama preşedinte al Rusiei.

După eşuarea unei tentative de lovitură de stat, între 18 şi 21 august 1991, poziţia lui Mihail Gorbaciov era mult şubrezită, noul lider al Rusiei fiind Boris Elţîn, cel care a organizat rezistenţa împotriva puciştilor. Întors la Moscova, la 22 august, Gorbaciov va demisiona după două zile din fruntea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.

Astfel, la 8 decembrie 1991, în pădurea Belovej de lângă Minsk, preşedinţii şi premierii din Rusia, Ucraina şi Bielorusia declarau dizolvarea Uniunii Sovietice şi proclamarea Comunităţii Statelor Independente. Ulterior, alte 11 foste republici sovietice vor adera la C.S.I. cu prilejul conferinţei de la Alma Ata, din 21 – 22 decembrie. Alte patru foste republici, Estonia, Letonia, Lituania şi Georgia, au ales calea proclamării imediate a independenţei.

Rămas fără „obiectul muncii", Mihail Gorbaciov a demisionat la 25 decembrie 1991, steagul sovietic fiind înlocuit la Kremlin cu cel rusesc. La 31 decembrie, Uniunea Sovietică îşi înceta existenţa.

Fără îndoială, semnificaţia încheierii războiului rece este una multiplă, iar întrebările care nu şi-au găsit încă răspunsul sunt la fel de multiple. Şansa istoricilor şi politologilor stă însă în documentele secrete şi cele diplomatice ce vor fi declasificate, astfel încât noi judecăţi de valoare sunt oricând posibile. Deschiderea arhivelor fostei Uniuni Sovietice va oferi, la rândul său, numeroase surprize. Poate, printre altele, vom şti cu mai multă precizie dacă Mihail Gorbaciov era conştient de nevoia de schimbare a sistemului sau a predominat voinţa omului politic. Peste toate, rămâne ca fapt pozitiv identificarea de către omenire a unei soluţii onorabile pentru ieşirea dintr-o puternică criză, care la un moment dat risca să pună în discuţie chiar viitorul civilizaţiei.

Universitatea Spiru Haret

8. **PROCESUL INTEGRĂRII EUROPENE**

Prin semnarea Tratatului Uniunii Europene de la Maastricht, în decembrie 1991, cu începere de la 1 ianuarie 1993 se năştea Uniunea Europeană. Rădăcinile acestui moment trebuie căutate însă în proiectele apărute încă din 1918, atunci când se încerca depăşirea impasului produs de Marele Război. În acest context, interesantă este iniţiativa fondatorului celebrei firme de automobile italiene FIAT, Giovanni Agnelli, care încă din 1918 se pronunţa împotriva înfiinţării Ligii Naţiunilor, vorbind în schimb despre o Federaţie Europeană. Agnelli şi-a susţinut punctul de vedere în cuprinsul unui articol care a rămas celebru, scris împreună cu un la fel de celebru economist, Attilio Cabiati.

Proiectele interbelice menite să asigure securitatea colectivă au contribuit la menţinerea discuţiei în atenţia opiniei publice şi astfel se explică demersul ministrului francez de externe Aristide Briand. În septembrie 1929, acesta propunea, în cadrul Societăţii Naţiunilor de la Geneva, organizarea Statelor Unite ale Europei. Desigur, motivele lui Briand erau legate în primul rând de sentimentul de insecuritate al Franţei faţă de politica revanşardă a Germaniei, pe fondul neimplicării Statelor Unite în menţinerea „sistemului Versailles". Deşi răspunsul primit de Briand din partea comunităţii internaţionale a fost unul ezitant, el nu va descuraja. Astfel se explică prezentarea, la 17 mai 1930, a *Memorandumului privind organizarea unui regim al Uniunii Federale Europene*, redactat de acelaşi Aristide Briand.

Ideea unei federaţii a fost menţinută pe parcursul celui de-al doilea război mondial de către Winston Churchill. În iunie 1940, pe fondul capitulării Franţei în faţa atacului german devastator, premierul britanic va propune o uniune anglo-franceză. Din motive diverse, proiectul a fost abandonat.

După încheierea păcii, pe fundalul debutului războiului rece şi al divizării Europei pe criterii ideologice, în martie 1947, Belgia, Olanda

Universitatea Spiru Haret

şi Luxemburg, cunoscute sub sigla Benelux, vor pune bazele unei uniuni vamale.

Un pas mai departe va fi consemnat prin semnarea, în mai 1949, la Strasbourg, de către zece state, a statutului Consiliului Europei şi, mai ales, în urma iniţiativei şi acţiunilor diplomatului francez Robert Schumann (1886 – 1963), din anul 1950. Inspirat din planurile lui Jean Monnet, Schumann, care fusese arestat de Gestapo în 1940, reuşind să evadeze în 1942 pentru a se alătura Rezistenţei, avea şi experienţa acumulată ca premier al Franţei în 1947 – 1948.

La 9 mai 1950, găsind un suport puternic din partea marelui om politic care a fost primul cancelar postbelic al Germaniei între 1949 şi 1963, Konrad Adenauer (1876 – 1967), Schumann i-a invitat pe vecinii germani la un manageriat comun al industriei cărbunelui şi oţelului. Cunoscută ca *Declaraţia Schumann,* iniţiativa a avut succes şi astfel s-a format Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oţelului. Având în vedere impactul noului proiect, din 1950 ziua de 9 mai este sărbătorită ca *Ziua Europei.*

Potrivit tratatului semnat la 18 aprilie 1951, la Paris, de către cele şase state fondatoare, Franţa, Republica Federală Germania, Italia, Belgia, Olanda şi Luxemburg, urma să existe o colaborare în privinţa producţiei de oţel şi de cărbune. Tratatul de înfiinţare a Comunităţii Europene a Cărbunelui şi Oţelului a intrat în vigoare la 23 iulie 1952, având o valabilitate de 50 de ani. Prin urmare, el nu se mai aplică de la 23 iulie 2002. Scopurile sale principale sunt definite la articolul 2:

– asigurarea dezvoltării economice în statele semnatare;

– crearea de noi locuri de muncă;

– îmbunătăţirea nivelului de trai;

– crearea unei Pieţe Comune, cu respectarea regulilor economice generale din statele semnatare.

Evoluţia spre o formulă care să contribuie la conjugarea eforturilor statelor vestice a continuat datorită celui supranumit *arhitectul noii Europe,* Jean Monnet (1888 – 1979), care a fost ales primul preşedinte al Comunităţii, între 1952 – 1955. În octombrie 1955, Monnet pune bazele unui comitet de acţiune pentru Statele Unite ale Europei.

Succesul înregistrat de *Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oţelului* a îndemnat statele semnatare să negocieze şi *Tratatul*

Universitatea Spiru Haret

Comunității Europene a Energiei Atomice, dar, mai ales, *Tratatul Comunității Economice Europene,* care vor intra în vigoare la 1 ianuarie 1958. Evenimentul a fost posibil datorită semnării *Tratatului de la Roma*, la 25 martie 1957. Documentul elaborat atunci, ce cuprindea nu mai puțin de 248 de articole, prevedea principiile de organizare a Pieței Comune. Potrivit articolului 8, „Piața Comună va fi stabilită progresiv într-o perioadă de tranziție de 12 ani. Perioada de tranziție va fi împărțită în trei etape de câte patru ani fiecare; lungimea etapei poate fi modificată de acord cu prevederile de mai jos…"

La baza Comunității Economice Europene urma să stea o uniune vamală între statele semnatare.

Reuşita acestei inițiative a stimulat şi celelalte state occidentale. Rezultatul a fost înființarea, în urma convenției din ianuarie 1960 de la Stockholm, a *Asociației Europene a Liberului Schimb.* În componența ei intrau şapte state, şi anume Austria, Danemarca, Elveția, Norvegia, Portugalia, Suedia şi Marea Britanie.

Faptul că proiectul şi-a dovedit soliditatea şi utilitatea este confirmat de lărgirea Comunității prin aderarea, succesiv, a Marii Britanii, Danemarcei, Irlandei şi Norvegiei, în iunie 1971. Un nou moment important pe calea consolidării instituționale a Comunității a fost constituit de organizarea, în iunie 1979, a primelor alegeri directe pentru Parlamentul European.

În ianuarie 1981, procesul de extindere a continuat prin admiterea Greciei, iar în iunie 1983, la Stuttgart, Consiliul Europei va adopta Declarația solemnă asupra Uniunii Europene.

Extrem de importantă în lupta pentru atingerea scopurilor Comunității a fost semnarea Convenției de la Schengen, din iunie 1985. Aceasta prevedea posibilitatea ca în interiorul Comunității Europene să fie asigurată libertatea de circulație a persoanelor.

Admiterea celor două state iberice, Portugalia şi Spania, în ianuarie 1986, a contribuit la întregirea Uniunii, fiind recunoscute eforturile ambelor state pe calea democratizării după ce istoria lor fusese marcată de dictaturile lui Salazar şi, respectiv, Franco.

Anul istoric 1989, care a marcat căderea zidului Berlinului, eveniment de mare semnificație pentru lupta de reunificare pașnică a continentului, consemnează un nou succes al Consiliului Europei prin admiterea, în iunie, la Madrid, a planului Delors. Potrivit inițiativei

Universitatea Spiru Haret

diplomatului francez Jacques Delors (născut la Paris, în 1925, membru al Partidului Socialist), era posibilă trecerea la uniunea economică şi monetară. De remarcat că Delors a fost preşedinte al Comisiei Europene între 1985 şi 1995.

După intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht, la *summit*-ul de la Copenhaga, din iunie 1993, şefii de stat şi de guvern din Uniunea Europeană au admis principiul extinderii către ţările Europei de Est, pe baza îndeplinirii unor performanţe economice, prin respectarea valorilor democratice şi a drepturilor omului. Articolul 3 din Tratatul de la Maastricht prevedea obiectivele principale ale Uniunii:

– promovarea progresului economic şi social echilibrat şi durabil;
– promovarea unei politici externe şi de securitate comune;
– instituirea unei cetăţenii unionale;
– dezvoltarea unei cooperări strânse în domeniul justiţiei şi afacerilor interne;
– menţinerea integrală a realizărilor comunitare şi dezvoltarea acestora.

Prin urmare, în martie 1994, erau invitate să se alăture Uniunii Europene, Austria, Finlanda, Norvegia şi Suedia, care vor deveni membre de la 1 ianuarie 1995. Din luna martie 1995 va începe să fie aplicată şi Convenţia Schengen privind libera circulaţie a persoanelor în interiorul Uniunii.

Summit-ul de la Luxemburg, din decembrie 1997, se va solda cu deschiderea negocierilor de aderare, cu începere din martie 1998, cu alte zece state. Este vorba despre Cehia, Cipru, Estonia, Letonia, Lituania, Malta, Polonia, Slovacia, Slovenia şi Ungaria. Prin cel mai consistent val al extinderii, încheiat în 2004 cu succes, Uniunea se lărgea considerabil, dar şi problemele ridicate de diversitatea de situaţii deveneau tot atâtea argumente în favoarea criticilor şi a „euroscepticilor".

Cu toate acestea, fenomenul extinderii continuă. România şi Bulgaria sunt invitate să adere la Uniune cu începere de la 1 ianuarie 2007. Alte state, precum Turcia şi Croaţia, şi-au manifestat această dorinţă, după cum nu este exclusă nici intenţia Ucrainei de integrare în urma transformărilor politice din această ţară. Oricum, momentul este unul dificil, pentru că există critici care afirmă că extinderea s-a făcut într-un ritm prea rapid, fără a lăsa timp suficient structurilor Uniunii să se acomodeze cu cele ale noilor membri.

Universitatea Spiru Haret

Din nefericire, cei prea optimişti au fost readuşi la realitate de evenimentele din 2005, atunci când unul din pilonii Uniunii Europene, este vorba de Franța, a respins proiectul Constituției Uniunii. În fapt, atenția trebuie focalizată pe costurile integrării, resimțite de contribuabilul occidental acut după primirea celor zece noi membri în 2004, motiv pentru care politologii se întreabă dacă nu cumva zelul extinderii ar trebui temperat, astfel încât şi costurile aferente să poată fi suportate mai uşor.

În anul 2006, Uniunea Europeană avea 25 de membri, iar de la 1 ianuarie 2007, prin acceptarea Bulgariei şi a României, cifra ajunge la 27. Centrul administrativ al Uniunii este considerat Bruxelles, iar principalele sale organisme sunt *Comisia Europeană*, *Parlamentul European, Consiliul Uniunii Europene* şi *Consiliul European* (sau *summit*-ul european).

Acestora li se adaugă *Curtea europeană de justiție*, cu sediul în Luxemburg, precum şi trei organisme financiare: *Curtea de Conturi, Banca Centrală Europeană* şi *Banca Europeană de Investiții*. De asemenea, a fost creată şi instituția *Mediatorului European* (Ombudsmanul), echivalentul avocatului poporului de la noi. Mediatorul are un mandat de cinci ani, este total independent şi nu poate desfăşura nicio altă activitate.

Pentru ca un stat să devină membru al Uniunii Europene, el trebuie să îndeplinească trei categorii de criterii, respectiv:

– economice, care presupun existența unei economii de piață funcțională;

– legislative, acestea impunând o armonizare cu legislația europeană;

– administrative, care impun asumarea de către statul aspirant la integrare a obligațiilor ce îi vor reveni după momentul aderării.

Negocierea între un stat ce aspiră la integrare şi Uniune presupune parcurgerea a 31 de capitole de negociere, ceea ce implică existența capacității de asimilare a *acquis*-ului comunitar. Este vorba despre:

1) libera circulație a bunurilor;
2) libera circulație a persoanelor;
3) libera circulație a serviciilor;
4) libera circulație a capitalurilor;

Universitatea Spiru Haret

5) dreptul societăților comerciale;
6) politica de concurență;
7) agricultura;
8) pescuitul;
9) transporturi;
10) impozitare;
11) uniunea economică şi monetară;
12) statistica;
13) politica socială şi de ocupare a forței de muncă;
14) energia;
15) politica industrială;
16) sectorul întreprinderilor mici şi mijlocii;
17) știință şi cercetare;
18) învățământ şi formare profesională;
19) telecomunicații şi tehnologia informației;
20) cultură şi audiovizual;
21) politica regională şi coordonarea instrumentelor regionale;
22) mediul înconjurător;
23) protecția consumatorului şi sănătatea publică;
24) justiție şi afaceri interne;
25) uniunea vamală;
26) relațiile economice internaționale;
27) politica externă şi de securitate comună;
28) controlul financiar;
29) prevederile financiare şi bugetare;
30) participarea la instituțiile europene;
31) diverse.

Parcurgerea acestui proces de către statele din Europa estică va contribui în mod decisiv la recuperarea decalajelor acumulate pe parcursul războiului rece. Unită, Europa poate fi cu siguranță mai puternică. Nu este însă mai puțin adevărat că şi obstacolele şi dificultățile vor fi pe măsură. Raportarea echilibrată la Statele Unite şi Federația Rusă poate contribui în bună măsură la afirmarea Uniunii Europene ca actor important al sistemului relațiilor internaționale din secolul XXI.

Universitatea Spiru Haret

Organismele Uniunii Europene

a. *Comisia Europeană*

Comisia este organismul executiv al Uniunii Europene şi are, în linii generale, rolul pe care-l îndeplineşte un guvern național. Este formată din 25 de comisari (cu începere de la 1 ianuarie 2007 numărul acestora creşte la 27), câte unul din fiecare stat membru, fiind dublată de un important aparat administrativ, împărțit pe direcții generale. Actualmente, există un număr de 36 de directorate generale, fiecare condus de un director general care este subordonat comisarului european ce coordonează domeniul său de activitate. Comisia funcționează din 1967, iar comisarii nu reprezintă statele care i-au acreditat, ci interesele Uniunii şi ale cetățenilor acesteia.

Comisarii se reunesc în şedințe săptămânale pentru a lua în discuție politicile comunitare. Ei sunt numiți de către Consiliul de Miniştri la propunerea guvernelor naționale. Aparatul birocratic al Comisiei este compus din circa 30.000 de persoane, fiind cel mai numeros corp din cadrul instituțiilor europene. Fiecare comisar dispune de un birou format din şase persoane, abilitate să-l sprijine în buna îndeplinire a sarcinilor care-i revin.

Sediul central al Comisiei este la Bruxelles, iar limbile oficiale de lucru sunt engleza, franceza şi germana. Ea are putere de inițiativă legislativă în problemele mari ale Europei unite. Principalele sale atribuții se referă la supravegherea respectării tratatelor încheiate, negocierea de acorduri comerciale internaționale, stabilirea de măsuri în vederea implementării legislației adoptate de Consiliu şi Parlament.

Preşedintele Comisiei este ales de Consiliul European şi validat de Parlament. La 22 noiembrie 2004, în această funcție a fost ales Jose Manuel Durao Barroso, mandatul Comisiei sale expirând la 31 octombrie 2009. Jurist de profesie, născut la Lisabona în anul 1956, Barroso a fost ministru de externe al Portugaliei între 1991 şi 1995. Din martie 2002, el va deveni prim-ministru, poziție de pe care a sprijinit inițiativa americană de atacare a Irakului. Votul dat de Parlamentul European, la 22 iulie 2004, potrivit căruia din 711 parlamentari, 413 au votat pentru, 251 contra, iar 44 s-au abținut, a condus la instalarea lui Barroso ca preşedinte al Comisiei.

Universitatea Spiru Haret

Conform procedurilor, după alegerea preşedintelui, ceilalți comisari sunt numiți de restul statelor membre, de acord cu preşedintele, care decide rolul fiecăruia. În final, întreaga Comisie este validată de Parlamentul European.

Cu începere din 1967 au funcționat următoarele Comisii:

– Comisia Rey, 1967 – 1970;
– Comisia Malfatti, 1970 – 1972;
– Comisa Mansholt, 1972 – 1973;
– Comisia Ortoli, 1973 – 1977;
– Comisia Jenkins, 1977 – 1981;
– Comisia Thorn, 1981 – 1985;
– Comisia Delors, 1985 – 1995, a funcționat în trei componențe, Jacques Delors fiind până în prezent singurul preşedinte care a avut mai mult de un mandat;
– Comisia Santer, 1995 – 1999;
– Comisia Prodi, 1999 – 2004;
– Comisia Barroso, 2004 – până în 2009 conform mandatului.

Parlamentul are puterea de a demite Comisia. În acest caz, este nevoie de două treimi din voturile celor prezenți, care trebuie să reprezinte majoritatea calificată. Până în prezent nu s-a înregistrat niciun astfel de caz. Totuşi, în 1999, Comisia prezidată de Jacques Santer şi-a prezentat demisia din proprie inițiativă. Motivul era implicarea unor membri în acte de corupție.

Predecesorii lui Barroso au fost nume cunoscute ale vieții politice, ultimele trei personalități care au ocupat această demnitate fiind Jacques Delors, Jacques Santer şi Romano Prodi.

Comisia Barroso are în structura actuală un număr de cinci vicepreşedinți:

– Siim Kallas, Estonia;
– Gűnther Verheugen, Germania;
– Jacques Barrot, Franța;
– Franco Frattini, Italia;
– Margot Wallstrőm, Suedia.

De la 1 ianuarie 2007, în calitate de stat membru cu drepturi depline, România are dreptul de a fi reprezentată printr-un membru în Comisie. După ce candidatura inițială a lui Varujan Vosganian a fost respinsă, a fost nominalizat şi acceptat Leonard Orban. Acesta a fost

Universitatea Spiru Haret

negociatorul şef al României în procesul de integrare şi a primit portofoliul multilingvismului.

b. *Parlamentul European*

Acest organism este continuatorul fostei Adunări parlamentare europene, având sediul la Strasbourg. Actuala denumire datează din 1962, iar membrii Parlamentului sunt aleşi pentru mandate de cinci ani.

Parlamentul este forul legislativ suprem al Uniunii Europene şi, practic, supervizează toate activităţile Uniunii. Acest organism are drept atribuţii principale:

– asigurarea controlului democratic asupra întregii activităţi a instituţiilor Uniunii;
– numirea preşedintelui şi a membrilor Comisiei;
– supervizează bugetul european.

Membrii săi sunt aleşi din statele membre, pe criteriul proporţionalităţii, pentru mandate de câte cinci ani. Ultimele alegeri au avut loc în iunie 2004, în urma acestora rezultând următoarea repartiţie a mandatelor pe ţări:

– 99 de mandate pentru Germania;
– câte 78 de mandate pentru Franţa, Italia şi Marea Britanie;
– câte 54 de mandate pentru Polonia şi Spania;
– 27 de mandate pentru Olanda;
– câte 24 de mandate pentru Belgia, Cehia, Grecia, Portugalia şi Ungaria;
– 19 mandate pentru Suedia;
– 18 mandate pentru Austria;
– câte 14 mandate pentru Finlanda şi Slovacia;
– câte 13 mandate pentru Irlanda şi Lituania;
– 9 mandate pentru Letonia;
– 7 mandate pentru Slovenia;
– câte 6 mandate pentru Cipru, Estonia şi Luxemburg;
– 5 mandate pentru Malta.

Parlamentul este condus de un Birou, format dintr-un preşedinte şi doi vicepreşedinţi, aleşi de membri pentru mandate de doi ani şi jumătate ce pot fi reînnoite. De asemenea, parlamentarii lucrează în comisii ce pot fi permanente, temporare (numite pentru un an) sau de

Universitatea Spiru Haret

anchetă. Grupurile parlamentare se formează pe criteriul doctrinar, şi nu pe cel al statului de origine.

În funcția de președinte al Parlamentului European a fost ales Josep Borell Fontelles, născut la 24 aprilie 1947. Cu vederi socialiste, Borell a fost ministru al economiei, cu începere din 1982, în guvernul spaniol prezidat de Felipe Gonzales. Mandatul său în fruntea Parlamentului European a început la 20 iulie 2004, el fiind ales din primul tur cu 388 de voturi din totalul de 700. Contracandidații săi au fost polonezul Bronislaw Geremek, din partea liberalilor, el fiind creditat cu 208 voturi, şi comunistul francez Francis Wurtz, care a obținut încrederea a doar 51 de parlamentari.

În conformitate cu negocierile purtate între grupurile politice din Parlamentul European, mandatul lui Borell s-a încheiat în 2007. El a fost urmat, conform înțelegerilor existente de germanul Hans Gert Pőttering, susținut de conservatori.

Având în vedere invitațiile adresate României şi Bulgariei de a adera la Uniune cu începere de la 1 ianuarie 2007, din 26 septembrie 2005 cele două state au primit dreptul de a trimite observatori la Parlamentul European. Astfel, România are 35 de locuri rezervate, iar Bulgaria este reprezentată de 18 euro-observatori. În conformitate cu prevederile Tratatului de la Nisa, semnat la 26 februarie 2001 şi intrat în vigoare de la 1 februarie 2003, România şi Bulgaria vor fi reprezentate în calitate de state membre de un număr similar de europarlamentari, adică 35 de români şi 18 bulgari.

Criteriul care stă la baza formării grupurilor parlamentare nu este cel național, ci cel al doctrinei. În decembrie 2006, deci înaintea lărgirii componenței Parlamentului European cu cei 53 de reprezentanți din România şi Bulgaria, repartizarea pe grupuri era următoarea:

- Partidul Popular European – Democrații Europeni, 264 locuri;
- Grupul Partidelor Socialiste Europene, 201 locuri;
- Alianța Liberalilor şi Democraților pentru Europa, 90 locuri;
- Verzii Europeni – Alianța Liberă Europeană, 42 locuri;
- Stânga Unită Europeană – Stânga Verde Nordică, 41 locuri;
- Uniunea pentru Europa Națiunilor, 34 locuri;
- Independenții şi Democrații, 28 locuri;
- Neafiliați, 32 de parlamentari.

Universitatea Spiru Haret

Ca manieră de lucru, de regulă, Parlamentul este convocat în plen lunar, pentru câte o săptămână. Dezbaterile prilejuite de aceste reuniuni sunt publice şi se aduc la cunoştinţa populaţiei Uniunii prin publicarea în „Jurnalul Oficial al Comunităţilor Europene". Identic se procedează în cazul avizelor şi rezoluţiilor adoptate. Modelul de desfăşurare a activităţii sale este inspirat din experienţa marilor democraţii europene, îmbogăţită de-a lungul timpului cu numeroase elemente care au dat consistenţă ideilor de libertate şi egalitate puse în circulaţie încă din vremea marii revoluţii franceze.

c. *Consiliul Uniunii Europene (de miniştri)*

Consiliul este format din miniştri ce deţin portofoliile cele mai importante în statele membre, motiv pentru care este cunoscut şi sub numele de Consiliul de miniştri. Desigur, reprezentarea în acest organism este în concordanţă cu mărimea fiecărui stat. Împreună cu Parlamentul, Consiliul de miniştri acoperă latura legislativă a Uniunii. Limbile de lucru sunt engleza, franceza şi germana.

Consiliul este condus de un preşedinte, asistat de un secretar general. Preşedintele este reprezentantul statului care asigură conducerea curentă a Uniunii. În 2006, această funcţie a fost ocupată de premierul Finlandei, Matti Vanhanen. Conform statisticilor, la 4 iulie 2006, din punct de vedere al reprezentării politice, Consiliul era dominat de Partidul Socialist European şi Partidul Popular European, care aveau 116 şi, respectiv, 108 mandate din totalul de 321.

Principalele atribuţii ale Consiliului de miniştri, care are putere de decizie, se referă la:

- asigurarea coordonării şi dirijării politicilor economice;
- conferirea unor anumitor drepturi Comisiei;
- adoptarea bugetului, de comun acord cu Parlamentul;
- conducerea politicii externe a Uniunii;
- dirijarea politicii de apărare;
- coordonarea sistemului juridic comunitar.

Consiliul adoptă decizii cu unanimitate de voturi în cazurile primirii de noi membri, modificării tratatelor sau iniţierii unor noi linii politice. În celelalte cazuri, votul poate fi unul majoritar.

Consiliul de miniştri nu trebuie confundat cu Consiliul European.

Universitatea Spiru Haret

d. *Consiliul (summit-ul) European*

Reprezintă întâlnirea de patru ori pe an, la început era vorba de reuniuni trianuale, a şefilor de stat sau de guvern ai ţărilor membre ale Uniunii Europene, la care participă şi preşedintele Comisiei. Primul *summit* a avut loc în urma inițiativei prezentate de preşedintele francez Valery Giscard d'Estaing în decembrie 1974.

Astfel, la 10 –11 martie 1975 avea loc în capitala Irlandei, Dublin, prima întâlnire la care au fost puse bazele *summit*-ului european. Reuniunile liderilor statelor membre sunt de o mare importanță, acestea fiind prilejul principal de a discuta liniile majore ale politicii europene şi de a trasa direcțiile viitoare de acțiune.

Preşedinția *summit*-ului este asigurată prin rotație, schimbându-se la şase luni. În a doua jumătate a anului 2007 funcția era deținută de premierul Portugaliei, socialistul José Socrates. România este reprezentată de premierul în funcție, respectiv Călin Popescu Tăriceanu la data publicării cursului, şi va deține conform planificării existente preşedenția summitului european în perioada iulie-decembrie 2019.

e. *Curtea de Justiție*

Scopul principal al Curții de Justiție este urmărirea aplicării legislației în vigoare pe teritoriul Uniunii Europene Sediul său este la Luxemburg. Nu trebuie confundat acest organism cu *Curtea Internațională de Justiție de la Haga*, organism al Organizației Națiunilor Unite, sau cu *Curtea Europeană a Drepturilor Omului cu sediul la Strasbourg*.

Curtea este formată din 25 de judecători şi opt avocați generali, fiind condusă de un preşedinte ales din corpul judecătorilor, de către aceştia. Mandatul unui judecător este de şase ani, cu posibilitatea de reînnoire. Jumătate din membrii Curții sunt schimbați la trei ani. Avocații aleg în fiecare an din rândul lor un avocat general. Tratatul de la Roma prevede, la articolul 167, că judecătorii sunt aleşi la propunerea statelor membre şi că ei trebuie să aibă experiența necesară câştigată în statele de origine, să dea dovadă de probitate morală şi profesională mai presus de orice dubiu.

Curtea de Justiție a Comunităților Europene este formată din trei paliere:

– Curtea de Justiție;

Universitatea Spiru Haret

– Curtea de Primă Instanță;
– Tribunalul pentru Servicii Civile.

De asemenea, se impune mențiunea că acest organism lucrează în colaborare cu curțile naționale, care sunt instanțele ordinare de aplicare a legislației europene.

Actualul președinte al Curții este grecul Vassilios Skouris. Născut în 1948, cu studii la Berlin şi Hamburg, el a fost ales judecător la instanța europeană la 8 iunie 1999, îndeplinind funcția de președinte din 7 octombrie 2003.

g. *Organismele financiar-bancare*

Principalele organisme sunt Banca Centrală Europeană, Banca Europeană de Investiții şi Fondul European de Investiții. De asemenea, se remarcă rolul jucat de Curtea Europeană de Auditori.

Banca Centrală Europeană s-a înființat la 1 iunie 1998, având sediul central la Frankfurt pe Main. Inițiativa a aparținut celor 12 state aflate atunci în zona euro, Banca fiind totuşi o entitate privată. Ea este organizată pe modelul *Bundesbank* din Germania.

Banca este condusă de un *board*, care alege un președinte. Primul care a ocupat această demnitate a fost olandezul Wim Duisenberg, între 1998 şi 2003. Acesta fusese ministru de finanțe în guvernul olandez şi președinte al *De Nederlandsche Bank*. Din noiembrie 2003, funcția de președinte revine francezului Jean-Claude Trichet, născut la Lyon, în 1942. Şi el are o bună experiență în domeniu, fiind, cu începere din 1993, guvernator al *Banque de France*.

Scopurile principale ale Băncii Centrale sunt:
– menținerea stabilității prețurilor în zona euro;
– păstrarea nivelului inflației, ținta actuală fiind de aproximativ 2%;
– sprijinirea politicilor economice ale Uniunii Europene.

Banca Europeană de Investiții este rezultatul Tratatului de la Roma, din 1957, având sediul în Luxemburg. Se impune precizarea că B.E.I. nu este o bancă de investiții propriu-zisă. Ea trebuie să furnizeze capitalul necesar proiectelor de investiții în obiective politice majore din următoarele sfere:
– dezvoltare regională;
– rețele de transport transeuropene;
– telecomunicații;

Universitatea Spiru Haret

– energie;
– cercetare;
– dezvoltare;
– inventică;
– protecția mediului;
– sănătate;
– educație.

Din această perspectivă, Banca Europeană de Investiții a fost concepută ca un important factor menit să asigure integrarea, dezvoltarea echilibrată şi coeziunea economică şi socială a statelor membre ale Uniunii Europene.

Fondul European de Investiții este o agenție a Uniunii Europene, cu sediul la Luxemburg. Fondul a fost înființat în 1994 în scopul finanțării Întreprinderilor Mici şi Mijlocii. Se impune precizarea că el nu dă bani în mod direct I.M.M.-urilor, ci asigură finanțarea acestora prin intermediul băncilor private.

Acționarii principali ai Fondului sunt Banca Europeană de Investiții, care deține 60% din capital, şi Comisia Europeană, cu 30%. Celelalte 10% sunt asigurate de instituții financiare din interiorul Uniunii Europene cu capital privat.

Curtea Europeană de Auditori are scopul de auditare independentă a colectării şi cheltuirii fondurilor europene. Curtea a luat ființă la 22 iulie 1975, în acord cu prevederile Tratatului bugetar pe anul respectiv.

Curtea are în componență câte un reprezentant din fiecare stat membru. Conducerea executivă este asigurată de un preşedinte, ales pentru un mandat de trei ani.

Universitatea Spiru Haret

9. **PROVOCĂRI CONTEMPORANE. PROBLEMA TERORISMULUI**

La începutul mileniului III se constată acutizarea unei probleme mai vechi, cea a terorismului internațional. Dacă, până la căderea comunismului, rețelele teroriste acționau în plan regional, fiecare având revendicări specifice, cazurile Irlandei, Italiei, Spaniei sau Orientului Apropiat fiind elocvente, lucrurile s-au modificat semnificativ în ultimul deceniu.

De altfel, problema terorismului era subliniată şi în comunicatul reuniunii de la Washington a Consiliului Atlanticului de Nord, din 23 – 24 aprilie 1999. Punctul 41 al documentului *O alianță pentru secolul XXI* subliniază în mod explicit că: „Terorismul constituie o amenințare serioasă la adresa păcii, securității şi stabilității, care poate amenința integritatea teritorială a statelor. Repetăm încă o dată condamnarea terorismului şi ne reafirmăm hotărârea de a-l combate conform angajamentelor noastre internaționale şi legislației naționale. Amenințarea terorismului contra forțelor desfăşurate de N.A.T.O. şi instalațiilor N.A.T.O. necesită luarea în considerare şi elaborarea de măsuri corespunzătoare pentru continua lor protecție ținând seama de responsabilitățile națiunii gazdă."

Un semnal major de alarmă a fost tras la 26 februarie 1993. Atunci, o încărcătură a fost detonată la World Trade Center din New York, amenințând celebrele turnuri gemene inaugurate în 1972 şi devenite un simbol al puterii şi prosperității americane. Planul atentatului a fost conceput şi pus în practică de o echipă de musulmani fundamentaliști condusă de Yousef Ramzi şi, deşi nu a avut rezultatele scontate, înregistrându-se doar şase victime (în clădiri se aflau circa 55.000 de persoane), panica a cuprins America.

Ramzi, născut la 20 mai 1967, nu a fost descurajat de eşecul aplicării integrale a planului de la World Trade Center. Împreună cu alți lideri ai mişcării teroriste, el a pus la cale o amplă operațiune,

Universitatea Spiru Haret

cunoscută sub numele de *Oplan Bojinka*. În fapt, era vorba despre trei lovituri succesive:

– deturnarea unui avion care să fie prăbuşit deasupra cartierului general al C.I.A. de la Fairfax County, statul Virginia;

– asasinarea papei Ioan Paul II, la 15 ianuarie 1995;

– deturnarea a 11 avioane, la 21 şi 22 ianuarie 1995, care trebuia, de asemenea să se prăbuşească.

Din fericire, planul a fost dejucat la 6 şi 7 ianuarie 1995. În plus, Yousef Ramzi a fost arestat de serviciile secrete pakistaneze, în colaborare cu cele americane, într-o casă conspirativă din Islamabad, la 7 februarie 1995. Transferat în Statele Unite, Ramzi a fost condamnat de o curte din New York la închisoare pe viaţă.

Mult mai bine a fost executată următoarea lovitură asupra turnurilor de 110 etaje care dominau Manhattanul. Atentatele de la 11 septembrie 2001 au fost gândite de Ossama bin-Laden şi executate de reţeaua pe care o conducea, Al-Qaeda. Interesant este trecutul şeicului bin-Laden. Născut la 10 martie 1957 dintr-o mamă siriană şi un tată yemenit, el era unul dintre cei mai bogaţi oameni din Arabia Saudită, însă şi-a pus imensa avere în slujba luptei împotriva duşmanilor islamului. El s-a remarcat prin numeroase acţiuni împotriva trupelor sovietice din Afganistan, iar din 1988 va înfiinţa Al-Qaeda, o reţea islamistă sunită care avea în vizor acţiuni antioccidentale şi, mai ales, antiamericane. În 1991, Ossama bin-Laden era implicat deja în criza politică din Sudan, dezvoltând importante afaceri, din sumele câştigate sponsorizând operaţiuni teroriste. Este motivul pentru care, începând din 1994, Arabia Saudită i-a retras cetăţenia.

Planul atentatelor de la 11 septembrie pare desprins din filmele americane de serie. Patru avioane de pasageri au fost deturnate şi transformate în veritabile rachete, din care două au fost îndreptate spre World Trade Center din New York, unul spre clădirea Pentagonului, ultimul prăbuşindu-se lângă Pittsburgh. Efectul cel mai spectaculos a fost obţinut la cele două turnuri gemene, impactul cu cel de-al doilea avion şi colapsul clădirii fiind transmise în direct în toată lumea. La scurt timp, clădirea Pentagonului, sediul comandamentului armatei americane, va fi şi ea avariată tot în urma prăbuşirii controlate a unui avion. Au fost înregistrate câteva mii de victime inocente.

Universitatea Spiru Haret

Atentatele de la 11 septembrie 2001 au schimbat profund maniera de abordare a problemei terorismului. După această dată, terorismul va fi perceput drept unul din pericolele majore cu care se confruntă omenirea având în vedere caracterul organizat, transnațional al marilor rețele teroriste. Întrucât informațiile autorităților americane au condus la Ossama bin-Laden, iar acesta era adăpostit de regimul taliban de la Kabul, la începutul lunii octombrie 2001 o forță internațională, în care armata americană avea rolul principal, va ataca Afganistanul. Până la finele anului, talibanii erau răsturnați de la putere, însă principalul suspect, bin-Laden, a scăpat.

Identificarea celor 19 teroriști implicați în deturnarea celor patru avioane de linie a fost posibilă şi datorită descoperirii unor importante documente în bagajele lui Mohammad Atta. De asemenea, serviciile secrete ale statelor occidentale au reuşit să identifice în ziua atacului convorbiri între bin-Laden şi rețeaua lui din Germania.

Mohammad Atta, născut la 1 septembrie 1968, a fost pilotul primului avion care a intrat în clădirea World Trade Center. Potrivit datelor disponibile, zborul American Airlines 11 de la Boston a fost deturnat de Atta la orele 8,24, iar la 8,46 el lovea deja turnurile gemene de la New York.

Mai mult, în ciuda amplelor măsuri luate pe plan internațional, alte două lovituri spectaculoase ale teroriştilor au panicat Europa. Mai întâi s-au înregistrat atentatele de la Madrid, din 11 martie 2004. La o oră de vârf, 7,40 dimineața, o serie de zece explozii au lovit garnituri de tren ce se deplasau pe centura Madridului, de la Alcala de Henares la Atocha, care transportau în special muncitori, mulți dintre ei emigranți. S-au înregistrat 191 de morți şi peste 1.700 de răniți. Evenimentele de la Madrid au provocat o vie emoție şi în țara noastră, printre victime aflându-se şi români aflați la muncă în Spania.

Inițial, anchetatorii au crezut că organizarea cade în seama organizației separatiste basce ETA. Ulterior, indiciile au condus spre organizații fundamentaliste islamice, între care *Grupul Combatanților Islamici Marocani*. Atentatele de Madrid au avut puternice efecte de ordin politic, având loc cu trei zile înaintea alegerilor generale şi conducând la înfrângerea Partidului Popular, de guvernământ.

Evenimentele tragice din Spania au fost urmate de cele din 7 iulie 2005 de la Londra. De această dată a fost ales metroul londonez,

Universitatea Spiru Haret

trei bombe explodând în trei staţii diferite, la un interval de 50 de secunde, la orele 8,50; la ora 9,47 a urmat cea de-a patra explozie într-un autobuz aflat în Tavistock Square. Responsabilitatea acţiunii revine unei celule engleze a reţelei Al Qaeda.

Contextul în care a fost planificată şi executată lovitura este unul bine ales de atentatori, Londra fiind gazda reuniunii G8. De asemenea, cu o zi înainte, capitala engleză primise onoarea de a organiza Jocurile Olimpice din 2012. Deci, intenţia teroriştilor era clară, aceea de a arăta că Londra a devenit un loc lipsit de securitate. Era maniera în care Marea Britanie era atenţionată în legătură cu susţinerea acordată Statelor Unite în războiul din Irak.

La nivel global, astăzi sunt identificate mai multe reţele teroriste importante, în afară de Al Qaeda, la care ne-am referit deja. Dintre acestea amintim Organizaţia Abu Nidal, condusă de Sabri al Banna, desprinsă din Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei în 1974. Tot în teritoriile palestiniene, în 1987, a luat fiinţă organizaţia Hamas (Mişcarea de Rezistenţă Islamică), care s-a implicat şi în lupta politică pentru cucerirea independenţei Palestinei. În Liban acţionează mişcarea Hezbollah, bazată pe principii fundamentalist islamice, deci cu puternice accente antioccidentale şi antiisraeliene.

În Asia, se remarcă gruparea japoneză Aum (Adevărul Suprem), reprezentând un cult ale cărui baze au fost puse de Shoko Asahara în 1987, responsabilă de atacul terorist de la metroul din Tokyo, din 20 martie 1995, soldat cu 12 morţi şi circa 6.000 de răniţi. Tot în Arhipelagul Nipon, din 1970, acţionează Armata Roşie Japoneză, organizată în numeroase celule la nivelul Asiei de Sud-Est.

Gruparea bască ETA, fondată în 1959, urmăreşte obţinerea independenţei Ţării bascilor, folosind în acest sens mijloace teroriste de luptă împotriva guvernului spaniol. Marea Britanie se confruntă din 1969 cu Armata Republicană Irlandeză (IRA), al cărei scop este unificarea Irlandei, prin retragerea Londrei din Ulster (Irlanda de Nord). Tot pe principii separatiste acţionează Partidul Muncitorilor din Kurdistan (PKK) sau Organizaţia Tigrilor Tamili din Sri Lanka.

În America latină, una din cele mai vechi grupări radicale este Calea Luminoasă (Sendero Luminoso), bazată pe aderenţa la doctrina maoistă. Pe aceleaşi principii acţionează în Peru şi Mişcarea Tupac Amaru.

Universitatea Spiru Haret

Astfel, importanța lui 11 septembrie depășește cu mult granițele Statelor Unite. După această dată se poate considera că s-a creat un front al statelor democratice care luptă pentru combaterea terorismului nu doar prin prevenirea unor noi atentate, ci şi prin inițierea de ample acțiuni prin care se urmăresc lovirea bazei şi limitarea suportului pe care organizații de tip terorist îl primeau din partea unor state. Elocvent în acest sens este războiul împotriva lui Saddam Hussein. Din această cauză, lupta împotriva terorismului rămâne o prioritate pe agenda marilor puteri.

Aceasta este una din explicațiile impactului unor evenimente precum asasinarea lui Abu Musab al-Zarqawi, la 7 iunie 2006, în urma unui raid al aviației americane lângă oraşul irakian Baquba. Al-Zarqawi era considerat, la cei 40 de ani ai săi, locotenentul lui Bin Laden, fiind liderul din Irak al grupării Al Qaeda. Desigur, reacțiile au fost diferite. Dacă preşedintele american George W. Bush şi premierul irakian Nuri al-Maliki au salutat eliminarea teroristului, adepții săi au cerut continuarea jihadului (războiul sfânt). Aşadar, „povestea" este încă departe de un final previzibil.

Din păcate, terorismul nu constituie singura provocare cu care se confruntă lumea contemporană. Numeroase alte probleme îşi aşteaptă rezolvarea, iar unele dintre ele sunt tot mai amenințătoare. În acest context, tindem să fim de acord cu primul preşedinte al Clubului de la Roma, regretatul Aurelio Pecei, care, acum mai bine de două decenii scria despre necesara pace dintre om şi Natură: „Dacă nesăbuința umană nu va ajunge la prostia de a declanşa un război nuclear, pacea cu Natura va deveni, după părerea mea, imperativul fundamental al epocii omului tehnologic triumfător şi primul stâlp al noii înțelepciuni de care el are nevoie. Suntem atât de îngrijorați de alte necazuri încât trecem cu vederea rănile pe care le facem ecosistemului prin devastarea şi poluarea lui şi prin intensificarea păşunatului, pescuitului, defrişării pădurilor şi a supra-exploatării solurilor, cu rezultatul că resursele naturale sunt epuizate exact atunci când populația globului şi nevoile ei legitime cresc în mod exponențial. Consecința inevitabilă va fi foametea, cu întreg cortegiul de rele care, în schimb, vor semăna şi mai multă violență decât aceea ce a întreținut nebunia războiului."

Universitatea Spiru Haret

Într-adevăr, intervenţia omului asupra naturii tinde spre efecte ireversibile. Posibilitatea unor schimbări climaterice majore este tot mai prezentă, iar scenariile prezentate de filme precum *The day after tomorrow* tot mai apropiate. Posibilitatea încălzirii climei poate conduce la topirea calotelor de la poli şi, prin urmare, la o nouă epocă glaciară, dublată de creşterea nivelului oceanelor. Poluarea atmosferei afectează iremediabil stratul de ozon.

Majoritatea cercetătorilor consideră că încălzirea globală se datorează activităţilor umane. Mai ales ultimele secole, pornind de la epoca industrializării, au contribuit la creşterea cantităţii de bioxid de carbon din atmosferă şi la eliminarea în aceasta a aşa-numitelor gaze care produc efectul de seră. Există cercetători ce avertizează asupra caracterului ireversibil al fenomenului, care poate produce efecte precum:

– creşterea nivelului mărilor;
– schimbarea regimului pluviometric;
– evenimente meteo extreme, precum uragane, tornade, furtuni violente;
– topirea şi retragerea calotelor glaciare;
– răspândirea viruşilor şi a bolilor.

Peste toate, ameninţarea nucleară persistă chiar şi după încheierea războiului rece. Proasta utilizare a centralelor nucleare, sau ambiţiile unor state precum Coreea de Nord, care recurge în octombrie 2006 la experienţe atomice, constituie suficiente surse de risc şi factori de îngrijorare pentru societatea internaţională. Din fericire, reacţia comunităţii internaţionale a fost una unanim critică împotriva regimului de la Phenian, fapt ce demonstrează că oamenii politici şi opinia publică în general conştientizează că provocările globale la care suntem supuşi pot fi depăşite numai printr-o reacţie coerentă la nivelul sistemului internaţional.

Universitatea Spiru Haret

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Alexandru D. Albu, *Cooperarea economică internațională,* Bucureşti, 1995.

Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Paris, 1962.

Robert Ashley, *The Political Economy of War and Peace: The Sino-Soviet-American Triangle and the Modern Security Problematique*, Londra, 1970.

Fulvio Attina, *The Building of Regional Security Partnership and the Security Culture Divide in the Mediterranean Region*, Institute of European Studies, Universitatea Berkeley, California, text postat pe *eScholarship Repository*.

Edward Bernays, *Propaganda*, New York, 1928.

Florian Banu, Liviu Țăranu (ed.), *Aprilie 1964. „Primăvara de la Bucureşti". Cum s-a adoptat „Declarația de independență a României"*, Bucureşti, 2004.

Gheorghe Buzatu, *România şi Marile Puteri, 1939 – 1947*, Bucureşti, 2003.

Peter Calvocoressi, *Politica mondială după 1945,* Bucureşti, 2000.

Edward Hallett Carr, *The Twenty Years Crisis. An Introduction in the Study of International Relations,* Londra, 1939.

Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrzej Paczkowski, Karel Bartosek, Jean-Loius Margolin, *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune*, Bucureşti, 1998.

James Der Derian, Michael Schapiro (ed.), *International/Intertextual Relations; Postmodern Readings of World Politics*, New York, 1989.

Michael Doyle, G. Ikenberry (ed.), *New Thinking in International Relations Theory*, Boulder, 1997.

Dicționar diplomatic, Bucureşti, 1979.

Louis Dussault, *Protocolul – instrument de colaborare*, Bucureşti, 1993.

Jacques Ellul, *Histoire de la propaganda*, Paris, 1976.

Federal Reserve Bank of New York, *Financial globalization*, conferință organizată la 2-3 decembrie 2004; lucrările sunt postate pe site-ul *www.newyorkfed.org*.

Universitatea Spiru Haret

Fondul Monetar Internațional, *Globalization: threat or opportunity*, raport din 12 aprilie 2000, postat pe site-ul oficial al organizației *www.imf.org*

Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Londra, 1992.

Robert Gilpin, *Război şi schimbare în politica mondială,* Craiova, 2000.

Idem, *Global Political Economy*, Princeton, 2001.

Martin Griffiths, *Relații internaționale: şcoli, curente, gânditori,* Bucureşti, 2003.

John Gillingham, *European Integration 1950-2003. Superstate of New Market Economy,* Cambridge, 2003.

Fred Halliday, *Rethinking International Relations*, Londra, 1994.

Edward Herman, Naom Chomsky, *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, New York, 1988.

Peter Hirst, *Război şi schimbare în secolul XXI,* Bucureşti, 2003.

Eric Hobsbawn, *Secolul extremelor,* Bucureşti, f.a., 1998.

Stanley Hoffmann, *Ianus şi Minerva. Eseu asupra teoriei şi practicii politicii internaționale*, Chişinău, 1999.

Hrană pentru şase miliarde (Conferință a Clubului de la Roma, septembrie 1983), Bucureşti, 1986.

Samuel Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor şi refacerea Ordinii Mondiale*, Bucureşti, 1998.

Gheorghe Iacob, *Introducere în diplomație*, Iaşi, 1998.

Harold James, *The End of Globalization: Lessons from the Great Depression*, Harvard, 2001.

George Kennan, *The Sources of Soviet Conduct*, în „Foreign Affairs", iulie 1947.

Robert Keohane, *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, New York, 1984.

Henry Kissinger, *Diplomația,* Bucureşti, 1994.

Stephen Krasner, *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and US Foreign Policy*, Princeton, 1978.

Idem, *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism*, Berkeley, 1985.

Idem, *Realism, Imperialism and Democracy*, în „Political Theory", nr.20/1992.

Ştefan Lache, *România în relațiile internaționale. 1939-2006*, Bucureşti, 2007.

Barry Lynn, *End of Line: The Rise and Coming Fall of the Global Corporation*, Doubleday, 2005.

Universitatea Spiru Haret

Jean François Lyotard, *La condition postmoderne*, Paris, 1979 (varianta engleză, *The Postmoderne Condition*, Manchester University Press, 1984).

Geir Lundestad, *„Empire" by Integration. The United States and European Integration,* Oxford, 1998.

Catherine L. Mann, Jacob Funk Kirkegaard, *Accelerating the Globalization of America: The Role for Information Technology*, Institute for International Economics, 2006.

Martin McCauley, *Rusia, America şi războiul rece, 1949 – 1991,* Iaşi, 1999.

Joseph McMillan, Richard Sobolsky, Andrew C. Winner, *Toward a New Regional Security Architecture*, în „The Washington Quartely", vara 2003, p.161–175.

Pierre Milza, *Les relations internationales, 1945-1973,* Paris, 1998.

David Mitrany, *The Land and the Peasant in Romania. The War and the Agrarian Reform (1917 – 1921)*, Londra, 1930.

Idem, *The Functional Theory of Politics*, Londra, 1975.

Viorica Moisuc, *Istoria relaţiilor internaţionale*, Bucureşti, 2002.

H. J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York, 1978.

Harold George Nicolson, *The Evolution of Diplomacy*, New York, 1962.

Visarion Neagoe, Anca Dinicu, *Relaţii internaţionale. Concepte, sisteme, determinări*, Sibiu, 2006.

V. Neagoe, Alexandru Rizescu, *Comunicare. Relaţii publice şi protocol*, Sibiu, 2006.

Reinhold Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society*, New York, 1932.

Philip John Noel-Baker, *The Arms Race. A Programme for World Disarmament*, Londra, 1958.

Joseph S. Nye, Robert Keohane, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, 1977.

Idem, *Transnational Relations and World Politics*, New York, 1972.

Constantin Olteanu, Alesandru Duţu, Constantin Antip, *România şi Tratatul de la Varşovia. Istoric. Mărturii. Documente. Cronologie,* Bucureşti, 2005.

Gheorghe Onişoru, *Istoria contemporană universală după 1945,* Bucureşti, 2004.

Thomas Parrish, *Enciclopedia războiului rece,* Bucureşti, 2002.

Vasile Puşcaş, *Relaţii internaţionale contemporane,* Cluj-Napoca, 2001.

John Ruggie, *Winning the Peace: America and World Order in the New Era*, New York, 1997.

Universitatea Spiru Haret

Ioan Scurtu, *Revoluţia română din decembrie 1989 în context internaţional*, Bucureşti, 2006.

Idem, *Istoria contemporană a României, 1918 – 2005*, Bucureşti, 2005.

Idem, *România şi Marile Puteri, 1918 – 1933. Documente*, Bucureşti, 1999.

Jean-Charles Serres, *Manuel pratique de protocole*, Courbevoie, 1982.

Joseph Stiglitz, *Globalization and Its Discontents*, Norton, 2002.

V. Suvorov, *Spărgătorul de gheţuri*, Bucureşti, 2000.

Peter M. Stirk, David Weigall (ed.), *The Origins and Development of European Integration. A Reader and Commentary,* Londra, 1999.

Sun Tzu, *Arta războiului*, Bucureşti, 1976.

A.J.P. Taylor, *Bismarck*, New York, 1969.

Anne-Marie Thiesse, *Inventing National Identity*, în „Le Monde Diplomatique", iunie 1999.

Alexandru-Radu Timofte, *Marea provocare a începutului de mileniu. Securitatea în societatea globalizată. Eseuri, studii, documente,* Bucureşti, 2005.

Francisc Tobă, *Decizia politică şi securitatea naţiunii,* Bucureşti, 2003.

P. R. Viotti, M. V. Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Liberalism and Pluralism*, New York, 1993.

Ştefan Vlăduţescu, *Comunicologie şi mesagologie*, Craiova, 2004.

Immanuel Wallerstein, *Sistemul mondial modern,* vol.I-III, Bucureşti, 1992-1993.

Kenneth Waltz, *Omul, statul şi războiul,* Iaşi, 2001.

Idem, *Teoria politicii internaţionale*, Iaşi, 2006.

Michael Walzer, *Just and Injust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, (ediţia II), New York, 1992.

Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, New York, 1999.

Idem, *Collective Identity Formation and the International State*, în „American Political Science Review", nr.88/1994.

Jacqueline Whitemore, *Business Class: Etiquette Essentials for Success at Work*, Barnes and Nobles, 2005.

Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration. Essays on International Politics*, Baltimore, 1962.

Idem, *Alliance Policy in the Cold War,* Greenwood Press, 1976.

Universitatea Spiru Haret